

www.e-rara.ch

**In C. Iulii Caesaris dictatoris viri disertissimi, et Auli Hirtii, seu Oppii,
Commentaria de bello Gallico, Civili Pompeiano, Alexandrino, Africano,
& Hispaniensi, Annotationes Io. Rhellicani Tigurini**

Müller, Johannes

Basileae, 1543

Universitätsbibliothek Basel

Shelf Mark: CC VI 20e

Persistent Link: <http://dx.doi.org/10.3931/e-rara-2097>

---

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

RES.

III

NTA

LIC

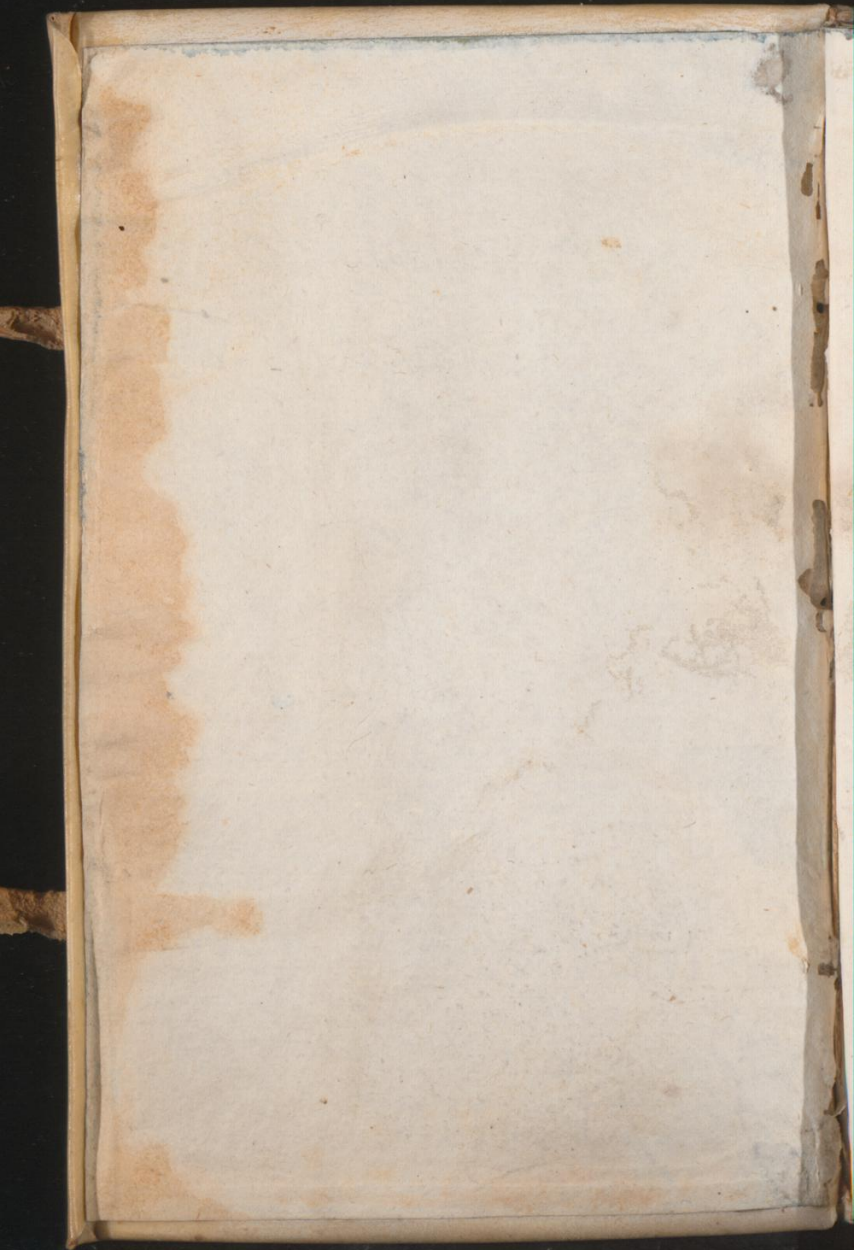
TA

N.

Catalog

C. C. VI. 20^e

IN C. IVLII

CAESARIS DICTA-

TORIS VIRI DISERTISSIMI, ET

Auli Hirtni, seu Oppij, Commentaria

de bello Gallico, Ciuili Pompeia-

no, Alexandrino, Africano,

& Hispaniensi, Annota-

tiones Io. Rhellica

ni Tigurini:

In quibus multa contextus loca mendosissima,

partim quidem uariorum exemplarium

collatione sedula, partim uerò

coniecturis nequaquam fri-

uolis emendantur.

Vnà cum rerum & uerborum locupletissimo

I N D I C E.

B A S I L E A E

M. D. XLIII.

IO. RHELLICANVS

LAVRENTIO AGRICOLAE

Vitodurenſi, & Leonardo Hoſpi-
niano Stammenio amicis

S. D.

V V M ante duodecim annos
Optimi amici, & fratres, Ber-
nae honestissimo stipendio con-
ductus, publicū bonarum litera-
rum professorē agerem, & in-
ter alia disertissimos Caesaris cō-

mentarios studiosis praelegerem, pauculas quasdam
annotatiunculas tantummodo in discipulorū meorum
usum effudi potius quā scripsi: easdē amici quidam
non plebei Ioan. Vuirtilius Brugensis, & Nicolaus Ar-
topæus Balingius, nūc Curienſis, tunc uerò Dunensis
iuuentutis moderator, ut doctissimi, ita & pientissimi
uiri ut describerēt utendas accepere. Tandem Leonar-
de noster & tu ijsdem nō tantum diu usus es: uerum-
etiam alijs eas cōmunicans, & tuo & aliorū nomine
multis à me contendisti, ut uulgarem. Ego autem tenui
tatis ingenij mei, & (ut Satyricus inquit) quā mibi

EPISTOLA

curta domi supellex sit, probè conscius, non tam difficilem, quàm periculosam ædendi prouintiam diu, multumq; ut scis, detrectaui. Tacite nanq; mecum reputabam, nihil ab hirtio, inculto, ac incircumspecto ingenio meo scribi posse, quod tam culto, & oculato seculo nostro, aliqua saltem ex parte responderet. Et ut maxime aliquid literis, memoria, & luce dignum à me prodiret: rursus morosulos, malignos, & rigidos seculi nostri censores, Criticos, Aristarchos, imò Zollos etiam quosdam metuebam, quibus nihil placet, nisi quod ipsi faciunt. Quando autem de die in diem acrius instares, ac idem improbius à me pro antiqua nostra amicitia flagitares: demum flagitantis improbitate uictus manus dedi, ac eas adnotationibus in Cæsarem elimandis ac locupletandis adieci, quid enim quis, rei præsertim honestæ, amico tam ueteri, charo, sincero, constanti, ac erudito negauerit? Has igitur magno quidem sudore, & succiuis tantum horis elaboratas, & utcumq; absolutas, nemini iustius dedicandas censui quàm uobis: idq; multis nominibus. Vt enim taceam quod Leonardo impulsore, istæ elucubratae sunt, & non ita pridem Christianis poetis ab eodem donatus, arctissima etiam cum utroq; amicitia mihi iam olim intercessit. Siquidem cum altero, hoc est Laurentio Cracouia in Sarmatis, sub eruditissimo uiro D. Rudolpho Agrico-

la iunio-

INVOCATORIA

la iuniore Vuasserburgensi, Poëta & oratore clarissi-
mo, Præceptore cōmuni, politioribus literis, & studijs
Geographicis sub Annum domini M. D. XVII. ope-
ram dedimus. Cum altero circiter Vigesimali secundū
supra millesimū quingentesimū, Vuitenbergæ in Saxo-
nibus à D. D. Martino Luthero, & Philippo Melāch-
thone præceptoribus nostris doctissimis, fidis, semperq;
ob id nobis reuerendis, simul cum Græcis literis, arti-
bus disserēdi, ac dicēdi, sacrosanctæ quoq; Theologiæ
rudimenta pro nostra uirili hausimus. Et quanquam
ista necessitudo iuuenilibus annis cōtracta, non tamen
(quod plerunq; fieri solet) nobis uiris tam factis solu-
ta est. Quinimo cū in Cœnobio Steinenſi sub annū na-
talis Domini M. D. XXV. ductu Tigurini Senatus sa-
cras literas profiterer, cū utroq; simul non infeliciter
renouata est. Tum enim mutuis beneficijs, colloquijs et
conuiujs literatis, alij alios iuuabant, & oblectabant.
In quarū rerum perpetuam memoriam, & animi mei
erga uos gratitudinē, hæc lucubrationes, uobis nomi-
natim dedico: rogoq; ut à maleuolorum & uutiligato-
rum sannis, & ronchis eas tueamini. Non enim defutu-
ros sat scio, qui clamitent: Quis hic nouus & semido-
ctus scriptor, qui primus in Cæsaris cōmentaria enar-
rationes scribere ausus: quod hætenus ob negotij per-

E P I S T O L A

plexitatem in tanto eruditorū uirorū prouentu nemo aggressus est? Quos hoc unum rogatos uelim, ut scribentem non prius condemnent, quàm scripta legerint eaq; diligenter, & absq; affectu perpenderint. Hoc enim si fecerint, dispeream si non equiorem de me sententiam tulerint. Tametsi nanq; non omnia ad amussim & perpendicularum quadrent, sed rudem ac indigestam alicubi rerū ac uerborū seriem, & lapsus quàm plurimos depræhenderint: tamen dicent in magnis & uoluisse sat est. Et ut maximè tanquā malus, et imperitus gubernator tantū pelagus primus tētauerit, & nauim aliquoties in scopulum impegierit: tamen quia alijs minore cū periculo nauigaturis uiam mōstrauit non est uituperādus. Neq; enim turpe fuerit multos in eundem autore cōmentari: dummodo unusquisq; sua candidè alijs impertiat, & argumētis non cōuitijs, ac contumelijs cum antecessore pugnet. Id quod à doctissimis simul, & laudatissimis Grammaticis Acrone, & Porphyrione in Horatium: Seruio, Donato, Landino, & Mācinello in Virgilij opera factitatū uidemus. Quod utinā docti ac synceri uiri, quisq; in sua regione (quæ à Cesare describitur) illustranda conarētur: in spē erigeret fore, ut multi loci in eo obscurissimi perquā lucidi redderentur. Quod & propediē futurū spero. Etenim audio apud D. Henrichū Glareanū poētā Heluetiū ac

MIRUM

N V N C V P A T O R I A.

*uirū de meliorib. literis optime meritiū cōmentationes
 in eundē Cēsare iam aliquot annos delitescere. Quis
 si hisce meis quamlibet incōditis, ut publicentur extor
 sero, an nō satis magnū studiosi hinc emolumentū ca
 piēt? Sin uerō alicui magis placet couitiatorē quā dī
 spūatorē mecū agere, per me quidē ei licet. Nec enim
 Christo duce & auspice, criminatorem recriminabor:
 sed hoc unum ei nunc occino, ut ipse aut meliora edat,
 aut si nō potest, aliena suggillare desinat. Sufficit nāq;
 mihi cum mea, tum uestra conscientia, quod non inanis
 glorię studio, sed uestro impulsu, & iuuentutis iuuan
 dę gratia in legēdis historijs hunc laborē suscepim.
 At nē ego ineptus sum, qui patrociniū uestrum aduer
 sus momulos istos imploro, ac perinde causam meā uo
 bis agendā propono, quasi indocti ac stupidi causidici
 & rabulę sitis, & uos nō multo meliora argumen
 ta ad tuendā non tam meam quā uestrā lucubratio
 nem inueneritis, idq; procul dubio uobis curę erit. Si
 quis nanq; me temeritatis, ac inscitie in commentando
 accusauerit: nō tam ego quā uos, in uitio eritis: quip
 pe qui me renuentē ad edendū cōpuleritis, ē contra si
 quid cōmodi ad studiosos adolescentes (quibus potissi
 mum isthęc elucubrauimus) inde manauerit, qui ex eis
 grati sunt, uobis quoq; gratias habebunt, & agent:
 quippe quarum impulsu hęc qualiacunq; recognita,*

EPISTOLA

aucta, & publicata sunt, unde ipsi profecerunt. Quo
circa non est quod multis uobiscum hac de re agam
quin potius rogē, ut animi mei erga uos beneuolentiā
& gratitudinem potius, quā tenue hoc, & charta-
ceum quidem munusculum respiciatis: & Rhellicanū
uestri studiosissimum & amantissimum (ut
hactenus fecistis) pari studio & beneuo-
lētia foveatis, redamētisq; Vale
te feliciter, Tiguro, Pridie

Nonas Aprileis

Anno M.D.

XL.

AVTORVM QVI IN HISCE IO.

Rhellicani Annotationib. ci-
tantur nomenclatura.

Aegidius Tschudt

Agathus

Alexander Curtianus

And. Alciatus

Ammianus

Angelus Polit.

Antoninus

Beatus Rhenanus

Beda

Beroaldus

Budeus

Celius lect. antiq.

Conradus Celtis

Cornelius Tacitus

Q. Curtius

Donatus Acciolus

Eratosthenes

Eusebius

Eutropius

Flavius Vopiscus

L. Florus

A. Gellius

Glareanus

Hermolaus Barbarus

Herodianus

Holhardus

Hubertus Leodius

Ioachimus Vadianus

Iornandis

Iulius Capitolinus

Lucanus

Lucianus

Ludouicus Pius

Liuius

Laurentius Phrysius

Marcellinus

Marlianus

P. Orosius

Ouidius

Priscianus

Procopius

Ptolemæus

NOMINA AVTORVM

Pyrcheimerus	Sabellicus
Io. Pollio Bilueldanus	Sifenna
Polybius	Strabo
Quintilianus	Tripartita historia
Raimundus Marlianus	Varro
Regino Abbas Prunien.	Vegetius
Rudolphus Agricola	Volateranus
	Vuitichindis

RERVM ET VERBORVM IN ANNOTATIONIBVS

hisce sequentibus memorabilium diligentissimus Index.

A

A bbatia Discern-	adijcere telum	95 b
tis	adrummentum	221 b
abbatis cella	pag.	292 a
abduabis fluuius	aduatici	97 b
aborigenes	adunantium	63 b
acceptum ferre	adytum	262 b
achilles contra Memno-	ager	150 a (46 b
nem	aglissoniensis praefectura	
achillis patria	agrotus	150 a
acronius lacus	amus mons	232 a
acta Cotti	equinoctium autumnale	
	121 a	crarium

I N D E X

erarium Romæ	190 b	alexandria potitur Cæ	
etuatij	112 b	far	182 b
africus uentus	240 a	alexandrini ingeniosissi-	
agar	310 a	mi	269 a
agendicum	153 b	alexia 16 a	163 b
ager	24 b	pag.	244 a
agros quidam tempore		allobroges	24 b
belli incenderūt	26 b	alpes	72 b
agger	94 a	alodienses	92 a
agrippinenses	110 b	alsatiæ nobilitas cum re-	
aha	43 b	liquis ciuitatibus con-	
æonius	221 a	tra Tigurinos	45 b
alarij	85 b	alsatij	86 b
alauda	72 b	alsetum	163 b
alba Colonia	191 b	atlas	140 a
albici	200 b	altorff	50 b
albienses	200 a	altstetten	36 b
albis	153 a	ambactus	72 b &
albion	116 b	pag.	143 a
albesia scuta	299 b	ambarri	34 b
alcis figura	147 b	ambiani	90 b
aldenburg	98 a	ambianenses	ibidem
alduasdufius	80 a	ambibarij	166 b
alemanni	74 b	ambiliates	101 b
alerci	162 a	ambilates	102 a
		ambiori-	

I N D E X

ambiorigis oratio	132 a	anticato	83 a
ambinarati	111 b	antiochenfes	261 a
ambratia	241 b.	antipater Iudeorum po-	
ambrones	18 a	tentiſſimus	275 a
ambrualeti	161 a & c	antoninus philoſ.	74 b
pag.	166 a	antiuates	67 b. & c 100 a
ambulatoriæ turres		apenninus	140 a
pag.	120 a	apollonia	236 a
amphilochicum	246 b	apollonius præceptor	
amphipolis	260 b	Cæſaris	1 a
ana	201 b	aponiana infula	291 b
anartes	146 a	apparatio	217 b
anasus flumen	87 b	apparitores	302 b
andelfingenſis præſectu-		apſum flumen	252 b
ra	46 b	aprouins	153 b
anglicanus fluuius	129 b	aquitanica Gal.	14 b
angliſter	50 b	aranitium	146 b
angſter	50 b	aranifci	146 b
angloſaxones	119 a	arar	34 b
annaria lex	230 b	arberga	35 b
annonæ	205 b	arbores conſerere	94 b
annotinus	124 b	pag.	164 b
antepilani	203 b	arburgum	36 a
anteſignani	203 b	ardua ſylua	140 b
		arduenta	

I N D E X

arduenna sylua	148 a	ascolde	149
pag.	123 a	asciburgium	140 b
arelate	217 a	asculum Picenum	191 b
arelatum	201 b	asia	277 b
aremiaci	163 a	asparagum	243 a 252 b
aremorica	135 a	asis	220 a
argaudia	48 b	asta 27 a & astenses	
Argentineses	86 b	pag.	ibidem
aries	155 b	astigitanus	220 a
ariminum oppidum	189 b	atacinorū colonia	152 b
ariobarzanes	188 a	ategua	324 a
ariorica	64 a	atrebates	90 b
Cum Ariouisto ubi pu-		atribatij	90 b
gnatum	85 a	atuacum	133 b
aritia oppid.	190 b	aturi fluminis ostia	
armatura leuis	96 a	pag.	107 b
armigne	153 a	auaricum	154 a
armorica	135 a	auaritia multi ducti re-	
arogea	64 b	giones suas mutarunt	
arouia	36 a	pag.	77 b
arre	90 b	auaritia & crudelitas	
arretium	190 b	Scipionis	241 a
artonicaci	153 a	andes	98 b
arula	35 b	in autoribus enarrandis	
aruuanguia	36 a	ordo	1 a
		auenticen	

I N D E X

auenticensis ager	65 b	B	
pag.	66 b	B	Accis lethale ue-
auenticum 25 a	65 b		nenum inesse
auergue	77 b	pag.	148 b
auerni 83 a	163 a	bacenis	139 b
auerto & auertor	238 b	ad bacillum recipere	
Augusta Rauracorum		pag.	57 b
pag.	26 b	baetri	118 a
augster	50 b	badensis praefectura	
augstabona	139 a	pag.	46 b
aignon	153 a	batij	51 b
aulerci 98 b	161 a	baleares insulae	297 a
auliorci	162 a	baleares funditores	93 a
aurca Cherrhonesus		balista	120 a
pag.	270 a	barcenis	140 a
aurelia	151 b	bardi	141 b
aurelia mater Caesaris		bardani	232 a
pag.	1 b	barri	34 b
D. Aurelianus Imp.		bascon	208 b.
pag.	74 b	Basilea	66 a
aurinia	85 b	basiliensis ager	26 b
ausci	107 b	basilica	280 b
auscitani	107 b	bataui	112 a
autum	25 b	batzij	51 b
axona flumen	92 b	bauari	87 b
		bayetur	

I N D E X

bayetur	91 a	beneficiarij	211 a
Beati Rhenani laus		berlinum	79 b
pag.	1 b	berna	66 a
beauuois	90 b	bernardi mons minor	
becus	72 b	pag.	32 b
belge	22 a	berones	281 b
belge quam regionem in		Bertoldus dux à Zerín-	
uasferint	75 b	gen	53 b
belgi	123 b	besançon	80 a
belgica	14 b	belosa fluius	286 b
bellicenses	33 b	besti	232 a
bellocasses	91 a	bethica	311 b
bellocassij	91 a	bethuria	326 a
& bellocassium	Ibidem	biblis 243 a & byblon	
bellouaci	90 b	pag.	Ibidem
belluascenses	Ibidem	bibracte oppidum	60 b
bellum	9 a	bibracte Lutanicum	
bellum facere	108 a	pag.	161 a
belli ciuilis initium		betis flumen	284 a
pag.	181 a	bibrax	92 b
belli ciuilis causa		breluenses	66 a
pag.	176 a & b	bigera castrum	107 b
bellica porta	227 b	bigerriones	107 b
benedictus Vinflerus		bigerrenses	107 b
pag.	308 b	bilappij	126
		bisantiæ	

I N D E X

bisantz	80	brandenburgum	79 b
bifontes	147 b	brannonij	161 a. 166 a
bituitus Auernorum rex		brannonices	161 a 166 a
pag.	82 b	bresse	162 b
bituricenses	34 b	brientiensis lacus	35 b
bituriges	152 a	briguius	27 a
blicus	275 b	brigantium nauigij ge-	
bœotij philosophi laus		nus	279 a
pag.	325 b	britannia	70 a
bogud rex	285 b	In Britannia mulieres na-	
bogudiana Mauritania		das in sacris incedere	
pag.	298 b	pag.	128 b
bohémica sylua	140 b	britannicæ circuitus	128 b
boij	27 b	britannii auxilia à Saxo-	
bonæ pino	35 b	nibus petunt	116 b
bos Indicus	147 a	britannicæ naues	206 b
borbonius dux	77 b	britones	70 a
borbonienses	34 b	Βρόννης	71 b
bosleduc	97 b 134 a	brugæ	36 a
bosleducenses	97 b	brundusium	194 a
brabantini	111 b	brundusiorum perfidia	
barbantini	134 a	pag	197 b
brachata	14 a	bubali	147 b
brachia metaphorice		buchornum	78 b
pag.	176 a	bulachium	276 a
		bur uot	

I N D E X

bur uocabulū unde	72 a	caesar parum diligenter	
burgundiones	19 b	commētaria sua scrip-	
burgundia Cisiurana		psit	186 b
pag.	64 a	caesar seipsum interfice-	
burgundiæ comitatus		re uoluit	183 b
pag.	25 b	caesaris nomen unde	8 a
burgundiæ partes due		caesaris uita	1 b
pag.	34 b	caesaris eloquentia	9 b
burgundiæ terre uber		caesaris statura & infir-	
tas	78 a	tunum	2 a
butrotum	234 b	caesaris astus	88 b
byrena	35 b	caesaris fortitudo in bello	
		pag.	3 b
		caesaris uitia	5 a &
		mors	7 b
		caesaris dictum de militi-	
		bus territis	328 a
		caesaris dictum de Pom-	
		peio	181 a
		caesaris locus	107 a
		caesares unde dicti	8 b
		calaris	318 a
		calabrum littus	238 a
		calaguritani	208 b

B

calcei

C

C Abilonni	168 a
cabullinum	158 b
caletes	166
cadurci	163 a 166 a
ceresi	92 a
caesarea	285 b
caesariensis Mauritania	
pag.	298 b
caesar sobrius ad euerten	
dam rempublicam ac-	
cessit	4 a

I N D E X

calceilanati	312 b	caors	166 a
caledonia	125 a	cæcum	300 b
cales	91 a	cænobium S. Mauritiij	
caleti	91 a	pag.	100 a
camaldunum oppidum		capreoli	317 b
pag.	126 b	caput porcinum	150 a
cambray	130 b	caralitani	197 a
cameracum	130 b	caralis	197 a
camerinum	191 b	carmæ	196 b
cancelli	294 a	carnici	87 b.
canchi	113 b.	carnutes 98 b 131 b 135 b	
candauia	234 a	pag.	151 b
pag.	253 b	carnutum	131 b
cannenusatum	113 b	Carolus Crassus	42 b
canere classicum	159 a	carolus Burgundie dux	
canetellum	157 a	ab Heluetijs occisus	
canonici ad prædicandū		pag.	35 a
uerbum dei adstricti		caron	244 b
olim	53 b	caruanea	87 b
canopicum ostium	268 a	Casspar Megander	55 b
canopus	274 b	L. Cassius Ro. Consul.	
cantabri	107 a	pag.	56 b
canthone	36 b	L. Cassius Cons. à Tigur-	
cantium	125 b	inus occisus	37 b
		castella	

I N D E X

castella	31 a 93 a	rum	39 b
casticus	25 b	cellensis lacus	144 b
castiletenses	91 a	celte	17 b
castra quina	233 a	celtica Gal.	14 b
castra contrahere	158 b	cemmeni	89 b
catapulta	300 b	cemmenij montes	196 a
catilacus	40 b	cenabum	151 b
cato repulsam aequo ani-		cenomanni	89 b
mo tulit	186 b	centrones	134 a
catonis dictum de sua tai-		et centron	ibidem
citurnitate	198 a	pag.	32 b
catonis crudelitas in seip-		centuria	61 a
sum	316 b	centurio primarius	
cattus	156 a	pag.	204 b
catti	109 b	cerceti	241 b
caturiges	32 b	cercinna insula	293 b
catuaci	91 b	cetrati	202 b.
cauarinus	135 b	chama Curtis	49 b
cauillonum	168 a	chamani	110 a
caurus	124 a	charades	78 b
causie	93 b	charam	244 b
cautus et cautum		charties	98 b
pag.	138 a	cherfonesus Cimbrica	
cella uinaria Ethnico-		pag.	79 a
		B 2	cherrho-

I N D E X

cherrhonesi quatuor		clupea	292 a
pag.	270 a	clypeæ	221 a
cherusci	92 a	coactu	132 b
cheruscorum sedes	141 a	cobolentz	114 b
chiallon	158 b	cobleariorum conspira-	
χιλίαρχος	80 b	tio	30 a
chnououiniensis præfe-		cohortes aliarij	210 a
ctura	46 b	collegij insignis descri-	
chorficæ	247 a	ptio	53 b
chyburgensis præfectu-		colonienfes	110 c
ra	46 b	colonarium	240 b 241 a
cicero à quo eloquentiæ		columnaria tributa	
primordia hausit	2 a	pag.	240 b
cinga	205 b	comata Gallia	14 a
cisalpina Gallia	13 b	comes	58 a
citra	36 a	comites de Fluffo	107 b
ciuitas quid	23 b	commeatus uocabulum	
ciuitas Cæsaris	4 a	pag.	312 a
clam	350 a	commentarius & com-	
clepsydræ	128 b	mentarium	8 c
cleues	91 a	committendus	239 a
clutellaria iumenta	212 a	committere prælium	
clusa	28 b	pag.	87 c
clupæ	221 a	composita an geminan-	
		da	

I N D E X

da	171 b	coralli	232 b
conclamari	252 b	corauaide	166 b
condrotz	149 a 138 b	corcefi	92 a
condrusi	92 a 149 a	corcyra	234 b
condrusones	111 a	corduba	220 b 321 b
confluens	114 b	cordubensis	220 a
conijcere se in fugam		corfinium	191 b
pag.	96 b	cornelia Cinnae cōsulis fi	
Conradus Pellicanus		lia	1 b
pag.	55 b	Cor. Taciti locus	111 b
conradi Celtis locus resti		corneliana castra	222 a
tuitur	145 a	corui	51 b
confidius Longus	301 a	corus	124 a
consopitenses	166 a	coffutia	1 b
constabulum	45 a	cothon	308 b
constans Cōstantij filius		craconiae nox & dies ho	
pag.	117 a	ram solidam superāt	
constantius Ro. Imp.		nostrates	126 a
pag.	74 b	crimen intentare	321 b
consultores temerarij ta		croaci	78 b
xantur	131 a	cuneus	150 a
copia	302 b 293 b	cuniculorum agēdorum	
copias pro diuitijs sumi		autor	106 a
pag.	78 a	Curier	58 b

I N D E X

currier	58 b	defetifcor	170 a
curiosolites	98 b	Deiotarius rex Arme-	
☞	166 a	nia	231 b
cyreni	232 b	delta locus	275 b
cyrenaica	ibidem	denarius	206 a
cymbrica Cherrhonesus		denarij octo ualent aure-	
pag.	270 a	um rhenensem	206 a
D		depositaria possessio	
		detensys	256 a (219 b
Ackenses duces		detergere remos	208 b
pag.	144 b	detius praefectus	44 a
die uon Deck	144 b	dextra famula	210 b
dalmatae	233 a ☞ Dal-	diablintres	101 b 102 a
matia	ibidem	dieros nauigij genus	
dare fidem	25 b	pag.	279 b
dare signum	209 b	dies longissimae	127 a
dasburgum	115 b	dilemma	274 b
decumani fluctus	300 b	dinocrates architectus	
decumanorum colonia		pag.	268 a
pag.	152 b	discessionem fieri	179 b
decuria	60 b	disne	92 b
decurio	61 a	doaci	91 b
decuriones	190 b	dog	72 b
decurrit	95 b	doggenburgij	27 b
defectus	170 b	domitium	

I N D E X

domitium uenenum hau

fisse 193 a

dorienses 15 a

dornachensium castra

qualia 259 a

drachma 206 a

drasidae 15 a

drauranches 102 a

druide 141 b

ducenarius 204 b

dun 72 b

dunum oppidū 35 b 72 b

dura 49 a

durdorff 49 a

duregum 43 b

durgeus ager 66 b

durich 49 a

duumuiuri 193 b

dumnorix 25 b 60 b

dij Germanorum 85 b

dynastæ 287 b.

dyrrhachus ex Neptuno

natus 194 b

dyrrhachium 194 a

E

Ebroduuensis lacus

pag. 65 a

eburonum rex 131 b

eburones 92 a

edures 87 a

eglifonia 47 a

Ey 31 b

Eidgnoschafft 23 b

elargiti 280 b

elauer 157 b

elcebum 86 b

elis 262 b

elisacensis pagus 64 b

eloquentiæ uis in Catone

pag. 197 b

elui 153 a

engistus duræ 117 a

Ens 87 b

epibates 270 a

epibata 296 b

epidamnus urbs 194 a

epidamnus rex 194 b

epidaurus 279 a

B 4 271

I N D E X

ἐπιβάσιον	270 a	exemplū pro exemplari	
epodorix	158 a	pag.	264 a
equestres	67 b	exercitor	173 b
Erasmi Roterod. patria		exisini	98 b
pag.	112 b	exploratoria nauigia	
Erasmi Roterod. Vinum		pag.	120 b
pag.	78 a	exuperantius	44 a
eremitana in Heluetijs		F	
sylua opaca	145 b	F Acere bellum	108 a
ergastulus	237 b.	falx	104 a
eridanus	17 b 131 a	fames insignis Gebennæ	
eritius	249 b	pag.	30 a
erudare	267 b	fascēs apud aliquem esse	
equiliæ	196 b	pag.	167 a
Es oppidum	131 a	fauces portus	238 b
esse	71 b	felix sub quo Casare	
essedum	72 b	passus	44 a
essui	130 b	ferentani	227 b
Et oppidum	131 a	ferrisodine	74 b
etesie uenti	263 a	fidem suam interponere	
eunoë Bogudis regis		pag.	285 a
Mauritanie uxor	7 a	fiduciarium regnum	
eunosti portus	265 b	pag.	274 a
euocati	192 a	fiduciaria possessio	219 b
		flagitane	

I N D E X

flagitare pro flagitabat   furier   58 b

pag.   59 b

flagitor   213 b

flandria   21 b   91 a

fleuus   114 a

fluffates   107 b

fluffates   107 b

flymß   113 a

franci   110 a

Franciscus Negelinus

pag.   28 b

friburgũ in Nuichthoni

bus   66 a

frifiabones   113 b

frouuensfeldia   94 b

frugalitas Neruiorum

pag.   19 a

frugalitatis commoda

pag.   94 b

frumenta in subterraneis

os specus condere

pag.   309 b

fugam petere   96 b

fufcinus lacus   191 b

G

G Abali 152 b 163 a

G abillone   35 a

gabreta   140 a

gades   220 a

gaditanus   220 a

gaditani   219 b

gadol   71 b

gaienses   67 b

galatia   288 b

Galatæ   15 a

galio nauigij genus

pag.   279 a

galba   71 a

gallie descriptio   13 a

gallie longitudo & latitudo

tudo   14 b

gallus   18 a

galli   15 b   102 b

galli Rhenenses   102 a

galli mollissimi   105 b

galli lingue Græcæ stur-

diosi   68 b

B   5   In Gal

I N D E X

In Galliam, loquendi mo-	Georgius Sophocardius
dus 131 b	Scotus 129 b
gallorum consuetudo cū	gergobia 152 a 153 a
rumorē aliquem per	gergouia 2 b 152 a
cipiunt 158 b	In Germania multa fera
gallorum origo 15 a	rum genera 147 b
gallorum idioma 69 b	germani 16 a
Gallis omnibus olim an	germani fugiferam ter-
eadem lingua 71 a	ram quæsiuerūt 67 b
gallogræcia 288 b	germanorum deformia
ganzam 72 b	iumenta 163 a
garites 107 b	germanorum superstitio
garoceli 32 b	pag. 85 b
garumna 102 b	germanis magnitudo
gebenna 29 b 153 a	corporum 80 b
genabum 131 b	germanis mos promiscuē
pag. 151 b	in fluminibus perlui
genff & beneu 29 b	pag. 110 b
geneuenses per Bernates	gerseorum rex 117 a
obsidione liberantur	gerestum 251 b
pag. 30 a	gheler 91 a
geneuensium lingua	gladijs longis uti Helue-
pag. 76 b	tios 105 b
gelrhenses 102 a 114 b	glandes 167 a
	glarona

I N D E X

glarona	66 a	grummus	324 a
glastum	128 b	gryphilacus	46 b. 47 a
gleffum	72 b	gryphenſis lacus	40 b
gordunni	134 a	gryphilaceniſis præfectura	
goriceniſis Comitatus		ra H	46 b
pag.	87 b	H Arpagones	167 a
gothi Vriam occuparūt		Huff dem hartz	
pag.	75 b	pag.	140 b
gothini	73 b	harudes an ſint Conſtan	
guadachiber	322 b	tieneſes	78 b
Guilhelmius Peterſonius		haſtatus primus	204 b
Anglus	117 b	haſtati	204 b
guinnen	22 b	hedui	82 b
guardia	82 a	hedui Burgundiæ ducatu	
De gradu deiſcere	282 a	inhabitarunt	25 b
grauenonia	74 a	hedui fratres à Romanis	
græca cherrhoneſus		appellati	60 b
pag.	270 a	heduorum libertas	60 a
græci, qui iudæis	16 b	heduorum ditio ampla	
grub	113 a	pag.	161 a
grudij	134 a	Heinrichus Bullingerus	
gruninga	47 a	pag.	55 b
gruningeniſis præfectura		helinus	114 a
pag.	46 b.	heluetica ciuitas	23 b
		heluetia	

I N D E X.

heluetia ciuitas in qua=	hippotoxotæ 232 a 296 b
tuor pagos diuisa 36 a	hirtij mentio 169 a
heluetij olim Quadi dicti	hispalis 220 a
pag. 91 a	hispalensis conuentus
heluetij an olim lingue	pag. 326 a 220 a
Græcæ studiosi 68 b	historiæ usus 10 a
heluetij ad concordiam	hochrug 110 a
admonentur 79 a	hollandi 112 b
heluetiorum fines usq; ad	holfatia 79 a
Geneuam 27 a	Homm 149 a
heluetiorum luxus ex ita	hominum genera tria
lia & Gallia 94 b	pag. 141 b
hercynia 140 a	horologia arenaria
hercynia sylua 27 b	pag. 128 a
hercyniæ syluæ initium	hortatus 321 b
pag. 147 a	Hubertus Leodius 22 a
Herculis Aegyptij tem=	Huldrichus Zuinglius
plum 220 a	pag. 54 b
hermannus Comes Neue	hunni 21 a
narius 115 b	hunni Vriam occuparūt
hertum 73 a	pag. 75 b
hesi 109 b	hasliensis tractus 35 b
hibridæ 296 b	hyems pro tempestate
hippo 260 b 317 b	pag. 233 b
	hyempsa-

I N D E X

hyempsalis rex	306 a	instar	273 a
hypæ	208 b	instructorium	217 b
I		intercedere pro impedire	
I Bernie latitudo	125 b	pag.	185 b
I lantæ	113 a	Interlacense oppidū	35 b
I lerdæ	208 b 236 a	interponere pro interpo	
I lerdæ descriptio	202 a	nebat	124 a
imagines sex lapideæ in		ioachimi Vadiani laus	
quodam Cænobio		pag.	25 b
pag.	142 a	ioannes Theophilus	
imperatoris nomen		pag.	142 a
pag.	222 a	ioannes Burchairus An-	
imperatoris fortitudo		glus	69 b
multum prodest Si a		Ioannes Butlerus Anglus	
imperatoris boni offitiū		pag.	69 b
pag.	252 b	Ioannes Aescherus	47 a
indicus bos	147 a	ioscedum	162 a
indicere bellum	316 a	iosedum	162 a
inductionarius	135 b	issa	280 a
inductiarum pactū	114 a	isthmus	246 b
infectatus	311 a	italica Hispaniæ oppidū	
insensus	258 a	pag.	281 a
infestare	258 a	italiæ noua regio	131 a
infestus	258 a	Itiobriges	152 a
		itiū	

I N D E X

itius portus 119 b

iuba Mauritania rex

pag. 183 a

iubati 147 b

in Iudicijs ueterum mos

pag. 254 b

Sub iugum mittere

pag. 57 b

iulia filia Caesaris 1 b

iuliacenses 91 a

iulius à Iulio 8 a

iumenta sarcinaria

pag. 212 a

iura mons 24 b

iurassus 24 b

iurassi rupes 48 b

iurten 24 b

Iusiurandum dare 25 b

iuerdunensis lacus 63 a

iusticia Caesaris 3 a

K

K Almuntz 74 b

Kam 74 b

Konigstein 110 a

L

L A Sene 34 b

labienus legatus

Caesaris 36 b

lacobrutinum promonto

rium 201 b

laminitanus ager 201 b

langies 63 a

langobardia 14 a

langones 63 b

lapsana 244 b

lapsus 218 b

larissa 253 b

larissæus Achilles

pag. 253 b

larma 58 b

latobrici 27 a

latobrig 27 a

latobrogij 17 a

latouici 27 a

lausanenses 27 a

lausanensis lacus

pag. 25 a

lausfoys 163 b

leber-

I N D E X

leberberg	24 b	lexobij	101 b
lecki castrum	308	lexouij	123 b
lectorienſes	107 b	liberæ pro uincia præfe-	
ledoux fluuius	80 a	tura	46 b.
legio	30 b	libra	220 a
leidrachus	53 a	liburnæ	233 a
lemanus lacus	24 a	liſtores	302 b
lemone	173 a	liſtores duodecim	263 a
lemouices	173 a	liege	92 a
leo lud	55 b	ligeris flumen	101 a
leodienſis ſylua	123 a	lieſieux	102 a
leopontij	27 b	lieutenier	58 b
lepontij	66 a	ligrarius Afranianus	
pag.	113 a	pag.	309 a
leptis	282 b	lignorum fabri multi	
lerman	58 b	apud Burgundiones	
leuaci	134 a	pag.	20 b
leuchtiger Vuald	122 a	lilybæum	291 a
leuca	72 b	limagus fluuius	40 b
leuci	63 a 81 b	lingones	63 a
leuga	72 b	lingula	103 a
leus non ſemper in ma-		locarnenſes	47 a
lam partem	187 b	locum tenens	58 b
lex annaria	230 b	lodiennes	92 a
		loire	

I N D E X

loire	101 b	M	
loria	140 b	M	Acon 168 a
lotoringia	21 b		maduallenses
lotharingi	26 b		pag. 47 a
louanum	98 a		magistratus Tigurinus
lucani patria	220 b		pag. 44 b
lucerna	66 a		magistratibus Heduoꝝ
lucernani	46 a		finibus exire fas non
lucigaunenses	46 b		est 59 b
ludouicus rex orientalis			magius præfectus fa-
Franciæ	49 a		brûu Pompeij 16 a
luganenses	46 b		magus 7 b
lugdunensis Gal.	14 b		malaca 286 b
luginitia uallis	113 a		μαλακίαι 101 b
lunati calcei	312 b		malatia 104 b
lupi	167 a		malleoli 27 a
lusitania	201 b		mandare se fugæ 96 b
lustrare	174 b		mandibuli 163 b
lutetia	138 b		mandubij 163 b
lutiner	58 b		mane 303 a
luxus malorum agmen			manipulus 61 a 96 b
secum fert	94 b.		manipulares 97 a
λύειν	71 b		mantinea 24 a
			manubalistæ 12 a
			manufata

I N D E X

manufata	243 b.	materia	164 b & c
marchia	79 b	materis	62 b
marcomana uallis	74 b	materiari	267 a
marcomanni	28 a	matifcones	35 a 168 a
mardi	94 b	matrona fluuius	19 b
maræotis	264 b	pag.	102 b
mare mediterraneum in-		mauritania duplex	
terclusum	101 b	pag.	298 b
mare interclusum	122 b	maurusij	293 b
maria in plenilunio se		F. Maximus Allobrogi-	
purgare	103 a	cus	29 a
maria lacus	264 b	mazara	62 a
marga	71 a	medicus uenenum sopori	
marliani lapsus	87 a	ferum Domitio dat	
marrucini	227 b	pag.	193 a
marfi	227 b	mediterraneum mare	
martenacum	100 b	pag.	122 b
martialis Imperator in-		mediomatrices	139 a
terficitur	118 a	pag.	86 b
martiana	140 a	meldi	123 a
maßilie situs graphice		mellon	162 a
describitur	214 b	melodunum	161 a
maßilie oppugnatio		μῆλος	71 b
pag.	208 b	menapij	91 a 101 b
		C	mendrisini

INDEX.

mendrisini	47 a	agricolas	151 b
menradus insignis cremita	145 b	misericordia prapostera	
mercatores raro olim in		quantum obsit	305 b
Heluetia	19 a	misni	141 a
merker	86 a	missilia bina	62 b
merher	86 a	de Mithridatis ingressu	
mersburgium	78 b	in Aegyptum	275 a
messana	260 b	mityleneorum fides erga	
messe	208 b	Pompeium	261 a
metallum oppid.	281 b	monasteria duo Tiguri	
metina	206 b	pag.	51 b
metiosedum	162 a	moneta Tigurina	48 a
midida	71 b	montar	34 b
miggis	71 b	montes alti	72 b
milhusani	66 a	moravi	86 a
miles obsequens Cesari		morini	99 b 101 b
pag.	81 a	pag.	112 b
militaris rei diligentia		morsatij	113 b
pag.	105 a	mosa flumen	111 b
militiam quo anno deserere licebat olim		mosella	26 b
pag.	282 a	pag.	139 b
milo conduxit seruos &		munda ciuitas	183 b
		pag.	329 a
		mundense praelium	328 a
		muralia	

I N D E X

muralia pila	134 a	narbo	285 b
muralis fax	194 a	natison fluuius	32 a
muretanus ager	66 b	naues ex salignis uimini-	
muretum	66 b	bus	207 b
murus	325 a	naues eijcere	239 b
murus solidus	134 a	nauculae Babylonicae	
musculus	217 b	pag.	207 b
musculi	167 b	naues Britannicae	206 b
Myconius praeceptor		naugia speculatoria	
Rhellicani	66 a	pag.	120 b
μύδον	71 b	naufragiū Caesaris	182 a
myoparo	279 a	neapolis	292 a
Myſſitanus regulus	308 b	nechaonis regis Aegypti	
N		miles delitijs corrup-	
Nabatæi	267 a	tus	265 a
Namurra	149 b	nemetes	87 a 90 a
nannetes	101 b	nemetocenna	174 b
naniuates	100 a	nemosum	77 b
nantes	102 a	neruij	90 b
nantiuates	100 a	neruij Ternacenses	90 b
nantiuatum pagus	27 a	neruiorum frugalitas	et
napium	245 a	fortitudo	91 a
narbonensis prouincia		neruiorum descriptio	
pag.	14 a	pag.	94 b
		C 2	neruijs

I N D E X

neruijs quadringentos	nudæ mulieres Britenni-
patritij ordinis fuisse	ca in sacris 128 b
pag. 97 b	nuichlandia 75 b
nicolaus ad Pueros 31 a	nuichthones occupasse
nidonia 75 b	Bernensem & Fribur
nigra sylua 146 a	gensẽ tractum 75 b
nitiobriges 152 b	numide 293 b
niuernenses 34 b	numismata uaria symbo-
noion 93 b 153 b	la habere 51 a
noreia 28 a	numus 220 a
noma 126 b	nuntius in masculino ge-
norba 283 b	nere 206 a
norici 28 a 87 b	narbazanis dictum ad
norica regio lata 192 b	Darium 219 b
nortmannia 21 b	nutantium 125 b
nouilunũ Germanos ex-	nymphæum promonto-
pectasse antequam	rium 240 a
præliarentur 85 a	O
nouiodunum 93 b	 Brincum 139 b
nouiodunum expugna-	occidentalis syl-
tur 131 b	ua 140 b
nox in quatuor uigilias	oceanò totam terrã cir-
diuisa 36 b	cundari 122 b
noctes longissimæ 127 a	ocelum oppidum 32 b
	ostodurus

I N D E X

ostodurus	100 b.	osifini	101 b
octogesa	236 a	ossa	241 b
offenderunt pro impege-		osini	98 b
runt	232 b	ostiaria tributa	240 b
olibar	282 b	Othonis sylua	14 a
olla receptaculum nauu		othrijs Lapidarum sedes	
pag.	308 b	pag.	241 b
olympius	241 b	otium negotio bellico op	
oppidi sectio uniuersa		ponitur	187 b
quid	98 b	onager	120 a
oppido	304 a	ouie prouincia	275 b
C.Oppius	3 b	Ouidij patria	192 a
orbucula	283 a		
orchades	125 b	P	
orchomenum	147 a	P Aconia	291 b
orcynia	140 a	padus	131 a
orgetorix	22 b	pamani	92 a
oricum	232 b	paleophasalus	232 b
orleans	151 b	paludati	188 a
orosius Angustini syn=		panis mirabili modo con	
chrones	20 b	fectus	245 b
oscelum oppidum	33 a	parazonium	95 b
oscenses	208 b	in parentē impius phar=	
osi	73 b	naces	277 a
		pharhisij	139 a

I N D E X

parisij	89 b 139 a	filius	182 b 277
partonius portus	269 b	pharus	265 b
pecunias expensas ferri		Philippus Melanchthon	
pag.	282 a	Rhelicani præcep-	
pehiti	119 a	tor	287 a
peligni	227 b.	phrysijs	113 b.
pelios	241 b.	platea	196 b
pelles	304 a	pleumosij	134 a
pelusium	261 b	Plinius in descriptione	
pentiremis	279 b	Alcis discrepat à Cæ-	
pergamus	262 b	sare	147 a
pergamum	240 b	plumbatæ	96 a
periclis dictum	26 b	plumbum album & ni-	
persicum pomum	71 b	grum	124 b
petoriturum	72 b	Plutarch. à Cæsare di-	
petra locus	246 b	scerepat	97 b
M. Petreius Varro	183 a	plutarchus à Cæsare dis-	
psephicensis lacus	40 b	sentit	93 a
phalanx	61 b	plutarchi locus	109 b
phalanges	218 a	plutei	156 b
phalangy	218 a	picardia	21 b
phalius Corinth.	194 b	picardie partem qui po-	
pharite	272 b	puli inhabitent	90 b
pharnaces Mithridatis		piccaria sylua	140 b
		picentes	

I N D E X

picentes	190 b	pag.	181 b
pictavienses	103 a	pompeij insolens animus	
picti	116 b.	pag.	187 a
pictones	103 a	pondo	220 a
pierus	241 b	pontificum officium	
pira muralia	134 a	pag.	254 a
pila præpilata	311 b	pontis descriptio	115 b
pindus	241 b	possessio fiduciaria	
pirusæ	122 b.	pag.	219 b
pirusæ	122 b	publicola uoluit publicā	
pirustæ	122 b	pecuniam in domum	
L. Pisonis mors	57 a	suam conferri	191 a
poitiers	103 a	L. Publij exilium uolun-	
pompeiana castra qua-		tarium	57 b
lia	259 a	pugnandi signum apud	
pompeij uox de Casarea		Romanos	95 a
nis militibus	245 b	præcipito & præcipitor	
pompeij uictoria aduer-		pag.	238 b
sus Casarem	181 a	prædones	262 a
pompeij filius occiditur		præfecturæ agri Tiguri-	
pag.	183 b	ni	46 b
pompeij pes luxatus		prælium	9 a
pag.	331 a	prælium committere	
pompeij exercitus fuga		pag.	87 a
		C 4	præstia

I N D E X

præstare	235 b	πῖναι	71 b
prætexta	284 a & præ	pyrenæi montes	107 a
textati	ibidem	& pagina	22 b
prætoria cohors	82 a	Q	
prætores	300 a	Q	Vadi 74 a
prætorum dignitas &			quadi olim Hel
officia	236 b		uetij dicti 11 a
primipilus	204 b		quadrigarum falcatarū
&	96 b.		forma 289 a
primipili offitium	ibid.		quina castra 233 a
promontorium	103 a		quincunx ordo 164 b
princeps de Nauso	113 a	R	
princeps cohortis	249 a	R	Abbius & Cor
processus	311 b & pro-		uus 51 a
cedor	ibidem		rains 90 a
proconsules	301 b		ratzuns 113 a
proficisci ad Romam			rationum due partes
pag.	209 b		pag. 282 a
proprætores	300 a		rauraci 26 b 139 a
prote	208 b		Re præpositio 164 a
prunum	71 b		recedentia 219 b.
psalterium uerbatim di-			receptui canere 195 a
scere	143 a		redones 166 b
ptolemais	262 b		Regissperga 47 a
			regisspera

I N D E X

regis pergensis præfectu-	A Rhenano autor dissen-
ra 46 b	tit 37 b
Regula sub quo Cæsare	rhenenses 90 a
passa 44 a	rhenenses Galli 102 a
reipublicæ perturbato-	rheti 87 b
res olim exusti 26 a	Rhinfeldia 26 b
republicam qui euer-	rhinualdenses 112 b
tant 321 a	rhodanus 30 b
S Remigij ampulla ubi	rhodanus unde dictus
pag. 90 a	pag. 29 b
remulcare 221 b	rhodanus à Græcis dici-
renes 166 b	tur Eridanus 16 b
rhedones 98 b.	rhodus 261 a
rheniuallensis præfectu-	rhuteni 152 b
ra 46 b	ripenfia uina 66 b
rhellica uilla 46 b	roan 162 a
Rhellicani patria 46 b.	robur 103 b
Rhellicanum Cracouiæ	rodes 83 b
operum literis dedisse	rodolphus comes ab
pag. 247 b	Habsburg 45 b
rheni 90 b	rodolphus Agricola iu-
rheni duo fontes 112 b	nior 147 b
rhenum labi per multas	rodolphi Agricolæ laus
regiones 113 b	pag. 23 b
	C 5 rogatio

I N D E X

rogationes	99 a	sabinus interficitur	
romandi	149 a	pag.	133 b
rostra	237 a	sabin flumen Galli uocāt	
rotuilenſes	27 b	sambre	94 b
rotunuilani	66 a	sabis	149 b
rubicon fluuius	88 b	sabura	228 b
rudetum	267 b	sacramento rogare	
rudus uetus & nouum		pag.	137 b
pag.	267 b	ad ſacramenti redemptionem uocare	282 a
rumore uano Pompeius		sacrilegium Caeſaris	
deceptus	188 a	pag.	200 a
runtzeual	22 b	sacrilegij poena	59 a
rura fluuius	115 b	sage multe apud germa	
ruſa fons	35 b	nos olim	85 b
ruſſina oppid.	293 a	saguntini	324 a & ſaguntina fames Ibid.
ruteni	83 b 163 a	ſanitgonge	32 a
rutenenſes	83 b	Salduba	286 b
S		ſaline nobiliſſimæ in Bur	
S Abaudi	25 a	gundionibus	20 b
S abaudi unde dicti		ſalinarum ſtagnum	
pag.	29 b	pag.	312 b
ſabaudorū perfidia	28 b	ſalona	278 b
ſabellici locus reſtituitur		ſalona	
pag.	153 a		

I N D E X

salonæ	232 b	scheffhusia	66 a
salsum flumen	324 a	schlesnicensis regio	
salys	200 a	pag.	79 b
samarobriga	130 a	schiltuacht	120 b
samarobrina	130 a	scipio Pompeij socer	
sambarei	130 b.	pag.	185 a 254 a
sambre	94 b	scipio prohibetur à stoli	
sannites	227 b	atione Ephesina Dia	
sanconna	35 a	ne templi	262 a
sanctones	103 a	sclauonia	98 b
sangalenses	27 b 66 a	sclauonica gens	87 b
sangarus Israhelitarum		scorpiones	120 a
index	43 b	scoti	116 b 119 a
santones	31 b 103 a	scutati	96 a 202 b
pag.	153 a	scutula	242 b
saon	332 a	scutulae	218 b
saonenses	317 b	schuitzerland	23 b
sardinia insula	293 a	sebusiani	33 a
sarus amnis	277 b	sectio oppidi uniuerſa	
saſerna	299 b	pag.	98 a
saxones	141 a	securibus subijci	167 a
scaphæ	120 a	ſeditio Tigurinae urbis	
ſcapula dux	329 a	pag.	44 b
ſchanſeri	113 a	ſeditioſi exurendi	26 a
		in ſeditio	

I N D E X

In seditiosos animaduere		pag.	102 b
sio	150 b	sequani	19 b. 86 b
sedunum	100 b	sequani sibi ipsis malum	
seduni	87 a	accerserunt	79 a
Seduni Vallesij superio-		Seruius grammaticus	1 a
res	100 b	sesuini	98 b
sedunenses	87 a	sestertius	171 a & sester
segadunum	107 b	tia	Ibidem
segni	138 b 144 a	si pro an	31 a 212 a
segonia	284 b	pag.	227 b
segusiaci	162 b	sicambri	114 b 149 b
segusiani	161 a 162 b	sicambrorum sedes	110 a
sedusij	87 a	sicoris	205 b
selestadium	86 b	sidoaci	91 b
semana	140 a	signacum	149 a
semar	34 b	signorum bellicorum ua-	
semispathæ	203 b	ria genera	95 b
sen	90 a	sila fluuiolus	41 a
senecæ patria	220 b	Silij poëta patria	220 b
sonones	89 b 135 b	simultas inter Cæsarem	
in sententiam præstare		& Pompeium	
pag.	157 a	pag.	176 b
seon	100 b	simul simul	114 b
Sequana	19 b 89 b	simul pro postquam	
			197 a

I N D E X

pag.	197 a	statiua castra facere	
fittius	298 a	pag.	242 b
fitten	100 b	statores	302 b
foborra iube praefectus		statumen	207 a
pag.	298 a	et statuminare	ibid.
foissons	90 b	steigerwald	140 b
sol ubi 40 dies non occi-		steinia	47 a
dat	127 b	stili cæci	165 b
solaturris	36 a	pag.	300 b
solodorum	66 a	stimuli	165 b
soldurij	72 b	stipendium flagitari	
sors	241 a	pag.	213 b
Sostrates Gnidius		stoechades	208 b
pag.	265 b	straobnis locus emenda-	
spartani dictum de impe		tus	38 b
ratore	81 a	sturij	113 b.
spathe	203 b	styria	87 b.
speculatoria nauigia		subcocta	243 b.
pag.	120 b	subsyluania	66 a
spiculum	61 b	subsyluani	46 a
spijßhartz	140 b	subterranei specus	309 b
spinetum	71 b	subura	196 b
spirenses	87 a	sueffones	90 b
stationes	120 b	pag.	130 b
		sueuus	

I N D E X

sueuus rex	43 b	supplicantium ritus	
sueui à Cesare uicti		pag.	218 b
pag.	12 a	Suptarus Hunnorū rex	
sueui, qui Heluetijs		pag.	21 a
pag.	16 b	sycambri	115 b.
sueui Vbiorum hostes		sygenberger	115 b
pag.	88 a	sypetes	109 a
sueuorum centum pagi		T	
pag.	12 a & 79 ^b	Tabula fluius	
sueuorum non unam esse		pag.	94 b
gentem	110 a	tabula nouæ	230 b
sutensium nomen unde		talabi	152 a
pag.	75 a	tancheri	109 a
suteri	46 a	tangrastel	117 b
suitia	23 b	tarbeli	152 a
pag.	66 a	tarbelli	107 b
fulchi	318 a	tarentasia	32 b
fulchos	197 a	tarienses	107 b
fulmo	192 a	tarsates	107 a
fungaui	19 b.	tarusates	207 a
superare	143 b	tasgetius rex	135 b
supercilium metaphori-		tauescheri	113 a
ce	306 b	taurica Cherrhonesus	
supplicationes	99 a	pag.	270 a
		taurus	

I N D E X

taurus	140 a	thamesis	129 b
taxus	148 b	tharsus	288 a
tectosages	144 a.	theatrum	302 b
teillus fluvius	65 a	thebæ	147 a
telum adicere	95 b	thenis	129
tempestatis descriptio		theodorus episcopus Cō ^a	
pag.	204 b	stantiensis	53 a
templa spoliavit Caesar		theodorus Bibliander	
pag.	5 b	pag.	55 b
tenceridæ	109 b	in thessalia triginta qua	
tenchateri	109 a	tuor montes esse	
tenchteri	109 a	pag.	241 b
tengeri	110 a	thoncastell	117 b
tenteridæ	109 b	M. Therinus	1 b.
terentij locus	82 b	thurgeana præfectura	
tergesta Carnicorum pa		pag.	46 b
gus	172 b	thuregum	40 a
tergesto	172 b	thuregum à thuro fluio	
terruana	91 a	pag.	49 a
testudo	215 b	thuregium oppidū	37 a
teutomalius rex saluorū		thuregum Curtem ap ^a	
pag.	83 b	pellari	42 a
teutonius	79 b	Thuricus rex Arelatēsis	
teutonum domicilia	79 b	pag.	43 a
		thuricum	

I N D E X

thuricum	40 a	pag	55 a
thuringica sylua	140 b	tigurum	40 a
thuringi	141 a	tugurdorph	39 b
thyle	126 b	tugurdorff	49 a
thylenses	126 a	tigurich	40 a 49 a
tigurum seu thuregum		tilia mira arte confita	
pag.	66 a	pag.	41 b
tigurinus pagus	36 b	tinagenes	15 a
pag.	40 a	titurius	133 a
tigurinus lacus	40 b	togata Gallia	14 a
tigurini	18 a	tolesani	153 a
tigurinis Cimbris adhæ-		tolesates	153 a
siffe	38 b	tormentorum species	
tigurini libertate donati		pag.	119 b
pag.	44 b	traducere	36 a
tigurinus exercitus	47	tragula	62 b
tigurini agri fertilitas		tragulam iniicere	ibid.
pag.	40 b	tralles	262 b
tigurinae urbis fundatio		trans	113 a
pag.	43 b	trebates	43 b
tigurini Heluetico foede-		treueri	139 a
ri quibus de causis se		treuirorum moenia à quo	
iunxerint	45 b	fundata	43 b
tigurinae Ecclesiae schola		triberi	122 b
		Triboces	

I N D E X

triboces	86 a 113 b.	turicina arx	32 a
tribochi	86 b	turinum oppidum	237 b
triboni	86 b	turma	61 a
tribuci	113 b	turones	98 b
tribunus militum	80 b	turris ambulatoria	
tribuni militum infigne		pag.	106 b
pag.	95 b	turfæ	107 a
tricusij	139 a	tusis	113 a
triccasij	89 b	tuticanus Gallus	250 b
triecasij	98 b	Þūgæ V	71 b
triremis	279 b	V Accenses	311 b
tritium	281 b	Vadiani laus	
tschudus taxatur	64 a	pag.	278 a
⚡ b		uadimonium	280 b.
à tsehudi tabula autor		uadimonio obstricti	
uariat	27 b	pag.	280 b
tuba signum dare	95 b	uahalen	111 b
tugium	66 a	ualerius Leo	4 a
tugini	38 b	uallesiani 27 a	66 a
tulingi	26 b.	uallesij inferiores	100 b
tungri	131 b	uallesij in aliquo Heluetio	
tunica rubra uexilli uice		rum pago non recen-	
pag.	95 b	sentur	27 b
turduli	326 b	uallus	248 a

D uangioz

I N D E X

uangiones	87 a	90 a	ueneti	89 b
uaragri		100 a	uenetorum potentia	
uarra		281 b	pag.	102 b
uarranorum gens	191 b		de uentis Gellius	124 a
ueruca	149 b		ueragri	100 a
uas	71 b		ueragrorum uicus	101 a
uates	141 b		uergiliarum ortus	303 b
uatuca	149 b		uergobretum	157 a
uberlinga	78 b		uergobretus	59 b
ubij	88 a		uernandois	91 b
ucubenses	326 a & uce-		uerocasses	91 b
bis	ibidem		ueromandui	91 b
uestigalia apud Hunga-			uerriculum	134 b
ros	98 a		uerfaon	332 a
uestiones	201 b		uerfaonenses	327 a &
uedastus praesul sanctiss.			Verfaon	ibid.
pag.	90 a		uerfon	332 a
uellanij	166 a		uerutrum	134 b
uellaunodunum	153 b		uexillatio	86 a
uelleda numinis loco ha-			uexillum	257 b
bita	85 b		uessones	130 b
uelites	84 b		uessones	90 b
uedere sub corona	104 b		uesontio	80 a
uenetus lacus	145 a		uestini	227 b
			uaron	

I N D E X

uiaron	154 a	uolci	152 b	uol-
uiatores	302 b	ca		ibidem
uibo	260 b	uolocasses	91 b	
ante uictoriam laudes ca		uolaterrani locus	130 a	
nere stultum	251 a	uortigernus regulus An		
uienna	153 a	glorum	116 b	
uindalium	83 b	urba oppidum	64 a	
uindonissa	36 a	urba ubi sita	65 a	
uindonissa à quibus de-		urbienus	64 a	
structa	39 b	urbigenus pagus	56 b	
uineæ	93 b	pag.	63 b	
uinum	71 b	urbigenensis pagus	27 a	
uinum Erasmicum	78 a	urbinus	64 a	
uini parcissimus Cæsar		urdorphreuius	39 b	
pag.	4 a	urdorphum	39 b	
uiliburgum	25 a	uri	147 b	
uilla noua	153 b.	uri gallica uox	148 a	
uiriatus	308 b	uria	66 a	
uitudurum	47 a	urienfes	46 a	
ulma, Curtius	42 a	urienfes à quibus originē		
uocates	107 a	trahant	38 a	
uocontij	200 a	urbs in uicos diuiditur		
uogesus mons	26 b	pag.	16 a	
uolcæ	163 a	urbem sacrare	251	

I N D E X

urfa fons	35 b	uzita	306 a
urfaon	332		
usifpes	109 b	Z	
usifpetes	109 a	Z Aliensis	87 a
usifpij	109 a	Z zela oppidum	
uuali	16 b 70 b	pag.	299 a
uualis	111 b	Zimma	71 b
uualhen & uuelgen	22 a	Zurich	40 a 49 a
uueli	98 b.	Zyrichina regio	49 b
uuefteruuald	140 a	Zurichinorum oppidum	
uuighardus	52 a	pag.	40 a
uuiffenburgenfes	87 a	Zurichinorum ditio	39 a
uulturnus	240 a		
uuormatienfes	87 a		

F I N I S

E R R A T A.

Pagina 10. uerfu 12. lege nutabunda. 13. uerfu ult.
expunge uoculam Cifalpina, 96 lege Socrotos pro
Euseb.

IOANNIS RHELLICÆ

NI TIGVRINI, IN CAE

SARIS COMMENTA

ria Præfatio.

VANDOQV IDEM in
omnibus rebus & dicendis & fa
ciendis ordine rectè seruato nihil
melius, & luculentius est: ne ab
illo aberremus: uisum est cum ordi
nem in hisce commentarijs enara
randis seruare, quem Seruius in

ter Latinos grammaticos celeberrimus præscribit: nemi
pe ut primum authoris uita, deinde operis titulus, tertio
scripti qualitas, quarto authoris intentio, quinto librorum
numerus (cui nos historiæ fructum addemus) sexto author
ipse explicetur. Quod ad uitam Iulij Caesaris attinet, pau
cula quædã ex ijs prælibabimus, & congeremus, quæ Plus
tarchus, Suetonius Tranquillus, Eutropius, & Appianus
Alexandrinus de illo memoriæ prodiderunt: potissimum
tamen Tranquilli uestigijs inhærentes. Is itaq; scribit, Iu
lium Cæsarem decimum sextum annum agentem amisisse
patrem, quem tamen non nominat: matrem autem ei Au
reliam fuisse nomine. Et quum Flamē Dialis designatus
esset, dimissa Cossutia, Corneliam Cinnae IIII. Consulis
filiam duxisse: ex qua Iuliam sustulerit filiam, quæ postea
Pompeio Magno nupsit. Dum autem in Asia primum sub
Marco Thermo prætore militaret, ab eoq; in Bithyniam
missus

missus esset: non nisi cum pudicitia suae infamia à Nicome
 de rediisse fertur. In Rhodo usus est præceptore Apollonio
 Molonis filio, clarissimo dicendi magistro: unde & Cicero
 diuinæ suæ eloquæ primordia (Plutarcho testante) hau-
 sit. Fuisse traditur excelsa statura, colore candido, tereti-
 bus mēbris, ore paulo pleniore, nigris, uegetisq; oculis, ua-
 letudine prospera: nisi quod tempore extremo, repente ani-
 mo linqui, atq; etiam per somniū exterreri solebat. Comit-
 ali quoq; morbo bis inter gerendas res correptus est. Quod
 maximum fortunæ applausum habuerit, uel inde constat,
 quod ter, nec amplius aduersum casum expertus est: uideli-
 cet in Britannia, classe ui tempestatis ferme absumpta, &
 in Gallijs ad Gergouiam legione fusa, & in Germanorum
 finibus, Titurio, & Arunculeio legatis per insidias obrun-
 catis. De bello ciuili, quod aduersus Pompeium, & alios
 gessit, ubi ad tres libros ab ipso Iulio cōscriptos uentū fue-
 rit, differemus. Nunc uero quorū ductu, & ope Gallijs præ-
 fectus sit, & quid in illis gesserit, prosequemur. Et generi
 sui Pōpeij, & Soceri L. Pisonis auxilio primū Cisalpinæ,
 deinde etiam Comatæ Galliæ proconsulatum adeptus est.
 Gessit autem nouen annis (quibus in imperio fuit) hæc fe-
 re. Omnem Galliam (quæ à Saltu Pyrenæo, alpibusq; &
 monte Gebenna, fluminibus Rheno, & Rhodano contine-
 tur, patetq; circuitu ad bis, & tricies centū millia passuū)
 præter socias & bene meritas ciuitates, in prouintiæ for-
 mam redegit, eiq; in singulos annos stipendij nomen impo-
 suit. Quantū ad mores eius speciatim considerandos perti-
 net, adeò mirabilem se in uitijs, & uirtutibus exhibuit, ut
 (quemadmodū Titus Liuius de Hannibale refert) haud
 immerito

P R A E F A T I O.

immerito ex utrisq; monstrum quoddam conflatum uideri
 queat. In obeundis enim expeditionibus dubiū cautior ne,
 an audatior fuerit. Exercitū neq; per insidiosa itinera du-
 xit unquā, nisi perspeculatus locorū situs. Neq; enim in
 Britannia eum transuexit, nisi ante per se, portus, nauiga-
 tionē, & accessum ad insulam explorasset. Ad hæc obsessi-
 one castrorum apud Germanos nuntiata, per stationes ho-
 stium, Gallico habitu ad suos penetrauit. Iustitiam usq;
 adeo in puniendis sceleribus coluit, ut libertum amantijsi-
 mum, ob cōstupratam equitis Rho. uxorem (quam uis nul-
 lo conquerente) capitali pœna affecerit. Præterea tam li-
 beralis fuisse traditur, ut pistorem alium quā sibi panem
 conuiuijs subijcientem cōpedibus uinxerit. Deniq; amicos
 tanta semper facilitate, indulgentiaq; tractauit, ut Caio
 Oppio comitāti se per syluestre iter, correptoq; subita uale-
 tudine, quū ex itinere ui tempestatis, cuiuspiā pauperis tu-
 guriū intrare cōpulsus esset, ibiq; unicū cubiculum unius
 uix capax reperisset, diceret: Ex honorifico quidem loco
 decedendum est potentibus, ex oportuno autem ijs, qui ad-
 uersa laborant ualetudine, simulq; ibi requiescere iussit
 Oppium: ipse uero unā cum cæteris in priorē tugurijs parte
 apud fores recubuit. Quanta uero fortitudine in bello
 polluerit, Suetonius ita testatur. Quo sæpius uicisset, hoc
 minus experiendos casus opinans: nihilq; se tantum uictor-
 ia acquisiturum, quantum calamitas aufere posset. Nul-
 lum unquā hostem sudit, quem non castris quoq; exue-
 rit: ita nullum spatiū perterritis dabat. Vnde apparet eum
 ita fuisse sirenum, ut tamen in temeritatis uitium non
 caderet. Quod ad uictus temperantiā attinet, idem Tran-
 quillus

P R A E F A T I O.

quillus affirmat, eum uini parcissimum fuisse : id quod ne
inimici quidem eius negare potuerunt . Cato nanq; de eo
dicere solitus est, solum Cæsarem sobrium ad remp. euer=
tendam accessisse. Nam circa uictum eum adeò indifferen=
tem. C. Oppius docet, ut Mediolani apud Valerium Leo=
nem canans, conditum oleum pro uiridi appositum, cæ=
teris aspernantibus, solus largius commanducauerit : ne
hospitem aut negligentia, aut rusticitatis arguere uideret=
tur. Id quod maximæ ciuilitatis, ac modestiæ fuisse, nemo
(ut opinor) negauerit. Quàm misericordem, lenem ac cle=
mentem se erga inimicos etiam prebuerit, præter Cicero=
nem in oratione pro Marcello, Tranquillus in hæc uerba
testatur. Simultates contra nullos tam graues excepit un=
quàm ut non occasione oblata, libens deponeret. Sed & in
ulciscendo natura lenissimus fuit. Piratas enim à quibus
captus fuerat, quum in deditionem redegisset (quoniam
suffixurum se cruci antea iurauerat) iugulari prius iussit,
deinde suffigi. Moderationem uero clementiamq; tum in
administratione, tum in uictoria belli ciuilis admirabilem
exhibuit. Denunciante enim Pompeio, pro hostibus se ha=
biturum, qui reip. defuissent, ipse medios, & neutrius par=
tis, suorum sibi numero futuros pronunciauit. In acie phar=
salica proclamauit, ut ciuib; parceretur : deincepsq; ne=
mini non suorum, quem uellet unum partis aduersæ ser=
uare concessit: nec ulli perisse, nisi in prælio reperiuntur,
exceptis dūtaxat Afranio, Fausto, & L. Cæsare iuuenes: ac
ne hos quidem uoluntate ipsius interemptos putat. Deniq;
tempore extremo etiam quibus nōdum ignouerat, cunctis
in Italiam reditū permisit, magistratusq; & imperia cape=
re:

P R A E F A T I O.

re: quin & statuas L. Syllæ, atq; Pompeij à plæbe dissectas reposuit. Ac si qua posthac aut cogitarètur grauius aduersus se, aut dicerentur, inhibere maluit, quàm uindicare. Tantùm de heroicis planè Cæsaris uirtutibus. Restat ut aliteram monstri partem, nempe insignia uitia, & facinora detestanda absoluamus. Primum ergo calliditate, uersutia & uasfricie usus est ad tyrannidè cum parandam, tum stabilendam. Eò namq; omnia eius consilia spectabant, ut suæ cupiditati, non reip. prospiceret. Idem de eius audacia & truculentia sentiendum est. Adeò enim prodigus animæ suæ, & alieni sanguinis effundendi appetens exiit, ut (Eutropio testante) eius ductu, undecies centum nonaginta, & duo millia hostium cæsa sint. Nam quantum bellicis ciuilibus fuderit, noluit annotare. Signis collatis quinquagies dimicauit. Deinde quando à plebe passim beneficus habebatur: prodigus, & iniquus largitor potius erat. Nam (ut Appianus testatur) ærarium publicum depeculatus est ut ea pecunia populi fauorem per sumptuosas epulas, & spectacula uenaretur. In summa tātæ iniustitiæ uir fuit (ut Tranquillus refert) ut abstinentiam neq; in imperijs, neq; in magistratibus præstiterit. Ut enim quidam monumentis suis testati sunt, in Hispania à proconsule, & à socijs pecunias accepit, emendicatas in auxilium æris alieni, & Lusitanorum quædam oppida (quanquam nec imperata detractarent, & aduenienti portas patefacere diripuit hostiliter. In Gallijs fana templaq; deum donis referta expilauit, urbes diruit sæpius ob prædam, quàm ob delictum, unde factum ut auro abundaret, ternisq; millibus nummum in libras promercale, per Italiam, pro-

P R A E F A T I O.

uinciasq; diuenderet. In primo consulatu tria millia pondi auri furatus è Capitolio, tantundem inaurati æris reposuit. Societates, ac regna prætio dedit, ut qui uni Ptolemaeo propè sex millia talentorum suo, Pompeijq; nomine abstulerit: postea uero euidentissimis rapinis, sacrilegijs, & onera bellorum Ciuiliū, triumphorum, ac munerum sustinuit impendia. Atq; ita contra ueræ liberalitatis conditionem alijs rapuit, quod alijs largiretur. Adèò deinde ambitiosus fuit, ut omne ius, sasq; imperio posthaberet. Id quod ipsemet haud obscure præ se tulit, quando illos Euripidis Versus in Phœnissis semper in ore habuit:

ἔπειτα γὰρ ἀδικεῖν χρὴ, τυραννίδος περὶ
 Κάμιστον ἀδικεῖν, τ' ἄλλ' δ' αὐτοβῆν χρῆσθαι.

Quos Cicero sic Latinos fecit:

Nam si uiolandum est ius, imperij gratia
 Violandum est: alijs rebus pietatem colas.

Huc etiam facit, quod quum in Hispaniam proficisceretur, ac in alpibus quoddam oppidulū præterueheretur, interrogatusq; à comitibus esset, num isthic quoq; putaret aliquas principatus ambitiones uigere, dignitatumq; certamina, respōdit: Malletem equidē inter ipsos primus, quàm inter Romanos secundus esse. Pronum, & sumptuosum in libidines fuisse, constans opinio est: plurimasq; & illustres fœminas corrupisse. Sed ante alias dilexit M. Bruti matrem. Ac ne prouintialibus quidem matrimonijs abstinuisset, uel hoc disticho apparet iactato æque à militibus per Gallicum triumphum:

Vrbani seruate uxores, mœchum caluum adducimus.
 Auro in Gallia stuprum emisti: hic sumpsisti mutuum.
 Dilex

Dilexit & reginas, Eunoen Bogudis regis Mauritionæ uxorem, & maxime Cleopatram Aegypti reginam, cū qua luxuriosissimam uitam egit. Deniq; ne cui omnino dubiū sit, & impudicitiae eum, & adulteriorū flagrasse infamia: Curio pater, quadam eum oratione omnium mulierum uirum, & omnium uirorum mulierem appellat. Ex his (ut opinor (intelligi potest, quā monstruosam uitam duxerit. Super est, ut & de eius nece pauca subnectamus. Quū ergo dominandi libido eum usq; adeo dementasset, ut non solum malis artibus remp. opprimeret: uerum etiam contumeliosis dictis eam incesse, dictitans, nil nisi meram appellationem esse sine corpore, ac specie: Item Syllam ne scisse literas, qui dictaturam deposuerit: debere homines iam consideratius secum loqui, ac pro legibus habere quæ dicat: factum est, ut plusquā sexaginta in eius necem conspirauerint C. Cassio, Marcoq; & Detio Bruto principibus conspirationis. Qui nacta occasione, in curia eum officij specie circumsteterunt: illicoq; Cimber Tullius, qui primas partes susceperat, quasi aliquid rogaturus propius accessit, renuentiq; & gestu in aliud tempus differenti, ab utroq; humero togam apprehendit: deinde clamantem ista quidē uis est, alter Casca aduersum uulnerat paulū infra iugulū: Caesar Casca brachiū graphio traiecit, conatusq; prosilire alio uulnere tardatus est. Ut aut animaduertit, undiq; se strictis pugionib; peti, toga caput obuoluit, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxit: quo honestius caderet, etiam inferiore corporis parte uelata. Atq; ita uiginti tribus plagis confossus expirauit ætatis suæ anno 56. Hæc de uita auctoris. Titulus sic habet: C. Iulij Caesaris

Cōmentaria de bello Gallico, & Ciuili. Caius prænomen
Iulius cognomē ab Iulo Aeneæ filio, sic enim canit Virg.
lib. 1. Aeneidos sub Iouis persona ad Venerem:

Nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris
Iulius, à magno demissum nomen Iulo.

Quod multo adhuc clarius & maiori cū fide Velleius Pa-
terculus, quippe historicus, hisce declarat uerbis: Hic nobis
lissima Iuliorū genitus familia, & quod inter omnis anti-
q̃ssimos cōstabat, ab Anchise, ac Venere deducens genus.
Caesar agnomē ab euentu, qui alius ab alio auctore tradi-
tur. Aelius namq̃ Spartianus in Aelij Veri imperatoris
uita quadruplicē agnominis causam adducit, quippe Ca-
sarem uel ab elephantō (qui lingua Maurorū cāsa dicitur)
in pralio cāso, eū, qui primus sic appellatus est, doctissimi
uiri, & eruditissimi putant dictum, uel quia mortua matre
uentre cāso sit natus, in qua sententia Seruius quoq̃ super
primū lib. Aeneidos Vergilianæ, & Plinius lib. 7. natura-
lis historiæ cap. 9. est. Vel quod cū magnis criminibus sit u-
tero parentis effusus. Cui opinioni Sextus Pompeius Fe-
stus subscribens, ait, Casarem à Casarie dictum, quia scilicet
cum Casarie natus sit. Vel quod oculis cāsis, & ultra
humanum morem uiguerit. Porro ut hoc ceu auctarij ui-
ce annectam, postea Casares dicti sunt, quasi quidam prin-
cipū filij uiri, & designati Augustæ maiestatis heredes,
quos nunc Romanorum reges uulgus nostrate appellat.
Commentarius, uel Commentarium Latine dici potest,
quod (definitore Prisciano) plurium studio, uel doctrina,
mente habitōrū in unum collectio est. Perotus eam uocem
à coma

à cōminiscor, id est recolo deductam existimat, eamq; hoc
 definit modo: Commentarius est liber, in quo rerum solum
 modo capita posita sunt, ita ut uideamur in illis ad exe-
 quendam historiam, alijs subiecisse materiam. Bellum di-
 citur totum tempus in quo belligeramur: praelium uerò is-
 pse configendi actus. Quibus Galliae partibus bellum il-
 latum, & contra quos ciuilia arma mouerit: partim ab in-
 itio lib. 1. de bello Gallico, partim ex Eutropij argumento
 quod utriq; bello praefigemus, clarescet. Quod ad scripti
 qualitatem pertinet, Caesar in his libris historiam scribit:
 cuius stylus inter prosam, & ligatam orationem medium
 quiddam tenet. Quantum uerò Caesar noster in dicendi
 arte polluerit, uel unico Quintiliani testimonio patet. Is
 enim libro decimo oratoriarum institutionū sic de eo scri-
 ptum reliquit: C. uerò Caesar, si foro tantum uacasset, non
 alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur: tanta in
 eo uis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo
 dixisse, quo bellauit, appareat. Exornat tamen haec omnia
 mira sermonis (cuius propriè studiosus fuit) elegantia. Au-
 thoris scopus fuit, res in Gallia ac ciuili bello à se gestas
 memoriae prodere: num alius ansam caperet eas succinctè
 traditas, copiosius dilatandi. De librorum numero Sueto-
 nius sic scribit: Reliquit & rerum suarum commentarios
 Gallici, Ciuilisq; belli Pompeiani. Nam Alexandrini,
 Africiq;, & Hispaniensis incertus author est. Alij enim
 Oppium putant, alij Hirtium: qui etiam Gallici belli no-
 uissimum, imperfectumq; numerum compleuerit. Reliquit
 & de analogia libros duos, & Anticatones totidem. Ac
 praeterea poema, quod inscribitur Iter. Item alia ludicra

scripta, quibus in adolescentia lusit. Cæterum hoc fructus
petendum est non tantum ex Cæsaris, sed omnium aliorum
historijs, ut bene & dicere inde, ac facere discamus. Quo-
rum prius probatione non indiget: posterius autem à Li-
uio in præfatione lib. 1. ab Vrbe condita ad hunc asseritur
modum: Hoc illud est, præcipuè in cognitione rerum salu-
bre, ac frugiferum: omnis te exempli documenta in illustri
posita monumento intueri: unde tibi, tuæq; reipub. quod
imitere capias: unde fœdum inceptu, fœdum exitu quod
uites. Hæc ille. A quibus nō dissentanea Agathius in præ-
fatione historiæ suæ ita memoriæ prodidit. Historia haud
secus ac domina, nec minit abunda quidē, nec adulatrix iu-
bet plerumq; & planè constituit, quibusnam sit inhæren-
dum, quæue sint fugienda: & perinde necessitatem persua-
dendo immiscet in animos se, dum insinuat, uirtutemq; col-
locat, ubi plurimum allibibili utitur oratione, uel exemplo-
rum uarietate, ueluti condimentis quæ narrantur excolit:
ea dicendo confirmans, in quibus homines rectiore consi-
lio usi, uel æquitate probatiores sint redditi, uel fortè pro
cuiusquam sententia, siue fortuna duce, & hac aduersante
falsi, quandoq; à recto, decoroq; aberrauerint. Ad authoris
explanationem operæ pretiū mihi uidetur, totius belli Gala-
lici argumentum ex sexto Eutropij libro huc transcribere:
ut eius studiosi principium, medium, & finem ob oculos
habeant, & rei capita quasi in tabula delineata contem-
plentur, & rectius inde omnia colorum genera, & or-
namenta intelligant. Sic igitur Eutropius in
iam citato libro ait.

BELL

Argumentum.

ANNO Urbis conditæ sexcentesimo, nonagesimo octauo C. Iulius Cæsar, qui postea imperauit cum Bibulo, Consul est factus, decreta est ei Gallia Trāsalpina, Cisalpina, & Comata: postea senatus addidit & Illyricum cum legionibus denis. Primò uicit Heluetios, qui nunc Quadi appellantur. Deinde uincendo bella grauissima, usq; ad Oceanum Britannicum processit. Expugnauit nanq; in ea Heluetios, Tulingos, Latobriges, Rauracos, & Boios: ex quibus centum, quadraginta septem millia perempta sunt, cætera effugerunt. Deinde Ariouistum regem, cui auxiliabantur Arrudes, Marcomanni, Tribochi, Vangiones, Nemetes, Sedusi, & Sueui, fugere eos compulit, duasq; uxores eius, totidemq; filias cœpit: omnemq; exercitum per quinquaginta millia passuum insatiabiliter cecidit. Post hoc gentem Belgarum, cui adhæserant bello Vangi, cum sexaginta millibus armatorum: Sueffones cum quinquaginta millibus: Nerui præterea, quorum adeò indomita feritas erat, ut nunquam ad se mercatores accedere sinerent: hi nihilo minus quinquaginta millia armatorum habentes. Atrebates etiam, & Ambiani, Menapij, Calei, Velocasses, Veromandui, Atuatici, Conduenses, Eburones, Cæresi, Pemani, qui uno nomine Germani uocantur: quorum omnium cum ijs, quos suprâ diximus, ducenta, septuaginta duo millia fuisse referuntur. Hi quum repente è syluis erumpentes exercitum Cæsaris perterritum in fugam uertissent, tandem hortatu Cæsaris, exercitus restitit, eosq; usq; ad internitiōnem penè deleuit. Dehinc Titurius, & Sabinus legatus Cæsaris

Cæsaris Aulercos, Eburones, Lexouiosq; incredibili cœ-
de deleuit. P. Crassus alter legatus, ex Aquitanis, & Can-
tabris triginta octo millia interfecit. Cæsar rursus Germa-
nos, qui Rhenum transierant, & totas Gallias sibi subijce-
re parabant, bello adortus, usq; ad internitionem cecidit:
quorum feruntur quadringenta, quadraginta millia fuisse.
Deinde facto ponte, Rhenum transgressus, Sueuos ma-
ximam & ferocissimam gentem superauit: quorū esse cen-
tum pagos multi prodidēre: totamq; Germaniam perter-
ruit: mox in Galliam se recepit: Domuit autem annis no-
uem ferē omnē Galliam, quæ inter alpeis, & flumen Rho-
danum, Rhenum, & Oceanum est: & circuitu patet ad bis-
trices centena millia passuum. Britannis mox etiam bel-
lum intulit, quibus ante eum nec nomen quidem Rhoma-
num cognitum erat: eos quoq; uictos, obsidibus acceptis, sti-
pendiarios fecit. Galliæ autem tributi nomine annum im-
perauit HS quadringenties: Germanosq; trans Rhenu-
m aggressus, maximis prælijs uicit.

ARGVMENTVM LIB. I. DE
BELLO GALLICO.

Duo bella à se confecta hoc libro complectitur, unum
aduersus Heluetios: alterum contra Ariouistum Germa-
norum regem.

IN C. IVLII CÆSARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM I.

Io. Rhellicani Annotationes.

GALLIA EST OMNIS DI-
uisa in parteis treis.) Quum bel-
lum à se cum Gallis gestum de-
scripturus esset Cæsar, haud abs-
re fuit, quod Galliam primum o-
mnium unà cum partibus ipsius
descripsit: iuxta illud Ciceronis in
officijs: Omnis institutio, quæ à ratione suscipitur, à defini-
tione proficisci debet, ut intelligatur id, de quo agitur. Por-
rò quemadmodum illic Cicero secundum Dialecticorum
traditionem, Officium, quod multiplex erat, prius diuidit,
postea definit: Sic hoc loci Cæsar primò Galliam in treis
parteis secatur, deinde unamquamque suis finibus describit.
Quia uerò Iulius hic in diuidendis Gallijs à probatissimis
Cosmographis, & Geographis Ptolemæo, Augusto
Cæsare, Plinio, Strabone, ac Mela dissentit, dum illi o-
mnes Galliam transalpinam quadruplicem, hic autem tri-
plicem facit: operæ pretium esse uidetur, plenam diuisionem
substituere, ac in ea ostendere, quod Cæsari cum alijs non
disconueniat. Deinde de Galliæ totius ambitu, Gallorum
origine, & nominis etymologia. Gallia igitur prima sua di-
uisione in Cisalpinam & Transalpinam diuiditur. Illa sic
appellata est, quod Romanis cis alpeis sita: Cisalpina quæ
nunc

nunc Langobardia à nouis incolis Langobardis appellatur. Eadem & Togata dicta, quod licet à Boijs Gallica gente originem duceret, tamen Romanorum uicinia, ac commertio ita paulatim instituta est: ut ceuillorum nobiles, ita & horum in pace toga uterentur. De cuius limitibus, ac populis legito Plinium lib. 3. Natu. histo. cap. 14. Hæc autē iisdem Romanis ideo sic dicta, quod ipsis trans alpes posita esset. Quæ rursus in duas secatur parteis, in Brachatam, & Comatam. Quarum una à brachis id est breuibus tunicis, quæ uix nates contegerent, appellata est. Atq; hæc eadem Narbonensis prouincia Romanorum dicitur, quod ea deuicta, Coloniam in metropolim Narbonem iisdem deduxerant. Quam equidem Iulius hoc locū haud quaquā propter rerum Gallicarum uel imperitiā, uel oscitantiam quandam in partiendo omisit: sed quod Romanis notior esset, quā reliquæ partes tres, quas nondum penitus domuerant. Itaq; contentus fuit in commentarijs scribendis (ubi studendum est breuitati) Galliam in eas partiri parteis, cū quibus ipsi in belligerando res fuit. Altera communi nomine Comata dicitur, quod comis & cæsarie promissa uteretur: quæ non tantū iuxta Cæsaris, sed etiam aliorū sententiam in tres parteis diuiditur, Belgicam, Aquitanicam, & Celticam: nisi quod alij pro Celtica Lugdunensem ponunt, quod itidem cū Cæsare nihil pugnat. Celtica nanq; Lugdunensis nimirum à metropoli Lugduno uocatur, quæ in ea regione sita est. Gallie totius (cuius saltē Cæsar hic meminit) ambitus iuxta Agrippæ descriptionem longitudine CCCCXX milliū passuum. Latitudine uetò CCCXIII patet. De Gallorū primordijs

dijs & nominis argumēto Ammianus Marcellinus in hæc uerba scribit: Ambigentes super prima origine Gallorum scriptores ueteres, noticiā reliquere negotij semiplenā: sed postea Timagenes & diligentia græcus & lingua, quæ diu sunt ignorata collegit ex multiplicibus libris: cuius fidem secuti, obscuritate dimota, eadem distinctè docebimus, & apertè. Aborigenes quidam in his regionibus uisfos esse firmarunt, Celtas nomine regis amabilis, & matris eius uocabulo Galatas dictos: ita enim Gallos sermo Græcus appellat. Alij Dorienses antiquiorē secutos Hercule Oceani locos inhabitasse confines. Drasidæ memorant reuera fuisse populi partē indigenam. Sed alios quoq; ab insulis extimis confluisse ex tractibus transrhenanis crebritate bellorū, & alluione feruidi maris sedibus suis expulsos. Aiunt quædam paucos post excidiū Troiæ, & fugitantes Græcos ubiq; dispersos loca hæc occupasse tunc uacua. Regionū autem incolæ id magis omnibus adseuerant, quod etiam nos legimus in monumentis eorū incisum, Amphitryonis filium Herculem ad Geryonis, & Taurisci saeuorum tyrannorum perniciem festinasse: quorum alter Hispanias, alter Gallias infestabat, superatisq; ambobus, coisse cum generosis scæminis, suscepisseq; liberos plures, & eas parteis, quibus imperitabant suis nominibus appellasse. Hactenus Marcellinus. Cæterum quia Cæsar in Galliarum diuisione subiungit, terriam qui ipsorū lingua Celtæ, nostra Galli appellantur: unde Galli nomē sortiti sint, copiosius edocendum puto, Et quoniā Volaterranus de hoc haud indigna lectu tradit, eius uerba primū huc transcribere placitū est, ac postea examinare. Gallos, inquit, omneis, et Germanos uno uocabulo

uocabulo ueteres Græci Celtas, Romani Gallos appellabant. Nam & Germaniam Comatam Galliam dicebant. Postquàm uerò Rhenum transiêre, inq; Gallorum finibus constitêre, ab unita quodam modo affinitate, Latini Germanos uocauere. Gallos deinde Græci Galatas ab Herculis filio. Hercules enim (ut scribit Diodorus lib. 2.) deuicto Geryone, in Galliam ueniens, Alexiam condidit ciuitatē: ac è uirginis cuiusdam eius loci indigenæ complexu, Galaten genuit, qui regnum obtinens, incolis nomen dedit. Isidorus quoq; ἁλῆ τῶ γάλακτι & dicit appellari, quod Gallorum corpora, ob immensa frigora lactis modo albescant. Quod sanè non discrepat à uersu Vergiliano:

Virgatis lucent sagulis tum lactea colla.

Hæc ille, quæ quamuis clariora sint ijs, quæ Ammianus tradit, tamen quæri adhuc, & dubitari posset, quæ ratione Græci alioquin, proprietatis in dicendo studiosissimi duos tam diuersos populos una eademq; nomenclatura insigniuerint: ideoq; meum qualecunq; iudicium interponere non uerebor, ita tamen, ut certiora alijs asserentibus libens cessurus sim. Quemadmodum ergo ex sacris noui testamenti literis deprehendimus, Iudæis in more fuisse, præter se omnes populos uocare Græcos, (ut quando Paulus Rom. 1. inquit: Euangelium potentia Dei est ad salutem omni credenti Iudæo simul & Græco. Et Heluetiorum uulgus omnes Germanos ab Heluetica ciuitate, seu sædere alienos Sueuos appellat: & è contra quotquot alius linguæ sunt, Vualos, hoc est uel Italos, uel Gallos nuncupat, etiamsi Scoti, Angli, Hyberni fuerint: Hungaricè, Sarmaticè, Bohemicè, Vuindicè, Hamoxobiticè, aut Scythicè loquantur:

quantur: quorum tamen sermo *dis ὁ δὲ παλαιὸν* ab Itolorū
 & Gallorum idiotismo abest: & quamvis Græci minima
 gentium pars essent, & Rheni accolæ, Franci, Mysij, Sile-
 sij, Saxones, & alij Germaniæ populi sint præter Sueuos,
 idq; dubio procul partim ob Hebraicæ linguæ idiotismū,
 quo partem sæpe *συμμιχρῶντες* pro toto accipiunt, partim
 uerò quod ad uulgus nostrate pertinet, ob rerum ac ter-
 rarum imperitiā factum est: ita & Græcis quantumli-
 bet alioquin disertis accidit. Quū enim authore Polybio
 lib. 3, extremas orbis parteis incognitas haberent, adeoq;
 nec Gallias, nec Germaniam peragrassent: nomine Celta
 per rumorem duntaxat cognito utrunq; populum trans al-
 peis sibi incognitum appellabant. Siquidem Strabo lib. 4,
 refert, Narbonensis prouinciæ populos Celtas primitus de
 nominatos: à quibus uniuersos Gallos postea à Græcis ho-
 minibus Celtas appellatos existimat: idq; partim ob eorum
 claritatem, partim quod id nominis à Massiliensibus homi-
 nibus Græcis, & doctis uicinioribus mutuati uideantur.
 Hinc quoq; factū crediderim, ut Rhodanus à Græcis etiā
 Eridanus uocaretur, sicut Oppianus lib. 3. *Ἐριδανὸν* o-
 stendit. Imò uerò (præter Volaterrani auctoritatem) non
 parua coniectura adducor, & priscos Romanos eadē, qua
 Græci causa motos, ut Germanos etiam Gallos uocarent.
 Seruū nanq; publicū ad Mariū in carcere Minturnano
 clausum ut occideret eum, missum cū Plinius, tum Florus
 Gallū fuisse scribunt: quē Velleius Paterculus, & Valeri-
 us Max. Germanū, ac in Cimbrico bello captū ferunt à Ma-
 rio: ideoq; à seruo dominū statim agnitū, & impunè dimis-
 sum. Quando igitur Celta & Germanum, & Gallū Græ-
 ci

eis significat: uerò non dissimile est, etiam uocem Gallus ue-
 teribus Romanis ita usurpatam. Quin potius ex *r. Eutro-
 pij* de Cimbrico bello, & *r. Orosij* libro certum est ita se rem
 habere. Quum enim ex hoc constet Tigurinos, et Ambrones
 Gallorum gentes in Italiam cum Cimbris, ac Teutonibus
 minimè profectos, & tamen uterque Gallorum nomine Cima-
 bros, ac Teutones notet, quando de illorum in Italia stra-
 ge loquitur: nemo (ut opinor) negauerit, quin uox Gallus
 utranque gentem quamuis diuersam, promiscuè significau-
 rit. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt.)
 Strabo ab initio libri 4. hanc Caesaris sententia hoc modo
 subscribit. Aquitanos non modò lingua, sed etià corporibus
 immutatos, Hispanis magis quàm Gallis similes esse qui-
 dam auctores sunt. Reliquos uerò Gallica sanè facie præ-
 ditos: uerum eadem non usque quaque lingua omneis, sed plæ-
 rosque paululum uariata uti. Rerum quoque publicarum mode-
 rationes, & uiuendi formulas etià paulisper immutatas es-
 se. Hæc ille. Ceterum qua lingua ueteres Galli usi sint, infra
 in hoc eodem libro per occasionem differemus. Quibus autem
 institutis, & legibus iidem polluerint infra Caesar ipse li. 6.
 De bel. Gal. ad longum tractat. Ammianus item in prædi-
 cto lib. 15. & Strabo lib. 4. Quocirca hic multa infercire
 non est opus. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen.)
 Hactenus Galliam diuisit in treis parteis, nunc unam
 quamque partem iuxta limites suos describit. Antequam uerò il-
 lud ordine, & ad plenum faciat, Belgas, & Heluetios per di-
 gressiunculam à bellica fortitudine commendat: & eiusdem
 causas assignat treis, primum quod illi à cultissima Roma-
 norum prouincia Narbonensi longissimè absint: deinde quod
 merca-

mercatores haud crebrò ipsos inuisant. Qua de re Cæsar ipse infra statim à principio libri secundi De bello Gallico copiosius agit, ubi Neruiorum frugalitatis, ac fortitudinis mentionem facit. Postremò quòd illi Germanis ad inferiorem Rheni partem, hi uerò ad superiorem finitimi sint: quibus cum continentia gerant bella. Porro quando hic dicit Gallos non omneis Gallici nominis in genere, sed Celtas innuit: quos modo dixerat ipsorum Gallorum lingua Celtas uocari, Romanorum autem Gallos. Qua de causa & Heluetij quoque reliquos Gallos.)

Et hic Gallos Celtas intellige. Quò enim modo primas fortitudinis parteis Belgis inter omnes Gallos dederit: necesse est, ut Heluetij non nisi in sua, hoc est Celtica regione alios fortitudine antecellant. Alioquin Iulius sibi non constaret, quando ait: Belgas omnium Gallorum in belligando præstantissimos esse. Porro eadem de causa dicit Heluetios reliquis Celtis antecellere, qua antea Belgas omnibus Gallis: quippe quòd sicuti hi ad inferiorem Rheni partem, ita illi ad superiorem, cum Germanis subinde confligant. Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est.) Redit unde digressus erat, nempe ad Celtarum fines describendos, quos antea perstrinxerat. A finibus Belgarum.) suple quos Matrona, & Sequana fluij constituunt. De quibus omnibus picturam tertie Tabulae Ptolemaicae consulito. A Sequana autem fluuiio Sequani populi dicti sunt: in quorum montanis locis Burgundiones, & in campesribus Sungani hodie habitant, ut D. Beatus Rhennanus homo doctissimus, & acerrimo in pensitandis antiquitatibus iudicio præditus unà cum alijs eruditis sentit.

Ceterum quando Burgundiones Gallias inuaserint, quantagens eorum fuerit, & unde nomen sortita. Paulus Orosius lib. 7. cap. 32. & breuiter, & luculenter in hac indicat uerba: Burgundionum quoque nouorum hostium nouum nomen Valentianus oppressit, qui plusquam 80. millia ut ferunt armatorum, ripae Rheni fluminis infederunt. Hos quondam subacta inferiore Germania à Druso, & Tiberio ad optium filium Caesaris, per castra dispositos aiunt in magna coaluisse gentem: atque etiam ita nomen ex opere praesumpsisse, quia crebra per limitem habitacula constituta, burgos uulgo uocant: eorumque esse praualidam, & perniciosam manum, Galliae hodieque testes sunt, in quibus praesumpta possessione consistunt: quamuis prouidentia Dei omnes Christiani modo facti, catholica fide, nostrisque clericis, quibus obedirent, receptis, blandè, mansuetè, innocenterque uiuant, non quasi cum subiectis Gallis, sed uerè cum fratribus Christianis. Hac Orosius Aurelij Augustini ὁ ὕμνος. Ammianus uerò Marcellinus lib. 28. Burgundios bellicosos, & turbæ immensæ uiribus affluentes uocat: ideoque metuentos finitimis uniuersis. Et paulò post, eosdem sobolem Ro. esse scribit, atque cum Alemannis de finibus, & Salinis sæpe iurgasse. Haetenus & ille. Porro salinae nobilissimæ etiam nunc in Burgundionibus restant, unde toti quoque Nuichthonium terræ affatim salis suppeditatur. Ceterum si quis nosse cupit, quando & quibus praediti moribus Burgundiones Christianismum receperint: id ex 12. lib. histo. ecclesiasticæ quam Tripartitam uocant, cap. 4. discere potest, ubi sic ait: Quædam insula ultra Rhenum fluuium est Burgundionum, Isti uitam quietam agunt, ac penè omnes fabri lignorum sunt, ex qua

ex qua mercede pascuntur. Quorū regionē Hunni crebra
 inuafione uastabant, & plurimos occidebant. At illi licet
 anxietate conftricti, ad nullum tamen se hominem contule-
 runt: sed alicui deo se committere cogitabant. Tum audien-
 tes quōd Romanorum Deus fortiter adiuuat ipsum tē-
 mentes, omnes communi consilio ad credulitatem Christi
 confugiunt: uenientesq; in unam ciuitatem Galliarum, ro-
 gabant ut ab episcopo Christianorū baptisma mererentur.
 At ille eos septem diebus faciens ieiunare, ac imbuens fide
 baptizatos octauo die abire iussit. Qui sumpta fiducia cō-
 tra tyrannos, alacriter festinabant, & spe sua frustrati non
 sunt. Nam quum rex Hunnorum nomine Suptarus per no-
 ctem fuisset ciborum nimia uoracitate corruptus, Burgun-
 diones gentem inimicam sine Duce reperientes, & pauci-
 tate plurimis resistentes, facta congressione uicerunt. Nā
 quum essent istorum tria millia, circiter decem millia per-
 emerūt: & ex illo tota gens feruentissimē in Christianismo
 permansit. Haftenus illa. Porro si quis *γεγονοτα* requi-
 rit, hoc sub Theodosio, & Valentiniano imperatoribus iu-
 nioribus gestum est: qui sub annum Dominicum 420. impe-
 rauerunt. Belgæ ab extremis Galliæ finibus &c.) Secun-
 dam partitionis suæ partem adgreditur, quæ per se quidē
 satis plana est si (ut antea commonui) Ptolemæi tabulam
 in consiliū adhibeas. Cæterum haud iniucundum fortasse
 studiosis fuerit scire, quinam populi nostrosæculo hanc Gal-
 liæ portionem teneant. Quapropter illud huc ex Volater-
 rano transcribere non piget. Sequitur, inquit, Belgica, in
 qua prouincia sunt, huiusmodi nominibus hodie uocatæ
 Picardia, Flandria, Lotoringia, Nortmannia. Cæterū si
 b ; quis

quis nominis huius rationem requirit, ex hisce Huberti Leodij uerbis fortasse inueniet. Opinatus sum semper Belgas uocabulum esse Germanicum, ideo quia Germani Gallos, & Italos Vualhen, & nonnulli Vualgen appellant. &c. Quæ sanè ἡ γυνώσκω mihi eam ob causam non displicet, quòd in confesso sit, hunc Galliæ tractum magna ex parte à Germanis occupatum. Quo sit ut & ego uerissimile pueam, aut ipsos sibi, aut alios transrhenanos hoc nominis indidisse, quòd Gallorum, hoc est, Vualorum terram incoherent. Atq; hanc coniecturam tenebo, quatenus ex bonis authoribus edoctus fuero, huic Galliarum regioni hoc fuisse uocabulum, antequàm Germani in eam migrauerunt. Aquitania à Garumna flumine &c.) Tertia, & ultima susceptæ diuisionis pars, quam Galli hodie (Iucundo homine eruditissimo, & antiquitatis studiosissimo teste) Guiennæ uocant. Pyrenæi autem montes, quæ Gallias ab Hispanijs hic disternunt, à Germanorū peregrinatoribus, qui Compostellam inuisunt, der Runtzeual dicuntur. Apud Helucios longè nobilissimus, & ditissimus fuit Orgetorix &c.) Quæ hætenus dixit exordij loco posita sunt, nunc ad narrationem accedit: quam ut magis perspicuam reddat, primum Heluetici belli occasionem ac ueluti semina quædam recenset: Deinde Helueticæ ciuitatis terminos, & quantum spacij eiusdem ambitus contineat. Postremò ubi cum Heluetijs conflixerit & quo pacto eos superauerit. Atq; hæc prima huius lib. (ut in Argumento diximus) pars est. Cæterum Orgetorigis potentia, ac opes hinc æstimari possunt, quòd Cæsar ipse paulò inferioris familiæ eius circiter hominum millia decem fuisse ait

ait, præter clientis, ac ære alieno obstrictos. Vnde discimus tantam unius hominis potentiam, ac diuitias liberæ ciuitati nunquam, aut saltem rarenter bene cedere. Quem admodum enim Orgetorix ille potentissimus, ac locupletissimus homo numerosa familia, clientela, ac perditissimorum quorumque caterua stipatus, primum nobilitati, deinde toti ciuitati duobus argumentis persuasit, ut finibus suis exirent, Primum quod inter Celtas omnium fortissimè, deinde quod pro hominum multitudine, & uirtute nimium angustos haberent fines, & publicum quidem decus, ac commodum prætendens suæ ambitioni, & lucro seruebat: ita plerique ignobiles nobiles, ac impotenter potentes, etiamnunc faciunt. Discendum est & hoc, quod Cæsar Latinæ linguæ studiosissimus ciuitatem Heluetiorum hic, & alibi Heduarum, Neruiorum &c. profædere, seu ut barbarè quidam loquuntur, liga accipit. Proinde Heluetiorum confederationem propriè, signatè, ac Latinè locuturus Helueticam ciuitatem uocauerit, Germanicè die Eidgnoschafft, seu ut exteri Germani in more habent, das Schuuezerland, à parte totum denominantes. Suitia enim non nisi unus, & exiguus Heluetiorum pagus est. Siquidem ciuitas Rodulpho Agricola Phrysiò homine omnium consensu eruditissimo definitore, est multitudo hominum collecta ad statum rerum suarum tuendum per se sufficientem: quæ consensu sit legum uitæque coniuncta. Et secundum Auli Gellij sententiam lib. 18. cap. 7. noctium Atticarum, quatuor significat, locum, oppidum, ius omnium, ac hominum multitudinem. Vna ex parte flumine Rheno latissimo &c.) Nunc per eam occasionem quæ paulò

antè attigimus, Heluetiorum fines à tribus mundi plagis describit. Rheno nanq; latissimo, & altissimo fluuio uersus Silem orientè Heluetij à Germanis disterrinantur. Versus occasum Iura monte, uersus meridiem lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui prouinciam Romanorū Narbonensem ab Heluetijs seiungit. Qua de re uide D. Glareani doctissimi Heluetij descriptionem: & D. Aegidij Tschudi Heluetiorū in prouincia Badena olim proconsulis, eruditissimi uiri tabulam. Cæterum tria adhuc elucidanda sunt, primò agrū hic non pro aruo, sed territorio, seu ditio-
ne accipi, quemadmodum Varro de lingua Latina agrū Romanum, peregrinū, Campanum &c. uocat. Sic eleganter dicitur Latine, totus Tigurinorū, seu Bernatū ager in armis est, die gantz Landschaft ist im harnist. Deinde Iuram, seu Iurassum (ut Strabo uocat) iuxta Lucundi Veronensis sententiam Gallicè S. Claude, ab Allobrogibus autem, siue Sabaudis accolis semiRomana lingua utentibus, & qui nunc ditiois Bernatium sunt, Iurten ab ea parte appellari, quæ syluosissimus, & hætenus sub ducis Caroli imperio mercatoribus parum tutus, appellari nunc. Ab Heluetijs autem recentioribus ab hepatis cocti similitudine Leberberg idem mons uocatur: eo quòd hepatis elixati colorem saxa (quorū magna in eo copia est) referant. Non enim eorū sententiæ astipulor, qui Germanicū *ἑρμον* à castris deriuant, quasi dicas castrorum mons Legerberg: eo quòd uestigia & inscriptiones quædā testentur, Iuliū Cæsare isthic castrametariū esse. Ea nanq; ratione multi montes id nominis affecuti essent. Dubio enim procul in multis ille castra sua per Gallias fixit. Huc accedit quòd Germa-

pis (unde maiores nostri trans Rhenum ortū habent) in more est, peregrinam uocem aut nonnihil decurtare, & ad Germanismi formam detorquere: aut prorsus nouam nomenclaturam à rei circumstantiis fingere: Etenim sic ab Alemannis Auenticum appellare nescientibus factum uīdemus, ut illud à turrium frequentia Viliburgum uocitarent. Qua de re inferius fusius disseremus. Postremo Le-manus lacus posterioribus sæculis à Lausanno oppido adiacente Lausannensis nuncupatur. Et à Senatu, populoq; Ro. amicus appellatus erat, & c.) Liuius lib. 1. de bello Macedonico refert, neminem solitum esse regem, sociū, & amicū à senatu, populoq; Ro. appellari: nisi quis optime de rep. Romana meritis esset. Inter se fidem, & ius iurandum dant.) Elegantiæ hic obseruandæ sunt, Dare fidē, pro fide interposita polliceri, & Dare iusiurandum, id est, iuramento se obstringere. Et regno occupato per treis potentissimos populos.) suple Sequanicū, Heduum, & Helueti-cum, ita ut Casticus Sequanorū, Dumnorix Heduum, ac Orgetorix Heluetiorum regnum obtineret. Caterum (ut plerisq; Gallicarum rerū peritis placet) Sequani olim eum tractum incoluerūt, qui nunc Burgundiæ Comitatus nuncupatur: Hedui uero Burgundiæ ducatū inhabitabāt qui à longe celeberrima, ac opulētissima urbe Augustoduno etiam nū à Gallis Autū uocatur, ut D. Ioachimus Vā-diamus immortale Heluetiorū decus in suis super Melam scholijs annotauit, & Lucundus quoq; admonet. Ea res, ut est Heluetijs per inditiū enuntiata.) quo uidelicet pacto Orgetorix regnum in sua ciuitate affectaret. Vbi duo notaanda sunt, unum quā obseruantes iustitiæ, æquitatis, &

quā acres libertatis suæ uindices fuerint ueteres illi Hel-
 uetij. Alterū quā periculosum sit, reip. liberæ, unū aliquē
 ex ciuibus tā longē latetq; potentē fieri. Nisi enim Orgeto-
 rix in uinculis mortuus esset, ciuile inter Heluetios bellū
 unius potentis, ac prædiuitis hominis causa conflātū esset.
 Vt igni cremaretur. Hunc morē exurendi reip. perturbatores,
 ac seditiosos antiquissimū esse sacræ quoq; literæ tes-
 statur. Ieremiæ namq; 29. & Dan. 1. legimus treis pseudo-
 prophetarū coryphæos, & turbulentos homines cōcrema-
 tos: Danielē cū socijs duobus in fornacē ardentē cōiectū
 quod publicū regis Nabuchodonosoris edictū neglexerat.
 Vbi iam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt. Qui
 primus hoc consiliū in Heluetiorū cōuentu dedit, ut omnia
 præter cōmeatum ad iter necessarium domi incenderent,
 haud dubie aut ipse Thucydidis historiā legit, aut rumore
 eam cognouit: uidelicet Atheniēses in bello cum Pelopone-
 siacis gesto, ex Periclis hominis & eloquētis, & manu stre-
 nuū suā suā terrā suā cum suburbanis pro derelictis habu-
 isse. Propterea quod non uilla, & agri, qui amittuntur: sed
 corpora deploranda sint. Non enim ait Pericles, possessione-
 nes uiros, sed uiri possessiones nanciscuntur. Persuadent
 Rauracis, & Tulingis, & Latobricis finitimis. Basiliensē
 agrū à Rauracis quondā in habitatū esse, argumēto est
 Augusta Rauracorū: cuius ruinæ circiter mille passus su-
 pra Basileā, quā Rhinsfeldiam itur, etiam nū apparent. Tus-
 lingos Raimundus Marlianus rectē Lotharingos interpre-
 tari uidetur. Hi namq; Heluetijs uersus Aquilonem inter
 Vogesum montē, & Mosellā fluitiū uicini sunt, ut Cæsar
 de Tulingis narrat. Cæterū an eiusdē Marliani, & Vola-
 terram

terrani coniectura de Latobricis seu Latobrogijs Paulus Orosius habet, uel ut alia legūt exēplaria, Latouicis, aliqd ponderis habeat, non facile pronunciauerim. Dubiū enim adhuc apud me est, an Lausannēses (quorū sedes à Latobricis illi olim inhabitatas ferūt) Cæsaris tēporibus Heluetij nō fuerint, & uel in Urbigenensi, uel Nantuatā pago recensiti non sint: an Heluetiorū finitimi, & auxiliares. Sed quum Cæsar infra Heluetiorū fines usq; ad Geneuæ pontē pertinuisset, & supra, mōte Iura eos occasum uersus terminari affirmet, magis adducor, ut credā Lausanenses tunc Heluetios fuisse, & per Latobricos Vallesianos intelligēdos. Apud hos . n. adhuc uicus est Brig Germanico more pro Latobrig mutilatū uocabulū. Huc accedit, quod Vallesij ne nostro quidē sæculo in aliquo Heluetiorū pago recēseantur: sed quēadmodū Rotuileneses, Sangalēses, Doggenburgij et Leopontij Helueticis pagis, fœdere iuncti sunt. Atq; hæc mea coniectura est, q̄ ita seruabo, & tenebo, dum certiorē didicero. Quod si quis interim legere uult diuerſam sententiā cū de Tulingis, tū Latobricis, Heluetiorum tabulā Tschudi Proconsulis opera depictā uideat, & diligenti trutina utriusq; nostrū sensum expendat, ac dein utrū uolet subscribat. Boiosq; qui trans Rhenum incoluerant.) Trans Rhenu Boios idē incoluisse dicit, quod in hoc eodē li. ait, eos tandē in Heduarū finibus cōsedisse. Caterū Straboli. 7. asserit, Herciniā syluā prius ab eis inhabitatā, quæ eandē ob causam nostro adhuc æuo Boiohemica uocatur. Qua de re doctiss. uir B. Rhenanus sic scriptum reliquit. Boios illos priscos, qui in Italiam olim ex Gallia transcenderant cum alijs quibusdam nationibus, iam uictores,

Consule

consule Marcello oppresso, Furius alter Consul ad unum
 ferè occidit. Iterum à Scipione manus alia Boiorum de-
 letur. Eam uero Boiorum partem, quæ in Hercinio ne-
 more cõfederat (unde adhuc loco Boiohemi nomen) incly-
 tus ille Marcomannorum populus eiecit: qui trans Danu-
 bium pulsus, quum Noreiam frustrà oppugnassent, errore
 uago tandem ad Helucios delati sunt, excidium Gallia-
 rum meditantes. Hæc ille. Porro Plinius lib. 3. cap. 19. No-
 reiam Tauriscorū (quos Volaterranus li. 7. Geographiæ
 Noricos interpretatur) oppidum esse commemorat. Stras-
 bo autem lib. 5. non longe ab Aquileia ponit: ubi & Cn.
 Carbonem collatis signis aduersus Cimbro, re infecta di-
 scessisse refert. Vnum per Sequanos angustum, & diffici-
 le &c.) Has angustias, & Galli, & Germani Clusam nũc
 uocant, in qua perquam munitum propugnaculum in præ-
 ruptis, & altis Rhodano imminentibus saxis positum
 Bernates solo æquauerunt, Anno Domini 1536. quan-
 do Sabaudorum perfidia, & iurisiurandi religione quod
 Geneuensibus ciuibus suis dederant, coacti sunt imperato-
 re & auspice prudentissimo simul ac fortissimo uiro D.
 Francisco Negelino expeditionem in Allobroges facere.
 In qua quicquid cis Rhodanũ est, & paulò ultra Clusam
 in suam ditionem, fauente ipsis diuina clementia, redege-
 runt: idq; mense Ianuario cæptũ, & in Februarij exitu fi-
 nitum est. Alterũ per prouintiam nostram &c.) Supra di-
 xit Cæsar, Helucios tertia sui parte lacu Lemano, & flu-
 mine Rhodano contineri: qui Narbonensem Romanorũ
 prouinciam ab eis diuidat. Ex quo loco, & tertia Europæ
 apud Ptolemæum pictura cognoscitur, facilius, ac expedi-
 tius

ius Heluetijs iter in Gallias fuisse per prouintiam. Quā
 nuper populo Romano pacati erant.) M. C. in Oratione
 de prouintijs consularibus refert, ante Iulij Cæsaris bellū
 cum Gallis gestum, semitam tantum Gallia à Romanis
 obtentam: C. enim Pontinum fortissimum uirum, ortum
 repente bellum Allobrogum, atq; scelerata coniuratione
 excitatum prælijs fregisse, eosq; domuisse, qui lacessierant,
 & ea uictoria contentū, rep. metu liberata, quieuisse. Am-
 mianus autem Marcellinus Pabium Maximum à deuicta
 & prorsus domita Allobrogum gente, Allobrogicum co-
 gnominatū asseuerat. Quorum posterius Cæsar haud du-
 biè hic innuit, quando ait, Allobroges paulò ante à Roma-
 nis pacatos esse. Porro ueterum Allobrogum sedeis nunc
 Sabaudi tenent, quos Volaterranus lib. 3. Geographiæ à
 Sabatijs uadis, & populis, Ptolemæo, cæterisq; inter al-
 peis positis, dictos esse autumat. Isq; nonnullis locis uado
 transitur &c.) Strabo lib. 4. accipit, inquit, Rhodanus &
 Ararim, & Dubim: inde usq; ad Sequanā fluuiū uadatur.
 Dictus est autem Rhodanus à Rhodo oppido Rhodiorum
 colonia, assertore Plinio lib. 3. cap. 4. Extremum oppidum
 Allobrogum est, proximumq; Heluetiorum finibus Gene-
 ua.) Hanc urbem pleriq; docti in Gallijs, & Germania,
 Gebennas nimirum à Gebennicis montibus illi tamen nō
 uicinis (nescio qua authoritate freti) uocant: quum tamen
 in promptu sit Cæsaris nomenclatura, quæ & Gallicam,
 & Germanicam syncopam, & crasum Geneu, & Genff
 pulchrè refert. Quæ sanè non solum antiquitate, & empo-
 rio clarissimo (quod inde Lugdunum translatus est) de-
 tantata iam olim fuit: uerum etiam recens propter grauis-
 simam

mam obfessionem, & sui liberationem celebrior facta est. Quum enim Geneuenses Cochleariorū (nobilium Alloa brogum conspiratio erat, qui argētea Cochlearia in pileis gestabant) manu undiq; obsidione cincti essent, ac tanta fame laborarent, ut lactentes infantes pro lacte sanguinem ex matrum & nutricum uberibus sugerent: iusto exercitu per prædictos Bernates ciues suos obsidione liberati, ac in libertatem ita uindicti sunt, quicquid iuris in Geneuenses aut Episcopus, aut Dux habuit, eis remissum sit per uindices. Adhæc iurisdictionis pomeria dilatata sunt adeo, ut quum antea nihil iuris extra mœnia haberent, nunc aliquousque imperent. Pro qua uindicatione Bernates nihil aliud postulârunt, quàm ut militibus stipendia numerarent, & ne cui aut Principi, nationi, aut urbi se cōiungant præter ipsorum uoluntatem. Quod beneficium (si modo sapit, & pia est) Geneua perpetuò agnoscat: & uicissim de suis benefactoribus, ac uindictibus bene mereri studebit. Is dies.) scilicet dictus, id est, constitutus erat ad quintū Calendas Aprilis, hoc est 28. Martij. Erat omnino in Gallia ulteriore Legio una.) Legio à legendo, id est eligendo nomen habet, continetq; (Vegetio lib. 2. cap. 6. testante) pedatum sex millia centum: equites septingentos, & 30. Ad idus Aprileis reuerterentur.) id est ad 13. diem Aprilis. Qui in flumen Rhodanum influit &c.) Quo pacto lacus Lemanus se ad Geneuam in Rhodanum effundat, uide nouam Gallie tabulam apud Ptolemæum. Cæterum de ortu & exitu Rhodani Pomponius Mela ita sentit lib. 2. Nō longe ab Istri, Rheniq; fontibus Rhodanus surgit, deinde lacu Lemano acceptus, tenet impetum: & quū se per medium

medium lacum egerit, tantus egreditur, quantus uenit. Hæc ille. Quàm longè aut à Danubij, & Rheni fontibus Rhodanus oriatur: certiora lege in Vadiani nostri super Melam scholijs, & apud Proconsulem Tschudum in Rhetia descriptione. Murum in altitudinem pedum sexdecim.) Huius muri ruinas, & uestigia quædã etiam nũ extare ij asserunt, qui istius tractus loca perspexerũt. Id quod mihi fide dignissimus D. Nicolaus ad Pueros Bernas, ac uir non tantum eruditione, uerum etiam pietate sincera clarissimus, Bernæ recensuit. Castella communit.) Vegetius lib. 3. cap. 8. Castella diminutiuum à castris esse dicit: intra quæ in angarijs aliquãti pedites, equitesq; degentes, tutum iter comitatibus præstarent. Si perumpere possent.) Si pro an, Græca dicendi forma. Græci nanq; Eĩ pro cõditionali, dubitandi, & interrogandi particula usurpant. Relinquebatur una per Sequanos uia.) Supra Cæsar ait, non nisi duo itinera fuisse, quibus domo in reliquas Gallias Heluetij exire possent: unum per prouintiam Romanam, alterum angustum, & difficile inter Iuram, & Rhodanum fluuium. Quum ergo per planius, Cæsaris molestatione impediti ire non possent, supererat, ut (si modo institutum iter absoluere uellent) per angustias illis eundum esset. Iter in Santonum fines facere, qui non longe.) Sanctones, inquit Volaterranus nomen suum seruant, quorũ urbem Mediolanum Strabo, & Ptolomæus ponũt. Hæc ille. At si quis, Europæ tabulã rimetur, uidebit Santones longiusculo spatio à Tolosatis distare. Horis enim Colonia in extremis prouintia finibus: illorum uero regio fermè ab initio Aquitaniae Gallia est ad Oceanum porro

porro Santones uernacula nunc Gallorum lingua Sain-
gonge nūcupantur, si Lucundo credimus. Ei munitioni.)
id est, muro, quem aduersus Heluetiorum impetum dux-
rat. Quæ circum Aquileiam hyemabant &c.) Strabo li.
4. ait, Aquileiam ad sinum Hadriaticum sitam, à Roma-
nis conditam, & incumbētibz barbaris impositam esse.
Ad eamq; flumine onerarijs nauibus nauigari per Nati-
sonem fluuium plus stadijs 80 &c. Liuius uero li. 10. belli
Macedonici refert Coloniam Latinam eo anno Aquile-
iam quo Manlius Prætor secunda aliquot prælia cū Lu-
sitānis in ulteriore Hispania fecit, in Gallorum agro de-
ductam esse. Vide sextam Europe tabulam apud Clau-
Ptolemæum. Et qua proximum erat iter per alpeis &c.)
Quum ex Aquileia tres legiones ex Hybernīs eduxisset,
& inde in Galliam ulterioremquā proximū erat iter, con-
tenderet Cæsar: Graia alpes superandæ erant, quæ nunc
minor Bernhardi mons uocantur. Hæc enim uia recta ad
Centrones ducit, quorum ciuitas in Sabaudia posita, nunc
Tarentasia uocatur. Vbi eidem Cæsari non tantum cum
Centronibus, uerumetiam cum Garocelis, & Caturigibus
hominibus feris in alpibus dimicandum erat. Porro de ite-
neribus ex Italia in ulteriorem Galliam legito Strabonē
sub ipsum finem li. 4. Ab Ocelo, quod est citerioris prouin-
tiæ extremum (sic enim distinguendus est contextus) in fi-
nes Vocontiorū ulterioris prouintiæ, &c.) Ab Ocelo, in-
quit Cæsar postremo Gallia citerioris, hoc est Togatæ op-
pido septem dierum spatio se in fines Vocontiorū perue-
nisse, qui in Narbonensi Romanorum prouintia siti sunt.
Cui rei ni. 3. & 6. Ptolemæi Tabulā adiungas, & locorū
situm

situm consideres: isthæc omnia tibi obscura manebunt, & uti Cæcus de coloribus disputabis. Multum etiam te ad hunc locum planius intelligendum iuuerint cum Marliani, tum Proconsulis nostri de Ocelo, siue Oscolo cōmentationes. Ab Allobrogibus in Sebusianos exercitum ducit. Hi sunt extra prouintiam trans Rhodanū primi.) Quandoquidem Allobroges Ro. cis Rhodanū habitant, & Rhodanus (testante Cæsare) Heluetiorum fines à Ro. prouintia diuidit, & idē hic ait se ab Allobrogibus in Sebusianos exercitum duxisse, qui extra Narbonensem prouintiam trans Rhodanum primi populi sint, relinquitur eum post tergum relicta prouintia se in Celticam contulisse Galliam. Qui autem sint Sebusiani, & ubi nam siti, præter Cæsarem hoc in loco, & Marlianum, nullū nec ex prisceis, nec ex neotericis Geographis deprehendere potui, qui negotiū explicaret. Quum ergo huius adnotatio ad præsentis loci claritatem multum faciat, eius uerba huc transcribenda esse duxi. Sebusiani, inquit, populi sunt inter Celtas extra Galliam prouintiam Romanorum trans Rhodanum (ita enim legendum est, non Rhenum, ut isthic apud Marlianum, & in multis commentariorum Cæsaris exemplaribus corruptè legitur, Neq; enim Cæsar Rhenum Gallie limitem tum transgressus est) primi: Allobrogibus, sequanisque, ac Heduis (quorum erant clientes) finitimi, inter Lausannensem, & Lugdunensem diocæsim sui: quos Bellicenses esse coniectura est. Ciuitas est episcopalis in prouintia Bisutina, duci Sabaudia subdita, siue eius antistiti. Heluetij iam per angustias, & fines Sequanorum &c.) Redit ad Heluetios, docens quonam pacto per Clusam in Sequanos

quanos penetrauerint, quandoquidem per *Cæsareanos* milites eis per expeditius iter in prouintiam Romanorum proficisci non permittebatur. Quod autem *Heduorum* potius quàm *Sequanorum* agros deuastauerūt, hinc factum haud dubie est: quòd his, nō illis fidem, & obsides dederāt, se absq; ullo maleficio eorum fines pertransituros esse.

Ambarri quoq; necessarij, & consanguinei *Heduorū*.) Nec de his populis quicquàm uel apud priscos, uel recentiores auctores inuenio, nisi apud unum *Marlianum*, & *Iucundum*. Nam *Lau. Phrysius* eadem iisdem uerbis in *Ptolemæi* iudicem transcripsit. Ille ergo de eis ita scriptum reliquit. *Ambarri* inquit, *Celtas* necessarij, & consanguinei erant *Heduorum*, quos quidam opinantur esse *Borbonienses*. Nonnulli autem quod fuerint *Niuernenses* *Heduis* finitimi: siue pro parte *Bituricenses*, allusione uocabuli, quæ ætas nostra utitur, *Ambarros* nanq; dicimus ciuitatū cliētes, seu adhærētes. Oppidū aut̃ *Ambarrorū* pagus semurius, siue mons *Barri* dicitur. *Iucundo* auctore *Ambarri* populi sunt, qui Gallicè nunc *Semar*, & *Montaruocantur*. Flumen est *Arar*, quod per fines *Heduorum*.) De *Araris* origine, exitu, nominis mutatione, ac flexu nemo rectius scripsisse mihi uidetur, q̃ *Marlianus*, *Rhenanus*, & *Marcellinus*. Proinde priorum uerba huc ita substituere placet ut postremi sententia non omittatur. *Arar* (inquit ille) *Celticæ* fluius est, nunc *La Sone* uocatur. Oritur in *Diocæsi Tullensi* finibusq; *Burgundiæ*, & *Lotharingiæ*, non longè à monte *Vosgo*, ex quo & *Mosa* flumen profuit. Intersecat tum eam *Burgundiæ* partem, quæ imperatoria: tum eam, quæ *Regia* dicitur. Illi *Comæ* (ut hodie loquuntur) huic

huic dux à Francorum rege institutus præerat: qui tamen mortuo Carolo Philippi, ab Heluctijs occiso, ad supremū ius regiū adscriptus est, ut nullus adhuc Burgundiæ dux sit, sed comes tantū. Interfecat Gabillonē, ac Matisconē ciuitates tunc Heduoꝝ oppida: prolapsus Lugdunū urbē, Rhodanū influit. Hactenus ille. Hic uero li. 1. rerū Germanicarū ita differit: Magnā Lotharingiæ partē Germania prima olim cōplectebatur. Vt minus mirandū sit, quod Ammianus fontem Araris Germaniæ primæ tribuit: sic lib. 15. scribens, ubi de Rhodano loquitur: Et emensus, inquit, spatium flexuoso Ararim (quē Sanconnā appellant) inter Germaniā primā fluentem suū & nomē asciscit. Oritur autē Araris proxime Vosaginas alpeisin Colimitio Sequanorū & Germaniæ primæ. Proinde & Maro de hac Germania prima locutus uideri potest in Carmine Bucolico, quū inquit: Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim. Hæc illi. Vnde satis cōstat, Arulā ditionis Bernatis fluuiū olū non eundē esse cū Arare. Ille enim non in Burgundiæ, ac Lotharingiæ cōfinio, sed in Heluetiorū finibus ortū habet. Oritur namq; ex summis alpibus ad uillā, cui Germanice Bonæ pino nomē est, non procul à Rhodanū, & Rusæ, siue (ut Tschudo placet) Vrsæ fontibus. Deinde Hasliensem præterlabitur tractū, donec in Brientiensem illabatur lacū. Vnde se rursus effundens Cænobiū, & oppidulū Interlacense alluit, & paulò inferius Dunensem ingreditur lacū: quē paulò supra Dunū oppidū deferens, Bernā petit, eamq; fibulæ in modū amplectēs, mira flexuositate sursum aliquousq; infra eā labitur, donec Arbergā attingat. Vbi maiore cū impetu deorsum fertur, præterfluens Byrenam,

Solaturrim, Aruungiam, Arburgum, Arouiam, Brugas
 & Vindonissam: sub quibus Rusa, & Limago auctus pro-
 pe Confluētiam Helueticam Rheno miscetur. Qua de re
 Proconsulis tabulam consulito. Vbi per exploratores cer-
 tior factus est, treis iam copiarum parteis Heluetios id flu-
 men trans duxisse.) Ex his, & sequentibus Cæsare anis
 uerbis (ubi ait Heluetiam ciuitatem in quatuor diuisam
 fuisse pagos) manifestum fit, Heluetios copias suas pro pa-
 gorū numero diuississe: & aliū pagū post alium copias suas
 Ararim traduxisse. Quod uerbi cū Germanico ubere fere-
 pulchrè quadrat: quū alioqui Latini dicant transportare
 exercitum, & absolute transmittere, & trajcere, ubere farn
 Quartam uero partē citra flumen Ararim reliquā esse.)
 Citra. i. cis fluuiū Ararim suple uersus Clusam, & Iuras-
 sum montem. Notandū etiā quod Romani noctem in qua-
 tuor uigilias diuiserunt, ita ut duæ ante: alteræ uero duæ
 post intempestā noctem haberentur, Vbi nos in duas dun-
 taxat uigilias noctē diuidere solemus. Quando igitur Cæ-
 sar ait se tertia uigilia cum tribus legionibus è castris pro-
 fectū, ante solis exortū id accidisse innuit. Porro ipse Cæ-
 sar Tigurinos (teste Plutarcho) non concidit: sed legatus
 eius Labienus. At quod ipsius ductu factum est, rectè sibi
 uendicat Cæsar. Is pagus appellabatur Tigurinus.) Pa-
 gū Cæsar id appellare uidetur, quod Itolorū, & Gallorū
 uulgus uoce parum Latina Canthonem uocat, quoties de
 Heluetiorū pagis mentionem faciunt: metaphora nimirū
 à canthis. i. ferreis rotarum extremitatibus, seu oris sum-
 pta. Vnde autem pagus in hoc significato, quo Cæsar hic
 utitur, dicatur: post Sextum Pompeium Festum D. Glare

anus Heluetiæ nostræ ciuitatis ornamentum perpetuum
hisce uersibus planum facit:

Et Græci *παγὺν*, pagum fortasse Latini

Totius fluuij sulcos dixere propinquos:

Et uillas iuxta positas, uicosq; casasq;.

Non etenim credo pro uico dicere pagum,

Scripta monent aliud, testisq; adducitur hostis.

Hæc ille. Cæterum quia pleriq; Gallicarum antiquitatū
expositores Tigurinum pagum eum tractum esse putant
in Heluetijs, quem Thuregium oppidum complectitur cū
suo agro, & unus Rhenanus aliam Tigurinorum ueterū
sedem statuit: principio huius argumenta pensitabimus, ac
deinde ne parum gratus alumnus censeriqueam, in patriæ
nostræ laudem ea subnectemus, quæ ad illius celebritatem
facere uidentur, nempe originem, progressum, & præsen-
tis reip. statum. Vt ergo pace tanti uiri, ac mihi ob eruditio-
nem, ac pietatē omnibus modis suspiciendi, dicam quæ sen-
tio, argumenta eius (quæ mihi saltē uidere licuit) inualida
esse uidentur. Nam quod primum existimat ueterū Tiguri-
norum sedes ibi fuisse, ubi nunc Vrienses habitant, & pa-
gum etiāmnū ob id Vri mutilata uoce quasi Tiguri nomi-
nari: duplici ratione refelli potest, Vna quod ij, qui etymo-
logiam uocū quarumlibet uenantur, plerumq; & fallunt,
& falluntur, præsertim in longo usu antiquatis uocabulis,
& rerum, ac hominum mutationibus. Altera, quod Vria-
ni pagi situs ipse testatur, tam populosam nationem isthic
nunquam habitasse, qualem Tigurinorū fuisse ex rei cir-
cūstantijs apparet. Quum enim Cæsar paulo post scribat
patrū suorum memoriæ L. Cassium cōsulem à Tigurinīs
c ; occisum,

occisum, & eius exercitū sub iugū missum esse: non cōtem-
nendam hominū manū fuisse oportet, quippe quæ tam insi-
gnē consulari exercitui calamitatem inferret. Quæ sanē
multitudo in tantis angustiis (quantas *Vrianorū* esse me-
morant) locū habitandi idoneū non habuisset. Ut taceam
interim, quod uero simile est, tūc temporis meram isthic so-
litudinē fuisse: aut saltem per paucos pastores, imò uiarum
trans alpeis ducentium grassatores ea loca inhabitasse.
Ad quam coniecturam stabiliendam *Heluetiorū* annales
faciunt: qui tradunt *Vrien*seis ab *Hunis* originē trahere,
qui illic confederint, quando *Gothi*, *Huni*, & *Vandali* in
Italiam irruperunt: atq; inibi terram incultam, & syluo-
sam colere cœpisse. Huc etiam facit quod cum *Cæsar* infra
Heluetios deuictos domū à se remissos propter agri bonita-
tem: tum *Strabo* lib. 7. eosdem in *Campestribus* non mon-
tanis locis habitasse narrat. Proinde quādo *Vriana* regio
& montuosa, & præter boum pascua, nec frumentū, nec
uinum ferat: uix adducar, ut credā adeò illustrē *Heluetio*-
rum pagū in tam sterili tractu egisse. Deinde nec hoc satis
firmū argumentū est eam ob causam *Tigurinos* in *Vrien*-
sum tractu habitasse, quod sedibus suis pulsi nouas quære-
rēt, dum se *Cimbris* coniungerent. Etenim *Strabo* li. 7. *Ti*-
gurinos, & *Tuginos* (sic. n. legendū æstimo) à *Cimbris* tan-
tū in belli societate sollicitatos esse scribit. Nec ipse tātumo-
do uerumetiā *Eutropius*, & *Orosius* tradūt *Tigurinos*, &
Ambrones cis alpeis à *Ro.* ad internationē occisos. Vnde
duo colliguntur, unū quod uero simile sit, ultrò quosdam ex
Tigurinīs se *Cimbris* sollicitantibus cōiunxisse, nec sedibus
suis pulsos: eò quod *Strabo* ait *Cimbros* se inter *Eluetios*
præcipue

præcipue ad Tigurinos, & Tuginos contulisse. Alterum quod nec postea nouas sedes inquisuerint, quum ad unum omnes interierant, qui se Cimbris coniunxerant. Sed dicces nunc, plus ne ergo aliorum sententia tibi arridet, quàm opinantur, ueterum Tigurinorū sedeis ibi fuisse, ubi nunc Zurichinorum ditio est, & qui pagus etiamnum primas inter Heluetios tenet? maxime. Nam siue quis nominis *ἑτυμον*, loci, & tractus totius situm, & uetera urbis monumenta respiciat: nec nobis probabilia argumenta desunt. Principio enim duæ maioris oppidi partes à pago denominantur: nempe superior, & inferior pagus, Germanice uffdorff, inn nider dorff. Quod si autē Tigurinarum rerum peritus quispiam contenderit, oppidum recentius uideri, quàm ut Iulij Cæsaris sæculo fuerit: illius sententiam non admodum improbauero. Est enim pagus paulò infra Thuregum, cui prisco oppido Germanice Altstetten nomē: sub quo ad sinistram in montana eundo circiter dimidiū milare alius Pagus est nomine Vrdorph: cuius argumentū propius ad Latinā denominationē Tigurinus pagus accedit, quasi dicas, Tigurdorph, uoce ab initio truncata. Si cui ergo placet, aliā Tigurini pagi sedē fuisse, quàm ubi nūc Tigururbs est: in iā dictis locis citius fuisse crediderim quàm apud Vrios. Non enim longe à Thermis Heluetiorū, Vrdorphiā distat: ubi ueterum Heluetiorum municipium (Rhenano authore) fuit. Adhæc præter alia uetustatis inditia prægrandis castri ruinæ illic uisuntur unā cum fornice, quam uulgus nostrate uinariam Ethnicorum cellam (Germanice den heidē Keller) nominat. Vnde uerisimile est Alemanos ut Vindonissam, sic & illas structuras demolitos esse:

& Tigurinum pagum uel ex Gallicæ, uel Latinæ linguæ
 etymo in Germanicam linguam deflexum esse à nouis in-
 colis perinde ut Vindonissæ, & Augustæ Rauracorum eue-
 nit. Vtut autem coniecturæ istæ se habeant, dubium mihi
 non est: quin Tigurinus pagus in eo tractu fuerit, ubi nunc
 Zurichinorum ager est, & oppidum. Etenim Germano-
 rum nomenclatura à Latino uocabulo non multum ablu-
 dit. Siue enim Latinè Thuregum, siue Thuricum, siue Ti-
 gurinus appelletur pagus: certe uox Zurich illas nomen-
 claturas aliqua ex parte refert, quasi dicas Thurich, uel
 Tigurich. Nam quod Glareanus noster oppidum Tigurū
 uocat, terminatione analogica urbium, & metri causa po-
 tius quàm auctoritate scriptoris alicuius Latini fecisse ui-
 detur. Vero enim simile, cum oppidum, tum populū eadem
 appellatione appellatos: quemadmodū & Parisij, & Me-
 diomatrices, ita ut si quid in oppido factum, Tigurinīs ge-
 stiū diceretur, sicuti Parisijs, & Mediomatricibus. Deinde
 si quis Zurichinæ ditionis situm, commoditatem, & amœ-
 nitatē consideret: hanc sedem priscis Tigurinīs non indi-
 gnā fuisse affirmauerit. Præterq̃ enim quod frugū, pascu-
 orū, frumentorum, uini, & fructuū suauissimorū ferax est:
 quatuor piscosissimos lacus habet, Tigurinū, Gryphensem
 Pscephicensem, & Catilacū. Zurichinus aut ut omniū ma-
 ximus, ita & cōmodissimus est: propter merces, quæ ex In-
 subribus, Suiteris, Vrijs & Glareanis importantur, & ui-
 cissim ex Tigurinīs exportantur. Ad quam cōmoditatem
 Limagus fluuius (quē lacus in oppidi faucibus effundit, &
 qui eandem intersecat mediam) plurimū facit. Hinc enim
 fit, ut frumenta, uina, & aliæ merces rectā nauibus impo-
 ni que-

ni queant. Eiusdem præterea lacus, ac fluij beneficio
 ciues Tigurini commodissimè & materiantur, & lignan-
 tur. Ad quam rem non parum facit etiam Sila fluuiolus
 qui ex môtanis ortus sub ipso Tiguro minore se in Lima-
 gum effundens: materiæ ac lignorum omnis generis copi-
 am sub uer & autumnum ex niuib. montium liquefactis
 inundans, ciuib. ijsdem aduectat. Quorum utrunq; ni fi-
 eret, Tigurini magna utriusq; rei penuria laborarent. Ne
 dicam interim quòd Limagus fluuius limpidissimus in ur-
 be duobus pontibus stratus, & prægrandibus duabus ro-
 tis ad aquandum instructus: præter aquæ usum uarium et
 pisces lacuinis meliores, oculos mirè pascit, & deambula-
 cra commodissima suppeditat. Nec is solum, uerum etiã
 area innumeris tilijs consita, & in ædito minoris oppidi lo-
 co sita omnis generis ludorum materiam præbet. Isthic en-
 nim disco, cursu, lucta, & arcu certatur: & chorea in nu-
 ptialibus solennitatibus ducitur. Eadem amœnitas utro-
 que Tiguro & maiore, & minore exeuntibus occurrit.
 Ante illud enim fossa præalta & benè longa est: in qua cer-
 ui pascentes lusiunt. In latere autem eius deambulandi
 locus est amœnissimus: siue arbores in eo uarias, siue è regi-
 one uineta, & syluosos spectes colles. Ante hoc autem fossa
 non feris cicuratis, sed aquis, & piscibus plena, ac itidè
 locus ad deambulandũ & pascendum oculus idoneus est.
 Isthic enim carpioes & alios pisces lusitanteis: ex opposi-
 to prata uirentia, ac in suprema parte lacum Tigurinum
 uideas. Ad hæc aliæ duæ tiliæ extra idem oppidum in ia-
 culatoria Bombardariorum area consitæ, miræq; arte in-
 flexæ, ac instructæ sunt: ut in æstate aliquot in mensis super

tas discumbere, & adeò tutè conuiuari liceat, ut flexuosi
 rami in cacumine colligati uel Sirij æstum arcere queant.
 Postremò ne quis rem solis coniecturalibus argumentis a-
 gi putet: age Chronicorum Tigurinæ urbis testimonia ad-
 ducamus. Ludouicus itaq; cognomine Pius in dotatione
 cœnobij Abbatissani in minore Tiguro, Thuregum Cur-
 tem (sic enim scribæ tunc temporis corruptè cortem, uillam
 seu castellum, ut ex alijs similibus diplomatis apparet, uo-
 cabant) suam, & pagum Zurichum unà cum omnibus ad-
 iacentibus, & ad illum pertinentibus in ducatu Aleman-
 nico situm, uocat. Quod factum est à Christi natiuitate
 circiter annum 800. & 14. Rursus in alio instrumento con-
 firmationis donatiui, monasterium Abbatissanum dicitur
 à Carolo in pago Zurichgauense constructum: quod datū
 est 4. Calendas Martias, Anno incarnationis Dominicæ
 D CCCLXXXIII. indictione prima: anno autem im-
 perij pijsimi imperatoris Caroli tertio. Actū uerò hoc est
 ad Vlmam Curtem imperialem in Dei nomine feliciter,
 Amen. Porrò Carolum illum cognomento Crassum di-
 ctum fuisse ex temporum supputatione colligere licet. Is
 namq; anno Domini D CCCLXXVII. regnare cœpit.
 Et quanquàm hæc testimonia apud pium, æquum, & can-
 didum lectore satis roboris habitura non diffidam, ut cre-
 dat pagum Tigurinum ibi olim fuisse, ubi nunc Zurichi-
 na urbs, & ditio est: tamen maioris firmamenti, ac euiden-
 tiæ causa non pigebit nos plura addere.

DE FVNDATIONE VR.

bis Tigurinæ.

PLAERI.

PLÆRIQVE Tigurinorum omnes annales (qui etiam fide digni apud eos habentur) perhibent Iulij Cæsaris temporibus, prisca Chronica à quodam equite aurato reperta esse: in quibus urbis Thuregij uetustas, & prima fundatio contineretur: uidelicet quòd eius fundamenta Abrahamæ seculo iacta sint, trigesimo anno postquam à Trebeto Treuiorum mœnia fundari cœpta sint. Tunc inquam minoris Tiguri fundamenta iacta eo loci, ubi nunc S. Petri parochia est usq; ad Limagum, quo etiamnum pertingit: uocatumq; esse Thuricū à Thurico fundatore, qui rex Arelatensis erat. Maioris autem Tiguri primordia cœpisse Sangaro Israhelitarum Iudice, ante CHRISTVM natum 1374. anno: eaq; fundamenta per Sueuicum quendam regem nomine Sueuū iacta esse. Quorum regum uterq; limites suos ad fluuium Aha (sic enim Limagus ex Lint, & Aha compositum nomen, ex lacu inter utrunq; oppidum profluens uocatur) posuisse fertur: atq; dein inter utrunq; conuenisse, ut ex duabus una fieret ciuitas, ideoq; Duregum, quasi ciuitas duorum regum nuncuparetur. Alij ferunt urbis Tigurinæ foundationem sub Iulio Cæsare Dictatore factam: quod tamen uerisimile non uidetur. Nisi fortè eam maioris Tiguri partem aliquis à Cæsare adiectam esse putet: quæ iā noua ciuitas appellatur.

DE PRISCA TIGVRINAE

Vrbis Republica &

Magistratu.

QVO.

QVO NAM primitus usi sint magistratu, nesci-
 tur. Vbi uerò Romani fermè omnibus nationibus
 imperitabant, iudicem, siue præfectum Detium
 eo loci in castro quodam constituerunt: ubi nunc area illa
 amœnissima in minore Tiguro uisitur. Qui sanè sub Dio-
 cletiano, & Maximiano Felicem, Regulam, ac Exuperan-
 tium ob Christianam religionem capitis affecit supplicio.
 Quod factum est post Christi natiuitatem intra ducente-
 simum, octogesium quintum, & trecentesium annum.
 Romani itaq; undecim annis post Christum natum urbi
 Tigurinae per præfectum dominati sunt: ac dein eandem
 ob egregia sua facta libertate donauerunt, imperijq; socii
 fecerunt, ita ut posthac ciues Tigurini aliquem ex sese eli-
 gerent procuratorem, qui rerum capitalium causis præses-
 set. Vnde etiamnum imperio præfecti & nomen, & digni-
 tas apud eos manet. Reliquis reipub. muneribus XII. uiri
 præerant: quorum alteri sex ex ordine equestri, alteri ex no-
 bili, & antiqua familia creabantur. Quorum posteri-
 quum non in commune reipub. sed quisq; sibi priuatim con-
 suleret: non sine magno & urbis, & suo detrimento, parti-
 bus, & factionibus studere cœperunt. In qua discordia præ-
 grandes, ac munitæ ille turres hinc inde per urbem stru-
 ctæ feruntur. Quanquàm alij putent eas ante urbem con-
 ditam esse structas, quum uidelicet hic locus paulatim in-
 habitari cœpisset. Sunt & alij, qui existimant illas à nego-
 ciatoribus esse structas, quando Itali merces suas per la-
 cum Tigurinum huc portabant. Porro quum XII. illi ui-
 ri optimates nullum finem tyrannidis & fastus sui face-
 rent, tota ciuitatis multitudo contra eos conspirauit: eosq;

rationem

rationem facti, & infecti, accepti, ac expensi reddere compulerunt. Quod quia illi (ut bonos viros decebat) facere nequibant: unusquisque pro delicti modo in exilium relegatus est. Nec inde (propter insidias, quas urbi cædibus, rapinis, & latrocinijis struxerant) unquam in urbem recepti sunt. Quo factum est, ut tota reipub. facies immutata sit. Quia enim ἀεισικρατία ciuibus Tigurinis male cesserat, eam in Δημοκρατία commutare placuit: quæ & hac nostra tempestate conseruatur. Totam namque ciuitatem in duodecim curias, seu tribus distinguebant, ac in communi symposiū, siue sodalitatem, quod constabulum uocant: ita ut singulæ Tribus binos Tribunos plebis, unū senatorem, & duodecos in maiorem senatum eligerent. Reliqui uerò ex constabulo, & libera electione crearentur: ut in maiori senatu ducenti essent, qui numerus diacosiorum adhuc manet. Atque hæc reipub. mutatio facta est post CHRISTI Natalem, Anno 1336.

QVIBVS DE CAVSIS Tigurini se Heluetico fœderi iunxerint.

TIGVRINI etiam non nisi certis, & maximis de causis Helueticæ ciuitati adiuncti sunt. Quum enim Rodolphum Comitem ab Habsburg ob insidias planè latronicas in uinculis aliquot annos haberent: tota Alsatia nobilitas unà cum Basiliensibus, Argentoratensibus, Friburgensibus Brisgoicis, Brisacensibus, Selestadiensibus, & Colmariensibus fautoribus, & auxiliariis

bus copijs bellum eis indixit, multisq; in commodis affectis. Quod ubi Tigurinus pagus Carolo eius nominis quarto sæpenumero essent conquesti, eiusq; opem frustra implorassent: sibi alijs modis consulere necessario coacti sunt. Cum enim uiderent urbem suam titulo tenus Romani imperij sociam esse, nec quicquàm auxilij ab imperatore sperandū, alios sibi, & magis fidos socios Vrienses, Suiteros, Subsylvanos, ac Lucernanos, quærere uisum est. Qui (quoniam ipsis quoq; multum negocij præter meritum nobilitas faccebat, & Austriæ duci inprimis parum grati erant) gratanter eos in suum gregem receperunt: ac Heluetico fœderi ita inaugurauerunt, ut Tigurinus pagus inter alios omnes primus esset & adhuc sit. Quod factum est post Domini incarnationem Anno 1351. Hactenus de primordijs, ac Reipub. statu in urbe. Consequens nunc est, ut & de præfecturis in agro Tigurino, & extra, item de terræ ambitu oppidorum, ac hominum frequentia dicam. Præter aliquot reipub. uicanæ administrationes, quorum administratores in urbe nihilominus resident, circiter septem in agro Præsides habent: utpote Chyburgensem, Gruningensem (sub quo & dulcissima patria mea Rhellica uilla ad caput Gryphilacus continetur, mille passus Germanicos ab urbe distans) Gryphilacensem, Aeglisouiensem, Andelfingensem, Regispergenssem, & Chnonouiensem. Communes cum alijs Heluetijs præfecturas has continent Tigurini, Thurgæanam, Badensem, Rheniuallensem, & Liberam prouinciã. Quæ sanè nobis eis alpeis sitæ sunt. Trans alpeis uerò in Gallia Togata simul cū alijs fœderatis per uices præsidem mittunt Luganensibus, seu Lucigaumen-

sibus

sibus, Locarnensibus, Madiuallensibus, ac Mendrisinis quibus (dum hæc scriberem) D. Ioannes Aescherus à Tigurinis præfectus erat. Terra, ac ditio eorundem æquè lata propemodum ac longa est. Secundum longitudinis namque & latitudinis dimensionem, plus minus quinque Helveticæ, hoc est bene longa milliaria patet: & in orbem ita posita est, ut si quando exercitus conscribendus sit, uno die omnes conscripti milites in metropolim convenire queant, quod Tigurum est. Præter quod duo municipia Vitodurum, Steiniam trans Rhenum, ac quinque oppida minora Eglisouiam, Bulachium, Regispergam, Gryphilacum, ac Gruningam complectitur. Porro in militum delectu habendo cum decem hominū millibus suis finibus exire possunt: & nihilominus domi iustam militum manum relinquere, quæ hostium irruptionem ac vim ab iisdem finibus propulsare par sit. Atque hæc amplitudo Tigurini agri hodie est. Cæterum urbem, ac eius ditionem olim ampliorem fuisse: partim inditijs minimè uulgaribus, partim literis demonstrari potest liquidò. Illius namque pomeria latiora fuisse, mæniorum ruinæ, quæ ab inferiori urbis parte usque ad castellum quoddam Limago conterminum (quod circiter duos bombardici lapidis iactus, ab eadem nunc distat) & fossæ oppidanæ uestigia arguunt. Quanta uerò huius latitudo fuerit, tabulæ Germanicæ cænobi Abbatisani in minore Tiguro in hæc declarant uerba: si quis forsan fidem meam in interpretando requirat.

DIS

48 IN LIB. I. DE BEL. CAL.
 DIS IST EIN COPI, VVIE VERR
 die muntz Vnsers Gotzhus zum Frouen-
 munster gan sol.

ES ist zeuuiſſen, das unſer muntz zu Zurich gan ſol
 in allem Zurichgeuu uff, durch Glarus, fur VVallſtat
 uff, untz an den grunen hag. Auch ſol ſy gan durch all
 uualſtet uff, untz an den Gothart. Aber durch als Aer-
 geuu, untz an die uuaggenden ſtuden. Aber niſſich ab,
 untz an den Hauuenſtein, und durch als Thurgeuu untz
 an die Murggen, da zuuiſſchen ſol kein eigen muntz ſin
 dan allein Zofingen in der ringmur, und auch mit furbas.

Quod Latine ita reddidi:

IN HOC EXEMPLARI CON-
 tinetur, quouſq; monaſterij noſtri Abba-
 tiſſani moneta accipienda ſit.

NOTVM ſit monetam noſtram Thuregianam in to-
 to agro Zurichgauenſi, per Glaronam, ultra Vualſtadi-
 um, uſq; ad ſepem uiſcentem accipi debere. Adhæc per
 omneis ſylueſtreis uicos, uſq; ad Gothardi montem. Per
 totam quoq; Argaudiam, uſq; ad uirgultum nutans. Deor-
 ſum dein uſq; ad exciſam Iuraſci rupem. Per totam deniq;
 Thurgaudiam, uſq; ad Murgam fluuium: interea loci nul-
 la propria moneta eſto, niſi intra Zofingæ mœnia, nec etiã
 ultra. Haſtenus Tabulæ. Vnde (ut hoc ceu auctarij loco
 ſubdamus) certius iam conſtare poteſt id, quod ſuprà ad-
 ſtruximus, Tigurinum pagum in Zyrichino tractu iam o-
 lim fuiſſe: præſertim quum tam anguſtâ eius ditio, etiam
 deletis priſcis illis Heluetijs Gallis, ſub Francorum regi-
 bus

bus fuerit. Neq̃ uero huic sententiæ nostræ quicquàm obstat, quod incōparabilis uir D. Beatus Rhenanus Thuregum à Thuro fluuio denominatum, ac ex diplomate basilicæ Tigurinæ probat, idem à rege Ludouico orientalis Frantia, pago Durgauensi ascriptum. Non enim negauerim fieri potuisse, ut Allemanni maiores nostri pagum Tigurinum à Dura fluuio (penes quem confederūt) Durich aut Durdorff, quasi Tigurich, aut Tigurdorff appellaauerint: & posterius ex simpla litera D, duplam Z fecerint, hoc est pro Durich, Zurich pronunciauerint. Interim tamen ratio mea sibi adhuc pulchre constat, quod Tigurinus pagus ibi olim fuerit ubi nunc Zyrichina regio est. Ex superioribus namq̃ Ludouici Pij, & Caroli Crassi instrumentis (quorum alterum antiquissimum, alterum recentissimum) ac ex eo quod Rhenanus (ui ego manuq̃ scriptum uidi) adducit, apparet: Tigurinum pagum ab Allemannis nunc pagum Zyrichgauuū, nunc Durgauium appellatum. Idq̃ ex eo nimirum prouenit, quod Tigurinus pagus sub Francorum regibus, & Abbatissæ monarchia Durgauiam quoq̃ cōplecteretur. Siquidem modò allegatum diploma Germanicum docet, monetam Duregiensem per totam Durgauiam usq̃ ad Murgam fluuiolum acceptam: qui Frouuensfeldiam præterlabens Duram illabitur. Huc accedit quod in alio eiusdem monasterij Abbatissani diplomate Ludouici regis (qui Caroli nepos ex filio Ludouico fuit) Chama etiam Curtis ipsius in ducatu Allemannico, in pago Durgauensi sita appellatur: id quod factum est anno 16. regni Ludouici serenissimi regis in Frantia orientali, indictione 6. in uilla Franchod
d   nosurt,

nofurt, in palatio regio. Haftenus diploma. Vnde patet,
 Duregum tunc temporis Durgauia angulum, seu extre-
 mitatem non fuisse: sed multo longius protentam, nimirū
 usq; ad Argauiam. Etenim illud plusquam ad duos lapi-
 des à Chama distat: qui haud in elegans, nec ignobilis
 etiamnum uicus trans Tuginum lacum è regione Tugij
 (qui iam unus ex 13. Heluetiorum pagis recensetur) situs
 est. Tantū de coronide ista. Porro ne quis miretur, quo pa-
 tēto limites agri Tigurini antiquitus usq; ad S. Gothardi
 montē pertigerint, & cur Abbatissa monetam Duregio-
 ensem suam uocet: sciat Vriensium uicum primarium no-
 mine Altorff, monasterio Abbatissano mancipatum fuisse,
 & intra plus minus ducētos annos magnis impensis ma-
 numissum. Deinde quod Abbatissa numisma sui imaginē
 gestans percusserit: unde & ex rei argumento Angster
 κατὰ ἀγγλονίαν, quasi Anglister uocatur. Germani enim
 faciem antlit, seu anglit uocitant. Quo fit, ut etiamnum nu-
 mulus duobus obolis ualens, ubiq; fermē in Heluetijs Ang-
 ster uocetur: quem alij Teutones pfennig nuncupant. Atq;
 ita sanē cum Tiguri, tum Berna, adde etiam Salodorum,
 dicitur: etiamsi illud monarchia Abbatissana abrogata,
 non amplius Abbatissae faciem, sed urbis scutum numis-
 suis imprimat: & haec nullos prorsus cudant, sed duos obo-
 los Angsterum nominent. Non tamen ignoro esse quosdā
 non à facie, sed ab Augusta Rauracorum appellari: eo quod
 Heluetiorum uulgus Augster pronuntient, non Angster.
 At illorum ratio duplici argumento dilui potest. Vno,
 quod illud pleraq; alia uitiose enuntiet: ideoq; illius enun-
 tiationem non esse oraculum Delphicum. Altero quod Al-
 lemanni

lemanni, qui numero *Augustæ Rauracorum*, ac in eius circuitu habitant, numum non *Angsterum*, sed *Rabbium*. seu *Coruum* uocitant. Vnde nec uero simile est numum nostratem ab *Augusta* potius, q̄ facie *Abbatissana* nometi sortitum propter rusticanam quorundam pronuntiationem. Nam urbani non *Augster*, sed *Angsier* & pronuntiant, & scribunt. E contra etymologia nostra non uulgi nostratis pronuntiatione, sed cum ueterum, tum recentiorum (qui monetam cudunt) ratione fulta est. Siquidem *Athenienses* à noctuæ & bouis simulachro, & *Romani* à bigis sua numismata noctuas, boues, & bigatos. *Bernates* ab urfi, *Friburgenses* *Brisgoici* à corui symbolo numos suos urfos, & coruos didicant. Quos deinde nō solum alij *Heluctij*, uerum etiam exteræ nationes imitata, in eiusdē ualoris numismate percutiendo *bætios*, seu corrupte *Batxios*, & *Coruos* nuncupant: tamen si haud pari signo signata sint numismata. Qui sanè mos, & hæc nostra declarationuncula (nisi *grammatica* amabilis insaniæ me totū demeritauit) superiores tabulas magis & ratas, & dilucidas fecerint. Sed tēpus iam est, ut à digressionē longiuscula ad institutum nostrum redeamus. Tantum de externa rep. & iurisdictione: par est iam ut & de interna, seu ecclesiastica aliquid dicamus.

DE DVOBV5 MONASTERIIS

Tigurinæ Urbis.

DE ætate, ac fundatione *Abbatia*, seu minoris monasterij in minore *Tiguro* præter tabulas duorū
d a principia

principum ex regia prosapia ortorum nihil fide dignum habetur, quæ sic habent:

Ego Vuighardus, & frater meus Rupertus omnia bona, quæ nobis paterna hæreditate obuenerat, reliquimus. Frater autem meus suam partem istis conditionibus regi tradidit ut in arce Turicino (ita enim minus Tigurum, quod ante maius structum est, tunc temporis uocabatur) templum ædificaret: atque in eo pietatis officia in perpetuum institueret. Quum uero Carolus Magnus post Christum natum 801. Imperator Romanorum electus, & à papa Leone tertio coronatus, ac confirmatus esset, quodam tempore Tigurum uenit: ubi in maiori monasterio septemdecim presbyteros reperit, quos hac lege confirmauit, ut ex decimis quidem, ac uillis parochiæ annexis, uictitarent: atque uicissim ut non tantum ipsi, uerumetiam eorum posteri Deo seruirent, omnibusque ad parochiam istam pertinentibus siue in montibus, siue uallibus habitantibus religionis Christianæ officia (sicuti moris est) perpetuo præstaret. Actum Thuregi, 9 anno Casareatus Caroli: Anno autem Domini 811.

DE MAIORI MONASTRIO, ET
 Canonorum collegio seorsim cum
 pioius, tum clarius.

IN uetustis maioris monasterij literis antiquius nihil inuenitur, quàm quod ante collegij institutionem ac instaurationem à Carolo factam, ibidem ingens parochia fuerit: cuius ministri ex decimis uixerint. Posteaquã enim

sunt. Hæc de prisco ecclesiæ Tigurinæ ritu, & statu non equidem contemnendo. Verum enim uero sicuti à prauissimâ nostrâ natura cōparatum est, ut bona instituta in mala conuertamus: ita & in hoc factum est. Posteriores namq; Canonici nomine, & re ipsa irregulares, Canoni suo pristino uale dicentes: nouū socordia, ac luxui suo magis idoneum commenti sunt. Nam pro literarū studio, puris precibus, & cōcionibus ad populum habendis, in templo psalmos demurmurare, missare & boare cœperunt, & postea aleæ, uenationi, aucupio, comessationibus, ac scortis dediti fuerunt. Quæ intemperies, ac pestis quum non tantum hic uerum etiam alibi aliquot centum annos in Christi ecclesia grassata esset: Dominus Deus tandem ob electos suos, uices nostras miseratus, uerum ecclesiæ ministerium infucati locum restituit. Quod hic sanè anno à Christo nato 1519. restaurari cœptum est. Huldricus namq; Zuinglius nunquam moriturum gentis suæ decus, primus huius urbis in restauratione Euangelij antistes, & totius Heluetiæ ciuitatis propheta à Domino Deo missus, Euangelium Matthæi eodem anno ordine, & non truncatum (ut ante hæc mos fuit) pro suggesto enarrare cœpit. Quo circiter quadriennium fideliter, ac Christianè enarrato factum est tandem, ut senatus, populiq; Tigurini decreto, Dei, & Diuorum statua, ac imagines unâ cum missa, papisticis abominationibus, ac cerimonijs omnibus è medio sublata sint: & literarum studia, contiones, canonicæ Dominicæ usus germanus, & apostolicus, in earū locum successerint. Quæ omnia eo prorsus modo se habent, quo Zuinglius instituit: ac in epistola quadam adnotationibus

in Ges

in Genesim præfixa descripsit: alijsq; æditis libris, ecclesiæ huius cōditio, ritus, ac ceremoniæ depinguntur. Nisi quod interim pluribus sacerdotibus, & monachis uita functis, plures etiam pueri, & adolescentes in literarum studio fouentur. Nam quum & ecclesiæ, & reip. præsidēs considerarent, sibi præter diaconos plus quàm centum parochis opus esse in sua ditione: (ueluti circumspectos, & Christianos patriæ parentis decet) curant ut iuuenes senioribus, & uiui in bonis literis, ac pietate exercitati mortuis, in Euangelij ministerio subrogari queant. In quē usum præterito anno 1538. præter multos stipendiarios collegij maioris in minore quoq; monasterio, & nobiliū quondā Nonnarum collegio circiter octodecim alere cœperunt. Quibus me pædagogum præsecerunt, ut & bonas literas, & pietatem eos pro uirili mea doceam, ac magna uigilantia obseruem. Reliqua uero cœnobia, ut Dominicanorum, Franciscanorum, & Augustinensium in ptochodochia, infirmorum, & aliorum pauperū usus conuersa sunt. Neq; uero est, quod inter res ecclesiasticas, ecclesiæ præsidēs hic multis cōmemorem, quando pleriq; omnes orbi notiores sint, quam ut eorū eruditio, ac dexteritas à me prædicetur. Quis enim quæso eruditorum est in toto Christianorū orbe, qui tres Tigurinæ ecclesiæ parochos D. Heinrichū Bullingerum (qui Zuinglianæ curæ successit) Leonem, & Megandrum Dominos, ac patronos meos ex omnigenis scriptis suis ignoret? Cuinam uenerandus ille pater, Conradus Pellicanus, ac Theodorus Bibliander præceptores mei in literis arcanis obseruādi, lucubrationibus suis in lucem editis ignoti fuerint? nemini. Proinde quemad-

modum Sallustio de Carthagine, ita & mihi de illis silendum potius quàm pauca dicenda sunt. Sed heus tu diceret aliquis, adeò ne instituti tui oblitus es Rhelicone, ut annotationes professus, historiam aut encomiũ scribere incipias, & ἀποσδιόvvε traçtes? bona uerba quæso. Non enim aut in patriam meã amor, aut styli ardor me ita transuersum rapuit: quin propositi mei pulchrè meminerim. Quũ nanq; in quæstionem uentum sit, ubi nam Tigurinus pagus (cuius Cæsar meminit) in Heluetijs situs fuerit, ac ego Zurichinum tractum fuisse contendam: pluribus id coniecturis, argumentis, & circumstantijs rei indicandũ fuit. Proinde candidus, ac æquus lector ueniam mihi dabit, si annotandi limites egressus, cõmentaria scribere cœpi. Siquidem (ni fallor) iam ex nominis argumento, ueterũ annalibus, loci situ, ac ditionis latitudine cõstat: hunc eundem Zurichinorum tractum Iulij Cæsaris tempestate pagum Tigurinum appellatum esse. Hoc igitur quum pro nostra uirili epichirematis quàm plurimis ostenderimus: par est iam, ut post prælõgam digressionem ad institutum reuertamur. Sic ergo sequitur in Cæsare: Nam omnis ciuitas Heluetia in quatuor pagos diuisa est. De ueterũ, ac recentiorum pagis infra commodior differendi locus dabitur, ubi ad pagi Urbigenus mentionem Cæsar uenit.

Hic pagus unus quum domo exisset, patrum nostrorum memoria L. Cassium consulem interfecit. L. Florus lib. 6. epitomes Liuianæ historiæ refert, L. Cassium Ro. consulem à Tigurino pago (qui tum ab Heluetiorum ciuitate forte fortuna secesserat) in Allobrogum finibus cum exercitu casum esse. Atq; milites, qui ex ea clade superfuerant, obsidis

obsidibus datis, dimidia rerum omniū parte, ut incolumes
 dimitterentur, cum hostibus pactos esse. Hæc ille. Cæ-
 terum Paulus Orosius lib. 5. cap. 17. historiam paulò ali-
 ter commemorat, ubi ita scriptum reliquit. Iugurthinū
 belli temporibus L. Cassius consul in Gallia Tigurinos
 usq; ad Oceanum persecutus, rursusq; ab iisdem insidijs
 circumuētus, occisus est. L. quoq; Piso uir consularis, Le-
 gatus Cassij cōsulis interfectus. C. Publius alter Legatus
 ne residua exercitus portio, quæ in castra confugerat de-
 beretur: obsides, & dimidiam partem rerum omniū Tigu-
 rinis turpissimo fœdere dedit: qui Romā reuersus à Cælio
 Tribuno plebis die dicta, eo quòd Tigurinis obsides dede-
 rat in exilium profugit. Hactenus & Orosij uerba recen-
 suimus. Porro quid sit sub iugū mittere, cum Sextus pom-
 peius Festus hisce uerbis declarat: Iugū, sub quo uicti tran-
 sibant, hoc modo fiebat, fixis duabus hastis super eas liga-
 batur tertia, sub ijs uictos discinctos transire cogeant: tū
 ex 9. Liuij lib. ab urbe condita statim ab initio discere li-
 cet. Isthic nanq; describit quo nam pacto Romani à Sam-
 nitibus ad furcas Candinas singulis cum uestimentis, ac
 inermes sub iugum missi sint. Hanc ignominie notationē
 nostri sæculi homines Germani aliter & instituunt, & uo-
 cant. Non enim sub iugum mittunt, sed singulos uictos, sin-
 gulis uestimentis inermes, & candido baculo in manus
 tradito dimittunt: ideoq; uocant an den stab uffnemen,
 hoc est ad bacillum recipere. Postremo cum in eadem pe-
 ricopa inquit, quæ pars ciuitatis Heluetiæ insignem ca-
 lamitatem populo Romano intulerat, ea princeps pœnas
 persoluit: duo notanda sunt. Vnum, quòd partem Helue-
 tiæ ciuitatis

tiā ciuitatis id uocat, quod paulò ante pagū Tigurinū appellauerat. Vnde colligimus Heluetiorum pagos resilius partes, quā Canthones uocari. Alterum, partis orationis enallagen in uoce princeps, esse: q.d. præcipue pœnas persoluit, uel (ut uulgo loquuntur) principaliter. Quod eius soceri L. Pisonis auum, L. Pisonem legatū.) Suetonius in Iulio tradit, L. Pisonis (qui ei in consulatu successurus erat) filiam à Cæsare sub idem tempus in uxorem ductam esse, & Iuliam Cn. Pompeio collocatam: res pudia to priore sponso Seruilio Cepione, cuius uel præcipua opera paulò antè Bibulum impugnaverat. Cæterum imperatoris, aut ducis alicuius legatus is apud priscos Romanos erat, qui Ammiani Marcellini temporibus Comes dicebatur: & nostra ætate ab Italis, Gallis, & Germanis locū tenens, lieutenantier, & corruptè lutiner uocatur. Pleuraq; enim militaria nomina apud nos Italica, & Gallica sunt, ut est lerman, quasi larma, hoc est classicum, seu ad arma: & furier corrupte pro currier, aut Curier à currendo haud dubie, seu curando: quod scilicet is, qui isthoc officio fungitur, exercitum præcurrat, & singulis legionibus, ac cohortibus de hospitio, & uictu prospiciat. Quod Helios duos, quod Ambarros, quod Allobroges uexa.) De his paulo superius egit Cæsar, & nos inibi ea, quæ potuimus super iisdem annotauimus. Consueſſe enim Deos immortales.) Sic & Homericus Agamemnon in iād & d. Menelaum fratrem suum à Pandaro contra fœdus iaculo iectum consolatur, dicens:

αἶψά τοι τε καὶ αὐτίκα ὀδυμπιὸς οὐκ ἰτέλλεται,
ἔπειτα καὶ ὅψι τέλει: σάωτέ με γὰρ ὁ ἀπείριστος

Σὺν σφόδρῳ κεφαλῇσι, γυναιξίν τε, καὶ τέκνῳ
 Quos uersus nos utcumq; ita Latinos fecimus:
 Longanimis quamuis sit Iupiter, attamen istos
 Postea multabit magno cum fœnore Troas:
 Vt simul & uetuli, iuuenes periuria soluant.

In quam sententiam & Valerius Maximus lib. 1. cap. 2.
 scribit, quando ait: Dionysium patrem truculentissimum
 Syracusanorum tyrannum sacrilegij sui pœnas demum
 in filio suo dedisse: propterea quod is regno exactus, Co-
 rinthi prae egestate ludum aperire coactus sit. Lento enim
 inquit, gradu ad uindictam sui diuina procedit ira: tardi-
 tatemq; supplitij grauitate compensat. Alieno loco.)
 Id est, iniquo. Quo præliosublato.) hoc est, elati, ac
 insolentiores facti sunt Heluetij.

Cæsar Heduos frumentum flagitare.) scilicet, cœ-
 pit, ut Priscianus exponit: uel flagitare pro flagitabat. Id
 quod Latini historici à Græcis mutuati sunt. Sicuti &
 illam superiorem flagitare Heduos frumentum, pro ab
 Heduis, Græci nanq; dicunt, ἀποδύμαιο βιβλίον, id est,
 postulo te librum pro abs te.

In his Diuitiaco, & Lisco, qui summo magistratui
 præerāt.) Diuitiaco: & Lisco suple cōuocatis. Porro atu-
 tem de summo Heduorū magistratu, quem Vergobretum
 uocabant, ipse Cæsar infra lib. 7. de bello Gallico hæc ad-
 dit: primum quod duos ex una familia creare non liceret.
 Deinde quod iisdem magistratibus, Heduorum finibus
 exire fas non esset.

Gallorum quàm Ro-
 manorum imperia præferre. Quædam exemplaria per-
 ferre legunt, quæ si sequaris, se malle, subaudiendum est.

Sin

Sin uero præferre legas, sensus est, factiosos illos Heduos Gallorū imperia Ro. imperijs anteferre: hoc est malle illis quàm his parere. Heduis libertatem sint erepturi.) Quæ Heduorum libertas, ac prærogatiua præ alijs Gal-
 lis fuerit, cum ex sequentibus huius libri dictis (ubi Cæsar in Oratione ad Ariouistū, eos à senatu Romano fratres, & consanguineos appellatos dicit) tum ex undecimo histori-
 arum libro Cornelij Taciti patet, ubi sic ait: Primi He-
 dui senatorū in urbe ius adepti sunt, datum id fœderi an-
 tiquo, & quia soli Gallorum, fraternitatis nomen cum po-
 pulo Romano usurpant. Quibus M. Cicero lib. 1. ad Atti-
 cū in epistola, quæ incipit, Non modo, &c. hisce uerbis as-
 sentitur: Nam Hedui fratres nostri pugnant. Cupidū
 nouarum rerum, &c.) Hic locus planè Rhetoricus est.
 Quemadmodum enim rhetores docent inuentionem ad
 coniecturalem cōstitutionem accōmodare, ut primum an-
 tracta hominis uita cōsideretur, deinde spes commodorū,
 possibilitas aut impossibilitas: ita Cæsar hoc loco rem con-
 siderat, quum Dumnorix regni affectati, ac proditiōis
 reus describitur. De quo uide 1. lib. Ci. ad Herennium sta-
 tim ab initio. Largiter, id est, multum posse. Quisq; in
 exercitu L. Syllæ, & postea.) De his omnibus uideto Ap-
 pianum lib. 1. bellorum ciuiliū, & in Parthico. Deniq;
 Plutarchum in Syllā, & Crasso. Considius equo admis-
 so. i. concitato. Quod à Bibracte oppido Heduorum.)
 Volaterranus li. 3. Geographiæ ait, Bibracte oppidū pro-
 pe ciuitatem Heduesem ad exiguum uicū redactū esse.

Ea res per fugitiuos L. Aemylj decurio.) Decuria
 (Aulo Gellio lib. 18. ca. 7. attestante) tria denotat locum,

ius, & homines. Vnde Decurio denominatiuum deriuatur. De quo Vegetius lib. 2. de re militari, cap. 14. sic scribit. Quemadmodum, inquit, centuria, & manipulus peditum uocatur: ita inter equites turma. Et habet una turma equites 32, & qui huic præest decurio appellatur.

Phalange facta.) Q. Curtius lib. 3. de Alexandri Magni gestis, phalangem, inquit, Macedones uocant peditum stabile agmen: ita ut uir uiro, & armis arma conferta sint. Vegetius uero lib. 2. de re militari cap. 2. non tantum Macedones, uerumetiam Græcos, & Dardanos phalangibus usos esse testatur: & in una phalange octo armatorum millia censa esse. Quo autem pacto Germanorum istorum phalanx instituta fuerit ex 6 Orosij libro patet, ubi in hæc uerba scribit: Pugna maxime grauis ex phalange Germanorum fuit, quam coacto in unum agmine, scutisq; supra capita contextis, ad irrumpendam Romanorū aciem tuti undiq; præstruxerant. Sed postquam aliqui Ro. militum agilitate, audaciaq; insignes supra obductam saliēre testudinem, scutisq; singillatim, uelut squamis reuulsis desuper nudos depræhensorū, detectorumq; humeros perfoderunt, territi hostes nouo mortis periculo, terribilem dissoluēre compagem. Scutis uno ictu pilorum transfixis, &c.) Idem Vegetius eodem in lib. ca. 15. Bina, inquit, sunt missilia, unum maius ferro triangulo, untiarum nouem, hastili pedum quinq; & semis: quod pilum uocabant, nunc spiculum dicitur. Prima, ac secunda acies.) Supra meminit Cæsar se triplicem aciem in colle instruxisse. Quod pro uallo carros, id est carris, ac rotis ualli uice utterētur: Germanice sy machtend ein Vuagenburg. Cum ab hora septima

septima diei.) Sabellicus à tertia diei hora legit. Quam
lectionem si sequimur, apparet pugnam istam nouem soli-
das horas durasse. Nam Cæsar ipse subiūgit in multā usq[ue]
noctem ad impedimenta pugnatum esse. Etenim solaria
apud antiquos (testāte Cælio Lect. an. li. 7. ca. 9.) in horas
tam diei, quam noctis temporales, seu naturales, non æqui
noctiales, seu horologicas diuisa erant: ita ut singuli dies,
noctesq[ue] horis continerentur duodecim. Mazaras, ac
tragulas subiiciebant.) Quid Mazara sit me ignorare fa-
teor, quia nusquam apud ullum Grammaticum ea uox ex-
plicatur, nec apud Vegetium, aut alios bellicæ rei descrip-
tores inuenitur. Nisi fortè pro mazaras materas, seu ma-
teras legendum est. Siquidè materis authore Sisenna lon-
gius telum est quam lancea. Gallia (inquit) materibus, sæ-
ui lanceis configunt. Idem alij materibus, aut lanceis me-
diam perturbant aciem. Hæc ille. Vnde, ac ex rei circum-
stantijs, genus teli fuisse apparet. Statim enim subiungit
Cæsar tragulas. Quæ uox Festo expositore teli genus est,
sic dicta, quod scuto infixæ trahatur. Nonius autem Ma-
cellus tragulam hastam esse dicit, ac suam sententiā Sa-
lustij auctoritate fulcit: qui in historiæ lib. 3. sic ait. A-
uidissimis, atq[ue] promptis ducibus, ut Metellus ictu tragu-
læ sauciaretur. Postremo & Varronis testimonio in Me-
leagris comprobatur, ubi sic inquit: Aut ille ceruū, qui uola-
bile currens, sparo secutus, tragulæ trahit. Hæc illi.
Vnde nimirum paroemia nata est, tragulam iniicere, pro
eo quod est dolum struere, ein lotterfallen machen.

Ex eo prælio circiter hominum millia centum trigina
superfuerunt.) Eutropius lib. 6. tradit Heluetijs, ac eo-

ANNOTATIONES.

63

rum socijs cētum 47 millia in praelio isto interempta esse. Strabo autem circiter quadringenta millia interiſſe, & octo millia hominum euasiſſe. Plutarchus uero centū hominum millia praelio superfuſſe ait: quos Cæſar deſertis ipſorum ſedibus reſtituerit. In fines Lingonū die quarto perueniunt.) Strabo lib. 4. ſupra Heluetios, inquit, & Séquanos, Hedui, & Lingones in occaſum uergentes habitant. Marlianus ait, Lingones inter Celtas populi finitimi ſunt Heduis, Sequanis, ac Tulleſibus, qui dicebātur Leuci. Nomen adhuc retinent, ciuitas eſt episcopalis in prouincia Lugdunenſi, & Francorum reſpoſita, & Langies nunc ab indigenis uocatur. Cuius ſententiæ Iucundus accedit, niſi quod Langres mendose dubio procul pro Langies ſcriptum eſt in eius elencho. Volaterranus lib. 3. Geographiæ Langones antiquitus uocatos eſſe affirmat, unica litera immutata: ac eorundem oppidum Adunantium eſſe. Quos omnes à uero non aberrare, tertia Europa pæſictura apud Ptolomeum comprobatur. Qui Verbiſgenus appellatur.) Ex ſuperiori Cæſaris deſcriptione ſatis cōſtat, quatuor priſcæ Heluetiæ ciuitatis pagos fuiſſe, quorum duos tantum ipſe per occaſionem recenset, Tigurinum, ac Verbigenum, ſiue Urbigenum, ut quædam exemplaria legunt. De prioris tractu quid ſentiamus ad longū diximus: par eſt ut & de poſteriore quippiam dicamus. Tſchudus proconſul noſter, Verbigenum pagum in Argouiano tractu fuiſſe putat: mirum ni Glareani præceptoris, & affinis ſui ueſtigijs inſiſtens. Is nanq; quartū Heluetiorum pagum ad Arulam ſitum fuiſſe opinatur. Rhe-nanus autem lib. 3. rerum Germanicarum de eo ſic ſcrip-

tum reliquit. Dubium est apud eruditos quisnam iste *Verbigenus* pagus, aut ubi fuerit. Dicam coniecturam meam. Suspicor scribendum *Urbienus*, ad uernaculam fortassis ueterum *Heluetiorū* linguam: alioquin mallet *Urbinus*. Est autem *Urba* antiquissimum oppidum *Heluetiorum*, in illa, ceu posterior ætas uocare cœpit, cisiurana *Burgundia*: non minus uetustatis præferens ruinis ædificiorum, quàm ipsum *Auenticum*. Agnoscit hodie ciuitatem *Bernensem*, ac *Friburgensem*. Inter *Lausinum lacum*, hoc est *Lemanum*, & *Arioricam* *Antonino* ponitur. Hæc illi. Quæ si diligenti expēdamus trutina, huius, quā illius sententia uero similior, ac probabilior (cum uenia procōsulis contreranei mei dictum uolo) est. Illius nanq̃ opinio nulla alia ratione nititur, q̃ quod pagi à fluminibus eos perlabentibus nomina sortiti sint. Nisi forte putet uocabulum *Germanicū Aergouu* (quod tamen ab *Arula*, & terra de nominatum est, quasi dicas *Arogæa*) aliquid cognationis cum *Verbigeno* habere. At huius sententia duabus haud elumbibus coniecturis fulta est: primum quod uox *Urbigenus* cum *Urba* (sic enim *Antoninus* in itinerario suo, & *Regino Abbas Prumiensis* eam uocāt) magnā affinitatē habet. Deinde quod non tantum *Rhenanus*, uerum etiam *Holhardus Urba* natus, atq; inibi cōcionatorem sacrum agens retulit, dum *Bernæ* hosce *Cæsaris* commentarios publice enarrarem: præter alia antiqua rudera, & numismata, turrim miræ uetustatis isthic esse. Huc etiā facit diploma quoddam epistolare *Lotharij* gloriossi regis, in quo *Alsatia Elisacensis* pagus appellatur. Illud nanq̃ *Urba* in uilla regia factū esse scribitur ii. Cal. Februarias

Anno

Anno Christo propitio, eiusdē regis 14. indictione 2. Quæ omnia uetustatem ac ingentem loci celebritatē arguunt. Quid quod & Verba ad fluuiū Teillū sita est, qui in lacū Ebrodunensem, seu Iuerdunensem ingreditur? Vnde nec illi ob fluminis inopiā pagi nomē abrogare quisquam potest. Cæterum quinam alij duo pagi, & ubinam siti fuerint, commemorare mihi superuacaneū esse uidetur. Quū enim nullus ueterum (qui saltem extāt) authorum de illis quidquam literis mandauerit, & tanta annorum series multa in locis, ac eorum incolis uariauerit: frustra solis cōiecturis res tentatur. Quid nanq̃, Deus bone, cōiectando in his duobus pagis nomine carentibus effecerimus, quando inter eruditissimos quosq̃ de alijs nomen suum ad huc retinentibus nondum conuenerit? Si enim cōiecturalibus argumentis agere uellem, nec mihi coniectura deesset: quibus probabile redderem, Auenticensē quoq̃ agrum fuisse unum ex Helueticis pagis. Etenim quando Auenticum à Cornelio Tacito gentis totius caput dicitur: probabilius est id pago nomen dedisse, quā quod alijs subiectum fuerit. Turpe nanq̃ toti Heluetiæ ciuitati fuisset: si metropolis alijs oppidis & pagis subdita fuisset, & non principē locum in hac quoq̃ parte habuisset. At nihil de hac re affirmauerim, nec temerē in cuiusquā uerba magistri in istiusmodi, & alijs negotijs iurauerim: interim tamen per me licet ut suo quisq̃ sensu abundet. Tantū de ueterum Helueticorum pagis. Quia uero Volaterranus, & Sabellicus perperam de recentiorum Helueticorum pagis scribunt, & multos exteros secum in errorem ducunt: appendicis, & coronidis hinc illorum nomenclaturam ordi-

dine subijciam. Nam si quis plura de maiorum nostrorum
 fœdere, & primordijs scire cupit Glareani descriptionē,
 & Myconij præceptoris mei plurimum obseruandi sapien-
 tandem commentariolum uideat.

TREDECIM ERGO HELVETICO.

rum pagorum nomina, & ordo sic habet, Tigurum seu
 Thuregum, Berna, Lucerna, Vria, Suitia, Subsiluania,
 Tugium, Glarona, Basilea, Friburgum in Nuicha-
 shonibus, Salodorum, Scheffhusia, & Aba-
 batis cella. His fœdere iuncti sunt
 Sangalenses, Lepontij, Vala-
 lesiani, Milhusiani, Biela-
 nenses, & Rotuna-
 uillani.

NB propter bonitatem agrorum Germani, qui
 trans Rhenum incolunt.) Glareanus in primi
 pagi Heluetici descriptione, putat Durgeum ae-
 grum hic à Cæsare signari. At D. Os. Myconius illius
 diascis, ac Venerandus mihi præceptor isthic admonet,
 eum postea diuersam coniecturam attulisse: nempe Auen-
 ticensem, & Muretanum agrum rectius hic intelligi. Id
 quod & mihi uero similis apparet, Tametsi enim Dur-
 geus ager uber sit, tamen Auenticus & Muretanus mul-
 to uberior est. Etenim præter frumenti, pascuorum, & syl-
 uarum copiam: uina illa nobilissima (quæ illuc etiā in Sue-
 uos transportantur) non procul ab eo tractu proueniunt
 quæ à lacus ripa Ripensia uocantur. Præterea Muretanus
 nescit

uersus lacus (quem quidam olim ad Auëtici usq; mœnia
 pertigisse autumant) piscosissimus est, qui etiam nū & Fri-
 burgensibus, & Bernatibus satis piscium suppeditat,
 præterea tantus fructuum prouentus in prædicto agro
 est: ut incolæ per totum autumnum, ac hyemem, poma, py-
 ra, ac nuces Friburgum, ac Bernam uectent. Quæ omnia
 Germanos terram steriliorem incolentes facile ad occupa-
 pandum ea loca pellexissent: præsertim si ea cultoribus ua-
 cua intellexissent. Quàm enim auidi fertilioris soli & ma-
 iores, & minores Germani sint, Belgarū, Ariouisti, Bur-
 gundionum, Nuichtonum, & Francorū irruptio in Gala-
 lias docet. Nam omnes hi (præter unum Ariouisium cum
 suo exercitu inde pulsum) isthinc auelli non potuerunt.
 Imò quotquot fermè Germani etiamnum trans Rhenum
 in Galliam ueniunt, frugū, & fructuū dulcedine capii: pe-
 rinde patriæ suæ obliuiscuntur, atq; ij qui Lotum gustau-
 erunt. Nihil autem (ut hoc ceu corollarij uice addam) ob-
 stat quo minus Cæsar toti Heluetiorum agro timuerit: ne
 uidelicet è suis finibus egressi Germani in eorū fines transi-
 rent. Quod autem potissimum de Auenticensi (qui du-
 bio procul tunc temporis Antuates, Caienses, Equestres,
 atq; adeò totum tractum illum transiuranū usq; ad Gene-
 uæ pontem complectebatur) agro Cæsar loquatur, sequen-
 tia uerba arguunt, ubi ait: & finitimi Galliæ prouintiæ,
 Allobrogibusq; essent. Etenim (ipso Cæsare supra testan-
 te) Iura mons Sequanos ab Heluetijs, Lemanus uero la-
 cus, & Rhodanus eosdem à Romanorum prouintia disci-
 minabat. Prædicti autem populi in extremis Heluetiorū
 finibus Geneuam uersus habitant. Qua de re consule ;.

Ptole.

69 IN LIB. I. DE BEL. GAL.

Ptole. & Tschudi tabulam. Boios petentibus Heduis, quod egregia uirtute.) De hoc negotio Cæsar infra lib. 7. sic ait. Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum ducit, atq; inde profectus Dergobiam Boiorum oppidū, quos ibi Heluetico prælio uictos Cæsar collocauerat, Heduisq; attribuerat. In Castris Heluetiorum tabula reperta.) Quidam putant istas Heluetiorum tabulas Græcis duntaxat literis, & sermone Gallico confectas esse. At magis crediderim eas & literis & uocibus Græcis eo more conscriptas fuisse, quo maiores nostri ante centū, & quinquaginta annos Latino sermone in publicis instrumentis, & rationibus usi sunt. Quemadmodum namq; in hunc usq; diem apud nos ingenui Latinis, sic ueteres illi Heluetij, & alij Galli in Græcis instituebantur literis. Quum enim Mafsiliam Romani studiorum causa adierint: uero nō dissimile est etiam Gallos eō gratia discendi Græcas literas concessisse, præsertim quum hæc urbs in ipsorū terra esset sita. Cui cōiectura & Strabo, & Cæsar ipse locuples dant testimonium. Ille namq; lib 4. sic de Gallorum studio scribit: καὶ οὐλίαντας καὶ σκεύας τοὺς Γαλάτας, ὥστε καὶ τὰ σωματικά ἐκκλίνοντες γράφειν. Hoc est, Budæo paraphraste, Eadem urbs Mafsilia Gallos linguæ Græce studiosos fecit, & eō usq; amantes: ut cōtractus, & cōuenta apud eos Græco sermone concipiantur. Hic uero infra li. 6. de bello Gallico refert Gallos in omnibus serè rebus publicis, & priuatis rationibus, Græcis literis usos esse: Hæc illi. Vnde primò manifestū sit, Gallos non tantū Græcorū elementis inscribendo, uerum etiam eorum sermone in diplomatibus usos esse. Deinde nō uulgus, sed tantum scribas, & potentiores nobiliores

nobilioreſq; homines Græcitatî ſtudiſſe hac nota ſerè, Cæſar innuere uidetur. Quû nanq; dicit, penè in omnibus cû publicis, tû priuatis rationibus, & cōtractibus literis Græcis uſor: aliquos nimirû excludit. Quorû poſterius idè Cæſar adhuc planius facit lib. 5. de bello Gal. ubi ait: Epistolâ Græcis literis ad Ciceronem in hybernis obſeſſum ideo exaratam, ne ea intercepta, Romanorû conſilia hoſtibus proderentur. Nam ſi uulgo apud Gallos Græcè ſciuiſſent, fruſtra hoc conſilium Cæſar in ſcribenda Graia epiſtola cœpiſſet. Sed dices, qua ergo lingua ueteres Gallos uſor eſſe arbitraris? peculiari quadam, cuius uſus apud eos propter uaria bella cum Romanis geſta, & ſeruitutis iugum eiſdem impoſitum, intercidiť. Huius tamen ueſtigia aliqua adhuc apud Britones maritimos Lugdunenſis Gallie populos extant. Siue enim hi ex Britannia in maritima Gallie loca conceſſerint, ſiue ex Gallijs in Britannia migrantes in ſulæ nomen dederint: certe illorû lingua (ut mihi fide digniſſimus D. Ioannes Burcherus Anglus Tiguri ſacris literis operam dans retulit) ſemirhomana aliorum Gallorum dialecto prorſus aliena eſt, & conuenit pulchrè cum eorum Britannorum lingua, qui in montanis habitant, quos Angli Vualos uocant. Hi autem (ut Anglorum annales ſerunt, & D. quoq; Ioannes Butlerus homo non tantum maiorum ſtemmate, uerum etiam literis, ac pietate ornatus, mihi dixit) indigenæ in ſua inſula ſunt, moribus, ac lingua differentes à nouis incolis, qui ante aliquot annos illa loca occupauerûť. Atq; hanc meã ſententiam, ac illorum bonorum uirorum relationem duo doctiſſimi uiri in æditis ſuis libris confirmant. Volaterra

ranus enim lib. 3. Geographiæ de Britonibus hæc literis mandauit. Ante omnes, inquit, Britones summum occupant ad mare locum. Hos Procopius ex Britannia insula colonos esse dicit. Beda uero hos potius in Angliam trañcientes insulæ nomen dedisse. Plinius Britannos populos in hoc Gallorum litore nominat, Strabo etiam Britannia urbem inter Aquitanos Britonibus uicinos ponit. Cæsar in commentarijs scribit, Gallos proxima Britannia litorea ad prædandum occupasse. Gens est nunc bello fortissima, sæpe Gallorū regibus formidulosa. Hæc ille. Rhennus uero lib. 1. Rerū Germanicarum, Sermo, inquit, quo peculiariter Gallia fuit usa priusquàm in prouintia formam redigeretur à Romanis, prorsum putatur abolitus. Non secus suum amisere & Hispaniæ. Cæterum non desunt, qui putent ueterum Gallorum linguam non absimilem fuisse Britannorum catalecto, quos Anglia Vualos uocat. Nam in uita Agricolæ Tacitus de Britannis agēs, in uniuersum tamen, inquit, æstimanti, Gallos uicinum solum occupasse credibile est. Eorum sacra deprehendas superstitionū persuasione. Sermo haud multum diuersus. Hæc lenus & ille. Cuius sanè sententia mihi plus arridet, quam eorum qui putant Gallorum, & Germanorum eandem olim linguam: & confederatos, seu Suiteiros plerosque non in ueterum Heluetiorū sedeis migrasse, sed ab iisdem ortos, & priscam parentū linguam reseruasse. Argumenta enim quibus id probare uolunt non satis solida uidetur. Tametsi enim multa Gallica & hominum, & rerum nomina ad Germanicam etymologiam utcunq; detorqueri possint: tamen non statim consequitur Gallos omnes Germanice

*Germanicè locutos. Quum enim Cæsar ipse à principio lib. 1.
 & secundi afferat, non eandem omnibus Gallis linguam
 fuisse, ac plerosq; Belgas à Germanis ortos, Rhenumq; an-
 tiquitus traductos: fieri potest, ut aliqui ex eis patriam lin-
 guam retinuerint, donec unà cum iugo Romanorum lin-
 guam receperūt. Atq; ita uerisimile est, margam à Plinio
 & Calbam à Suetonio &c. inter Gallicas uoces recense-
 ri: aliasq; multas Germanismi reliquias etiamnū in Gal-
 lorum lingua extare. Vt taceam interim quod nulla lin-
 gua tam propria nunquam fuerit, quin ab alia quasdam
 uoces mutuata sit. Nostra nanq; hoc est Germanica lin-
 gua, multa ex tribus illis nobilissimis totius orbis uocabu-
 la habet: ut gadol, midda, ximna, gadol enim nos prægran-
 dem, & uastam domum, midda modum, ac ximna tempus
 oportunum dicimus, quando significamus, arborē suo tem-
 pore amputandam. Quæ uoces Hebræis cognatæ sunt,
 imò eadē. Adhæc *דור*, *thur*, *מול*, *muli*, *ברוך*, *brocslē*,
מנוח, *miggis*, *לנוח*, *luuen*, hoc est, requiescere, *שבת*, *spu-*
uen. Quæ uocabula Græcus statim agnoscit. Item uinū
uuin, *Vas uas*, esse *essen*, *Spinetū* *Spinet*, *Prunū* *pfrum*,
Persicum *pomū*, *Persich*: aliaq; sexcenta. Atq; hæc uerba
 Latinus homo statim capit. Si quis autem hinc euincere
 uellet, maiores nostros Hebraicè, Græcè & Latine uulgò
 locutos esse: an non hallucinaretur, & perperam collige-
 ret? maxime. Ne igitur propter aliquot Gallorum uoculas
 Germanismum resipientes, colligamus, eos olim Germani-
 ca usos lingua. Fieri nanq; potuit, ut & Gallia Germani-
 cæ uicina, aliquot uocabula propter commercium ab ea mu-
 tata sit. Huc accedit, quod prius de lingua certum esse
 oportet,*

oportet, qui nominis argumento aliquid probare uult. Alioquin tales confingerentur etymologia, quales nonnulli homines inepti ex aliena uenantur lingua: ut quendam audiui uocem theutonicam per hoc est colonus à puritate deriuare, quasi coloni omnes sint puri, ac synceri. Cum positius per syncopam Germani bûr probauer. i. colonus dixerant. Quia ergo de ueterum Gallorum lingua non admodum certissimus an Germanica fuerit necne: argumentum quoque inde ductum infirmum est. Ne dicam interim quod multa Gallica uoces apud scriptores sunt, quas utcumque detorqueas ad Germanicam etymologiam: tamen nullum Germanismum deprehenderis aliquid certi significantem. Talis est uox petoritum apud Au. Cellium, rheda apud Quintilianum, essedumque apud Virgilium: Ambactus apud Sex. Pompeium Festum, Alauda, & becus apud Suetonium. Seruio etiam auctore alpes prisca Gallorum lingua alti montes uocantur. Talis est quoque dictio leuca, uel leuga, quæ (Iornande auctore) 1000, & 500 passus Gallis significabat. Eius generis dictio Soldurios apud Casarem lib. 1. Gallici belli est: quæ sanè Teutonis non ita deuotum (ut ille interpretatur) sed stipendiarium denotat. Item Dog, magus, & Dun, quas uoces eruditi omnes, ueteris Gallicismi reliquias esse dicunt. Atqui Dog nobis non canem, sed pupam: magus non domum, sed uentriculum, aut uirginem, seu ancillam: Dunum non montem, sed dunum. i. tenue significat. E contra quæ uoces à priscis authoribus Germanicæ habentur, Germanismum etiam insipidis Germanis sapiunt, & ab eis nullo negotio agnoscuntur. Quis enim quæso tam stupidus est, ut uocem ganzam apud Plinium, glesum,

sum, & Hertum apud Tacitum pro Germanorum uernacula non agnoscat? Huc adde, quod Cæsar in hoc eodem lib. refert Ariouistum longinqua in Gallijs consuetudine Gallicam linguam didicisse. Nam si eadem utriusq; gentis lingua, quid opus erat illum tanto usu sibi Gallicæ linguæ cognitionem parare? Nec est, quod nasutus, & argutus aliquis dicat, Celticam dialectum duntaxat à Sueuica diuersam fuisse: ad quam discendam perinde longo usu habuerit opus, ut si quis Sueuus nunc inferiorum Germanorum proprietatem, ac pronuntiationem addiscere uellet. Cum enim Ariouistus homo non priuatus, sed magister, & rex apud suos adhuc in Germania agens, esset: uero consentaneum non est, eum inferiorum Germanorum dialecti adeò ignarum, ac inexpertum fuisse, ut tanto discendi spatio (sicuti Cæsar hic ait) indigeret. Proinde mihi dubium non est, quin Polybius, Plinius, Tacitus, & alij scriptores, qui Germaniam, & Galliam inuiserunt, indicassent eandem utrisq; linguam fuisse: si dialecto tantum inter se uariassent. At tantum abest, ut hoc literis mandauerit, uti Tacitus in lib. de situ, & moribus Germanorum planè contrariam astruat sententiam. Sic namq; sub eius libelli finem ait: Gothinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarguit, non esse Germanos. Hæc ille. Quod si igitur Gothinos ideo non Germanos esse uult, quod Gallica lingua uerentur: uelimus, nolimus, concedendum est, Gallicam à Germanica lingua ut nunc, ita & olim diuersam fuisse. Quia uerò Cæsaris uerba de Græcis Heluetiorum tabulis plana iam esse arbitror, auctarij uice (sicuti promissimus) addamus: an probabile sit, maiores nostros ab

illis ortos, & priscam linguam retinuisse, qua nos eorū posterietiamnum utimur. Vt ergo utrunq; istorum aliter habere comprobemus, ueterum monumenta, & historias in medium adducere oportet. Eutropius itaq; scribens Heluetios suo tempore Quados esse dictos, satis arguit, ueteribus Heluetijs deletis, nouos incolas in eorum sedes migrasse: Clarus enim historicus ille exiit sub Valēte, Gratiano, & Valētiniano Romanorum Imperatoribus simul regnantibus, circiter annum Domini 370. Heluetios autē à Quadis Germaniæ populis dictos nemo negauerit. Nā Ptolemæus lib 2. cap. 11. tabula Europæ 4. eos sub Hercinium nemus collocat, ubi ferri minera effodiatur: quo loco & Pyreheimerus etiam nostro sæculo eorū oppida Kam, Kalmuntz, & Grauenouiam cum iisdem ferrifodinis sita esse commemorat. Nec etiā quisquam dubitauerit, Quas dis tantas uires fuisse, ut Heluetijs priscis deletis, eorum sedes occuparent: qui Iulium Capitolinū, Flauium Vopiscum Syracusum & Ammianum Marcellinum legit. Hi enim aded uniuersum, & bellicosum fuisse populum memorant: ut proprium habuerint regem, ac Romanorū Imperatoribus Antonino Philosopho, Diuo Aureliano, & Constantio multum negotij fecerint. Cui sententiæ & Andreas Aleiatus homo doctissimus accedit: ita enim in librum 7. Cornelij Taciti de Heluetijs annotauit. Eutropius eorum sedes à Quadis occupatas satis ostendit, ut suspicer omneis deletos, quum Quadi, Marcomanniq; sub Aureliano in Italiam irrupēre. Extat adhuc in eis uallie Marcomana nomine. Periēre & illi, atq; ab Alemannis (colluuiēs Germanorum erat) superati in eorum ditonem concessere.

concessere. À Theodorico deinde Gotho uicti, Francis
ex fœdere dediti sunt. Auçti denum Saxonum accefsione
(quos ob uiolatam pluries fidem sedibus eieçtos Carolus
Magnus in alpeis cœiecit) Suteses cœpère dici, paruere
deinde regibus Germanorū. Centum ferè anni sunt, cum
se casis præfectis in libertatē asseruère, cum cæde repræ-
sis Casaribus. Hæc ille. Quæ quanquam satis fidei apud
candidum lectorem habitura crediderim: tamen maioris
euidentiæ causa, & alia subiiciamus argumēta, partim ex
historijs, partim à nostra experientia sumptis. Quum itaq;
passim in historijs, & gentium annalibus legamus, multos
Germaniæ populos in Gallias aut sua sponte migrasse, aut
à principibus eò locatos esse: ijdem haud dubie semiuacuas
quoq; Heluetiorum sedes occupauerūt. Sic Belgæ pleriq;
omnes populus Germanicus Belgium, Sic Gothi, ac Hu-
ni Vriam, & Nuichthones Bernensem, ac Friburgensem
tractum inuasērunt. Cuius rei satis magnum argumentū
uox Nuichtlandia, quæ Sueuismū pulchrè redolet: & ho-
dierna Nuichthonum lingua & termini in superiori Ber-
natū ditione extantes sunt. Quemadmodū enim à Nuich-
thonibus Sueuicis populis originem trahunt: ita & diale-
ctum Sueuicam in multis dictionibus seruant. Vbi nanq;
alij Heluetij uch, & flugen, hoc est uos, & muscæ dicunt,
Bernates, & Friburgenses uocalē addentes, euch, & fleu-
gen pronuntiant. Quin & pagus in Bernensium agro est
non longe ab urbe, in uia, quæ Nidouiam ducit, qui dubio
procul ideo Sueuicus uocatur terminus: quod olim Sueuo-
rum, hoc est Nuichthonum termini illò pertingerent. De-
inde quum Donatus Accioliolus memoriæ prodāt decem

Saxonum

Saxonum millia per Carolum magnum unâ cum uxori-
 bus, ac liberis in Galliam transportata esse: uero non dissi-
 mile est, plerofq; in ijs finibus collocatos esse, qui nunc Sui-
 terorum sunt. Siquidem nomen eorum rectius à Saxonum
Vitis (ut *Rhenanus* admonet) quam à Suedis deriuari ui-
 detur. Huc adde quod & pristina bellandi uirtus, & lin-
 guæ Saxonicæ affinitas superest. Nam *Suiteri* æque pu-
 gnaces, ut *prisci* uitæ, adhuc sunt, & hoc discriminis dun-
 taxat lingua habet, quod illi secundum communem Ger-
 manorum dialectum Sibi pronuntiant, ubi hi Attico mo-
 re *T. Quin* & *Suetonius*, & *Europius* lib. 7. asserunt cir-
 citer quadringenta captiuorum Germanorum millia su-
 pra ripam *Rheni* in Gallia per *Augustum* *Cæsarem* colo-
 cata esse. Atq; hæc quidem satis esse reor ad probandū,
 maiores nostros non indigenas, sed aduenas: nec ex ueteri-
 bus *Heluetijs* Gallicā, sed suam, hoc est Germanicam lin-
 guam seruasse. Interim tamen non inficias iuerim, fieri po-
 tuisse, ut aliquæ ueterum *Heluetiorum* reliquiæ adhuc su-
 perfuerint, quando Germani illorum sedeis occupauerūt:
 maxime circa *Muretum*, *Auenticum*, *Friburgum*, & ul-
 tra *Biellas*, & lacum *Erlachensem*. In illis enim locis ma-
 gna ex parte Romanam imitantur linguam sed corruptis-
 simè. Hæc autem causa est, cur ij *Heluetij* qui trans prædi-
 cta oppida habitant *Geneuam* usq; semi Romana utantur
 lingua, & nos qui citra agimus Germanicè loquamur:
 quod illorum maiores citius in Galliam irruptionem fe-
 cerunt, quippe Romanorum præfectis isthic adhuc ius di-
 centibus, & suam linguam illis obtrudentibus: nostri uero
 quum Romanorū imperium caput inclinasset, & ad Fran-

eos iam translatum esset : qui nihil morabantur quia nam lingua subditi sui uterentur, modò dicto audientes essent. Hinc etiam factum esse puto, ut Franci, Burgundiones & cæteri Germani, qui Galliam in tempore occuparunt etiam in Romana lingua Germanismos multos commutabant. Sicuti & Langobardi in Italia faciūt, & pleriq; semidocti ex Germanis etiam Latine loquētes suum idiotismum admiscunt. Id quod & apostolis Christi Græcè scribentibus accidit. Quo fit, ut nec hoc firmum sit argumentum: multi Germanorum idiotismi in semi Romana Gallorum lingua nunc deprehenduntur: ergo omnium veterum Gallorum lingua Germanica fuit. Gallia totius factiones esse duas.) Originem belli cum Ariouisto gesti ac Diuitiacy oratione exponere incipit. Estq; hoc alterum bellum, quod in hoc libro conscribitur: quemadmodum in argumento monuimus. Porro sicuti amicitia inter bonos, ita factio inter malos est. Harum alterius principatum tenere Heduos, alterius Auernos in Aquitania inter Ligerim, & Garumnā ponit: ac metropolim Nemusum supra amnem Ligerim positam esse tradit. Volaterranus lib. 3. Geographia eosdem sub Duce Borbonio agitare scribit, ac priscum nomen etiamnum seruare. Cuius sententia Iucundus astipulans, auergne nunc gallicè appellari affirmat. Postquàm agros, cultum, & copias Gallorum.) Cornelius Tacitus lib. 20. historiae Augustae sub Cerealis persona refert, Germanos sæpe in Gallias transsecdisse: neq; aliam transeundi causam eis fuisse, quàm libidinem, auaritiā, & mutandæ sedis amorē: ut relictis paludibus, & solitudinibus suis, fecundissimum Gallia

Galliæ solum unâ cum Gallis possideret. Eadem Strabo lib. 7. de eis in hæc uerba scribit: Commune, inquit, est omnibus, qui hunc tractum incolunt, ut aliò facile migrēt, & propter uictus tenuitatem, & propter agrorum ignauiam colendorum, & propter pecuniarum inopiam &c. Porro Cæsar copias hic nō pro militum multitudine, sed facultatibus, ac opibus accipit: ita ut Vallam li. Elegan. uere scripsisse appareat, quando inquit copias etiam in pluratiuo numero pro diuitijs sumi. Agri Sequani, qui esset optimus totius Galliæ.) Eadē terræ ubertas adhuc in Burgundia est. Nam præter frumenti, & salis ex aqua excocti abundantiam: laudatissimorum uinorum copia ea regio habet: quibus Magnus ille Erasmus Roterdanus Basilicæ agens unicè delectatus, & ad corpusculi sui infirmitatem sustentandam usus est. Harudum milia hominum 24 ad eum uenissent.) Lucundus Veronensis Harudes Constance, hoc est, Cōstantienses interpretatur: ac nimirum totum eum tractum intelligit, qui illis trans Rhenum, & lacum Acronium est situs: ubi Buchornum, Mersburgium, ac Vberlinga nūc posita sunt. At eum falli longissime, Ptolomeus lib. 2. cap. 11. arguit. Illic enim Charudes (Sic namq; Græco more appellat) non longe à Cimbrica Chersoneſo ponit: ac dicit eos Phundusijs magis orientales esse. Quod ut liquidò uideas, eiusdem quartam Europæ tabulam conspicio. Sequanis uero, qui intra fines suos &c.) Sequanis perinde accidit, atq; equo illi (ut est in apologo) cui res cum syluestri Capro erat, & ut eum uincere posset, hominem pugnandi peritum in dorsum suum recipiebat. Quemadmodum namq; hic hominis auxilio

auxilio uictore uasit, sed sessorem tergo excutere in posterum nequiuit: ita & Sequani ope Ariouisti Heduos quidem aduersarios uicerunt, at eum, quem semel in fines suos receperant, suo Marte ex eis depellere non potuerunt. Quod exemplum utinam nos quoque admoneat, ne in uiciorum, aut fœderatorum cōtrouersijs alienigenarum imploremus opem, sed potius utraq; pars tantum de suo iure cedat, quantum per religionem, ac Christianam pietatem licet. Felix enim quem faciunt aliena pericula cautum.

Vt ante Cimbri, Teutoniq; &c.) De hac historia legitur Eutropium li. 5. Florum lib. 67, & 68. Cornelium Tacitum de situ, & moribus Germanorum, & lib. 20. historiae Augustæ. Item Volaterranum lib. 38 παραπρωπρωσ lib. 2. & 7. Geographiæ. Deniq; Rhenanum lib. 1. Rerum Germanicarum. Porro Cimbricam Chersonesum ueterum Cimbrorum sedem hodie ducatum Holsatiæ, & Schlesniensis regionis Pyrchheimerus esse putat. Teutonū autem domicilia ibi fuisse, ubi nunc Marchia est: cuius hæ sunt ciuitates, Berlinū, & Brandenburgum. De quibus quædam Europæ picturam consulito apud Claudium Ptolemæum. Obseruabis autem uocem Teutonus secundæ quoque inflexionis esse. Cum in consulatu suo rex, atq; amicus.) Hanc rem ipse Cæsar infra post quatuor pagellas denuo fusius narrat. Treuiri autem pagos centum Sueuorum.) Infra lib. 4. de bello Gallico idem asserens, hoc addit, quod Sueui ex centum pagis suis quotannis singula armatorum millia bellandi causa è finibus suis educere soliti sint. Centum Sueuicorum pagorum & Cornelius Tacitus cōmeminit in lib. de situ, & moribus Germanorum:

ubi & Althameri annotationes uideo. *Vesontionem.*)
 quod Galli nunc Besançon, & Germani Bisantz uocant.
V consonante in B, & e in i mutata. *Adducendum.*)
 Id est, producendum bellum *κατὰ ἀποδίωξιν*. Flumen Al-
 duabis, Beroaldus, & Marlianus Alduadusius legunt,
 quorum posterior unà cum Lucundo eundem Gallice nūc
 Ledouix uocari dicit. Quā flumen intermittit.) Id
 est definit, uulgo da das uasser eruiunt. Ingenti ma-
 gnitudine corporum Germa.) Ipse Caesar infra à princia-
 pio li. 4. hanc uastitatis corporū causam esse dicit, quod la-
 cte uictitantes multiq; in uenationibus sint. Quæ res & ci-
 bi genere, et cotidiana exercitatiōe & libertate uitæ (quod
 à pueris nullo officio, aut disciplina assuefacti, nihil omni-
 no contra uoluntatē faciunt) & uires alit, & immani cor-
 porum magnitudine homines efficit. Et lib. 6. eandem pro-
 pmodum immanitatis corporum causam ita assignat: *Vi-
 ta omnis in uenationibus, atq; in studijs rei militaris exi-
 stit: ab paruulis duritiæ, ac labori student, qui diuissimè
 impuberes permanserunt, proximam inter suos laudē fe-
 runt. Hoc ali staturam, ali hoc uires, neruosq; confirmari
 putant. Hic primum ortus est à tribunis militum.)
 Tribunum militum (ut inquit Vegetius lib. 2. cap. 8. de re
 militari à tribu denominatur, tribuendōq; iure: qua præst
 militibus, quos ex tribu primus Romulus legit. Hæc ille.
 Græcè idem magistratus *χιλίαρχος* significantius uocatur,
 eo quod mille militibus præsit. Duo autem eorum genera
 (eodem Vegetio teste) sunt, maior, qui per epistolā sacram
 imperatoris iudicio destinatur: & minor, qui ex labore pro-
 uenit. Qui ex urbe Caesarem amicitia causa secuti.)*

Plutarchus

Plutarchus in Iulio multos nobiles, & claros adulescentes Romæ fuisse tradit: qui cum Cæsare in Gallica expeditione uoluptatis, ac lucri causa se illi adiunxerint.

Ut satis commode supportari. id est, ne satis. Vehementer eos incusauit. Hæc oratio partim deliberatiuæ generis, partim iudicialis est. Nam ab initio eos à pusillanimitate dehortans, utitur locis ab honesto, & facili: dum ostendit quid prudentes, cordatos, ac constanter milites deceat, & dum hostium uires attenuat. Deinde uanum de tractatæ militiæ prætextum eis exprobrans, se contumelia affectum esse prædicat: cum de ipsius prouidentia, ac cura desperassent. Postremo, orationē suam instar circumspecti Imperatoris ita temperat, ut militibus hortando, & dehortando non parceret, & è diuerso animos ipsorum nimia oburgatione non offenderet. Vnde discimus illius Spartanæ dictum longè & prudentissimum, & uerissimum esse: Malo, inquit, ceruorum exercitum duce leone, quàm leonum duce ceruo. Siquidē hac leonini planè imperatoris oratione ita commoti sunt milites, ut ex timidis, ac ignauis, acerrimi, ac fortissimi in prælio cum Germanis factō redditi sint. De Leucis consilio Marliani Indicem. Nam de Lingonibus supra annotauimus quædam. Itaque se, quod in longiorem diem collocaturus esset, representaturum.) Epilogus affectuū militarium plenissimus est. Miror nanq̃ ad deponendum timorem in animis eorum aculeos relinquit, dum ait, se periculum facturum euefligio ustrum pudor, an officium militare plus apud eos posset, an timor ex uanis rumoribus incussus. Porro pro eo quod mendose hic representaturum in quibusdam exemplariis

bus habetur: Beroaldus tētaturū legit, et rectius quidē meo iudicio. Sibiq̃ eam pratoriā cohortē futurā.) Quot cohortes in una legione fuerint & q̃ diuersæ, legito Vegetiū li. 2. ca. 6. Ceterū ideo prætoria dicebatur cohors, quod à Præ tore nunquam discederet. Dabantur autem (inquit Cornelius Tacitus lib. 1. historiarum) eius cohortis militibus bini denarij in diem: quum aliorum cohortium milites singulos tantum acciperent, hoc est decem asseis. Hanc cohortem nunc uulgò Guuardiam ex Germanismo, & Gallicismo uocant. Hac oratione habita.) Hic cernere licet illud Tranquilli de Cæsare elogium non esse falsum, quando dicit: eum milites sibi adeò obsequenteis habuisse, ut seditionem per decem annos Gallicis in bellis nullam mouerint. Quod de se optimum iudicium fecisset. id est optime sensisset, ac optimam spem concepisset.

Se esse ad bellum gerendum paratissimum.) Oratio hæc sensu magis, quàm uoce est congrua, quemamodum & illa in Terentijs Prologo, quam Eunuchū. Sicuti namq̃ hic non ad mas uocem Eunuchū, sed Comediā relatiuum quam respicit: ita & illic adiectiuū non ad legionem fœminæam uocem sed ad militem masculinam. Quanquam Aldus paratissimam, non paratissimum legit. Se prius in Galliam uenisse, quàm populum.) Per Galliam hoc loco Ariouistus reliquas trans alpinae Galliæ partes intelligit, quæ extra prouintiam sitæ sunt. Quoniam & Hedui Celticae Galliæ populi & multo antequam Ariouistus in Galliā uenisset, Populo Romano & socij, & fratres erāt: constat illum haud uere affirmasse, quod prius in Galliam uenisset, quam Populus Romanus: ideoq̃ his nullum ius

esse in eam Galliæ partem, quam ipse armis cepisset.

Quòd si eum interfecerit, multis sese nobilibus.) Inter hos nimirum & Cato haud postremus, qui postea Vticen sis dictus est fuit. Siquidè Plutarchus in Nitia, & Crassè comparatione refert eum censuisse, ut Cæsar cum 30 Germanorum millia cecidisset, hostibus dederetur. Cuius sententiæ & aliarum rerum Cæsar recordatus, postea Antiochionem composuit. Bello superatos Aruernos, & Rutenos.) De Aruernis supra locum ex Strabone adduximus, de Rutenis nunc dicemus. Idem Strabo eos Narbonensi prouintia uicinos esse docet, & argentarias artes apud eosdem uigere. Volaterranus lib. 3. Geog. eos nostra tempore Rutenensis uocari perhibet: Lucundus uero Gallicè Rodes. Vide Aquitaniæ extremitates uersus Ro. prouintiam in 3 Europæ tabula apud Ptolemaum. Quod si antiquissimum quodq; tempus.) Quum Ariouisti mendacium Cæsar ciuilitate refutare cepisset, uidelicet, neq; se iudicare Galliā potius esse Ariouisti, quàm Populi Romani: Bello enim superatos Aruernos &c. nunc concludit dicens. Quod si ergo antiquissimum tempus spectari oportet, Po. Ro. iustissimū esse in Gallia imperium &c. Porro L. Florus lib. epitomes suæ 3 superiora Cæsaris uerba confirmans, ita scribit: Cn. Domitius proconsul contra Allobroges ad oppidum Vindalium multum feliciter pugnavit: quibus bellum inferendi causa fuit, quod Teutonalis Saluorum regem fugientem recepissent, & omni ope uicissent. Quodq; Heduorum agros sociorum Po. Romani uastauissent. Et paulo post. Q. Fabius Max. consul Pauli nepos aduersus Allobroges, & Bituitum Aruernorum

f a regem

regem feliciter pugnauit. Hæc ille. Quæ omnia satis declarant, non esse uera, quæ Ariouistus antea dixerat: nempe Romanis ius dominandi in solam prouintiam Narbonensem ante id tempus fuisse. Ista enim omnia ante Ariouisti incurfionem, in Gallijs gesta sunt alijs. Genus hoc erat pugna, quæ si Germ.) Eadem fermè de equestri Germanorum prælio infra ab initio lib. 4. Cæsar, & Ammianus Marcellinus lib. 16. refert: ubi pugnam Iuliani Cæsaris cum Alemannis initam describit. Hoc autem pugnae genus ante hoc tempus à Romanis quoque usurpatum ex Paulo Orosio discimus: qui lib. 4. cap. 18. de prælio inter Hasdrubalem & Romanum exercitum in Italia commissum, ita scribit: Diu quidem incertus belli euentus fuit, elephantis maxime Romanam infestantibus aciem, qui à militibus Roma. occisi sunt, quos à uolitando uelites uocant: quod genus militiæ paulò ante fuerat repertum, ut lecti agilitate iuuenes cum armis suis post terga equitum sederent & mox quum ad hostem uentum esset, equis desilirent, & continuo pedites ipsi, ex alia parte equitibus, per quos aduecti fuerant, dimicantibus, hostem perturbarent.

Quatuor reliquas in castra maiora reduxit.) Ex superioribus apparet, Cæsarem tantummodo sex legiones Romanas habuisse. Supra namque dicit ante Helueticum bellum à se gestum, unam tantum legionem in ulteriori Gallia fuisse: ideoque se in Italiam profectum, ut duas isthic conscriberet, ac deinde treis, quæ ad Aquileiam hyemabant, ex hybernis educeret. Maiora autem castra ea uocat, quæ prius fecerat, & longius ab hoste sita erant. Tum demum Ariouistus partem suorum copiarum.) Beatus Rhennus

nus lib. 1. rerum Germanicarum existimat pugnam istane
 Caesaris cum Ariouisto ad Diui Apollinaris factam: qui
 locus milliario Germanico à Rheno, & Basilea distet.
 Vnde patet, quàm longum iter Ariouistus emensus sit pos-
 stea, antequam fugiendo Rhenum attingeret. Si ante
 nouam Lunam prælio contendissent.) Eandem supersti-
 tionem & Lacedæmonijs peculiarem fuisse Lucianus tes-
 tatur, & Plutarchus in Iulio eadem quæ hic Caesar de
 Germanis prodidit. Vnde autem factum sit, quod Germa-
 ni nouilunium potissimum antequam præliarentur expe-
 ctarent, ex ijs, quæ infra lib. 6. de bello Gallico tradit ma-
 nifestum sit. Quum enim eos solos in Deorum numero ha-
 berent, quos cernerent, & quorum ope iuuarentur aperte
 (ut est Sol, Luna, Vulcanus) ac reliquos nefama quidem
 nossent: superstitio, ac demētatio illa Diabolica facile ino-
 lescere potuit, ut pugnam ante nouam Lunam non indi-
 piscerentur. Cæterum eiusmodi uates, seu sagas multas
 apud Germanos olim in prælio habitas Cornelius Tacitus
 in libello de situ, & moribus eorundem, & lib. 20. histo-
 riæ testatur: sic enim in priore scribit: Vidimus sub Diuo
 Vespasiano Velledam diu apud plerosq; numinis loco ha-
 bitam. Sed & olim Auriniam, & compluris alias ueneras-
 ti sunt, non adulatione, nec tanquam facerent Deas. In po-
 steriori autem de eadem Velleda clarius ita loquitur. Ea
 uirgo nationis Bructeræ latè imperitabat, uetere apud
 Germanos more, quo plerasq; sæminarū fatidicas, & aus-
 gescente superstitione, arbitrentur Deas. Omnes ala-
 rios in conspectu pro cast.) Vegetius lib. 2. cap. 1. equitum
 quosdam hinc alarios dici arbitrat, quod ad similitudi-

nem alarum ab utraq; parte protegant acies: quæ suo tempore uexillationes à uelo uocarentur, quia uelis, hoc est flammulis uterentur. Generatimq; consisterunt. Id est, per genera, & nationes suas, ut sequentia docent. At nisi pro consisterunt absoluto uerbo transitium constituerunt legas, quæ sequuntur durius cum primo uerbo cohererebunt: & exceptam distributionem non absoluent. Cæterum de Harudibus supra diximus, Marcomannos uero Ioachim Vadianus doctus ille Heluetius, Morauos nunc dici autumat uulgò Merckcr, uel Merher: idq; à marca, hoc est limite, eo quod fluuius inde nomen trahens Pannonios à Noricis separet. Quos Cæsar hic Triboces, Plinius li. 4. ca. 17 & Cornelius Tacitus de situ, & moribus Germanorum, Item Eutropius lib. 6. Tribochos appellat. Eos Argentineses Althamerus ex Conradi Celtis primi Germanorum poetæ sententia esse putat: Sic à tribus quercubus Dryadibus nymphis consecratis nūcupatos. Mihi autem ex Europæ tabula Ptolemæi uero similis apparet eos esse, quos nūc Alsatios uocamus. Siquidē Ptolemæus Tribonos (sic enim uocat, nisi exemplar mēdosum sit) propius Elcebum (quod aliqui Selestadium interpretatur) quàm Argentoratum statuit. A qua sententia Strabo non abluens inquit. Post Eluetios Sequani, & Mediomatrici Rhenum incolunt, in quibus Tribochi natione Germani, relicto natali solo, traiectoq; Rheno, sedeis posuerunt. Atq; hæc mea coniectura fuit, dum primā hanc scaturam Bernensibus discipulis dictarem Anno 1529: quam postea incomparabilis uir Beatus Rhenanus suis editis scriptis Anno 1531. confirmauit, ad cuius lib. primum Rerū Ger. te relege

relego. Vangiones pleriq; eruditorum Vuormatienses,
 ac Nemetes Spirenses interpretantur: at unus Pyrchei-
 merus inuerso ordine, hæc duo exponi putat. Marlianus
 Sedusios & Sedunos, siue Sedunenses eisdem esse augu-
 ratur, sed augurio suo fallitur. Nam quum Cæsar hic Rhe-
 ni accolæ enumeret, qui cum Ariouisto faciebant: non est
 probabile eum tam longe disitis illis annumerare. Proin-
 de Rhenani sententiam lib. 3. Rerū Ger. magis amplector
 qui eos nunc Vuissenburgenseis uocari, subiecta ratione
 non uulgari ostendit. Porro ne quid dissimulem, Paulus
 Orosius li. 6. ca. 7. hos Germaniæ populos à Cæsare uictos
 recensens, pro Sedusijs Edures ponit. Eò.) suple in rhedas
 & carros. Præliū commisit.) hoc est inijt, quæ locutio ob-
 seruanda est. Millia passum ex eo loco circiter quinq;.)
 Plutarchus stadia quadringenta. Vide supra textum, &
 Annotat. Tum demum Ariouistus partem suarum co-
 piarum &c.) Altera Norica.) Strabo lib. 7. Rhæti, in-
 quit, & Norici usq; ad Alpium summa tenent, ac Italiam
 uersus inclinant: hinc Insubribus, hinc grauis uicini, &
 Aquleia tractui. Cæterū Norica regio iuxta Pyrcheime-
 ri descriptionē, ab Oeno fluuio incipit, protenditurq; uer-
 sus ortū ad Pannoniam usq; superiorem: à meridie autem
 terminatur monte Caruana, & alpibus Noricis ad Ita-
 liam usq; à Septentrionibus autem Danubio. Nunc uero
 inhabitant occasum uersus Bauari. Ad ortum autem est
 prouintia, quæ Ens ex fluuij Anasi nomine uocatur, &
 Austria pars est. Ad meridiē aut Styria. In alpibus uero
 habitāt Carnici, partimq; Croaci gens Sclauonica. Com-
 præhendūtur Norici nomine comitatus Goriciēsis, & Zi-
 f   •   lienses

lienses, regionesq; adiacentes. Hæc ille de Norici limitibus, à quibus & Rhenanus lib. 1. Rerum Ger. non dissensane ascribit. Quàm potentes autem olim Norici fuerint infra ex lib. 1. de bel. ciuilibus apparet: ubi Cæsar ait sibi trecentos equites à rege Norico in auxilium missos.

Quos ubi qui proximi Rhenum incolunt præter.) Rhenanus lib. 3. Rerum Germanicarum pro Vbi, Vbi hic legendum, & uerbum senserunt expungendū opinatur. Nec uana (meo iudicio) cōiectura ducitur Clarissimus uir. Infranāq; lib. 4. de bello Gallico patet, Sueuos Vbiorū hostes fuisse acerrimos. Proinde uero simile est, nacta occasione, hos illis talionem reddidisse. Ipse in citeriorem Galliam ad conuentus agendos,) Quandoquidem Plutarchus Galliæ Togatæ limitem, & quid rerum Cæsar in illa egerit eleganter depingit: eius sententiam iuxta Angelii interpretationem subiectam. His, inquit, rebus ita cōfectis, dimissis in Sequanos ad hyberna militibus, ipse ijs, quæ Romæ agebatur, intentus, in circumpadanam descendit Galliam, quæ commissæ illi prouintiæ pars erat. Flauius enim Rubicon Galliam citeriorem à reliqua disteminat Italia. Ibi residens plæbis animos ad se perliciebat. Nam quum ad eum, multi concurrerent, unicuiq; tum postulata præbebat, tum spem ingentem addebat. In ea expeditione haud, intellexisse Pompeius uidetur, quod Cæsar eum ciuium Romanorum armis hosteis profligaret, ciues hostili uictos gaza capiebat.

Argu

89

ARGVMENTVM LIB. II.
DE BELLO GALLICO.

Primo Belgarum coniurationem aduersus Po. Romanum, item coniurationis causas describit. Deinde quibus modis omneis partim ultrò se dedenteis in deditionem acceperit: partim uero belli iure uictos populi Romani Imperio subegerit.

IN C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIORVM DE
BELLO GALLICO LIBRVM II.
Io. Rhellicani Annotationes.

B NONNULLIS etiam quòd in Gallia à potentioribus.) Huius rei exempla superius li. i. de Orgetorige, ac Dumnorige regni affectatoribus habemus, & infra lib. 6. copiosius potentiorum in Gallijs mores describit: quippe quo pacto impotentiores à potentioribus, ac tenuiores à ditioribus opprimerentur. Dat negotium Senonibus reliquisq; Gallis.) Sequana nanq; fluius, & Cemmenì montes ex parte Senones à Leucis, Triccasios à Mediomatricibus, Parisios à Rhemis, Cenomannos à Sueffonibus

f r bus

bus difterminant, ut est uidere in; *Europæ tabula* apud *Ptolemæum*. Porro *Senones* nūc *Gallicè* *Sen* uocantur.

Rhemi qui proximi &c.) *Hi* nunc uulgo apud *Gallos* *Rains* appellantur, quos *Volaterranus* lib. 1. *Geog* *Rhemensis* uocat, & apud eos *S. Remigij* ampullam esse refert: ex qua *Gallorum* reges inungi solent, ac deinceps *diademate* iam inde à *Clodoueo* primo rege. *Germanosq;* qui ripas *Rheni* incolunt &c. *Rhenanus* lib. 1. *Ger.* hunc locum sic exponit. Ex ueteri *Germania* *Nemetes*, & *Vangiones* *Rhenum* transcendere fixis ad ripam sedibus. De his intelligit *Cæsar*, quum apud hunc lib. 1. *Com.* *Rhemi* narrant *Germanos*, qui ripas *Rheni* incolunt sese cū *Belgis* coniunxisse. Ut ne *Suessones* quidem fratres &c.) Quos *Cæsar* *Suessones* hic, *Ptolemæus* *Vessones* nuncupat: eosq; in tertia *Europæ* tabula supra *Rhemos* aquilonē & occasum uersus ponit. *Gallicè* iam *Soissons* uocantur. Plurimū inter eos *Bellouacos*. *Bellouacos* *Volaterranus* in præcitato lib. *Belluacenses*, & *Iucundus* *Beauuois* nunc *Gallicè* uocari asserunt: *Neruios* *Ternacensis*, & *Gallicè* *Tournay*. Idē *Nerusi* à *Ptolemæo* uocati sunt, quantum ex; *Europæ* tabula conijcere licet. Quinque decim millia *Atrebates*.) Hos, inquit *Volaterranus* *Vedastus* eius urbis *Præsul* sanctissimus maxime exornat. *Ptolemæus* *Atribatios* uocare uidetur. *Sabellicus* *Enneade* 6. lib. 5. sua tēpestate magnā *Picardiæ* partē ab eis inhabitari dicit: in eorūq; ciuitate *Atrebate* pretiosa conficiantur. *Galli* *Atrebates* iam *Arras* nominant. *Ambianor*, quos *Volaterranus* nūc *Ambianenses*, & *Sabellicus* ciuitatē idē *Picardiæ* limitibus cōtineri affirmat. *Morinos*,
Galli

Galli (inquit idem Sabellicus) nunc horum metropolim Terruanam uocant. Menacospios.) mēdum in Vuolffianis, & Aldinis exemplaribus est: ex duabus enim dictionibus Menapios, & Bellocasses unam corruptam typographus fecit. Porro Menapij secundum Volaterranū Iuliacenses nūc putantur, Et si Iucundo credimus, Gheler, ac Cleues Gallice uocantur. Bellocasses autem, seu Bellocassij (inquit Volaterranus) à Ptolemao ponuntur, ubi nunc Flandria. Iidem Sabellico nūc Castiletenses, & Iucundo ij sunt, quos Galli. Bayeur appellant. Calecor.) Strabo li. 4. Caletos (Sic etiā hoc loci Beroaldus legit, & infra Hirtius lib. 8. de bello Gallico: ijdemq; Gallicē à Iucundo Cales appellantur) uocat: eosq; non longē à Sequanē ostijs (quibus Oceanū illabitur) sitos esse scribit. Hos Marlianus Nortmanniæ diocæseos esse ait, & nomen suū retinere. Verocasses.) Alia exemplaria Volocasses legūt, eosq; idē Marlianus Castletēses interpretatur: quos Sabellicus Bellocassij nomine signari putat. Verum quando Beroaldina editio, Orosij, & Sabellici lectio supra post Menapios Bellocasses ponūt, & hoc loco siue Verocassij, siue Velocassium penitus nō meminerint: eiusdem populī nomina esse puto, ac librariorum incuria transpositas esse cum literas, tum uocem ipsam. Magis autem Beroaldini codicis seriem approbo: propterea quod & in Aldinis, & Vuolffianis Menacospios mendose pro Menapios hinc factum uidetur, quod statim sequitur Bellocasses, seu Velocasses. Veromanduos.) hos inquit Iucundus, & Marlianus Galli sua lingua nunc Vernandois appellant. Caauacos:) quos Marlianus Doacos, Sabellicus autem Sido-

acos nunc uocari iudicat. Condruſos.) hos nomen ſuum
 retinere, & ad Leodiēſem diocēſim pertinere Marlianus cenſet, & Hubertus Leodius cōfirmat. Eburones,) quos Volaterranus nimirum mendose Alodiēſes, quum alij omnes Leodiēſes interpretentur, & Galli Liege nominari diſſitent. De his, ac ſequentibus populis, longe certiffima legito in Huberti Eburonis doctiſſimis commentarijs, hac de re ex profeſſo ſcriptis. Carasos, pãmanos, qui uno nomine Germani appellantur.) Alię editiões Corceſos legunt, at Eutropius nobiſcum Carasos. Solus Marlianus Cheruſcos legere uidetur. Nam in uocō rariōrum elencho Cheruſcos & Pãmanos inter Belgas numerat, & Leodiēſis diocēſeos eſſe cōijcit. Cuius lectio, & interpretatio ſi uera eſt, Cheruſci Baceniſ ſyluę apud Germanos accolę ſedibus ſuis relictis, in Belgium conceſſerunt. Huc facere uidetur quod Cæſar ipſe hic addit, prænominatos populos omnes ſub generali Germanorū uocabulo cōtineri. Et paulō ſuperius Rhemorū legatī Iulio dicunt plēroſq; Belgas à Germanis ortos &c. Unde (ut ſupra lib. 1. admonuimus) non mirum eſt, ſi multæ diſlecti noſtratiſ reliquię, in ſemirhōmana quorundem lingua reperiantur. Flumen Axonum,) quod teſte Lucundo, & Marliano uulgo nunc la Diſne uocatur. Atq; ibi caſtra poſuit &c.) Quàm prudenter C. Cæſar caſtra metatus ſit, ex præceptis Vegetij li. 3. cap. 8. petere, ac reſciſcere poteſ. Nemine Bibrax,) id Lucundus Gallicè ſic interpretatur Brayen la conte de Rehel. Hubertus autem Leodius illi in nomine uulgari conſentiens, addit id oppidum quatuor milliaribus Gallicis à Sueſſonibus diſtare.

diffare, & comitatus titulo decorant. Funditores Baleares, id est ex Balearibus insulis oriundos, in quibus expeditissimi funditores erant: unde & nomen Græcè sortitæ sunt ἀπὸ τῶ βαλῆαι, id est, mittendo, uel iaciendo.

Et ad extremas fossas castella constituit.) suple tumultuaria. Sic namq; monet Vegetius lib. 3. cap. 9. Quod si non reperitur antiqua munitio opportunis locis circumdata: maioribus fossis, tumultuaria castella firmanantur. Nam à castris diminutiuo uocabulo sunt nuncupata castella.

À Titurio scilicet Sabino, quem ponti presidio in altera Axonæ fluij ripa reliquerat. Per eorum corpora

reliquos audacissimè transire conantes &c.) Plutarchus nonnihil ab hac Cæsaris sententia dissentit. Hic enim Belgas per suorum corpora in flumine strata transire conantes à Romanis repulsos esse dicit: ille uero Romanis transitum esse factum per Belgarum cadauera. Sic enim scribit. Belgas maxima parte turpiter dimicantibus fudit, ceciditq;: ita ut paludes, & profunda quædam flumina per caforum stragem Rhomanis transitum præbuerint. Insidias ueritus. Circumspecti Imperatoris officio Cæsar functus est, solent enim hostes aliquando astu magis quàm metu retrocedere: id quod (teste Tacito lib. 1. historiarum) Germanico Cæsari per quàm familiare fuit. Nouiodunum) quod Iucundo, & Marliano expositoribus Noion Gallicè iam dicitur.

Castris munitis uineas agere &c.) Vegetius lib. 4. cap. 15. uineas inquit, dixerunt ueteres, quas nunc militari, barbaricòq; usu Causias uocant. E lignis leuioribus machina colligitur lata pedibus 8. & alta pedibus septem: longa pedibus 16. Huius tectum munitione duplici,

plici, tabulatis, cratibusque contextitur. Lateralia quoque uimine
 sepiuntur, ne saxorum, telorumque impetu penetrentur. Ex-
 trinsecus autem, ne immisso concremetur incendio, cru-
 dis, ac recentibus corijs, uel centonibus operitur. Istæ, quæ
 plures factæ fuerint, iunguntur in ordinem: sub quibus ob-
 sidentes tuti ad subruenda penetrant murorum fundamen-
 ta. Aggere iacto, turribusque constitutis &c.). Idem Ve-
 getius in eodem loco agger, inquit, ex terra, lignisque extol-
 litur contra murum, de quo tela iactantur. Hæc ille. Por-
 rò quando de turribus constitutis loquitur, nimirum innu-
 it, ambulatorias turreis super aggerem excitatum positas
 esse. Eorum fines Neruij attingebant.) Tabula enim
 fluuius (si Ptolemæo credimus) Bellouacos à Neruijs ori-
 entem uersus disiungit. Porro in hac Neruiorū descriptio-
 ne obseruabis, quantam animi magnitudinem frugalitas
 pariat, & e contra quantam mollitiem, ignauiam, & ma-
 lorum agmen luxus secū trahat. Posteaquàm enim Hana-
 nibalis exercitus uino Campano madere, ac scortis indula-
 gere cepit: de bellica eius uirtute actum est. Idem Roma-
 nis, & Heluetijs nostris recensioribus accidit: dum illi qui
 Asiaticum, hi uero Italicum, & Gallicum in patriam in-
 uexere luxum. Sabin flumen,) quod Iucundo, & Marli-
 ano testibus, Gallorum Vulgus nunc Sambre uocat.

Mulieres, qui per ætatem ad pugnam.) Infra in hoc
 eodem lib. ait maiores natu unà cum pueris, mulieribusque
 in æstuaria, ac paludes collectos esse. Teneris arbori-
 bus incis.) Eodem ferè modo & Mardi exercitum Ale-
 xandri prohibebant. Sic enim Q. Curtius lib. 6. de illis
 memoria prodidit. Arbores densæ sunt ex industria con-
 sitæ,

fitæ, quarum teneros adhuc ramos manu flectunt, quos in tortos rursus inferunt terræ. Inde uelut ex alia radice lætiores uirent trunci, hos quæ natura fert, adulescere non sinunt: quippe alium alij quasi nexu conferunt, qui ubi multa fronde uestiti sunt, operiunt terram. Itaque occultus nexus ramorum uelut laquei perpetua sæpe itinera claudat &c. Vexillum proponendum, quod erat in-

signe, quum ad arma &c.) Plutarchus in Pompeij uita refert tunicam rubram coram contubernio positam apud Romanos pugnandi signum fuisse. Quia uero & Helio-
 gabalus in oratione ad meretrices ait, Rubrum uexillum apud Romanos pugnae signum proponi fuisse solitum: fieri potest ut secundum Plutarchi mentem tunica rubra uexilli uice in portica pependerit. Signum tuba dandum.) Id est, classicum canendum. Cæterum quàm uaria signorum sint genera uide Vegetium lib. 3. cap. 5.

Signum dandum) suple tessera, quæ (Vegetio lib. 2. cap. 7 teste) præceptum ducis est: quod ad aliquod opus, uel ad bellum mouetur exercitus. Decucurrit.) Obserua præteritum illud compositum contra præceptiones Grammaticorum primam uerbi syllabam geminare. Obseruabis & hanc locutionem telum adijcere pro conijcere. Ut non modo ad insignia accommodanda.) Hinc conijcimus alia aliorum, qui ordines ducebant insignia fuisse. Et sciam ex Dionis Cassij Traiano Nerua patet, Tribunimilitum insigne parazonium fuisse. Sic enim de Licinio Sura, in Tribunum militum creato scribit. Quinetiam quum tribu natum militum ei traderet, parazonium, quo pro dignitate accingendus erat, nudum ei porrexit. At talem inquit
 ense

ensem accipe, quem pro me ita demum strinxeris, si iuste imperaui: quod si perperam quid per me fieri cognoueris, eo in perniciem meam utaris uelim. Ita & Eusebius lib. 7. histo. ecc. quam Tripartitam uocant, cap. 1. de Iouiniano $\chi\eta\iota\acute{\alpha}\rho\chi\eta\varsigma$, id est, Tribuno militum refert: quod magis elegerit baltheum suum ammittere, quam impijs Iuliani Imperatoris sui praeceptis in sacrificando idolis, parere.

Eiusque armaturæ pedites &c.) Levis armatura (ut Vegetius cap. 14. lib. 3. ait) ex scutatis expeditissimis, & sagittarijs iunioribus constabat: item de his, qui acriter uerutis, uel martiobarbulis (quas plumbatas uocant dimicabant. Sunt autem scutati (eodem Vegetio definitore lib. 2. ca. 10) qui plumbatis, uel gladijs, & missilibus accincti erant.

Qui ab decumana porta.) Ea (ut idem Vegetius lib. 1. cap. 23. testatur) post prætorem portam sita erat: per quam delinquentes milites ad pœnam educebantur. Fuge sese mandabant.) Attende nostrorum copiam in Cæsare. Paulo enim ante, conijcere se in fugam, & petere fugam, nunc fugæ se mandare dicit. In his primipilo.) Liuius lib. 8. ab urbe condita refert, primum centurionem sua tempestate primipilum uocatum. Qui huic haud dubie (ut ego quidem sentio) nomen sumpsit, quod antiquitus signum pilo, hoc est, hastæ insingeretur: id quod uel ex isto Ouidij disticholib. 3. Pastorum clarescit:

Pertica suspensos portabat longa maniplos,

Inde manipularis nomina miles habet.

Quod uero primipili officium fuerit, eundem Vegetium lib. 2. cap. 8. consule. Et manipulos laxare.) Idem

Vegetius li. 2. ca. 13. Contubernium, inquit, manipulus uocabitur

tabatur ab eo, quod coniunctis manibus dimicabant. Plutarchus uero aliam huius uocis etymologiam in Romulo hisce ostendit uerbis: Εκατοσέας ἐκάστος ἀνὴρ ἀφ' ἑαυτοῦ, Χόρτον, καὶ ὕλης ἀγκαλίδ' αὐτῷ περικαμψὴν ἀνέχων, μάνιπλ' αὐτὰ Λατίνοι καλοῦσι: ἀπ' ἐκένον δὲ καὶ νῦν ἐν τοῖς στρατίσμασι τούτους μανιπλάρους ὀνομαζοῦσι. Idest, singulas centurias uir ducebat, graminis, ac herbarum fascisculum (quem Latini manipulum uocant) conto impositum sustinens. Vnde & nūc in exercitu hos manipulares uocāt.

Huius aduentu spe illata militibus.) His consentanea Plutarchus & Suetonius in Iulio, & Valerius Maximus lib. 3. cap. 2. scribunt. Ex sexcentis ad treis senatores.) Plutarchus duntaxat quadringentos patritij ordinis fuisse Neruijs ante calamitatem commemorat: in reliquis cum Cæsaris numero consentit. Florus autem lib. Epitomes 104. in utroq; numero à Cæsare dissentit. Ex sexaginta enim hominum millibus non quingentos, sed trecentos, & non ex sexcentis senatoribus, sed ex 95 duntaxat treis superfuisse scribit. Vt in miseros, ac supplices &c.) Ad hunc modum Ci. lib. 1. Off. docet, post partam uictoriam ijs parcendum esse, qui nō crudeles in bello, nec immanes fuerunt. Quæ sanè uirtus Cæsari (ut in Præfatione quoq; attigimus) propria, ac peculiaris fuit. Aduatici, de quibus supra) scilicet in hoc eodem lib. Porro ijdem nunc Gallicè Bosleduc, & Bosleducenses admonitoribus Lucundo, & Marliano dicuntur. Quorum hunc in Annotationum suarum indice legito, de quo nam Aduaticorum oppido uerisimile sit Cæsarem hic loqui. Hubertus autē Leodius haud longe isthinc oriundus Galliæ Brabantię populos
8 fuisse

fuisse autumat: qui inter Louanum, & Aldenburg habitant. Sectionem eius Oppidi uniuersam &c.) Asconius Pedianus in li. 1. Ci. de Prætura urbana, scribit: sectorem esse aestimatorem, redemptoremq; bonorum damnati, atq; proscripti: qui spem sectans lucri sui, id est, secutus spem aestimationis suæ bona omnia auctione uendit, & semel infert pecuniâ uel ærario, uel socijs. Hæc ille. Vnde facile colligere possumus, sectionem oppidi uniuersam nihil aliud esse, q̃ redemptionem, ac aestimationem: quo pacto antiquitus, & adhuc apud Hungaros uectigalia, & apud nos decimæ per auctiorem redimuntur. Venetos, Vnello. Veneti Vanes, Vnelli Percherons, Osini Lannadri ger en Bertegne, Curiosolites Cornauaille, Sefuuij, aut (ut quædã exemplaria habent) Sefuini, Exisini: Aulerci Roan, ac Rhedones Rhenes nunc Gallicè uocantur si Iucundo, & Marliano credimus. Porro hi populi omnes Galliâ Lugdunensem (quæ & Celtica dicitur) incolunt. De quibus uide; Europæ tabulam apud Ptolemæum, & Volaterranum lib. 3. Geographiæ. Illyricumq; prope rabat.) De Illyrico (quæ nunc Sclauonia appellatur) lege Plin. lib. 3. cap. 2. & Volaterranum lib. 8. Geographiæ. Quintam deniq; Europæ picturam Ptolemaicam in consilium adhibe.

Carnutes &c.) nunc Chartres, Andes.) Angiers, & Turones.) Tours appellatur in sua lingua. Porro & hi populi in eodem Gallorum Lugdunensi habitant, & sunt Parisijs, ac Tricasijs finitimi: ut ex eiusdem Ptolemæi pictura planum sit.

Propinquæ his locis erant.) nempe Sueffonibus, Atrebatibus, Bellouacis, Neruijs, & Aduaticis. De qua re cō-

sult

*Iule præcitata modò Ptolemæi tabulam. Dies XV supplicatio decreta est.) Plutarchus eadem his confirmat uerbis: Hæc ubi senatui renuntiata sunt, per sacrificia, in dictasq; solennitates quindécim dierum supplicatio (quantum ulla in uictoria nunquam superiori tempore obigerat) dijs immortalibus decreta est. Et Suetonius plurimum inquit, quàm quisquam unquam dierum supplicationes impetrauit. Quibus autem modis supplicationes (quas nos uulgò rogationes uocamus) apud præscos Romanos fieri solitæ sint, legito *Liuium lib. 2. Secundi belli Punici non procul ab initio.**

ARGVMENTVM LIB. III.
DE BELLO GALLICO.

Quinq; bella hoc libro describit. Primum terrestre, quod *Galba Legatus eius aduersum Veragros, & Sedunos* gessit. Secundum nauale, quod *P. Crassus contra Venetos Gallos.* Tertium quod à *Q. Titurio Sabino* aduersus *Vnellos, Aulercos, Eburonices, Lexouiosq;* gestum est. Quartum contra *Sontiates, & reliquos Aquitanos* ab eodem *Crasso* (de quo supra) administratum. Quintum aduersus *Morinos, Menapiosq;* ab ipsomet *Cæsare* gestum.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM III.

Io. Rhellicani Annotationes.

NANTVATES', Veras
 gros, Sedunosq; misit.) Plinius
 lib. 3. cap. 20. & Strabo lib. 4.
 pro Antuates, Naniuates, &
 Nantuates legunt, & pro Veras
 gros uterq; Varagros. Volateranus
 Varagros in montibus S.
 Bernhardi sitas esse putat: ubi S. Mauritiij cœnobium gen-
 tis caput in Sedunensi diocœsi positum est. Atq; per hos Cæ-
 sarem in Gallias penetrasse. Sed Tschudus proconsul nos-
 ter, rectius (quippe qui hæc loca peragrauit) per Antua-
 tes eum in Sabaudia tractum intelligit: qui Bernatium nunc
 est, & Gallicè pais de Vaut, et Germanica deflectione die
 Vuaat appellatur. per Veragros autem Vallesios inferio-
 res, quorum metropolis olim Octodorus, nunc Martenac-
 cum dicitur. Per Sedunos Vallesios superiores, quorum
 metropolis Sedunum, Sabaudica lingua, Sten, & nostra
 Sitten uocatur. Qui à finibus Allobrogum, & lacu
 Lemano &c.) Situs istorum populorum in noua Gallia
 apud Ptolemæum, & Tschudi Procōsulis tabula depictus
 est. Cæterum quando inter recentiores eruditos alius ali-
 ter de uarijs alpiū nominibus sentit: Procōsuli nostro libe-
 ntius hac in re subscripsero q̃ uel Volaterrano, uel Alcian-

10. Hi namq; hæc loca rumore tantū cognita habuerūt, ille uero suis uidit oculis. Apud hunc ergo non indigna lectu de summis alpihus legio in Alpina Rhetia commentario ca. 33. Nam ad hūc Cæsaris locū probe intelligendū multū facit. Non parum etiam ad hunc eundem locum rectius intelligendum Rhenani annotationes lib. 3. Rerum Ger. in Agauni descriptione te iuuerint. In uico Veragrorū, qui appellatur Octodorus. Volaterranus, & Marlianus hunc uicū iam S. Mauritij ab accolis uocari dicūt: sed Rhenanus, & Proconsul noster Martenacū rectius interpretantur. Qua de re utrunq; copiosius differentē legito.

Et ea loca finitimæ prouintiæ adiun.) Quā propinqua qui Veragrorum fines Rhomanorum prouintiæ sint, nouam Galliæ apud Ptolemæū, & Proconsulis nostri tabulam Helueticam conspicio. In flumine Ligeri, quod influit.) Hoc flumen Gallice nūc Loire uocatur, oriturq; ex Cemmenis montibus, & Galliam Lugdunensem ab Aquitanica disiungit. Oceanum autem intrat ut Cæsar ipse hic scribit, & in Europæ tabula patet. Ac longe aliā esse nauigationem in intercluso mari, atq; in uastissimo.) Mare Mediterraneum ideo interclusum uocare uidetur, quòd multis insulis intercludatur. Oceanum autem uastū, & apertum, propter magnitudinem, ac insularum paucitatem. Qua de re & 3, & 6 Europæ tabulam apud Ptolemæum consulito. Socios sibi ad id bellum Osifinos, Lexob.) Osifini, Lexobij, Nannetes, Ambiliates, & Diablintres maritimi Celticæ Galliæ populi sunt: ut testatur Volateranus li. 3. Geographia, & 3 Europæ tabula haud obscure præfere. Morini autem, & Menapij Belgicæ. De

Ossifinis, Morinis, & Menapijs satis dictum est, nisi quod ad confirmandam superius Iucundi sententiam de Menapijs hoc facit, quod D. Andreas Alciatus prudentissimus Iuris consultus in Annotationibus suis super 12 Cornelij Taciti librum asserit: eos Gelrhenses quasi Gallos Rhenenses dictos esse. Porro Lex. huj nunc iuxta Iucundi, & Marliani interpretationem Liesieux, Nannetes Nantes: Ambilates (sic enim legitur à Marliano) Daurâches: Diablin tres Leon doul en Bertegne à Gallis uocantur.

Quæ contra eas regiones posita est.) Quo pacto regio ne prædictorū populorum Britannia posita sit 1 & 3; Europæ picturam uisitando cognosces. Erant hæ difficultates belli gerendi.) Quod scilicet Veneti omnium gentium quæ Oceanum accolebant, potentissimi erant: quam plurimas naueis habebant, & rei nauticæ peritissimi erant. Denique quod uicinas genteis omneis autoritate, ac potentia in suam pertrahebant sententiam. Ne ex his nationibus auxilia in Galliã mittant.) Per Galliã & hic Celticã (quæ & Lugdunensis dicitur) intellige. Nam tamen si & Aquitania Galliæ pars sit, tamen Celtica (in qua Veneti, & alij prænominati populi, qui à Cæsare defecerant habitabant) proprie à Cæsare sic nominatur. Id quod ex initio lib. 1. constat, ubi tertiam Galliæ partem esse scribit: qui ipsorum lingua Celtæ, sed à Romanis Galli uocentur. Et paulò post Celticæ limites depingens, inquit: Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Matrona, & Sequana diuidit. Quas ex Pictonibus, & Santonis.) Ptolemæus hos in Europæ tabula inter Aquitanos maritimos ponit. Volaterranus lib. 3. Geographiæ in Aquita

nica descriptione Pictones nunc Pictauēsis nominari dicitur: atque ex quatuor Aquitanorum comitatibus unum obtinere. Santones uero (quos Ptolemæus, & ipse Sanctones uocant) priscum suum retinere nomen. Si autem Iucundo credimus, illi nunc Poitiers, hi uero Saintonge Gallis (ut supra lib. 1. annotauimus) nuncupantur. Ut posita in extremis Lingulis.) Lingula (interpretante Sexto Pompeio) inter alia significata, promontorii quoque genus non excellentis, sed molliter in planum deuexi significat. Promontorium autem quasi prominens mons dicitur.

Quum ex alto se æstus in citauisset.) Plinius lib. 2. cap. 101. omnia maria se in plenilunio purgare scribit: & quædam statò tempore. Quæ autem marinæ exæstuationis causa sit, idem in eodem lib. cap. 99. hisce ostendit uerbis. Pluribus modis exæstuatio fit: uerum causa potissima in sole, Lunaque. Bis inter duos exortus Lunæ affluunt maria, et refluunt uicenis, quaternisque semper horis. Inter alia autem maria Oceanum uel maxime intumescere, idem in eodem cap. paulò post in hæc uerba edisserit: Omneis æstus in Oceano maiora integunt spatia, inundantque, quæ in reliquo mari: siue quia totum in uniuersitate animosius est, quam in parte: siue quia magnitudo aperta syderis uim laxè grassantis efficacius sentit, eandem angustijis uincitibus. Eius rei exemplum infra lib. 4. habetur, & Q. Curius sub finem lib. 9. similem Indici Oceani exæstuationem describit.

Factæ ex robore &c.) Robur glandifera arbor est, quæ (Plinio lib. 16. cap. 25. testante) sinuosa toto ambitu folia habet. Tantæ item duriciæ est (uelut idem eodem lib. cap. 31. testatur) ut terebrari, nisi madefacta nequeat, & ne

sic quidem adactus auelli clauus. Eiusdem arboris lignū tardissimè cariem sentire paulò post in eodem ca. docet.

Falces præacutæ insertæ &c.) Vegetius lib. 3. cap. 14. & ultimo: Falx, inquit, dicitur acutissimū ferrū, curuatū ad similitudinem falcis, quod contis longioribus inditum, collatoribus funes (quibus antemna suspenditur) repente præcidit: collapsisq; uelis Liburnam pigriorem, ac inutilē reddit. Porro quantum ex iam citatis Vegetij uerbis patet, Cæsar per longurios intelligit contos, quos Nonius Marcellus, & alij longuriones uocant, & homines quoq; prælongos ita uocitant. Non absimili forma muraliū falcium.) Quæ forma sit muralium falcium ex eodem Vegetij lib. cap. 14. intelligi potest, ubi sic ait: De materia & tabulatis testudo contextitur: quæ ne exuratur incēdio, corijs, uel cilicijs, centonibusq; uestitur. Hæc intrinsecus accipit trabem, quæ adunco præfigitur ferro: quod falx uocatur, ab eo quod incuruata est, ut de muro extrahat lapides. Tanta subito malacia.) Græca uox est μαλακία molliciem, & languorē significans. Qua uoce & Germani utuntur pro lepra. Significat & Suida teste παρυσία, quæ uox aliàs segnitie & torporem denotat. Apud Thucydidem autem lib. 2. in funebri Periclis oratione, sicuti & hic pro quiete in bonam accipitur partem. Cæterum nemini mirum uideri debet, quod Cæsar Græca usus est uoce, quum & Virgilius in loco usus sit, & prisca Latini (teste Macrobio lib. 6. Satur. cap. 4) Pausam, macharam, acothiam, malacem & alia multa dixerint. Reliquos sub corona uendidit.) Quid sub corona uendere significet, Cellius lib. 7. cap. 4. ad hunc modum ex Sabino Iuriscōsulto

consulto edisserit. Antiquitus mancipia iure belli capta, coronis induta uenibant, & idcirco dicebantur sub coronis uenire. Nanq; ut ea corona signū erat captiuorū uenitium, ita pileus impositus demonstrabat eiusmodi seruos uenundari, quorum nomine uenditor emptori nihil præstaret. Subiungit & alteram eius appellationis causam eodē cap. sed tamen priorem ex Catonis lib. de re militari, magis appositam esse putat. Legato dimicandum non existimabat.) Quanta diligentia res militaris apud Rhos. priscos culta sit, cum hic locus, tum is, qui est apud Liuiū li. 8. ab urbe condita docet. Ibi nanq; legitur Fabium Papyrii dictatoris magistrum equitum penē securi percussū: quod contra eius edictū cum Samnitibus (quanquam feliciter) pugnauisset. Idem nos & Manlij illius imperiosi exemplum monet: de quo idem Liuius, & Valerius Maximus. Nam ut ad bella suscipienda Gallorum alacer.) Eadem refert Liuius lib. 10. ab urbe con. Gallorum uis delicet corpora laboris, æstusq; intolerantissima esse: ac prima eorum prælia plusquā uirorum, postrema minus quā feminarum esse. Eadem quoq; ferme lib. 4. belli Macedonici sub finē de iisdem narrat. Labor, inquit, & æstus emollida, & fluida corpora Gallorum, ac minimē patientia sitis, pugna decedere cōgerūt. Hactenus ille. Cæterū si quis ueterem armorum Gallicorum formam scire cupit, Polybius eam lib. 2. ita describit: Galli, inquit, gladijs prælongis, sed obtusis, ac non nisi ad unicam plagam inferendam utilibus, & è diuerso breuib; ac exilib; scutis utuntur. Huc usq; ille. Quod ideo coronidis uice potissimū addere uisum est, quod recentiores Heluetij (quos consæ-

deratos uocamus) itidem longis utātur gladijs: ut uerō
dissimile sit, Gallicorum Heluetiorū hunc morem ad Ger
manicos defluxisse. Alij nanq; Germani breuioribus, & la
tioribus ensibus utuntur: ut à nostris facile dinoscantur.
Qui sanè mos hodie non tantum Heluetijs, uerumetiam
alijs priscorum uallorū successoribus frequentissimus est.

Quæ sunt ciuitates Galliae prouintiae finit.) Finitimæ
scilicet Aquitaniae. Cemmenij nanq; montes Aquitanicā
Galliam à Narbonensi disiungunt: quemadmodum ex
Europæ tabula apud Ptolemæum patet. Crassus ex
itinere oppidum Sontiatum &c.) Ex itinere, id est obiter.
Porro Sabellicus oppidū hoc (quod tamen non nominat)
caput gentis Sontiatum esse scribit. Aliās cuniculis
ad aggerem &c.) Quis primus cuniculorum agendorum
rationem inuenerit, Vegetius lib. 4. cap. 20. hisce uerbis
describit: Quum Rhodiorum, inquit, ciuitas oppugnare
tur ab hostibus, & turris ambulatoria super murorum ala
titudinem, ac turrium omnium pararetur: mechanici in
genio inuentum est tale remedium. Per noctem sub funda
mento muri cuniculum fodit, & illum, ad quem die postea
ro turris fuerat promouenda, nullo hostium sentiente, ege
sta terra cauauit intrinsecus, & quum rotis suis moles im
pulsā fuisset tanto pondere solo cedente subsedit: ut nec
iungi muris, aut moueri ulterius potuerit, ita ciuitas libe
rata est, deiectāq; machina. In fines Vocontiorum,
& Tarusatum.) Mendam in dictione Vocontiorum esse
tres euidentes coniecturae coarguūt. Quum enim Vocon
tij Narbonensis interioris Galliae populi sint, & longissi
mè à Tarusatibus Aquitanis distent: uero simile non est, à
Crasso

Crasso exercitum tam longè distractum. Deinde non tantum Beroaldus, uerumetiam Sabellicus pro Vocontiorum Vocatum legit. Denique ipse Cæsar infra in hoc eodem libro Tarusatis Vocates coniungit. Porro Volaterranus pro Tarisatibus Taruisatios, Iucundus, & Marlianus Tarusatios legunt, atque nunc Tursas uocari opinantur.

Quæ sunt citerioris Hispaniæ finitimæ.) Pyrenæi namque montes Aquitaniam à citeriori Hispania disternunt: ut ex, Europæ tabula clarescit, & supra lib. 1. non nihil attigimus. Cum Q. Sertorio.) De quo consule Plutarchi uitas, & Appianum lib. 1. de bellis ciuilibus.

Cantabrisque uenissent.) Cantabri populi sunt Hispaniæ Tarraconensis, id quod ex 1. li. Melæ, & ex 2. Europæ tabula apud, Ptolemæum discimus. Tarbelli.) hi, Volaterrano lib. 1. Geographiæ attestante, nunc Tarienses uocantur, & ad Aturi fluminis ostia habitant. Bigerri ones.) Iam Bigerrenses, ubi castrum Bigerram in Vasconia esse dicunt. Flustates,) Volaterranus Flustates legit, addens sua adhuc tempestate Comites isthic fuisse: qui de Flusso uocarentur. Garites,) quos idem nunc Letorienses uocari existimat. Ausci.) nunc Auscitani, unde & tractui eius regionis nomen inditum. Pauca ultimæ nationes.) suple ad Pyrenæos montes uergentes: ut est Lugdunensis colonia, Ruteni, & Segadunum. Quod hyems suberat.) Cæsar inferius lib. 5. affirmat, nullum ferè tempus hyemis intercessisse, quin aliqui ex uictis Gallis rebellionem adornarent: nimirum ob hanc causam, quod ipsi homines Septentrionales frigoribus magis sueti essent, quam Romani meridionales: ideoque ad bellum hyberno
tempore

tempore gerendum accommodatiores, ut *Cæsar* ipse meminit. Infra lib. 4. de bello Gallico. Morini, Menapij &c.) Quintum bellum istius libri, & ultimum describit. Porro quia supra & hos, & sequentes populos enarrauimus: nihil sub finem istius libri annotandum puto amplius, nisi unicam istam locutionem non ubiuis obuiam, uidelicet facere bellum pro inferre.

ARGVMENTVM LIB. IIII.
DE BELLO GALLICO.

Quæ fuerit causa *Vsipedibus*, ac *Tencteris* transiendi *Rhenum*, & cur cum eis bellum gesserit principiorum censet. Deinde quibus de causis ipse *Rhenum* ponte facto traiecerit, & cum *Sicambribus* belligeratus sit. Tertiò quid ipsum mouerit, ut *Britanniam* adiret: atque cum eiusdem incolis & nauali, & terrestri pugna decertaret. Vbi & insula situm, ac insulanorum mores describit. Postremo *Morinorum* defectionem, ac uictoriam de eisdem partam subnectit.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM IIII.

Io. Rhellicani Annotationes.

VSIPETES GERMANI

¶ item Tenchtheri &c.) Authores in his duobus populis nominandis mirè uariant. Quos enim Caesar hic Vsipetes, & Tenchtheros, Appianus Sypetes, & Tancheros appellat. Beroaldus, &

Sabellicus pro Tenchtheris Tenchateros legunt. Tacitus Vsipios in secunda inflectit declinatione. In Latina Plutarchi tralatione etiam recens à multis mendis purgata, sensus (meo iudicio) nōdum est redditus, ubi sic legitur Duo maximi populi Germanorum (quos & Tenteridas appellant.) Græcū enim Aldi, & Basiliense exemplar sic habet: οὗς ἴσως καλοῦσι τοὺς ἑτέροους, τοὺς δὲ τετραπιδας. Vbi mea sententia pro οὗς ἴσως, Οὐσίπας una dictione, & tenui spiritu legendū esset. Sic enim rectius Plutarchi uerba cum hoc Caesaris (quem ille haud dubie secutus est) loco quædrabunt, si uertas ad hunc modum: Duo populi Germanorum Rhenū transgressi sunt, alteros Vsipes, alteros Tenteridas uocāt. Porro Tacitus de Situ, & moribus Germanorum Vsipios, ac Tenteros Cattis (quos nunc Hessos uocant) uicinos esse affirmat. Cuius sententiæ Rhenanus, Pyrchis

Pyrcheimerus, ac Iucundus subscribunt. Ille nanq; lib. 1. Rerum Germanicarum ait, Francos ad Rhenum in Tengeros, iuxta Chamauos, Veteres illas Sicambrorum sedes, usq; ad Mœnum amnem, & Salam concessisse, etiam Cattorū locis occupatis. Hi uero Tengeros (sic enim Pyrcheimerus legit) & Vsiptes inter Rhenum, & montes, ubi hodie pars Hassiæ cum Rheno coniungitur, dicta derhochrug, ditiones comitum de Nauffau, Königstein &c. Francofordiam usq; occupasse scribunt. Sueuorum gens est longe maxima &c.) Iulianæ sententiæ cum Cornelius Tacitus, cum Paulus Orosius accedit. Ille nanq; in libello De situ, ac moribus Germanorum ait, Sueuorū non uenam esse gentem, ut Cattorum, Tengerorū uel: sed maiorem Germaniæ partem ab eis inhabitari proprijs nationibus, ac nominibus discretis. Hic uero li. 1. Quinquaginta quatuor eorum gentes fuisse scribit. Vnde non mirum est centū pagis illos quoq; habitasse, ut Cæsar hic paulo post meminit. Laudentur in fluminibus.) Infra lib. 6. omnibus Germanis in more fuisse scribit, promiscuè in fluminibus perlui. Et Pomponius Mela lib. 3. Geographiæ eosdem magno natandi studio etiam sauisima hyeme detentos esse perhibet. Quàm latissime à suis finibus uocare agros.) Idem Mela eadem de Germanis omnibus in commune asserit, dicens, eos bella cum finitimis gerere, & causas eorum ex libidine accersere: neq; imperitandi, prolatandiq; quæ possident. Nam, inquit, ne illa quidem enixe colunt, sed ut circa ipsos, quæ iacent, uasta sint.

Succedunt Vbij.) Qui nunc Agrippinenses seu Colonienses, olim uocabantur: antequam relictæ Germanicae Rheni

Rheni ripa in Gallicam transmigrarunt. De qua re plura legito apud Beatum Rhenanum lib. 1. Rerum Germanicarum. Atq; auditionibus.) τὰς ἀκοῆς, Græca, Hebræa, & Germanica loquendi forma, Cæsar hic usus est: declarans, quid per rumores intelligat. Quaspe ad ducti Germani.) suple Vsipetes, & Tencleri. In fines Eburonum, & Cōdrusonum.) De Eburonibus supra lib. 1. diximus. De Condrusonibus uero nihil apud quemquam inuenio præterquam Marlianum: qui eos nomen retinere, ac diocæsis Leodiensis esse dicit: ducatus Lucemburgensi, comitatus Namurcensi, ac Mosæ fluuiio finitimos. Secundum quam descriptionem prorsus ijdē populi sunt, quos infra lib. 6. in 2 inflexione Condrusos uocat. Non rarum autem est Cæsari nominis inflexionem (præsertim in barbaris) uariare: ut & in uoce Teutonus, & Teutofecit. Porro de Condrusis planiorem uideto inferius explanationem in lib. iam citato. Ad Ambiuaritos trans Mosam.) Ambiuariti nunc Brabantini à Iucundo, & Marliano esse putantur. Quæ appellatur Vacalos.) Alia exemplaria Vualis legunt, & ita propemodum apud Cornelium Tacitum legitur. Sic enim lib. 2. historiarum hanc Rheni partem describit. Rhenus alueo continuus haud (ita nanq; legendum existimo) modicas insulas circumueniens, apud principium agri Bataui, uelut in duos amneis diuidit, seruatq; nomen, & uiolentiam cursus quā Germaniam præteruehitur, donec Oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior, & placidior adfluens, uerso cognomento Vahalen accolæ dicunt: mox id quoq; uocabulum mutat, Mosæ fluminis, eiusq; immenso ore eundem in Oceanum effunditur.

Hæc

Hæc ille. Vnde coniectura assequor istam Rheni partem ideo à Germanis *Vahalen*, siue *Vualem* uocitatam: quod *Vuali*, hoc est Galli ulteriorem, & latiore partem incolerent. Siquidem in nostrate lingua Gallos, Hispanos, & Italos etiamnum *Vualos* nuncupamus. Quod sanè *ῥῆναι* *ῥῆνιοι* etiam ad superiorem nostram sententiam roborandam fecit: nimirum quod Gallica lingua ut nunc, ita & olim Iulij Cæsaris tempestate à Germanica diuersa fuerit penitus. Insulam efficit *Batauorum*. Idem *Cornelius Tacitus* lib. 20. historiæ *Augustæ* originem, & situm & fortitudinem *Batauorum* hisce commemorat uerbis: *Bataui* donec trans *Rhenum* agebant, pars *Cattorum* seditione domestica pulsi, extrema Gallicæ oræ uacua cultoribus, simulq; insulam inter uada sitam occupauere: quam mare *Oceanum* à fronte, *Rhenus* amnis tergum, ac latera circumluit. Nec opibus Romanis societate ualidiorū attriti, uiros tantum, armâq; imperio ministrant, diu Germanicis bellis exerciti: mox per *Britanniam* gloria transmissis illuc cohortibus, quas uetere instituto nobilissimi populariū regebant. Hactenus *Cornelius*. Cæterum *Bataui* nunc *Hollandi* uocantur, ex quibus uir incomparabilis, ac totius nostræ Germaniæ lumē *Desiderius* ille *Erasmus Roterodamus* ortum trahit. De quo legito plura in *Chiliadibus* ipsius in prouerbio *Auris Bataua*.

Rhenus autem oritur ex *Lepontijs*, qui *alpeis*. *Tschudus* proconsul noster, duos diuersos Rheni fontes commemorat, priorem, & posteriorem, quorum riuus in unum confluat supra *Curiam Rhetorum* spatio milliarij Germanici. Et huius quidē tractu *Aetuatios*, *Rhinalden-*
seis,

seis, Schäferos, Tufis, & Ratzuns habitare. In illius uero
 Tauescheros, Abbatia Diserntis, Trans, Ilantz, Grub,
 Plyms, & Vallem Luginiam sitos esse. Idem de Leponti-
 tjs ita scriptum reliquit: Lepontij tenent summa alpium
 iuga cum adiacentibus uallibus, siti inter Heluetios, Ses-
 dunos, Salassos, Insubres, & Rhetos, citra, & ultra alpiū
 monteis. Porro quia non tantum Cæsar hic Rhenum per
 Nantuatium, Sequanorum, ac Mediomatricum fines la-
 bi dicit, uerumetiam Strabo lib. 4. eadem asserit: magnus
 scrupulus restat, qui nam fieri queat, ut Rhenus per tam
 longe (si Ptolemæo credimus) dissitos fines fluat. Eum
 itaq; Beatus Rhenanus ad hunc modum lib. 1. Rerū Ger.
 sustulit. Sequanorum ditio olim usq; ad Rhenum pertinge-
 bat, ut & Mediomatricum, ac Treuironum. Hinc Iulius
 Cæsar scribit Rhenum fluere per fineis Sequanorum, Bā-
 siliensem diocæsim, & Sungauiam intelligens. Et lib. 3.
 Porro nihil dubitationis habeo Mediomatricorum ditio-
 nem olim Rhenum attingisse, ut intelligamus Nemetum
 fortassis, aut etiam Vangionū fines partim illis fuisse sub-
 iectos, nimirum quum ualidiores essent res Gallorum, &
 priusquam Germania prima, & secunda ad ripam Rheni
 in Gallia constituerentur, id quod post Iulium Cæsarem
 factum est. Tribucorum.) Eosdem hic populos innue-
 re uidetur, quos supra Triboces appellauit. In plureis
 defluit parteis.) Plinius lib. 4. cap. 15. huic Cæsaris loco
 ita subscribit, eumq; illustrat. In Rheno autem ipso propè
 centum M. passuum in longitudinem nobilissima Batauo-
 rum insula, & Cannenusatum, & aliæ Phrysiorum, Can-
 chorum, Frisiabonum, Sturiorum, Morsatorum, quæ ster-
 h nuntur

nuntur inter Helinum, ac Fleuum. Ita appellantur ostia, in quæ effusus Rhenus ab septentrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit, medio inter hæc ore modicum nomini suo custodiens alueum. Vide 3, & 4 Europa tabulam apud Ptolemæum. Atq; is dies inducijs erat ab ijs petitus.) Gellius lib. 2. cap. 25. hanc uocem ita explicat: Inducias sic dictas arbitramur, quasi tu dicas, inde uti iam. Pactum indutiarum eiusmodi est, ut in diem certum non pugnetur, nihilq; incommodi detur: sed ex eo die postea uti iam omnia belli iure agantur, & reliqua. Nam qui uolet, totum caput legat, Simul ut dicebatur.) Græca dicendi forma est, simul, simul, pro cū, tum, uel tum, tum. Et cum ad confluentem Mosæ, ac Rheni.) Hunc locum uulgus nostrate etiamnum corrupto uocabulo Cobulentz, quasi dicas Confluens, uocat. In fines Sicambrorum receperat.) Volaterranus lib. 5. Geographiæ, & Sabellicus Sicambros Gelrhēseis nunc uocari existimant: quū tamē (ut supra li. 3. annotauimus) Iucundus, & Alciatus Menapios hoc nomine appellitēt. Quorum sententia mihi magis arridet, eo quod Gelrhia in Gallica Rheni ripa posita sit, & Cæsar Sycāmbros in Germanica ponat. Cui Strabo assentiens, ait. Post Menapios, qui utranq; Rheni ripam incolunt, Sicambri Germani consistunt. Cæterum hoc fortassis Volaterranum, & Sabellicum mouit, ut Sicambros Gelrhenses interpretarentur: quod Cornelius Tacitus lib. 12. historiarum asserit, eos à Romanis, excisos, ac in Gallias translatos esse. Item quod Suetonius in Augusto refert Sycambros se dedentes in Galliam traductos. Vnde & fieri potuit, ut quidam inter Menapios confederint, & nunc una

noce Gelrhenses uocentur. At quum Cæsar hoc loci scribat, Rheno transmissso, se in fines Sicambrorum profectum, & Strabo, ac Ptolemæus in 4 Europæ tabula eos adhuc Germaniæ magnæ populum asserant: Lucundus (ut mihi quidem uidetur) rectius eos intelligit, qui nunc principi de Nauso parèt. Quinquàm nō sim nescius Hermannū uerè nobilem illum Comitum Neuenariū sentire Francos antiquitus Sycambros esse dictos. Omnium autē rectissimè (ἀπὸ ἀντώνης) sentire uidetur Io. Pollius Bilueldanus poëta lepidissimus, qui eos duci Gelrhienſi Vilhelmo subditos ad hunc canit modū: En tibi bellaces gaudent parere Sicambri, Te obseruant Bataui, Menapijque simul. Denique quem usquàm sua defraudem laude, Hubertus ille Leodius, illorum ἑταίρος Germanicum, originē ac loci sitū ita describit: Sycambri Menapiorum regionē occupant, & Germanos indigites fuisse nomine ipso deprehenditur, Germanicè enim Sygenberger appellabantur. Vnde & Sycambri in uetustis codicibus scriptum reperitur. Habitarunt ad alteram Rheni ripam, paululū infra Vibios, & ad Ruram fluuiū: qui apud Dusbürgum Rheno miscetur &c. Nam qui uolet totum illius locum legere potest. Itaque & si summa difficultas faciendū pont.) Hoc quod Cæsar de se hīc prædicat, Suetonius, & Plutarchus confirmant. Ille quidem ad hunc modū: Germanos, qui trans Rhenum incolunt, primus Romanorum ponte fabricato aggressus, maximis affecit cladibus. Hic uero sic: Cæsar occasionem nactus, quum alioquin gloriæ cupiditate duceretur, quod primus omnium Rhenum exercitu traieciſſet, pontem instruxit &c. Tigna binā sequis

sesquipedalia.)supple in latitudinem. Nam dimensionem longitudinis mox innuit, dicens: Dimensa ad fluminis altitudinem: hoc est tanta longitudinis, quantum fluminis altitudo postulabat. Non publicæ modo directæ.)modo id est, more publicæ, ad quem modum & Liuius sæpe loquitur: ut modo Latrocinij, id est, in modum. Nam Cæsar hoc significare uult, pontem hunc non ad eum modum directè structū fuisse, quo alij, uelut pons publicus: unde Horatius Cocles Hetruscorum manum propulsauit, testante eodem Liuiio lib. 2. ab urbe condita. Contra uim, atq; impetum fluminis.)Eandem rationē & Plutarchus hisce uerbis affert. Quum trunci, ac ligna fluuiio delata ingentis ictus operi infligerent, ad eos excipiendos, uimq; fluminis refrenandam, Cæsar in superiori parti maximas coniugatas trabes præfixit. Diebus decem, quibus materia cœpta erat &c.)Plutarchus ijs, quæ modò citauimus, hoc subiungit, & hæc Cæsaris uerba ita corroborat. Incredibile spacium præbuit, intra decimum diem ponte perfecto. In Britanniam proficisci.)Hæc insula à Ptolemæo, ac reliquis ueteribus Albion uocatur. Vnde uero Anglia à recentioribus sit appellata: partim ex Rhenano partim ex Volaterrano discere possumus. Ille ergo sic li. 1. Rerū Germanicarū scribit: Britanni tot iam annis à piratis uexati, quū nulla superesset spes ullius à Romanis auxiliij, iamq; hostes insula partem occupassent: cogitant de Saxonibus conducendis, quorum præsidio occupatores istos Actacottos, Pictos, & Scotos exturbare possent. Aduentur igitur cum innumera multitudine per legatos accitus Vortigernus Anglorū (hoc nationi nomen erat) regulus.

Iamq;

Tamq̃ uictoriam aduersus hosteis sperabant, nec infelici-
ter res procedebat, quum à defensoribus amœnæ insulæ,
& diuitis amore captis, consilium occultum initur de in-
uadendo illius imperio, prætexunt itaq̃ stipendia non so-
luta, sicq̃ nato tumultu, facillime summa rerum potiūtur.
Hæc ille. Hic uero lib. 3. Geographiæ ab illo non nihil uas-
riat, sic scribens: Constans Constantij regis filius se primū
Deo, cœnobioq̃ dicans, mox regnum repetens à Vortiger
no Gerseorum rege (qui regnum arripuit) de medio tolli-
tur. Hoc tempore Engisto duce Saxones nouas quæren-
tes sedeis in Britanniam applicuere: qui quanquā minime
Christiani à Vertigerno in regni partem excepti sunt
auxilioq̃ ei contra Pictos, & Scotos fuere. Didonis insu-
per uis dicuntur astutia, ut agrum mercati, quantum pel-
lis bubula operiret, hac in tenues postea diuīsa parteis, ur-
bem cinxerunt in gyrum: quam sua lingua à pellis nomi-
ne Thoncastell (sic enim legēdum puto, non Tangrastel)
nominauerunt. Ita nanq̃ mihi Guilhelmus Peterfonius
Anglus ævónius, & taxeorum arcuum causa Tiguri hæ-
rens mihi retulit Anno Domini 1539. mense Octobri. Eo-
dem uero authore Thoncastel Anglicè tantum ualeat, ac se
Latine dicas: corrigia castelli. Hactenus ille. Cæterum si-
ue illi ex Beda, siue alio quopiam historicorum hæc mutu-
ati sint, certe multum diuersa ab his super eādē re Vūi-
richindus gestorum Saxoniorum lib. 1. scribit, qui & ipse
Saxo fuit. Sic nanq̃ Britanniam à Saxonibus occupa-
tam inibi narrat: Britannia à Vespasiano principe iam o-
lim inter prouintias redacta, & sub clientela Rom. multo
tempore utiliter degens, à uicinis nationibus impugna-

tur: eo quod auxilio Romanorum destituta uideretur. Populus namque Romanus Martiali imperatore à militibus interfecto, externis bellis grauitèr fatigatus, non sufficiebat solita auxilia administrare amicis: extructo tamen ingenti opere ad munimen regionis, inter confinia à mari usque ad mare, ubi impetus hostium uidebatur fore, relinquebāt regionē Romani. Sed hosti acriori, et ad bellandū prompto, ubi gens mollis, et pigra belli resistit: nulla difficultas in destruendo opere fuit. Igitur fama prodente de rebus Saxonis prospere gestis, supplicem mittunt legationem ad eorum postulanda auxilia, et procedentes legati, optima inquit, Saxones, miseri Bractis crebris hostium incursionibus fatigati, et admodum contriti, auditis uictoribus à uobis magnificè patratis, miserunt nos ad uos supplicantes, ut ab eis uestra auxilia non subtrahatis. Terram latam, et spaciosam, et omnium rerum copia refertam, uestre mandat ditioni parere: sub Romanorum hactenus clientela, ac tutela liberaliter uiuimus: post Romanos uobis meliores ignoramus: ideo sub uestre uirtutis alas fugere quærimus: uestre uirtute, uestris armis hostibus tantum superiores inueniamur, et quicquid imponitis seruitutis, libenter sustinemus. Patres adhuc pauca respondent, certos amicos Bractis Saxones sciatis, et eorum necessitatibus, atque commodis æque semper affuturos. Legati læti redierunt in patriam, exoptato nuntio socios lætiores redentes. Deinde promissus in Britanniam mittitur exercitus, et gratanter ab amicis susceptus, in breui liberat regionem à latronibus, restituens patriam incolis. Neque enim in id agendo multum laboris fuit: quippe qui iam olim aus-

Alta fama Saxonum perculsi terrebantur, dummodo præsentia eorum procul pelluntur. Erant enim hæ gentes Bractis aduersæ Scoti, Pehiti: aduersus quos militantes Saxones accipiebant à Bractis omnia ad usum necessaria. Manserunt itaq; in illa regione aliquanto tempore, uicaria Bractorum bene usi amicitia. Vt autem uiderūt principes exercitus terram latam, ac fertilem, & incolarum manus ad bellandum pigras, se uero ac maximam partem Saxonum sine certis sedibus, mittunt ad reuocandum maiorem exercitum, & pace cum Scotis, & Pehitis firmata, in cōmune contra Bractros consurgunt, eosq; regione propellunt, suæ ditioni regionem distribuunt. Et quia illa insula in angulo quodam maris, sita est, Anglosaxones usq; hodie uocantur. Ad hæc cognoscenda priusquam periculum &c.) Suetonius Tranquillus hanc Cæsaris prouidentia (ut supra quoq; in præfatione diximus) hisce uerbis comprobat: In obeundis expeditionibus dubium cautior ne, an audentior. Exercitum neq; per insidiosa itinera duxit unquam, nisi perspeculatus locorum situs: neq; in Britanniam transuexit, nisi ante per se portus, & navigationem, & accessum ad insulam explorasset. Quod inde erat breuissimus in Italiam traiectus.) Infra à principio lib. 5. hunc portum Itium uocat. De quo lege plura apud Ptolemæum lib. 2. cap. 9. tabula Europæ 3. Strabonem lib. 4. Et Volaterranum li. 3. Geographiæ. Qui se de superioris temporis consilio.) De isto Morinorum consilio inde supra in fine ipsi lib. 3. Inusitato genere tormentorum.) Quæ species sint tormentorum ex 11. cap. lib. 4. apud Vegetium patet. Vbi inter alia tormentorum genera

nera, balistā primo enumerat: eamq; funibus, neruis, choradisq; ita tendi, ut quanto maiora brachiola haberet, hoc est, quanto maior esset, tantò spicula longius mitteret. Deinde onagram, quo lapides dirigebantur. Postremo scorpiones (quas nunc manubalistas inquit, uocant) ideo sic dictos, quod paruis, subtilibusq; spiculis mortem inferant. Hæc, atq; alia nimirum tormentorū genera Britannis hominibus feris, ac barbaris, longeq; à Romanorum consuetudine alienis inusitata uidebantur: non secus atq; Gallis ambulatoriæ turres, ut superius sæpe in urbium oppugnatione exploratum est. Scaphas longarū nauium, Item speculatoria nauigia. Scaphæ nauiculæ sunt, quæ maiores naueis consequuntur. Speculatoria autem nauigia eadem sunt, quæ alio nomine exploratoria uocantur: quod (ut inquit, Vegetius lib. 4. cap. 37) ne candore prodantur, colore Veneto tinguntur, & funes cæra etiam (qua inungi solent naues) inficiuntur. Nautæ quoq; uel milites Venetam uestem induunt, ut non solum per noctem, sed etiam per diem facilius lateant explorantes. Verum enim uero ne quid dissimulē, Vegetius idem paulò ante uerba modò citata scaphā, & exploratoriā pro eadē naui usurpat: quū tamen Cæsar hoc loco diuersas esse haud obscure innuat. Quæ in stationibus erant. Stationes cū diurnæ tum nocturnæ militū excubiæ dicuntur, Ger. die schiltuuacht. Alienū esse tempus. Circū specti, fidi ac prudentis Imperatoris Cæsar hic nobis præbet. Ex illius namq; officio est, omnina prius experiri q̃ armis decertare, ac exercitū suum in discrimen uocare. Id quod & Tranquillus de Iulio in hæc testatur uerba: Quosæpius inquit, uicisset, hoc minus
 expe.

experiendos casus opinans: nihilq; se tantum uictoria ac-
quisiturum quantū aufferre calamitas posset. Quod pro-
pinqua die æquinoctij.) Quoniam supra dixit, exigua æsta-
tis parte reliqua, nihilominus se in Britanniam nauigare
constituisse, necessum est, ut hic æquinoctium autumnale
intelligamus: quod secundum ueteres mathematicos 8 Ka-
lendas Octobris fit: secundum Recentiores uero 17 Kalen-
das Octobris, quando Sol Libram ingreditur. Nam alterum
æquinoctium, quod Vernale uocatur, iuxta priscorum sen-
tentiam Octauo Kalendas Aprilis: iuxta Neotericorum
autem computationem 17 Kalendas Aprileis contingit,
quando uidelicet Sol Arietis signum intrat. Quo per-
fugio superiori anno.) Tum enim (ut ex fine superioris li-
bri manifestum est) se, suaq; omnia in continenter syluas,
& paludes contulerant: quod se inferiores in pugna cum
Cæsare indipiscenda uiderent.

ARGUMENTVM LIB. V.

DE BELLO GALLICO.

Principio qua forma naueis Oceano idoneas fieri iussu
serit: Deinde Treuirorum defectionem Indutiomaro aus-
thore factam describit. Tertio quibus modis in Britan-
niam redierit: ubi & insulæ situm, ambitum, Britannorū
mores, ac instituta magis Geographicè, ex actiusq; quàm
in superiori libro, explicat. Deniq; quo pacto eosdem de bel-
lauerit. Quartò Eburonum defectionem, Ambiorige, &
Catiuulco ducibus: & quibus insidijs Q. Titurius Sabi-
nus, & L. Arunculeius Cotta legati ab iisdem oppressi
h , sint.

sint. Quinto Neruiorum rebellionem prædicti Ambioris
gis ductu factam. Sextò qua ratione Galliã fermè totam
rebellantem in officio retinuerit. Septimò & ultimò qui-
bus modis Labienus Indutiomarum castra Romana opo-
pugnare conatum oppesserit.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM V.

Io. Rhellicani Annotationes.

V A' M Q V I B V S I N
nostro mari &c.) Pomponius
Mela lib. 1. ait, totam terrã Ocea-
no circumdari. Ea autem parte,
qua Europam ab Africa mare
disiungit, & Asiam contingit, no-
strum dici. Cur autẽ idem mare
mediterraneum, & interclusum etiam uocetur, supra li-
bro 3. diximus. Quòd si quis plura de hoc mari cognosce-
re cupit: doctissimos Vadiani nostri commentarios in præ-
citato Mela loco consulat. Quod à Pirustis finitimam
partem prouintiæ.) Quas genteis Cæsar hic Pirustas,
Ptolemæus in 5 Europæ tabula Pirusas uocat: & in extre-
ma Dalmatiæ parte, uersus Macedoniam easdem ponere
uidetur. Strabo autem lib 7. Piruscas, easq; in inferiori
Pannonia locat. Vide 6 Europæ tabulã. In fines Tre-
uirorum.) Hos Ptolemæus in 3 Europæ tabula Triberos
appellat.

appellat. In syluam Arduennam abditis.) Strabo lib. 4. de Arduenna sylua hæc prodidit: Arduenna, inquit, sylua est procerarum arborum permagna quidem, uerum haud magnitudine tanta, quantam rerum scriptores tradidère, stadijs millibus quaternis. Hactenus ille. Porro Galli eam nunc in uernacula sua foreste Dardena uocant & Germani syluam Leodiensem, den Leuticher Vuald: propterea quod ad Eburones, hoc est Leodienses pertinere, ut supra quoque Cæsar lib. 1. loquitur. Quæ in Meldis factæ erant.) Idem Strabo lib. eodẽ Lexouios, & Meldos Oceano uicinos esse perhibet: atque in Gallia Lugdunensi eos ponit. Ptolemæus autem, Plinius, & Volaterranus in eadem quidem Galliarum parte, sed in alio tractu, nempe iuxta Heduos, & Lugdunum metropolim prope Galliam Narbonensem. Quod si ita habet, duo populi sunt, qui hoc nomine gaudent: & Cæsar de Oceani accolis hic loquitur. Nam si tertiam Ptolemæi tabulam Europeam quis contempletur: facile conijciat naues non ad Cemmenos montes fabrefactas, quibus milites Cæsareani in Britanniam transportarentur. Naues enim propter loci distantiam à mari non sine amplissimis impensis in Oceanum deduci potuissent. Verum enim uero hanc controuersiam Beroaldi lectio nobis pulchre componit. Nam pro in Meldis, legit in Belgis. Id quod huc optime quadrat. Siquidem quum Belgæ una parte Oceanum uersus septentriones attingant: uerisimile est naues istas in ibi factas, quibus Cæsar per Oceanum in Britanniam traiecturus erat. Religionibus impediri &c.) scilicet aliis quibus, ut ominibus, & augurijs parum felicibus.

Fidem

Fidem reliquis interponere, iusiurandum poscere.)
 supple cœpit, ut exponit Priscianus: uel ut alij interpretan-
 tur, Interponere interponebat, poscere poscebat. ut sit, infi-
 nitius pro indicatiuo positus, *παρ' ἑκατάχρησιν*. Quod
 Corus uentus nauigationem impediēbat.) Sine aspiratio-
 ne Corus scribit debet, qui idem & Caurus dicitur. De
 quo Aulus Gellius lib. 2. ca. 22. ita scriptum reliquit: Tres
 sunt uenti orientales, Aquilo, Vulturnus, Eurus, quorum
 medius Eurus est. His oppositi & contrarij sunt alij tres
 Occidui, Caurus, quem solent Græci *Απ' ἑσπ' ὄρου* uocare: is
 aduersus Aquilonem flat. Item alter Fauonius, qui Græ-
 cè uocatur *Ζέφυρος*: is aduersus Euriū flat. Tertius Afri-
 cus, qui Græcè uocatur *Λίψ*: is aduersus Vulturnum flat.

Qui magnam partem omnis temporis in his locis flare
 cōsueuit.) Ex præcitatis Gellij uerbis, & ex 3. Europæ ta-
 bula apud Ptolemæum ratio huius flatus liquido constare
 potest. Nam quum Britannia (teste Plinio) partim uersus
 occasum uergat, partim uersus Septentrionem: necessum
 est, Caurum uentum maximè indidem aduersus Aquilonē
 spirare, quippe contrarij inter se existentibus illis duobus
 uentis. Cum annotinis: hoc est, quæ annonam uehe-
 bant, ut sit denominatiuum, sicut à sero serotinus. Eo mi-
 nus ueritus nauibus.) Obserua ita Latine dici uereor tibi
 sicut timeo tibi. Testudine facta. Vnde, & in quem
 usum testudo contexta sit olim, supra lib. 3. per occasionem
 diximus, ubi muralium falciū ex Vegetio mentionem fe-
 cimur. Nascitur ibi plumbum album.) Plinius li. 3. 9.
 cap. 17. tradit candidum plumbum multum ariditatis ha-
 bere: nigrum uero esse totum humidū. Illudq; eam ob cau-
 sam

sam nulli rei sine mixtura utile. Neq; argentū ex eo plum-
bary, eo quod argentum prius lique scat. Confirmantq; in-
quit, si minus albo nigri quam satis est, misceatur, erodi ab
eo argentum. Insula natura triquetra. id est, trian-
gula est, ut Strabonis interpres lib. 4. uertit. Cuius unum
latus est contra Galliam &c.) Quoniam ea, quæ Volater-
ranus lib. 3. Geographiæ scribit non parum ad hunc locū
illustrandum faciunt: age eius uerba huc transcribamus.
Sic ergo ait: Insulam totam sicuti olim in tria promonto-
ria, seu treis angulos, in totidem deinde regna diuiserunt:
ubi Cantium, & Londinum, Angli terram appellant, quæ
loca maritima uersus Galliam, & humaniora continet, ex
Anglis Saxonibus appellata, quia eam partem occupaue-
runt. Deinde ad latus occidentale Scotiæ regnum, ubi in-
sula ingens Caledonia, & mare Caledonium illi uicinum
Ptolemæo, cæterisq; Geographis ponitur. Hactenus ille.
Cæterū Ptole. tabula Europæ .i. quod Cæsar hic Cantium
Nutantium uocare uidetur. Dimidio minor, ut existima-
tur, Britan.) Pli. lib. 4. cap. 16 ait Iberniæ eandem latitu-
dinem esse, quæ Britannia, sed longitudine ducentorum
millium passuum minorem. In hoc medio cursu est insula.)
suple inter Britan. & Iberniā. Cōplures præterea mino-
res.) Ptolemæus in prædicta tabula supra Monam, Lim-
num, & Adron ponit: & triginta Orchades Britaniæ, &
sex alias insulas partim Iberniæ, partim Britannia obie-
ctas. Dies continuos tringinta sub Bruma.) Sub bru-
ma, id est, sub Solstitiū brumale. Quod tamen Cæsar nō
compererit, ideoq; nec eidem uero simile uidetur: tamen
ratio usus, ac rerum experientia uerum esse docet. Quamob-
rem

enim quis magis Septentrionem uersus proficiscitur, tantò in hyeme noctes longiores: & è contra in æstate dies longiores sunt. Hinc fit ut dies æstiuus Cracouia, & nox hyberna circiter horâ solidam nostrates superent. Vnde etiâ (quod multò plus est) fiet, ut apud Thylenſeis, ac Bilapios (quos ἡ βολοίταις Græcè uocaueris, eo quod adeò laetas, & prolixas habeant auriculas, ut super unam cubent, & altera se tegant) extremos Septentrionis populos sub æstiuo solstitio continui dies, & sub hyberno continuæ noctes sint. Cuius rei Plinius lib. 2. cap. 77. in hæc uerba testimoniū perhibet: Solstitialibus diebus, accedente Sole propius uerticē mundi, angusto lucis ambitu, subiecta terra, continuos dies haberi senis mensibus, noctesq; diuerso ad Brumam remoto. Quod fieri in insula Thyle Pythias Massiliensis scripsit, sex dierum nauigatione in Septentrionem à Britannia distante. Quidam in Noma, quæ distat à Camalduno Britannia oppido circiter ducentis millibus, affirmant. Perhibet & Ioannes de sacro Busto in sphaera sua materiali rationem eiusdem rei in hæc addens uerba: Illis quorum Zenith est inter circulum Arcticum, & Polum mundi Arcticum contingit: quod horizon illorum interfecat Zodiacum in duobus punctis æque distantibus à principio Cancrī. Et in reuolutione firmamenti contingit, quod illa portio Zodiaci intercepta semper relinquatur supra horizontem. Vnde patet, quod quàm diu Sol est in illa portione intercepta, erit unus dies continuus sine nocte. Ergo si illa portio fuerit ad quantitatem signi unius, erit ibi dies continuus unius mēsis, sine nocte. Ad quantitatem uero duorum signorum erit duorum mensium &c.

Quot

Quot autem nationes in insula Thyle habitent, & quo pacto se sub utrumq; solstitium gerant, Procopius lib. 2. luculenter ostendit: ideoq; eius rei descriptionem iuxta Christophori Porsenæ translationem huc auctarij uice transcribere uisum est. Nationes, inquit, tredecim insulam inhabitant, affluentissima quadam mortalium multitudine, regesq; singulis nationibus præsent. Et apud has uniuersas mirandum quid fieri cōtingit. Siquidem circa extremum æstatis tempus dum in autumnum hæc se circumagit ad quadragesimum, plurimum diem, haudquaquam Sol in occiduum uergit: sed per omne id tempus supra terram existit, ac uisitur. Dein minore quàm mensium sex interuallo circa hyemisq; postrema, eadē in insula, per dies sol 40. nuspiam compareret, sed perpetua hæc offunditur nocte. Unde & per id tempus negotiorum omniū remissio tenet quā in ea regione sunt homines, quandoquidem nullo pacto uersari inter se hi mutuo queant. Mihi uero hanc insulam adueundi, & si nimium properanti oblata nunquam occasio est, ut miranda ista conspicerem. Ab his tamen quærendo, ac sciscitando, qui inde se ad nos contulerunt, num ea in insula statis temporibus sic oriretur (ut traditur) Sol, & occideret, certiore esse eius rei comperisamam ex eorum præsertim relatu, qui Solem ea in insula identidem affirmarent per dies hos 40. nec occidere quidem: sed eius regionis hominibus in orientem alibi comparere, & nonnullis in locis ad occidentem, in horizontemq; rursus hunc redeuntem, eundem se in locum recipere, ubi & die superiore orientem conspexerant, & hunc in modum noctem unam hos computare iam pertransisse: rursusq; quā nocte ~~unam~~ tempus

tempus aduenerit, ut Luna, ita & syderū cursibus aliorū animaduersis, dierum hos spacia contemplari. Deniq; dierum quinq; & triginta magnæ huius, & perpetuæ noctis transacto iam tempore in montium cacumina ex eorū cōsuetudine nonnullos emittere speculatum, ut sicunde forte ex aliqua specula Solem conspexerint, hominibus statim inferiora tenentibus loca renuntient, post quintum diem ut his Sol omnino illuceat fore. Tunc uniuerfos ut fausta sibi re nuntiata panegyricis laudibus celebrare, & hæc ipsa in tenebris agere &c. Ex quibus omnibus apparet, nō uanum esse (teste Iulio) quod quidam de his prodiderunt insulis, dies cōtinuos 30 sub bruma esse noctem. Certis ex aqua mensuris.) Clepsydras nimirum intelligit, quibus & Græci, & Romani in horarum spatijs dimetiendis perinde utebantur, ut nos iam arenarijs horologijs. Breuiiores noctes suple æstatis. Quum enim exercitum iam ante ex hybernis Gallicanis eduxisset, quàm in Britanniam solueret, dubio procul isthæc noctis dimensio in æstate est facta. Ita omnis insula in circuitu est uicies &c.) Plinius in antè citato loco ex Pythiæ, & Isidori sententia docet: Britanniam circuitu patere 3. M. Passus, & 75. M. Ex Agrippæ autem sententia longitudinem 800 mille passuū esse credit: Latitudinem 300 millium. Britanni se gladio inficiunt.) Plinius idem lib. 22. cap. 1. Glastum, inquit, simile plantagini in Gallia uocatur: quo Britannorū conuuges, nurusq; toto corpore obsitæ quibusdam in sacris nudæ incedunt, Aethyopum colorē imitantes. Hæc ille. Cæterum quia Herodianus sub finem lib. 3. quædam de Britannorum ueterum moribus scribit, quæ ad hunc locum illustran

illustrandum facere uidentur, idcirco ea secundum Politi-
tiani interpretationem huc adscribenda duxi. Neque ait, ue-
stis usum cognorunt: sed uentrem, atque ceruicem ferro
incingunt, ornamentum id esse, ac diuitiarum argumen-
tum existimantes: perinde ut aurum ceteri barbari. Quin
ipsa notant corpora pictura uaria, & omnifariam for-
mis animalium: quo circa ne induuntur quidem, uidelicet
picturam corporis ne adoperiant. Sunt autem bellicosissima
gens, atque audacissima cædis, tantum scuto angusto, lancea-
que contenti. Præterea gladio nudis corporibus dependente:
loricæ, ac galeæ penitus ignorant usum &c. Vnde appa-
ret etiam Seueri Imperatoris, & Herodiani temporibus
eundem pingendi corpora morem apud Britannos fuisse:
qui Iulij Cæsaris ætate fuit. Equites hostium, effeda-
riique &c.) Per digressionem hætenus situm, ac mores Bri-
tannorum descripsit: nunc ad institutam historiam & bel-
lum cum Britannicis equitibus gestum redit. Supra enim
de hostibus ita narrat. Illi equitatu, atque effedis ad flumen
progressi &c. Ad flumen Thamesim.) Supra enim
dixit Cæsar à maritimis ciuitatibus per hoc flumen Cassi
uellauni fines diuidi. Volaterranus uero li. 3. Geographiæ
Londinum ad Thamesim fluuium quem uulgus Angli-
canus nunc Thenis uocat, (ut multis ingenij dotibus orna-
tus iuuenis D. Georgius Sophocardius Scotus Tiguri in
Abbatissano collegio agens mihi retulit) situm esse affir-
mat: ibique regiam sedem esse. Oppidum autem Britan-
ni uocant, quum syluas impeditas uallo &c.) Istiusmodi
fermè oppida, & domos olim etiam apud Germanos fuisse
idem Herodianus lib. 7. in hæc uerba testatur: Sunt ur-

bes, ædificiaq; Germanorum incendijs maxime idonea.
 Rara enim apud eos structura è lapide, & lateribus coctis
 libus: densisq; potius syluis, quarum confixis, coagmenta-
 tisq; lignis, quædam quasi tabernacula ædificant. Duo
 bus commeatibus. id est, duabus transmissionibus, seu pro-
 fectionibus. Concilioq; Gallorum Samarobrinæ per.)
 Ptolemæus lib. 2. cap. 9. unica litera immutata Samarob-
 brigam uocat: Ambianorumq; oppidum esse uult. Volae-
 terranus autem lib. 3. Geographiæ Samarobrinam Rhe-
 morum urbem statuit. At (cum doctissimi hominis uenia
 dictum uolo) hallucinatus uideri potest. Etenim nullum
 Rhemorū oppidum à Geographis hoc nomine recensetur.
 Adhæc quum Cæsar antea dixerit, se propter subitos Gal-
 lorum motus in Galliam festinasse, non est uerosimile, eum
 fermè in postrema occasum ac meridiem uersus parte con-
 cilium celebrasse: quū è diuerso Ambiani statim post Mo-
 rinos (in quorum portum ex Britannia appulerat) occur-
 rerent, id quod ex 3. Europæ tabula apud Ptolemæum li-
 quidò apparet. Diuersum ab his omnibus Hubertus sen-
 tiens, ait, Samarobrinam nunc Cameracum dici: propte-
 rea quod Galli eam nūc uulgò Cambray, Itali, uero Sam-
 berei uocent. Tertiā in Essuos.) Quum Cæsar su-
 pra li. 2. eos Sueffones uocet, quos Ptolemæus in modò ci-
 tata tabula Veffones: mihi uidetur librariorum incuria
 pro Sueffones, uel Veffones scriptum esse Essuos. Nullus
 enim Geographorum ueterum (quos ego saltem uidi) Essu-
 orum Galliæ populorum meminit. Inter recentiores uero
 Iucundus & Marlianus authores sunt, Essuos Armoria-
 eis ciuitatibus proximos esse: à Belgis remotos plusquā
 centum

centum millia passuū. Et Gallice Retelois oultre tornay uocari asserunt idem: Hubertus uero uir haud indoctus in Eburonibus suis, ac Tungris putat, Effusos eos nunc esse, qui circa oppidum Et habitant: quod superioris Germaniæ dialecto Efs nominaretur. Treis in Belgio collocauit. Id est, in reliqua Belgij parte. Neruij enim, Sueffones, & Treuiri etiam ad Belgicam Galliam spectant. Trans Padum, id est, in Transpadana Italia, quæ nona Italiæ regio à Plinio li. 3. ca. 17. recensetur. Padus enim (qui & Eridanus à Græcis dictus est) Togatā Galliam à Transpadana Italia disiungit: ut ex 6 Europæ Tabula apud Ptolemæū apparet. Qui sub imperio Ambiorigis. Vterq; enim (ut ex 6 lib. de bello Gal. infra patet) dimidiæ partis Eburonum rex erat. In pacatissimam & quietissimam. utpote qui Rhemis fidelissimis Romanorum socijs fratres erant, adeoq; illorum beneficio cōseruati: dum Cæsar Nouiodunum expugnauit, quemadmodum supra lib. 2. narrat. In Galliam morari constituit. Græca cōstructio, pro in Gallia. Græci namq; in etiā cum accusatiuo construunt, quando nos, uel quoslibet in loco esse, uel futuros esse significamus: ut αἱ Γαλατίαρ ἐμὴν παρῶν, id est, in Galliam perseuerare. Erat in Carnutibus. id est, inter Carnutes (rursus enim Græca loquendi forma est omnibus etiam Latinis historicis perquam familiaris) Lugdunensis Galliæ populos: quorum oppidū est Genabum. Est autem Carnutum regio (ut Cæsar infra lib. 6. perhibet) totius Galliæ media. Quod sanè uerū esse ex 3. Europæ tabula constat. Ad castra oppugnandi uenerunt. suple gratia. Est enim Ἀττικὴ ἑκκαψίς. Nam

& illi ^{ἡλικία} in eiusmodi locutionibus omittunt, ut τὸ μακρὸν
 ὁδὸν ἔλθει, id est, discendi uenit, suple causa. Sese pro
 Caesaris in se beneficijs.) Hæc Ambiorigis oratio generis
 suasorij est. Legatis namq; Cesareanis persuadere cona-
 tur, se cum Caesari, tum ipsis bene uelle. Vtitur autem pri-
 mum argumento à gratitudine sua erga Caesarem pro ac-
 ceptis beneficijs. Deinde per occupationem diluit id, quod
 sibi ab aduersarijs de castrorum oppugnatione obijci pos-
 set: uiciturq; coniecturali argumēto & criminis translatio-
 ne, dum culpam bellici, ac hostilis motus in multitudinem
 transfert: & quando ait, non uerisimile uideri, se tantulis
 copijs adeò ingentem Ro. exercitum aggredi, ne dicat con-
 terere in animum induxisse. His coniecturis præmissis,
 dolum, ac mendatium subiungit, commune uidelicet Gala-
 lorum decretum esse, uno die omnia Romanorum hyber-
 na oppugnare: ad quod efficiendum ingentem Germano-
 rum manum conductam esse. Coactu ciuitatis.) Si-
 cuti dicimus permissu, iussu &c. Suaq; esse huiusmodi im-
 peria &c.) Ist hæc imperia Alexander ille Curtianus pre-
 caria uocat. Primorum militum centuriones.) pro
 militum Beroaldi & Aldi exemplar ordinum, & meo iu-
 dicio rectius legunt. Maiorum enim, ac Minorum ordi-
 num centuriones in antiqua Rom. militia fuisse ex 2 Ve-
 getij lib. cap. 8. discimus: ubi in hæc inquit uerba: Vetus
 autem consuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis
 promoueretur centurio primipili: qui non solum aquilæ
 præerat, uerum etiam quatuor centurias, hoc est quadrin-
 gentos milites in prima acie gubernabat. Hic tanquàm
 caput totius legionis merita consequebatur, & commo-
 da.

da. Qui enim uolet, totum caput perlegat. Suam
sententiam in utranq; partem esse tutam.) *διδυμμά* est,
sed infirmum: facile namq; ad hunc modum eueriti potest.
Imò uero diceret aliquis utraq; sententiæ tuæ pars, multū
& temeritatis, & periculi habet. Nam temerarium ne di-
cam stultū est, hosti credere: nec minus periculi inest, quip-
pe qui insidias struere possit. Deinde ut maxime tota Gal-
lia cum Ro. conspiraret: satius erit Martis aleam in castris
experiri, quàm ut nos ultrò in insidiarū discrimen conijeci-
amus. Qua de re consulto Ci. lib. 2. ad Herennium: ubi
de confirmationis ratione agit. Tum demum Titus-
rius.) Quandoquidem Titurius saniori collegæ sui consi-
lio parere noluerat, sed temerarium relinquendorum ca-
sistrorum consiliū inierat: par quoq; erat, ut primus omnium
temeritatis suæ pœnas lueret. Sic enim & hic Cæsar de eo
scribit, & Hesiodus de omnibus temerarijs consultoribus
non tam eleganter quàm uerè cecinit: *ἔσθ' ἡ κακὰ βουλὴ τῷ
βουλήνῃ ἐν τῇ κακίᾳ*. Quod carmē nos ad hunc modū La-
tinum fecimus. Consilium prauum domino nocet,
unde profectū. Eiusdem ordinis.) id est, qui etiam cen-
turio primipili erat. Et primorum ordinum centuri-
ones.) De quibus uide ante allegatum Vegetij locum li. 2.
cap. 8. Interim dum de conditionibus &c.) Vbinam hæc
in Eburonibus gesta sint, Hubertus ostendit, dicens: Sa-
binum in ea Leodij uia interfectum, quæ apud eadem S.
Crucis est: atq; ab eodem Sauiniā binu mutato nuncupa-
tā. In Aduaticos.) id est, Tungros Belgicæ Galliæ popu-
los, ab Atuaco oppido ita uocatos: ut Beatus Rhenanus
lib. 3. Rerum Germanicarum edisserit. Idem nunc Iucun-

do authore Bosleduc Gallicè uocantur. Si autem Volas
terrano credimus, Brabantini nunc dicuntur. Itaq;
& confestim missis nuntijs, ad Centrones &c.) Hubertus
Leodensis Centrones legit, atq; oppidum eiusdem nomi-
nis Centron in patria Leodiensi, tribus à Tungris lapidi-
bus ponit. Quem si etiam de Grudijs, Leuacis, Pleumo-
sijs, ac Gordunnis consulueris, bonum ac literatum otium
non perdes. Muralium pilorum.) Vnde muralia pila
dicta sint ex 20. cap. lib. 1. Vegetiani clarescit: ubi docet
pedestrem exercitum, tum murum uocari solitum, quum pi-
late legiones præter scuta, etiam cataphrattis, galeisq;
fulgebant. Pinnæ loricae.) De his infra lib. 7. habes
binus in Alexiæ oppugnatione: ubi annotationes Iucun-
di consule. Erant in ea legione. suple quæ in Neruijs
ductu Ciceronis hybernabat. Qui iam ordinibus ap-
propinquarent.) scilicet centuriones hostibus. Primis, id
est cum primis ordinibus, hoc est prima, & secunda cohors
tribus. Vegetius namq; lib. 2. cap. 15. refert, aciem pedestrem
à prima cohorte incipere ordinari in cornu dextro. Et
paulò post, nec non, inquit, in prima acie dimicantes pri-
ncipes uocabant, hoc est ordinarij, cæteri q; ordinales. Et
uerutù in Baltheo defigitur.) Verutù (teste Vegetio li. 2.
cap. 15.) spiculù minus est, ferro triangulo, untiarum quinq;
hastili trium pedum, & semis: quod olim uerriculù, nunc ue-
rutù dicitur. Iniquo loco dimicare.) Quippe quum hosteis
ualli magnæ propinqui essent, & trans riuum uersarentur,
qui Ro. transeundus erat, præterea paucis Cæsareanis cum
multis hostibus pugnandum erat. Traducunt) scilicet
per uallem, ac riuum. Obstructis in speciem portis.)
suple

supple quod timorē simulabant. Quod eā non posse.) Eā aduerbialiter hic ponit, sicut hāc, isthāc &c. nisi mēda sit. Nam Beroaldi exēplar eas legit; ut referat portas. Vtroque autē modo legatur, sensus in idem redit, eā enim splendū per portam. Quæ Armoricæ appellātur.) Plinius lib. 4. cap. 17. docet totam Aquitaniam olim Aremoricam uocatam esse. Cæsar, autem infra lib. 7. eas demum ciuitates Aremoricas uocat, quæ Oceanū attingūt. Quæ sanē ex Germanis brachium, hoc est sinum maris significat: & per complexam, Armoricæ ciuitates, perinde quasi dicas maritimæ ciuitates. Et fieri potest ut uel Aquitanū quidam maritimi Germanicè locuti: uel hanc uocē à Germanis mutuati sint. Præsertim quum Strabo lib. 4. Aquitanos non modo lingua, sed corporibus quoque permutatos asserat. Senones.) supple Celticæ Galliæ populi Cemanenis montibus adiacentes: ut ex 3 Europæ tabula cognoscimus, & supra li. 2. paucis annotauimus, Gallicè nomen truncatum Sen adhuc retinent. Alteros pro uetere.) scilicet Heduos, qui Romanorum fratres erant, ut Cæsar ipse supra lib. 1. disertis indicat uerbis. Alteros supple Rhēmos, de quibus superius ab initio li. 2. Ariouisti bello, & Tenēterorum.) De illo sub finem lib. 1. De hoc ab initio lib. 4. Altera ex parte Senones, Carnutesque &c.) Senones quidem quod Cauarinum regem suum regno eiecissent: Carnutes uero quod Tasgetium regem suum interemerant. Ad finitimas ciuitates.) scilicet Sueffonum, & Mediomatricum, ut 3 Europæ tabula præfert.

Hac re cognita omnes Eburonum ac Neruiorum.) Beroaldi lectio Treuironum, & haud dubiè rectius habet. Indutiomarus enim (qui modò in flumine perierat) illorū

dux fuerat, ut ex uno, atq; altero istius libri loco apparet.

ARGVMENTVM LIB. VI.
DE BELLO GALLICO.

Primò, Senonũ defectionẽ Acconis cõsilio factã, & quo modo ijdẽ cum Cæsare in gratiam redierint describit. Secundò, Bellũ cum Treuiris gestũ: & quo pacto ijdẽ à Labienouicti sint. Tertiò, Quibus de causis Rhenum de-
nuò trãsierit: ubi & Gallorum & Germanorum ritus, mo-
res, ac instituta Graphycè depingit. Quartò, Bellũ cum
Ambiorige pugnã detrectante gestum. Quintò, Sicam-
brorum transitum, ac irruptiones in Eburonum fines: &
quibus modis ijdẽ Ciceronis castra (qui impedi-
mẽtis ad Vatuca præsidio relictus erat) op-
pugnarint. Demum ad Ambiorigis
fugam, latebrasq; descri-
bendas redit.

IN

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO GALLICO LIBRVM VI.

Io. Rhellicani Annotationes.

ULTIS DE causis.) Quorum hanc potissimam sub calcem superioris libri recensuit: quippe quod Gallis doleret, sibi bellicam maiorum gloriam ereptam, & quod populi Romani imperia perferre cogerentur. Delectum habe

re instituit.) *suple in Italia.* Siquidem Plutarchus ait Caesari ex Italia in Caesarum supplementum treis legiones uenisse. Cn. Pompeio proconsule.) scilicet Hispaniae designato. Idem namq; Plutarchus in Crassi uita refert,

Pompeium, & Crassum consulatu per uim potitos esse, & deinceps sortitione facta, huic Syriam, illi Hispaniam obtigisse. Cum imperio maneret. id est, magistratu fungere tur, quae locutio historicis frequens est, praesertim Liiuius. Sic enim lib. 3. secundi belli Punici loquitur: T. Atilius Crassus in Siciliam cum imperio, qui classi praesesset, missus est. Sacramento.) i. iureiurando. Rogauisset, id est, astrinxisset. Et haec locutio historica est. Idem namq; Liiuius lib. 1. belli Macedonici, L. inquit, Cornelius Lentulus Praetor cum quinque legatis profectus est, obuios in agris sacramento rogatos arma capere, ac sequi cogebat.

Et amicitiae tribuisset.) Praeter affinitatem Caesaris

i s cum

cum Pompeio, etiam amicitiae uinculū intercefferat, quod tamen cum Crasso cōmune habebant. Isii namq̃ tres reip. munera inter se partiebantur, ut testatur Plutarchus in ante citata Crassi uita, & Appianus lib. 2. bellorum ciuiliū: ubi ait à Catone dictum in illos, quod resp. nuptiarū lenocinio corrumpetur, & ab alio quodam eosdem tricipitium nominatos, idem auctor est. Duplicatoq̃ earū cohortium numero.) Quoniam supra lib. 5. ait unam legionem, & quinque cohortes Sabino, & Cottae commissas fuisset, & inibi non multò post per paucos ex his incolumes in Labieni hyberna peruenisse: per duplicatū numerum ferme treis legiones intelligo. Obsidibusq̃ de pecunia cauent.) Cauent suple Treuiri, hoc est securas reddunt alias ciuitates sibi deuinctas. Obsidibus. i. per obsides. De pecunia. i. stipendio numerando. Cautum enim (ut habetur in li. de uerborum significationibus) intelligitur siue personis, siue rebus cautum sit. Is autem cautus, hoc est securus (Alciato explanatore) est cui uel pignore, uel fideiussione consultum est. Cisrhenanis omnibus Germanis.) scilicet Segnis, & Cōdrusis, de quibus in sequentibus Caesar ipse. Porro qui Germaniae populi praeterea Gallicam Rheni ripam incoluerint, Plinius lib. 4. cap. 17. uideatur. Proximis quatuor legionibus coactis.) i. quas recens delegerat, ut ab initio istius libri patet. In hyberna.) suple quae Samarobrinæ tripartita erant, sicuti Caesar ipse sub finem lib. 5. docet. In Lutetiam Parhisiarum transfert.) Ptolemæus Lutetia à Luto, quod lutosa urbs sit, uocat. Quale aut, & quātulū oppidulū fuerit tempore Iulij Caesaris Rhenanus li. 3. Rerū Germanicarū doctissimè describit

describit: ubi & monet nomina huiusmodi populorum, ut Raurici, Mediomatrices, Treuiri, & Parhisi, nunc pro gente, nunc pro oppidis usurpari. Quod autē quidam Parisius pro Parhisijs scribunt, ac pronuntiant: barbarismus est ex Gallica lingua cōflatus. Galli enim haud dubie quū u per y pronuntient, ex duplici i, i & u fecerunt, hoc est, ii.

Confinēs erant hi Senonibus.) Parhisi quidem Senonibus confines sunt, sed tamen Triccasij, & Augustobona interiacent: si picturæ Ptolemæicæ credimus. Ex huius iracundia &c.) Nam iratus erat haud dubie Senonum ciuitati, quod se regem suum regno expulerant. De quo supra li. 5. Erant Menapij propinqui &c.) De hoc confinio superius lib. 5. scripsimus. Erat inter Labienū,

atq; hostem.) Flumen nimirū Mosella, quod Ptolemæus (Beato Rhenano lib. 1. Rerum Germanicarum attestante) Obrincum uocat. Quum enim non tantum supra li. 5. Cæsar scribat, Labienū cum quarta legione, in Rhemis, idq; in Treuirorum confinio, hyemare iussim, uerum etiam hic disertē testetur, Labienum cum una legione in Treuiris hybernasse, & istum cum hostibus concursum inibi factum: hunc fluuium intelligi necessum est, quando aliud nullum Geographi isthic ponunt. Permanfisse in officio demonstraui.) suple ab initio lib. 5. Vbi, qui ante obsides dederant.) De hoc superius lib. 4.

Quæ appellatur Bacenis &c.) Bacenim eandem syluam cum Hercynia (quam Cæsar paulo inferius describit) omnium penē eruditorum consensus approbat. Tamen si enim Volaterranus lib. 7. Geographiæ ex hoc, & sequenti Cæsaris loco putet, diuersam esse: tamen ex eius lectione (nam pro Bacenis,

Bacenis, Barcenis legit) colligi potest, eandem gemino, sed idem significanti nomine appellari. Quemadmodum namq; Hercynia, siue (ut Eratosthenes habet.) Orcynia in uernacula Germanorum hartx: ita & Barcenis unica litera immutata dicitur bartx pro hartx. Nam sicuti Taurus mons Asiam, Atlas Mauritaniam, & Apenninus Italiam mediam interfecant, & dubio procul uaria à uarijs accolis nomina sortiuntur: ita & hercynium nemus totam Germaniam ad Rhiphaeos usq; montes, & paludes Maotidis permeat, sed ab alijs confinibus aliter & Latine, & Germanice uocatur. Latini namq; partim & Græci eandem syluam Bacenim, Martianam, Gabretam, Semanam & Hercyniam nominant. Germani uero iuxta Friburgum Brisgaudiæ, eam nigram syluam, à pinorū haud dubie opacitate: Heidelbergensis tractus ab Othone Othonis syluam: Prope Herbipolim autem, & Babenbergam ardua sylua, Germanice Steigeruuald (unde nimirū uox Gabreta apud Strabonē li. 7. nata est) ab iisdem uocatur. À Mæno etiam ad Loriam amnem prope Confluentiam der Vuesteruuald, hoc est Occidentalis sylua. Non procul autem à Mæni ripa, ubi Francofurdiam, Asciburgium, & Maguntiacum urbeis attingit, Spÿshartz, hoc est picearia sylua. In Saxoniæ faucibus ubi comitis à Mansfelden ditionem pertingit à pice rursus nomen sortitur, Germanicè uff dem hartx: À Thuringis populis adiacētibus Thuringica (de qua Cæsar hic potissimum loqui uidetur) & à Bohemis Bohemica appellatur sylua. Qua de re qui copiosius edoceri cupit, doctissimū carmen Conradi Celatis Procius, primi apud Germanos poëta, de Hercyniæ

moris tractu per Germaniam, & tertium capitulum in urbis Nurembergæ descriptione cōsulat: nos enim hic brevī tati quo ad fieri potest, studemus. Ac longe introrsus pertinere.) Si quis hunc cum inferiore Cæsaris loco conferat diligentius, Bacenim, & Hercyniam eandem esse syluam depræhendet. Sicuti namq; hic ait, illam longe introrsus pertinere, id est, longius pertingere: ita hanc insequentibus dicit ab Heluetiorum finibus ortam usq; ad Dacos, & Anartes protendi. Cheruscos à Sueuis.) Iuxta Pyrchemeri, & Rhenani sententiam lib. 1. Rerum Germanicarum, Cheruscorum sedes Misni, Saxones, ac Thuringi nunc tenent. Quod sanè haud ineptè ad hunc Cæsaris locum facit. Siquidem Sueui nobis cis Bacenim, hoc est, Thuringicam syluam, & Thuringi ultra eam ita habitāt, ut natiui muri loco inter utrosq; obiecta sit. Quæ enim ex Choburgo Grauetaliā itur, Bacenis ad tria Germanicorum passuum millia in Latitudinem patet.

Quoniam ad hunc locum peruentum est &c.) Per longiusculam digressionem, Callorum, & Germanorum mores, instituta, ac memorabilia quæq; describere incipit.

Qui in aliquo sunt numero, atq; honore &c.) Legito Erasmi Prouerbiū, Μεγαρεῖς οὐτὲ τρίτοι, οὐτὲ τέταρτοι, hoc est, Megarenses neq; tertij, neq; quarti. Genera sunt duo.) Strabo li. 4. Geographiæ tria hominum genera

ponit, quæ in magno pretio apud Gallos quondam fuerūt: Bardos, qui laudationibus, rebusq; poëticis uocabant: Vates, qui sacrificijs, causarumq; naturalium scrutationi studiebant: Druidas, qui præter causarum naturalium studia, moralem disciplinam exercebant, reliquaq; & priuata, & publica

IN LIB. VI. DE BEL. GAL.

publica munera obibant, quæ Cæsar hic quoque describit.

Multi in disciplinâ cōueniunt.) Pomponius Mela huic Cæsaris loco in hæc uerba subscribit: Docent multa nobis-
lissimos gentis clam, & diu uicenis annis in specu, aut in
abditis saltibus. Hæc ille. Porro quia Celtis in præcitata
Nurembergæ descriptione non tantum nominis Druida-
rum *ἱερωὶ*, uerum etiam habitum, & transmigrationem
eorum describit, studiosis non ingratum fore putavi, si pati-
cula eius uerba huc transcriberem: Genus, inquit, illud Phi-
losophorū apud Gallos Græcanice uiuentium erat, quos
ἀπὸ τῆς δρυὸς. i. à quercubus nominauere: inter quas ue-
(sicuti & Abrahamæ, & Gedeonis quercus testis est) oracu-
la antiquitus effundi credebantur: ita illi ueluti oraculo-
rum, sortium, fulminumque (quorum illa arbor obnoxia)
interpretes tales consedebant, quales nudius uidimus,
dum Ioannes Theophilus, Vir summa eruditione, & in-
genio nos in patriam suam ad radices Piniferi secum ad-
duceret, hic dum fortè in cœnobium diuertissemus, lapide-
as imagines sex, uetustissimo in saxo ad fores templi parie-
ti insertas conspeximus: septem pedum singulæ, nudis pe-
dibus, capita intectæ, Græcanico pallio, & cucullato, pe-
rulaque, & barba ad inguina usque promissa, & circanaris
fistulas bifurcata, in manibus liber, & baculus Diogeni-
cus, seuera fronte, & tristi supercilio, obstipo capite, figen-
tes lumina terris. Hi quondam apud Gallos (sue inter-
pretandæ religionis, sue solitudinis gratia, quo expeditio-
res inquirendis rerum causis essent) in nemoribus, & sala-
tibus consedere, multitudinemque uulgi ad se pellexere.

Postea

Postea autem quam Tiberius Cæsar ipsos propter factiones (quarum duces erant) Gallijs excedere iussisset: illi in Germaniam cōmigravère, & sub Carolis, Arnolphis, & Othonibus Christianam religionem interpretantes: totam Hercyniam in amœnis, ac irriguis uallibus, aprorum, & ceruorum saltibus, sub annosis, & nigris quercubus (à quibus cœnobiorum suorum nomina sunt) occupavère, &c.

Magnum ibi numerum uersuum ediscere coguntur.) Sic & apud Papistas Cartusianorum mysterijs initiati, totum Psalterium uerbotim ediscere coguntur.

Sed ab alijs post mortem transire ad alios.) Id quod nimirum ex Pythagoræ placitis hauserāt: is enim *μὴ μὴ λῆσθαι* tradebat, de qua lege Ouidium lib. *μὴ τὰ* 15.

Circum se ambaētos.) Sextus Pompeius, Ambaētus, inquit, lingua Gallica apud Ennium actus dicitur. Vnde colligo Cæsarem hic per istam uocem seruos significare: qui ob uaria herorum negotia iam huc, iam illuc circum aguntur.

Alij immani magnitudine simulachra.) Eandem rem Strabo in præcitato loco narrat paulò aliter. Magnam, inquit, ex scæno statuas aptantes, eiꝫ lignum iniectantes, pecoraꝫ, & uarias immitentes beluas atꝫ homines, holocaustum faciebant. Quæ superauerint animalia.) i. quæ superfuerint cladi, sic sæpe & Virgilius, & Liuius loquitur.

Ab paruulis labori, ac duritiæ student.) Eadem fermè Pom. Mela li. 3. in hæc uerba scribit: Qui Germaniā incolunt, immanes sunt animis, atꝫ corporibus, & ad insitā feritatem uasle utraqꝫ exercēt, bellando animos, corpora ad cōsuetudines laborū:

maximè

maximo frigore nudi agunt anteq̃ puberes sint, & longifſima apud eos pueritia eſt. Haſtenus Mela. Quod ſi quis plura de ueteribus Germanis legere cupit, Cornelij Taciti libellum de ſitu, & moribus eorundem euoluat.

Vulgò Teſtoſages occuparunt.) Vbi Teſtoſages Gallia Narbonenſis populi habitârint, & quorſum præ hominum multitudine migrauerint non tantum Caſar hic, uerumetiam Strabo lib. 4. commemorat. Teſtoſages, inquit, Pyrenæis propinqui ſunt montibus, paululum etiam Cœmentum attingunt ex Aquilonis latere, auriferamq̃ colunt terram. Potentia uero, & hominum robore quondam ualuiſſe uidetur, adeo ut incidente ſeditione, magnum è ſuis numerum domo eiecerunt: ad eorum uero fortunas communicandas alijs alijs ex gentibus conuenire, è quibus hi ſunt, qui finitimam Cappadotiæ, & Paphlagoniæ Phrygiam occupauerunt. Porro quæ loca iuxta Herciniam ſyluam Teſtoſages occupauerunt, Rhenanus lib. 1. Rerum Germanicarum explicat, dicens: Teſtoſagum gentem Nicri, hoc eſt, Necari ripam accoluiſſe: quo loco adhuc uetula arx uiſatur, quæ Dactenſibus poſtea ducibus nomen dederit, Germanice Die Von Deck. De quibus legitur plura apud eundem Rhenanum in caſtigationibus libelli De ſitu, & moribus Germanorum Cornelij Taciti. Oritur ab Heluetiorum, Nemetum.) Beatus Rhenanus homo in indicandis, & corrigendis ueterum monumentis exquisiti iudicij, hunc locum ſic & caſtigat, & exponit lib. 1. Rerum Germanicarum. Si quidem pro Nemetum, Venetum, & pro Rauracorum, Tauracorum legit. Ac per illos quidem Veneti hoc eſt, Cellenſis lacus accolat: per hos hos uero

Turgæor

Turgæos intelligit. Ne quis autem miretur Hercyniam syluam, in Thurgæano tractu, & ad Venetum lacum oris risolitam, addit coniecturam suam: illum uidelicet olim latiore fuisse, & Hercyniam syluam ad hunc usq; lacû Iulij Cæsaris sæculo pertinuisse. Quod uero nostra ætate eò nō pertingat, in causa esse: quòd Ro. eam syluæ partem exciderint, & à latrocinij repurgauerint. Porro ne quid dissimulem Conradus Celis nescio qua auctoritate fretus, Hercynium saltum non ab Heluetiorum finibus, sed ab Arduenna (Sic enim isibi pro Ardemia legendum) sylua incipere author est: quæ, quum in Belgio sita sit, & à Rheno Treuiros, (ut Cæsar infra testatur) Neruios, Rhenos, ac Menapios attingat, longissimè ab Heluetijs distat. Quo sit ut Cæsaris (qui nostram terram peragravit) & Rhenani sententiam magis approbem: priuū quod Eremitana in Heluetijs sylua non tantum à ueteribus ac colis, uerum etiam à superstitionis Germaniæ inferioris peregrinatoribus etiamnum opaca, seu tenebrosa uocatur. Vnde colligi potest, Iulij temporibus eam multò maximam, & opacissimam fuisse: quippe quæ incædua, & inhabitabilis esset, quæ nunc & cæditur, & ab elegante uico inhabitatur. Ab ea ergo pinifera, & picearia, & opaca sylua Hercynium nemus in Heluetijs secundum Iulij sententiam oritur: in qua Menradus insignis Eremita diu, multumq; Deo seruiens, tandem à latronibus circumuentus, & occisus est. Deinde Rhenani sententiæ eam ob causam accedo, quod & Beroaldus pro Rauracorum, Tau-riacorum legit: à quorum populorum situ Nemetes, hoc est, Spirenses, longè, latèq; disiti sunt, Venetus autem la-

cus iisdem conterminus est. Hinc nimirum se Hercynium
nemus Friburgum Brisgæ uersus extendit, ac in ibi ea
de causa, quam supra attigimus, nigra sylua ab homini-
bus nostris appellatur. Et Anartium.) Quos Cæsar
hic Anartes uocat, eosdem esse puto, quos Sirabo lib. 11.
in Asiaticæ Scythiæ descriptione, Anariatas: & quos
Plinius lib. 6. cap. 16. Anariacos appellat. Eiusq; opinio-
nis occasionem cum Volaterranus, tum Vadianus no-
stler in annotationibus suis in; Melæ librum, dederunt.
Nam quum ille Hercyniam syluam ad Dacos usq; & Ge-
tas: hic uero ad Sarmatas, Rhiphæos monteis, Meotim pa-
ludem, ipsaq; Asiæ confinia pertingere dicat: per Anartes
Scythas Asiaticos intelligo. Nisi forte Aranitiū κατά μέ-
τασιν, καὶ συννομήν legendum putes, ut sint Pannoniæ
inferioris populi: quos Cornelius Tacitus in libello De si-
tu, & moribus Germanorū Araniscos uocat. Rectaq;
fluminis Danubiij regione.) Hoc nimirum innuit Cæsar,
quod Volaterranus li. 7. Geographiæ refert: Hercyniam
syluam per mediā Pannoniā à dextra, & per Poloniam à
sinistrasq; ad Dacos, & Getas pertinere. Porro iuxta
Rhenani interpretationem, per læuam Danubiij ripam,
barbarica: per dextram, Romana terra intelligenda est.

Neq; quisquàm est huius Germaniæ.) suple quæ Dacos, Pannonios, & Sarmatas attingit. Nã si de omnibus Germanis hoc intelligas, Cæsar pugnantiã dixisse uidebitur: utpote qui supra dicat se ex Vbiorum exploratoribus didicisse, quod Sueui ad initium sylvæ Bacenis (quam eandem cum Hercynia esse superius demonstrauimus) Romanorum exercitum expectaturi essent: item quando pau
lo ante

lò ante ipse affirmat, initium istius sylvæ ab Heluetiorum finibus oriri. Quod dubio procul Germani trans Rhenû proximi æque sciuerunt, ut Cæsar. Itaq; (ut præmonui) locus iste de ulterioribus Germanis Hercyniæ accolis, non de citerioribus intelligendus est: qui indubie illius principium ex Heluetijs, Tauriacis, & Veneti lacus accolis facile perdiscere poterant, idq; ex confinio, ac mutuo rerum commertio.

Est bos cerui figura. Hic bos Indico boui unicorni non admodum dissimilis est: quem Plinius lib. 8. cap. 1. describit. Sunt item quæ appellantur Alces. Idem Plinius li. eodem ca. 15. longè aliam Alcis figuram tradit, q̃ Cæsar. Non enim capræ eam similem facit, sed iumento: excepta aurium, & ceruicis proceritate. Plinij sententiâ magis probo, quod olim Cracouiæ in Musæ sarum castris sub Rodolpho Agricola iuniore peritissimo duce Anno 1516 circiter quadriennium militans, Alcem ea specie in foro (quem circum isthic uocant) uenalem conspicatus sum, qua Plinius eam depingit. Fieri autem potest, ut Cæsar ex aliorû relatione hæc scripserit, ideoq; & falsus sit.

Crura sine nodis &c. Videto Plinium de Elephantis eadem scribentem. Qui Vri appellantur. Plinius in iam citato loco Vros ad hunc modum describit: Germania gignit insignia boum ferarum genera, iubatos, bisontes, excellentiq; & ui, & uelocitate Vros: quibus imperitum uulgus bubalorum nomen imponit, quum eos (sic enim legendum puto) gignat Africa uituli potius, ceruiue similitudine. Porro & istorum boum ingès copia hyberno tempore ex Hercynia sylua (quæ Poloniâ, ut dictû est, penetrat) Cracouiam adfertur: atq; simul eû

alia ferina in foro, perinde ut apud nos cicurum aliarum animantium carnes in macello, uenundatur. Cæterum si Macrobio lib. 6. Satur. cap. 4. credimus, Vri Gallica uox est, qua feri boues notantur. Ablabris argento circūcludunt. id est, eam cornium partem argento inducunt, quæ labris bibentum admouetur. Cæsar postquam per Vbios exploratores &c.) A prælonga (ut monuimus) egressione ad institutam historiam nunc egreditur.

Per Arduennam syluam, quæ est totius Galliæ &c.) Strabo lib. 4. Arduennam ita describit: Sylua est procerarum arborum, permagna quidem, uerum haud magnitudine tanta, quantam rerum scriptores tradiderunt, stadij millibus quaternis: eam uero Arduennam uocant. At contra bellorum impetus, spinosos dumorum ramos inuicem texentes irruptiones occludunt &c.) Qui sanè Strabonis locus nonnihil lucis sequentibus Cæsareanis uerbis addit, ubi ait magnam copiarum partem Ambiorigis se in Arduennam syluam abdidisse. Vt sunt ferè domicilia Gallorum, qui uitandi æstus causa &c.) Hac de re uidetor supra Cæsarem lib. 5. ubi Britannorum, Gallorum, & Germanorum ueterum, eandem propemodū ædificandi rationem ostendimus. Taxo se exanimauit.) Quo pacto id fieri potuerit ex Plinij uerbis lib. 16. cap. 11. sub ipsum finem manifestū sit. Inibi enim asserit Taxo mari noxium esse fructum: lethale baccis in Hispania præcipue uenenum inesse: uasa etiam uiatoria ex ea uinis in Gallia facta mortifera esse. Adhæc in Arcadia eandem tam præsentis esse ueneni, ut si qui sub ea dormiant, cibūmue capiant, moriantur. Segni &c.) Sunt (inquit Hubertus)

Segni,

Segni, qui oppidum, quod Signacum in Condruſis uocāt, inhabitant: exiguū quidem hodie, ſed miram proſecto ueſtuſtatem reſerens. Condruſi (eodem teſte) Gallicè nunc Condrotz: quorum metropolis Homm appellatur.

Ad finitimas ciuitates &c.) ut Romandorum, Neruiorum, & Menapiorum. Id caſtelli nomen eſt &c.) Hubertus Leodio reſert, huius nominis caſtellū etiamnum extare, atq; non pluſquam dimidio Germanorum milliariorio ab urbe Leodio diſtare: in medijs quoq; Eburonum finibus, in maxima ſitum planitie. Idem aſſerit, ſe ueſtuſti, & manuſcripti exemplaris beneficio depræhendiffe, pro Vatuca, & Varuca legendum. Ad flumen Aſcaldem, quod influit in Moſam &c.) Idem Hubertus mendam in hoc Cæſaris loco eſſe putat, & pro Aſcalde Sabim legendum: eo quod hic, non ille in Arduennæ ſyluæ finibus labatur, & iuxta Namurram in Moſam ſe exoneret. Sicambri, qui ſunt proximi Rheno &c.) Quia ille idem Hubertus auctoriſ hunc locum illuſtrauit, In ſtudioſorum gratiam non grauabor illius illuſtrationem huc adſcribere. Sicambri, inquit, qui ultra Rhenum è regione Vbiorum, aut paulò infra habitabant. Et paulò poſt, quando Cæſar ait: Vbi pons erat imperfectus, hoc eſt, duobus milliaribus Germanicis infra Coloniam Agrippinam. Ad impedimenta, legionemq; &c.) ſuple quæ ad Vatuca caſtellum impedimentis præſidio erat. Quibus iam libet.) mendum eſt, pro licet, ut & Beroaldi exemplar habet. Nouem oppoſitis legionibus.) Scilicet præter ſuā. Supra namq; Cæſar dicit, T. Labienum cum legionibus tribus ad Oceanum miſſum, C. Trebonium cum pari nu-

mero in eam Eburonum partem, quæ Aduaticis adiacet. Ipsum deniq; Casarem cum tribus legionibus ad Ascaladem fluium concessisse. Erat æger in præsidio.) Hinc, & ex superiori loco uides Grammaticorum differentiam inter ægrum, & ægrotum non esse firmam.

Cuius mentionē superioribus prælijs fecimus.) scilicet lib. 2. sub finem. Relinquit animus Sextium.) id est, examinatur. Alij cuneo facto.) Vegetius lib. 3. ca. 19. Cuneū ait peditum multitudinem uocari, quæ iuncta cū acie primum angustior, deinde latior procedit, & aduersariorum ordines rumpit: quia à pluribus in unum locum tela mittuntur. Quam rem, inquit, milites uocant caput porcinum. Cuius rei typum conspice apud Aelianum in libello de instruendis aciebus. Et de Accone.) De hoc lege initium istius libri. More maiorum.) scilicet Romanorum. Quo autem modo in seditiosos præsci Romani animaduenterint, infra lib. 8. de bello Gallico patet. Ibi namq; Casar scribit, Curruatū seditionis Carnutanæ auctorem ita ab ipso neci datum: ut corpus uerberibus examinatum securi feriretur.

ARGVMENTVM LIB. VII. DE BELLO GALLICO.

Principio totius Gallie Transalpinæ defectionē, eiusq; causam describit. Deinde quibus modis cum Vercingetorige Gallorū rege tumultuariè creato bellum gesserit: ut pote quæ oppida partim se ei ultro dediderint, partim uero summa ui, & industria expugnata sint. E quorum postremorum

stremorum numero Genabum est, Auaricum, & Alexia:
quorum & oppugnationem, & expugnationem graphice
& suis coloribus depingit. Tandem Vercingetorige pro-
fligato, Gallorum deditionem, Heduarum, & Aruernoa-
rum prerogatiuam commemorat.

IN C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIORVM DE
BELLO GALLICO LIBRVM VII.
Io. Rhellicani Annotationes.

TOMNES Italia iuniores
coniurarent.) Appianus li. 2. bel-
lorum ciuilium refert, post Clo-
dij mortem, ingentem seruorum,
& agricolarum manum à Milo-
ne cōductam esse: eamq; (Populo
Romano, & M. Cæcilio pecunia

prius corrupto) in urbem irrupisse. Plura istius historiæ
Asconius Padianus, & Cicero in oratione pro Milone at-
tingunt. Ea res in Galliam Transalpinam &c.) Oca-
sio defectionis, & conspirationis Gallicæ. Genæ
bin dato signo concurrunt.) Ptolemæus uoce nonnihil de
flexa Cenabum nominat, Iucundus uero & Cæsar infra
Genabum, & Aureliam nunc uocari, Gallicè Orleans,
auctor est ille. Spatium est millium passuum circiter
centum 60. &c.) Carnutes ab Aruernis longissime dis-

stare; Europæ tabula ostendit: & utriusq; gentis positus, & recens nomenclatura superius indicata est. Ex oppido Gergobia, quod Cæsar infra Gergouiam uocat, & nunc testibus Lucundo, & Sabellico clarus mons appellatur, & in Aruernis situm est. Reliquosq; omnes, qui Oceanū attingunt, Vt sunt Bituriges, Santones, & Tarbeli, uelut ex modò citata Ptolemæi tabula liquet.

Virtute Cn. Pompeij. Idem Appianus in paulò ante allegato loco asserit, in maximo uidelicet tumultu ob Clodij cædem factò, Pompeium consulem absq; collega ita creatum esse, ut Dictatoris officio fungeretur. Quam gnauiter uero tumultum sedauerit, Cicero pro Milone demonstrat. Ad Nitobriges, & Gabalos, Ptolemæus in Europæ tabula Itiobriges, & Talabos uocat: eosq; in Aquitania ponit. Strabo autem in 4, & Plinius lib. 4. cap. 19. in appellandis his populis cum Cæsare sentiunt: quorū prior Rhutenos, & Gabales Narbonensi terræ proximos, posterior autem Gabales Aquitanis attribuit. Narbonem uersus &c. Vnde tota prouintia nomē sortita est, Pomponio Mela lib. 2. in hæc uerba testante: Sed antestat omnis Atacirorum, Decumanorumq; colonia: unde olim ijs terris auxilium fuit, nunc & nomen & decus est Martius Narbo. Deducta est autem hæc colonia Portio, Martioq; Coss. authore Velleio Paterculo, in posteriori uolumine ad M. Vinicium Cos. Prouincialibus Volcis, Artonicis, Tolosatibus, Prouincialibus tanquam genus præmittit, ac deinde populorum species, qui in Narbonensi Gallia sui sunt, subnectit. Porro Volci (ut Lucundus declinat) seu Volcæ (ut apud Ptolemæum legitur) Gallicè

lice nunc Auignon, & Artomici Armignac uocantur, & Tolosates à Tolosa colonia dicuntur: quos Plinius Tolosanos nominat. In Helios.) Strabo lib. 4. Eluos uocat, eosq; inter Garumnam, & Ligerim fluuios sitos esse tradit, & à Rhodano initium capere. Idem Gallicè nunc Albin appellantur. Gebenna, qui Aruernos ab Heluetijs discludit.) In Sabellico (ubi hanc historiam recitat) ab Heluetijs sed mendose legitur. Heluetij namq; longius ab Aruernis distant. Ideoq; uero non dissimile est librariorum incuria hunc errorem commissum esse. Vienne nam.) suple Allobrogū, Altera enim & celeberrima quidem urbs Austriæ hoc quoq; nomine gaudet. Gergobiam Boiorum oppidum.) Geminæ ergo Gergobiæ sunt, una Aruernorum, de qua paulò superius, & altera Boiorum. Cæterum de Boijs in Heduarum finibus collocatis uide supra lib. 1. Duabus Agendici legionibus.) Agendicum Celticæ Galliæ oppidum est, inter Senones, & Turuuios positum, & iuxta Marliani, & Lucundi sententiam nunc Gallicè Arouins uocatur. Ad oppidum Senonum Vellaunodunum.) quod Agendico, ac Cenabo Lugdunensis Galliæ oppidis uicinum est, & si Lucundo assentimur, uilla noua iam in Lotharingia uocatur.

Ab oppugnatione desistit.) supleto Gergobiæ Boiorū. Superius enim Cæsar scribit, Vercingetorigem rursus exercitū suum in Bituriges duxisse: atq; inibi Gergobiæ Boiorum oppugnationem incepisse. Nouiodunum.) quod Gallicè nunc Noion, uoce nonnihil corrupta (ut supra lib. 1. annotatum est) appellatur. Alterum, inquit Voila terrranus, huius nominis oppidum est proximum Pa-

rifijs, in Prouintia Rhemensi, & tertium Heduarum.

Auaricum.) Quod uulgo nunc Viaron uocatur, teste Marliano. Quod anni tempore subleuentur.) suple hyberno. Hæc enim hyemali tempore gesta esse, duo superiores loci arguunt. In quorū uno ait Cæsar se Gebennam montem, licet altissima niue obrutum superasse: altero, ubi de belligerendi difficultate agit, dicens: Si reliquam partem hyemis uno in loco legiones contineret. Huc adde, quod Cæsar alibi dicit, Nullam fermè hyemè præterisse, quin Galli ad defectionem spectauerint: propterea quod Romanis sub cælo clementiori natis, hoc anni tempus ad bellandum inhabile, Gallis uero frigoribus assuetis aptissimum esset. A' Boia. hoc est, à regione Boiorū, quorum oppidū Gergobiam, Vercingetorix oppugnauerat.

Harum ipsius rerū copiam suppetere.) Ipsis, suple Gallis cum Vercingetorige militantibus. Suppetere copiam harum rerum, scilicet uicorum, ædificiorum, pabulationis & commeatus. Hæc si grauiora, aut acerba uideantur &c.) Occupatio est, q. d. Scio uobis grauiora uideri quæ consulo: at interim cogitate multò grauiora, adde etiam inhonestiora esse, quæ uobis patienda erunt, si meum consiliū neglexeritis. Quorum alteri) suple Hedui, alteri scilicet Boij. Non enim ita multò post Cæsar ipse Heduarum indiligentiam, & Boiorum facultates tenuis in causa fuisse dicit: quo minus commeatu iuuaretur. A' me pro eis sum est.) suple per uicorum, ac oppidorum incendia.

Quantum has cotidianus agger expresserat.) id est, quàm altæ fieri poterant, sitæ uidelicet in aggere, qui cotidie actus erat. Commisissis suarum turrium malis.)

Quis

Quum modò dixerit Cæsar Auarici mœnia ab oppidanis turribus undiq; contabulata, & superius duas turreis ambulatorias à se contra illos excitatas scribat: dubio procul nihil aliud hic significare uult, quam quod Auaricenses Romanorum turreis ad muri altitudinem ductas suis, turribus ita adeo adæquauerint, ut malos, id est, trabes instar mali muro committerent, hoc est, infererent. Etenim eiusmodi turres (Vegetio authore) non nisi ex tabulis, & trabibus fiebant. Trabes directæ, perpetuæ, id est, continuæ. Eæ reuinciuntur extorsus.)suple alijs trabibus, seu commissuris per transuersum positis. Quæ reatilis lineis.)suple per amussim ductis. Ab ariete materia.)id est, lignum, sicuti robur est, descendit. Quæ.)suple materia plerumq; introrsus reuincta. Perpetuis, id est, cōtinuis trabibus. Pedes quadragenos)hoc est, ut singulæ materiæ singulis trabibus quadragenos pedes longis reuinctæ essent. Aries autem (Vegetio lib. 4. cap. 13. teste) testudinis caput ferro munitū dicitur, eo quod durissimam frontem habeat: quæ muros subruit, uel quod more arietū retrocedit, ut cum impetu uehementius feriat. Hæc ille. Porro Ammianus Marcellinus lib. 23. cum hoc modo describit: Hinc ad arietem uenimus. Eligitur abies, uel ornus excelsa: cuius summitas duro ferro cōcluditur, & prolixo, arietis efficiens prominulam speciem: quæ forma hoc machinamento uocabulum indidit: & suspensa utrimq; transuersis asseribus, & ferratis quasi ex lance uinculis trabes alternis continentur: eamq; quantum mensuræ ratio patitur, altitudo retro repellens rursus ad obuia quæq; rumpenda protudit: ictibus ualidissimis, instar adsurgētis, & ceden

cedentis armati. Qua crebritate uelut reciproci fluminis impetu ædificijs scissis in rimas concidunt structura laxata murorum. Hoc genere operis si fuerit exerto uigore diffusum, nudatis uallo defensoribus, solutis obsidijs ciuitates munitissimæ recluduntur. Hactenus Ammianus. Porro quantum ex uiriusq; authoris descriptione intelligimus, machina illa bellica non dissimilis ei fuit, quæ apud maiores nostros ante bombardas inuentas, à felissimilitudine Cattus uocabatur. Vtroq; enim instrumento mœnia concuti solebant, ac dirui. Quo autem alio contrario instrumento aries repelli potuerit: idē Ammianus post citata modo uerba indicat, qui uolet, eum legat.

Tum ad utilitatem, & defensionem urbium.) Vegetius lib. 4. cap. 3. Caesaris sententiam hoc modo confirmat. Murus, inquit, ut non possit elidi, hac ratione perficitur. Inter uallo uicenum pedum interposito, duo intrinsecus parietes fabricantur. Deinde terra, quæ de fossis fuerit egesta, inter illos mittitur, uectibusq; densatur: ita ut à muro primus paries parum inferior, secundus longè minor ducatur: ut de plano ciuitatis ad similitudinem graduum quasi cliuo, molliusq; ad propugnacula ascendi possit. Quà nec murus ullis præter arietibus rumpi, quem terra cõfirmat, & quouis casu destructis lapidibus, ea, quæ inter parietes densata fuerit, ad muri uicem ingruentibus moles obsistit.

Reliquasq; res, quibus ignis excitari &c.) Ut sunt tæda & stupa. Quod deustos turrium uidebant.) Vegetius lib. 4. ca. 15. Pluteos ad apsidis similitudinem è uimine cõtexit scribit: & cilijis, uel corijs protegi, ternisq; rotulis: quarum una in medio, duæ in capitibus apponantur. Et in
quancunq;

quamcunq; partem uolueris, more carpētorum admoueri.
 Quos, inquit, obsidentes applicant muris, eorumq; munitione proiecti, sagittis, siue fundis, uel missilibus defensores omneis de propugnaculis oppidi exturbant: ut scalis ascendendi faciliior praestatur occasio. Et palus.) Paulō superius Cæsar ipse Auaricis situm describēs, ait illud sermē ex omnibus partibus flumine, & palude circumdatum esse. Perstare in sententiam uiderunt.) Rursus Græca dicendi forma usus est, pro in sententia. Singuli magistratus.) Supra lib. primo hunc magistratum ab Heudis Vergobretum uocatum esse scribit. Secundum flumen Elauer.) Ptolemæus in 3 Europæ tabula hoc flumen Canetellum uocare uidetur: id quod uel hinc conijcere licet, partim quod nullus Geographorum (quantū ego scio) Elaueris meminit: partim quod Aruerni (quorū opuspidum Germania in monte sitū est) inter Ligerim, & Canetellum fluuios siti sunt. Vide Lucundum, & Marlianū. Quintus castris. id est, Castris quinquies metatis, ad quē modum T. Liuius sæpenumero loquitur, & cum ipse, tum alij historici eundē à Græcis mutuati sunt. Ita enim Lucianus in Veris inquit, narrationibus: Τριτῶν ἡμερῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπὸ τῆς θαλάσσης, hoc est, Tertij, id est, tribus diebus in Oceanum delati sumus. Hortaturq; eos &c.) Suasoria est, in qua primum loco honestatis utitur: dum ait libertati, ac imperio eos natos esse, ideoq; turpissimum eis fore, si se nō ex Somanorum seruitute in libertatem uindicerent. Deinde per occupationem diluit, quod ab aduersario abijci poterat: uidelicet cum Cæsari malam gratiam pro beneficio in ipsum collato reddere. Fatetur itaq; se beneficio affectum,

etum, sed in iusta causa: ideoq; se pluris facere communem totius patriæ libertatem, quàm priuatum uel beneficium, uel amicitiam Cæsaris. Continuo magnum numerum frumenti.) Paulo superius Cæsar ait, equitatum omnem, & peditum millia decem ab Heduis petita: quæ in præsidij rei frumentariæ disponderentur. Vnde colligo idem frumentum à Litauiici exercitu direptum esse. Epodorus summo loco natus adolescens.) Occasionē detecti doliper Litauiicum nexi describit. In equitum numero conueniant.) suple qui Cæsari ab Heduis auxilio erant missi.

Nominatim ab eo.) supleto, Cæsare euocati, haud dubie tam ob causam (ut ipse Cæsar subiungit) quod parum bene inter ipsos conueniret: & quod speraret ipsius consuetudine atq; impulsu fieri posse, ut in concordiam redirent. Ad contrahenda castra.) i. ut angustiora faceret, Germanicè das er das lêger ynzogner machte. Quæ maxime illi hominum generi innata.) Illi hominum generi. i. Gallis omnibus. Supra enim lib. 4. hæc Gallicæ consuetudinis esse dicit, ut leuibus rumoribus, & auditionibus permoti: de summis sæpe rebus consilia ineant, quorum eos è uestigio pœnitere necessum sit. Ex oppido Cauillono.) scilicet Heduorum, quod à Ptolemæo Cabullinum, & Gallicè nunc Chiallon uocatur, & ad ripas Araris positum est. Qui fluuius negotiatoribus ad negociandum aptissimus erat. Omnem exercitum contraheret.) Supra. n. dixit se in duas partes exercitum diuississe, ita ut Labieno quatuor legiones in Senonem, Parisiosq; ducendas dederit: ipse autem sex in Aruernos ad Gergoniam oppugnandam duxerit. Vno colle ab Ro. occupato.) Paulo superius Cæsar, inquit, è regione oppidi collem

collem sub ipsis radicibus montis egregiè munitū deiecit
 aduersariorū præsidio, à se occupatū esse. Timebant ergo
 Galli, ne alterū adhuc residuū collem occuparet, eosq; de
 totos circūuallaret. Mulionesq; cum Cassibus.) Elegā
 stratagema est. Alio ascensu.) suple q̄ Ro. ac reliqui Cæ
 saris milites ascenderant. Legionisq; decimæ.) Quācū
 erat cōtionatus. Signa.) scilicet militaria cōstitēre.) Tria
 hic obseruanda sunt, primū, quod signum indispēdē pū
 gnæ per tubæ cantū dari solitum sit, quod classicū canere
 uocant: ☉ e contra dum milites à pugnando reuocabātur,
 receptui dicebatur canī, ut scilicet se in sua reciperēt. De
 inde ideonimirū decimæ legionis signa, audito tubæ sono,
 primum omniū constitisse: quod Cæsar illam (ut supra li. i.
 apparet) Prætoris cohortis loco habuit, eāq; ob causam
 uero nō dissimile est, ab eo haud procul semp abfuisse. Pos
 tremò quū ait, se cum eādē legione concionatū. Aut ita
 capiendū est, quod propter uiciniam uerba ad milites fece
 rit, eosq; à pugnae flagrantia reuocauerit: aut quod concio
 nari hoc loco tuba militū concioni signū dare, ac receptū
 canere significet. Quorum posterius ut magis probem, ad
 uersatiua particula At, quæ mox sequitur, facit. Si enim
 reliquarum legionum milites tubæ sonum propter loci dis
 tantiam exaudire non poterant, ideoq; nec consistebant:
 decimæ nimirum legionis cohortes (ob spacij propinquis
 tatem) confestim tubæ cantum exaudiuerunt, eosq; moti,
 tanquam concio ad ipsos per imperatorem habita esset, à
 pugna destiterunt. Munitionis causa conuenerant.)
 Omneis enim (ut Cæsar paulò superius inquit) ad hunc
 locum muniendum à Vercingetorige euocati erant,

Suos obtestari.) scilicet ut se strenue gererent, ne in hostium potestatem uenirent. Hæc namq̃ subaudienda esse, præcedentia arguunt, cum inquit: Quæ Paulò ante Romanis de muro manus tendebant. Q. D. matres familiâs quæ antea nostris supplicauerant: iam uice uersa suos ad fortiter se gerendum cohortantur, & ut magis moueant, communes liberos in conspectum proferunt. Et sub infimo colle.) id est, infima collis parte. De eodem namq̃ colle loquitur, quem hosteis conferti occupauerant, & ex superiore loco pugnabant. Postero die Cæsar contione aduocata.) Oratio est obiurgatoria, in qua tamen obiurgationis acerbiteria ita temperat laudis admixtione, ut eos ab ipso ne tantillum quidem alienet. Ad Auaricum sensisset.) Illic enim ob collis æditi, & paludis difficultatem, suos cum hostibus iniquo loco decertare uoluit, eo quod ipsorum saluti consuleret. Quod uero hostium exercitum sine duce, & equitatum fuisse ait, hinc fit: quod supra dixit, Vercingetorigem cum equitibus, & aliquot expeditis peditibus, Romanis pabulatoribus insidias tetendisse tunc temporis. Tantopere licentiam, arrogantiam repræhen.) Militem suo Imperatori parere, non præire oportere, ex hoc loco discimus: & è contra quantum prudentiæ ab Imperatore requiratur, ne quid temere statuat.

Eadem de profectioe cogitans, quæ ante senserat.) Quum. ij. Hedui subdolè cum Cæsare agerent, ac denuo de rebellionē cogitarent, ipse (ut paulò superius scribitur) maiorem Galliæ motum expectans, ne ab omnibus ciuitatibus circumfisteretur, consilia inibat, quemadmodum Gergouia discederet &c. Eadem ergo nunc consilia exequi studet,

fludet, quæ iam pridem animo conceperat. Quamq̃
in amplitudinem deduxisset.) Quàm ampla Heduarum
ditio, & quot clientes habuerint, inferius ex Iulij descrip
tione patescit: ubi ait se Heduis, atq; eorum clientibus Se
gusianis, Ambrualetis, Aulercis, Brānouicibus, & Brana
nonijs militum millia triginta quinque imperasse. Quorū
nimirum magnam partem Cæsaris beneficio nacli erant.
Ante nanq; illius in Galliam aduentum ab Aruernis, &
Ariouisto oppressi, plerosq; omneis clienteis amiserant.

Litauicum Bibracte &c.) De hoc oppido supra lib. pri
mo scripsimus. Obsides ciuitatum ad magistratū Bi
bracte deducendos.) Supra ab initio lib. 6. refert centum
obsides Senonibus imperatos, & Heduis custodiēdos esse
datos. Et oppositus mons Gebenna.) Cæsar ipse pau
lō superius ait, Aruernos hoc monte ab Heluijs discludi.
Plinius uero lib. 3. naturalis historiae cap. 4. refert, Narbo
nensem Romanorum prouintiam ab reliqua Gallia ulte
riore uersus Aquilonem, Iura, ac Gebenna montibus dis
cerni. Porro quem montem Cæsar hic, ac Plinius in iam
allegato loco Cebennam, Ptolemæus (quantum ex 3. Eu
pæ tabula conijcere licet) Cemmenorum monteis uocat.
In qua sententia & Hermolaum Barbarum hominē eru
ditionis raræ post aliquot annos quàm hæc primitus anno
tata sunt, ex Vadiani nostri super Melam commentarijs
fuisse depræhendi. Quod adiungi Labieno, atq; his
legionibus &c.) Supra in hoc eodem li. scribit, se quatuor
legiones in Parisios, ac Senones Labieno ducendas tradi
disse. Fluminis Sequanæ) quod Gallice (Iucūdo authore)
Seina uocatur. Porro de Lutetia in superioribus annota
uimus.

uimus. Camulogeno Aulercos.) Quos Cæsar Aulercos, Ptolemæus Auliorcos, Lugdunensis Galliæ populos uocat: & Gallice Roan appellantur. Melodunum quod (iam sæpe dicto authore) Gallis recentioribus Francicis illis, Mellon uocitatur. A præsidio, atq; impedimen-

tis.) suple quæ Agendici posita erant, ut Cæsar in hoc lib. superius commemorat. Maximum flumen.) scilicet

Sequana. Paulò nanq; ante scribit, duas insulas in eo esse, in quarum una quidem Parisiorum Lutetia, in altera uero Melodunum sit positum. Metiosedum uersus mis-

sa.) Beroaldi exemplar Ioscedum legit, cui Marlianus (nisi quod literam c addens, Ioscedum legit) assentiens, oppidū fluminis Sequanæ ripas attingere, Melodunoq; ac Lute- tiæ Celtarum oppidis conterminū esse dicit. Treuiri

quod aberant longius.) Supra lib. 4. ait Rhenum per Tre- uirorum fines labi, ideoq; nunc dicit eos longius à reliquis Gallis dissitos fuisse, adeoq; à Germanis pressos: eò quòd Rhenus tantummodo Gallos à Germanis disterneret.

Qui sunt finitimi ei prouintiæ.) scilicet Heduarum. Atq; hoc uerum esse tertiæ Europæ tabula confirmat. Nā si picturæ Ptolemæicæ credimus, Cemmeni (quos antea à Cæsare Gebennam dici admonuimus) montes tantummo- do interiacent inter Segusianos (quos Ptolemæus Segusi- acos uocat) & Heduos. Porro Segusiani secundū Lucina- di traditionem Gallicè nunc Bresse uocantur.

Quorum mentes nōdum à superiore bello.) suple quod cum Romanis gesserant: Id quod Cæsar ipse statim ab ini- tiolib. 1. de bello Gallico tradit. Ciuitati autem impe- rium totius prouintiæ.) scilicet Narbonensis, cui Allobro

ges finitimi erant, eò quòd eis Rhodanum Romanis habitabant. Cum finitimis praelio congressi.) Finitimis ut sunt Gabali, Aruerni, Ruteni, Cadurci, Volcæ, Aremici. Quòd minus idoneis equis utebantur.) Cæsar supra lib. 4. testatur, Germanos praua, ac deformia iuneta olim habuisse: hæc tamen cotidiano exercitio, summi ut essent laboris efficere solitos. Galliaq; excedere.) scilicet reliqua, ut Aquitania, Lugdunensi, & Belgica. Si pedites suis auxilium ferant.) *Ἰνὸν μὲν* est: Verocunq; enim res cadat, hosteis magno afficiendos incommodo, certum se habere dicit. Si pedites suis.) suple equitibus. Frequenti tibus nanq; cum Romano exercitu praelijs didicerat Vercingetorix, Cæsarem Germanis uti equitibus: inter quos pedites levis armaturæ pugnabant. Fugientesq; usq; ad flumen &c.) Ararim signari puto, propterea quod in superiori pugna scribit Cæsar, se per extremas Lingonũ fines in Sequanos iter fecisse: ac Vercingetorigem circiter millia passuum decem ab Romanis, trimis castris consedissee. Alexiam, quod est oppidum Mandubiorum.) Volaterranus lib. 3. Geographiæ Alexiam in Heduorum finibus sitã esse docet, eamq; ad exiguũ vicum redactam: qui nunc Alsetum uocetur. Eadem urbs iuxta sententiam Iucundi à Gallis nunc Lausoys dicitur, & in Burgundionibus posita est. Qui autem, & quales sint Mandubij populi, ingenuè fateor me ignorare: eo quod nullus ueterũ Geographorum (quantũ ego scio) eorum meminerit. Nisi forte ijdem sint Mandubij, quos Strabo lib. 4. Mandibulos appellat: eosq; Aruernis finitimos esse affirmat.

Nostrum opus.) suple circumuallationis moriorum

Alexia. Summa Labra. id est, summa ripa, id est, iuxta Græcorum idiotissimum: qui etiā ὁ ἄντι τῆς ἁλὸς usurpāt. Pedibus 400 reduxit. i. retro duxit. Priscianus enim re præpositionem κατὰ ἀποκρίσιν quasi retrò dictam putat.

Quarum interiorem. scilicet uersus primam fossam.

Grandibus ceruis. hoc est, stipitibus ceruinorum instar cornuum ramos habentibus. Agrestes Tigurini tales stipites uoce non dissimili serlen uocitare solent. De quorum & aliarum munitionum formis eruditissimas Lucundi picturas, ac commentationes uideto. Is namq̃ multum lucis urbium oppugnationibus (quas Cæsar describit) attulit.

Materiari. hoc est, lignari, & materiam ad munitiones faciendas cedere. Siquidem materia proprie ea uocantur ligna, quæ structuris seruiunt. Delibratis, id est, decorticatis cacuminibus. Acutissimis uallis se inducebant. id est, sudibus, uel tribulis ligneis per ordinem digestis se lædebant: hoc namq̃ Valli (teste Vegetio lib. 3. cap. 8.) significant. In quincuncem dispositis. Quid sit fæminis, hoc est, scæmoris crassitudine stipites in quincuncem disponere Budæus lib. 1. de Asse, & partibus eius hisce tribus authoribus explicat: primum Fabio Quintiliano, qui in 9 sic scribit: Nullus ne frugiferis adhibendus decor? Quis negat? Nam & in ordinem, certaq̃ interual la redigam eas arbores. Quid illo quincunce speciosius? qui in quamcunq̃ partem spectaueris, rectus est. Deinceps Cicerone in li. de Senectute, ubi in hæc uerba inquit: Cum autem miraretur Lysander & proceritatem arborum, & directos in quincuncem ordines, & humi subactam, atq̃ puram, & suauitatem odorum, qui afflarentur è floribus,

tum eum dixisse: mirari se nō modo diligentiam, sed etiam solertiam eius. Postremum Demosthene, in Oratione, quæ πρὸς Νικόστρατον inscribitur, in qua sic ait: καὶ τὰς ἀναδέναν δρᾶδας ἐξέκοψε, καὶ φυτευτῆρια ἰσάων περισοίων κατέκαυσε, id est, arbuscivas uites excidit, & oliuetia in uersus quoquouersum digesta confregit. Xenophon ipse (inquit Budæus hoc uelut auctarij uice subnectens) ex quo Cicero transtulit, ita scripsit: ἐπὶ δὲ ἰθαυμάτῃ ἀντὶ τοῦ Ἀύσαντος, ὡς καλὰ μὲν τὰ δένδρα ἦν, δι' ἧν δὲ τὰ πεφυτευμένα, ὁρθοὶ δὲ οἱ σοῖχοι τῶν δένδρων, ἐν γὰρ αὐτῇ ποσειτα καλῶς ἦν. id est, Cum autem locum consitum miraretur Lysander, quod decoræ essent arbores, & stirpium consitarum æqualis series, ita in uersus directos configurata uideretur, ut ad angulos rectos pulchrè exacta essent omnia. Ex quibus uerbis cum Ciceronis collatis conijcere statim possumus, quid sit quincuncialis ordo: etiamsi nondū intelligimus, cur ita, appellatus sit. Fortasse autē sic antiqui quincuncem appellauerunt exactam plantarum metationem, ut decussem exactam spatij diuisionem. Haftenus Budæi uerba recensuimus, ex quibus colligi potest, quid sit, stipites fœminis crassitudine in quincūcem disponere: nimirū ita, ut quoquouersus eos aspicias, ordines, & angulos rectos intuearis. Ab infimo solo.) Exemplar Aldinum, & Vuolfianum hic perquā corruptum est, post uocem enim pedes omittit, treis: & pro occultabantur (ut Beroaldinus, & Gryphianus codex rectē habet) exculcabantur legit. Quos stimulos nominabant.) Hirtius infra li. 5. bellorum ciuiliū eosdem stimulos stilos cacos, nostrates uero uulgo suosysen appellant. Contra exteriorem ho-

stem.) scilicet, qui in oppido non erat. Ambruaretis.) qui Brabantia partem tenent. Brannouicibus.) qui à Gallis nunc Lauall de Moriana, Et Brannonijs.) qui ab iisdē de Blanco (unica litera immutata) dicuntur. Quod si autem Marliani lectionem (qui pro Brannonijs, Blanco- nijs legit) sequimur: suum nomen etiamnum retinent.

Heleutetis.) Hi quatuor populi in Aquitania siti sunt, quorum Cadurci, Caors: & Vellani, San Flor Gallicē nominantur. De sequentibus populis in superioribus magna ex parte diximus. Curiosolites secundum Volaterranum Consopitenses, iuxta Marliani autem, & Lucundi sententiam Gallicē Cornouaide iam uocitantur.

Redones.) Renes. Ambibarij.) De his nihil inuenio apud quenquam, præter Marlianū, qui eos Celtica Gallia annumerat circa Britanniam citeriorem, & Normaniam. Cadetes.) Gallicē Hipercorentin en Bertegne. Qui populi omnes Lugdunensi Gallia uendicantur, & Oceanum attingunt. Ita ut antea demonstrauius.) suple li. 4. sub finem, Vbi ait, Se Comiū regem Atrebatibus uictis dedisse: & eius opera plurimum esse usum.

At ij, qui Alexia obsidebantur.) Hactenus Gallicanū delectum, & copias descripsit: nunc ad Alexia obsidionē redit. Nihil inquit de eorum sententia.) Oratio ista Critognati, Generis est suasorij: in qua primū aduersariorum sententias ualidis rationibus diluit: Deinde suam subiungit, nempe sibi consultum uideri, ut omnia citius, & pariantur, & designent, quā aut se hostibus dedant: aut per eruptionem & se, & totam Galliam in discrimen conijciant. Tamei si enim suum consilium de deuorandis hominibus,

bus, qui bello inutiles sunt, prima fronte satis crudele sit:
tamen id toti Galliæ & honestum, & frugiferum fore, si
assentiantur. Ne autē tam immane consilium exemplo ca
rere putent, id quoq; à maioribus suis captum esse probat:
quod per locum à minore ad maius, & per collationē para
tium inter sese amplificat. Respicite finitimam Gal
liam.)suple Narbonensem. Securibus subiecta.)id est,
Romano imperio, ut signū *μικροῦ μινῶς*, pro re signata po
natur. Fenesicella nanq; tradit duodecim liētores cum uir
garū fascibus securim Cōsuli prætulisse. Vnde sæpe apud
Liuium legitur, fascēs erant apud Fabium, id est, Fa
bius consulem agebat. Cedentes.)suple Gallos ad ca
stra usq; insecuti sunt. Harpagonum numero effecto.)
Vegetius lib. 2. ca. 25. ait, Legionem inter alia ferramen
ta, etiam ferreos harpagoes (quos lupos uocant) habere.

Fundis libralibus.)id est, quæ libræ pondus æquabant.
Glandibus.)id est, plumbo in glandis modum sabrefa
cto, ut interpretatur Pompeius. Aut in scrobes delap
si transfodiebatur.)suple à teretibus stipitibus fœminis
crassitudine. Musculos &c.)Teste Vegetio lib. 4. ca. 16.
minores machinæ uocantur: quibus protecti bellatores, si
lutum obfuerit, aut ciuitatis fossatum, apportatis lapidi
bus, lignis, ac terra, non solum complent, sed etiam solidāt:
ut turres ambulatoriæ sine impedimento iungantur ad
murum. Vocantur autem à marinis beluis musculi. Nam
quemadmodum illi, quum minores sint, tamen balenis au
xilium, adminiculumq; iugiter exhibent: ita istæ machi
næ breuiores deputatæ turribus magnis, illarum aduen
tui parant uiam, itineriq; præmuniunt. Exiguum loci,

Beroaldi exemplar iniquū legit. Vtramcunq; autem lecti-
onem sequaris, perparum refert. Ea, quæ occultauera-
rant in terris.) Vt stipites, & taleas. Interiores.) scilicet Galli, qui in oppido Alexia agebant, & eruptionem
frustrā iam fecerant. Cabilonni.) idem oppidum est,
quod supra Cauillonum appellatur. Matisconæ.) hæc
urbs uoce nonnihil truncata Macon iam uocatur.

ARGVMENTVM LIB. VIII. DE
RELICTORVM A. HIRTII
DE BELLO GALLICO.

Principiò, Nouam Gallorum defectionem, ac bellum
cum Biturigibus gestum describit. Secundò, Carnutes fu-
gatos. Tertiò, Bellouacorum, ac reliquarum ciuitatum
deditionē. Quartò, Quibus modis Cæsar exercitū suum
in uarias Galliæ parteis diuiserit. Quintò, Canini bellū
cum Dumnaco Andium duce gestū. Sextò, Eiusdem bel-
lum cum Drapete Senone, & Lufterio Cadurco gestum:
ubi & Vxelloduni oppugnationem graphice depingit.
Septimò, In quas Galliarum regiones Cæsar exer-
citum in hyberna dimiserit. Octauò, & ul-
timò eiusdem profectionem in Italiam:
& quæ ciuilis belli inter Pompe-
ium, & Cæsarem semina ex-
titerint, docet.

IN AVLI HIRTII DE RELICTORVM DE BELLO

GALLICO LIBRVM VIII. IO.

Rhelicani Annotationes.

VLI HIRTII derelictorum.) Hirtij istius mentionem facit Ci. li. 7. Epistolarum ad Atticum in prima epistola sub finem. Et ex eiusdem lib. epistola (quæ incipit, Dionysium flagrantem) cum Hirtium, tum Balbum (cui

hic liber dedicatus est) Cæsaris studiosissimum fuisse apparet. Cæterum Hirtius in tota ista præfatiuncula nihil aliud agit, quam ut primum ostendat: quos libros post Cæsarem scripserit. Secundo arrogantiae, ac temeritatis crimen deprecatur: & obiter Cæsarem laudat, cum ob scribendi facilitatem, tum elegantiam simulq; rationem reddidit, cur Cæsar ipse suarum rerum commentarios scripserit

Superioribus, atq; insequentibus eius scriptis.)supple 7 libris, de bello Gallico, Tribus de bello ciuili. Imperfecta.)scilicet Cæsaris scripta. Nam Alexandrinum bellum non ad finem usq; descripserat. Cuius finem nullum uidemus.) Bene dicit, Nam finita dissensione inter Cæsarem, & Pompeium, noua inter Octauium, Antoniū, Lepidum, Cassium, & Brutum orta est: de qua Appianus lib. 3. bellorum ciuiliū, Suetonius in Augusto, Plutarchus in Antonio, & Bruto. Tamen aliter audimus ea.)

l s Recte.

Recte. Nam si usquam illud Plauti locum habet, in historia fideliter scribenda uel maximum tenere oportebat, ut unus oculatus historiographus pluris fieret, quam auriti decem. Quum enim nō nisi certa scribenda sint, nemo certe cōmodius ea perscripserit, quam auctoritas: siue fidem, siue perspicuitatem in narrando consideres. Pridie Calendas Ianuarias. Id est, Ultimo Decembris. In finibus Biturigum &c.) Ad finem lib. 7. Cæsar ipse testatur, T. Sextium cum legione una in Biturigas esse missum.

Quæ proxima fuerat &c.) Eam nimirum intelligit, quam C. Caninio Rebilo in Ruthenos ducendam dederat. Siquidem hi populi à Biturigibus non longè absunt.

Defectisq; fuit necesse &c.) Beroaldus deiectis legit: sed utrunq; fortassis perperam. Nam quum defectiscor haud dubie prioris participij thema sit, secundum Prisciani sententiam, pro defectisq; legendum foret. Quæ lectio cum sequentibus probè quadrat, statim nanq; sequitur, Bituriges operi rustico præ belli securitate intentos fuisse. Deinde conijcio Beroaldum pro deiectis, disiectis potius legisse: propterea quod & hæc lectio magis ad sequentia facit. Cū enim Cæsar Bituriges deimproviso rura colentes adortus sit: nimirum eos palanteis, ac disiectos aggressus est. Nisi forte quispiam defectus à deficeor, id est, relinquo (Teste eodē Prisciano) deriuari putet. Quod uerbi apud Aldū, & qui cum secuti sunt paulo inferius ponitur. Vbi tamen Beroaldus deficeret, non deficeretur, legit. Atq; ita participium defectus (teste Lau. Valla) actiuam haberet significationem, ut sit sensus: Defectisq;, hoc est, ijs qui defecerant in uia. Sic nanq; & Martialis, & Fabius usurpare,

uere, quorum ille ita canit: *Dulcia defecta modulatur carmina lingua Cantator cygnus funeris ipse sui. Hic uero ad hunc scribit modum li. 6. Oratoriarum institutionum. Defectaq; labore senectus, magna pars mortis, nihil mihi reliquit, nisi diligentiam.* Ducenos sesterios. id est, singulis ducentos. Porro sesterius iuxta Budæi traditionem æreus nummus erat, ex eo sic dictus, quod duos asses, & semissem ualeret, hoc est, duas libras æris grauis: & selibram, quorum quatuor uno denario Rhomano ualebant. Sestertia autem numero plurali, & genere neutro dicuntur, quod singula duas libras, & selibram argenti ualerent hoc est ducentos, & 10 denarios, siue mille sestertios, quod idem est. Centurionibus duo millia nummum. id est, 10 aureos coronatos. Siquidem Budæus idē lib. 2. de Asse mille nummum 25 aureis æstimat. Superiore commentario demonstratum est &c.) Sub ipsum namq; finem superioris Commentarii Cæsar ait, Q. Ciceronem, & P. Sulpitium in Heduis ad Ararim rei frumentariæ causa collocatos esse. Nuper enim deuicti, scilicet in bello cum Vercingetorige gesto. Tempore anni difficilimo.) hyberno uidelicet. Quantumq; in ratione esset, hoc est, quantum ratione prouideri posset. Qui Rhemis erant attributi &c.) hoc est, sanguinis propinquitate eos attingebant. De quo uide supra lib. 2. Romanorum orationem ad Cæsarem habitam. Rursus undecimam &c.) Quod dicit rursus, respicit ad hoc, quod supra dixerat, undecimā legionem duodecimæ adiunctam esse, dum Cæsar in Biturigum fines incursionem faceret. Depoposissent &c.) Obserua Grammaticorum regulam de non geminandis compsitis

compositis ab Hirtio non esse seruatum. Atq; ita cum tribus legionibus, magnis itineribus ad se ueniret.) Probe colligit. Ad finem namq; superioris libri septimi Cæsar scribit, T. Sextium cum una legione in Bituriges missum esse. In hoc autem ipse Hirtius refert, Trebonium cum duabus legionibus Genabi in hybernis collocatum. Subsidiari.) id est, subsidio esse consueuerant. Neque ad sanitatem reliquorum deditione esse perductos.) Cæsar supra lib. 2. Bellouacorum fortitudinem, ac præstantiam: & lib. 7. eorundem arrogantiam describit. In diuersissimam partem Galliæ.) hoc est, in Aquitaniam, quæ Belgio (in quo Cæsar cum Bellouacis bellum gesserat) ob hoc diuersa est: quod hoc uersus Orientem, ac Septentrionem, illa autem Occasum uersus, ac meridiem spectat. Quod uero Aquitaniam innuat, cū inferiora, tum superiora indicant. Statim namq; subiungitur, Caninium his regionibus præfectum fuisse: & supra in fine septimi lib. Caninius in Ruthenos Aquitaniae populos hybernatum missus esse scribitur. Tergestinis.) Strabo lib. 7. Tergestam Carnicorum pagum esse scribit: Pomponius autem Mela Tergestum oppidum in intimo Adriæ sinu positum, ac Illyricum finire tradit: Plinius uero lib. 3. cap. 18. Tergestinum sinum, & Tergesten coloniam 23 m. p. ab Aquileia distare asserit. Vnde mirum ni horum Tergestinatorum appellatio originem habet, quos Hirtius hic barbarorum incursionibus infestatos commemorat. Maxime uero à Tergeste colonia, quia proxime antecessit: Labienum ad colonias ciuiū Romanorum tuendas missum esse. Ad deuastandos, & populandosq; fines Ambiorigis.) scilicet dimidia partis Eburorū

Eburonum, ut supra lib. 5. & 6. Caesar perscribit. Ad oppidum Lemouicum &c.) De Lemouicis siue ut Caesar supra lib. 7. declinat Lemouicibus, Volaterranus hæc tradit, quod Aquitanis accenseantur, etiamsi trans Ligerim à Geographis ponantur. De oppido autem Lemouico (cuius hic meminit Hirtius) nusquam quidquam legi. Quamquam Beroaldi exemplar non Lemouicū, sed Lemonem uocat: ad quem modum & Sabellicus legit. Et Romanum, & externum sustinere hostem.) Beroaldi exemplar aliter, & nisi totus fallar, melius ad hunc modum legit: Et Romanum exercitum sustinere hostem. Nam Hirtius duobus nominibus Dumnacum ab Lemouici, seu Lemonis oppidi opugnatione destitisse ait: uno quod Fabius cum exercitatis militibus aduentauerat: altero quod sibi ab oppidanis periculum imminere cernebat, si cum Fabio congredideretur. Et sane prudenter Dumnacus colligebat. Quum enim antea Caninij castra sola expugnare nequiuisset: quonam pacto deinceps recentibus Fabij copijs cū illius cōiunctis, & tam bene exercitis (ita enim participiū ab exerceor Hirtius formauit) restitisset. Magnam uero iuxta Hirtij eiusdē uerba habent. Siquidem per se arduū erat opus, Rom. hoc est, tam celebrē, & exercitū. i. tot bellis exercitū sustinere hostē. Reliquam esse unam aestatem suæ prouinciæ.) scilicet in Gallijs administrandæ. Quum enim Caesar iam quatuor annis, & dimidio Gallie præfuisset, unica ei adhuc æstas supererat. Siquidem (ut in eius uita, & Eutropij argumento de Gallicis bellis patet) imperium ei in quinquennium prorogatum erat.

Se tradiderunt.) Caesar dixisset dederunt, aut in
deditionem

deditionem uenerunt. Labienus interim in Treueris.) Supra Hirtius ait, Caesarem exercitū suum in uarias Galliā parteis, idq; propter hosteis hinc inde dispersos, dimisisset: atq; inter alios legatos, Labienū cum duabus legionibus in Treuiros esse missum. Sed per P. Crassum.) De quo supra sub finem li. 2. Vbi ait Caesar, Crassum in Venetos, Vnellos, Osfinos &c. missum, atq; rem is hic feliciter gessisse. Ipse hybernīs peractis.) Quod contra cōsuetudinē ait Caesarem in Italiam festinasse, hinc fit, quod in superioribus libris saepe quidem legimus eum peractis hybernīs in Italiā cōcessisse: nusq; uero maximis itineribus, ut hic. Porro per Italiam hoc loco citeriorem Galliam, quā & Togata uocabatur, intelligit. Non. n. multò post in sequentibus subiungit: Cum omneis regiones Galliā Togatā Caesar percucurrisset, Et potentiam paucorum.) scilicet Pompeij, Catonis, Marcelli, Spicionis, ac Lentuli, sicuti infra ex bello ciuili patet. Augurē prius factū.) De Augurum numero, & praestantia consule Fenestellam, & Liuium lib. 10. ab Vrbe condita statim ab exordio. Ne cessitudine legationis &c.) Hunc Galbam Caesaris legatum fuisse, ipsius uerba supra lib. 3. testantur, dum ait: Sergiū Galbam à se in Veragros, ac Sedunos missum esse.

Ad exercitū Nemetocennam redijt.) Nemetocennam, suple urbem in Belgio sitam, in qua exercitum in hyberna collocauerat: ut Hirtius ipse paulò superius testatur.

Atq; exercitum lustrauit &c.) Lustrauit, hoc est, expiauit: Germanicè, & Gallicè musteren seu monstren, id est, monstrare, & ostentare. Quā aut lustrandi cōsuetudo fuerit, ex lib. 10. q. 4. & notos Liuianae, discere possumus: ubi

ubi Macedonici exercitus lustratio in hæc uerba describitur: Prior hostiæ pars dextra, Posterior ad laeuam uiæ ponitur, inter hanc diuisam hostiâ copiæ armatæ traducuntur. Mos deniq; erat, lustrationis sacro peracto, decurrere exercitum: & diuisas bifariam acies concurrere ad simulachrum pugnae.

Ad consulatus petitionem. scilicet Cæsareanum, Paulò enim ante dixit, Cæsarem honorem suum municipijs, & colonijs in sequentem annum cõmendasse. Ibi quanquam crebro audiebat &c.) Quando quidem & Hirtius hoc loco, & Cæsar ipse ab initio lib. 1. de Ciuilibus bellis, eorundem seminarium, & causas breuius, adeoq; obscurius proponit: eadem paulo altius, & copiosius repetendæ uidentur. Quia aut nemo luculentius eas descripsit quàm Lucanus, illius Carmina unà cū alijs huc facientibus adscribere non piget. Is ergo fato potissimam attribuens causam, Itali. i. canit:

Pert animus causas tantarum expromere rerum,
Immensumq; aperitur opus, quid in arma furentem
Impulerit populum: quid pacem excusserit orbi.
Infida fatorum series, summisq; negatum
Stare diu: nimioq; graueis sub pondere lapsus
Nec se Roma ferens &c. Et paulo post:
In se magna ruunt, lætis hunc numina rebus
Crescendi posuere modum, nec gentibus ullis
Commodat in populum terræ, pelagiq; potentem
Inuidiam fortuna suam, tu causa malorum
Facta tribus Dominis cõmunis Roma, nec unquam
In turbam missi feralia fœdera regni.
Per quibus Dominis Roma cesserit, ex Plutarchi Pom
peio

peio liquet. Ait enim Crassum, Pompeium, ac Cæsarem imperiū Romanum ita inter se diuississe, ut Cæsari Galliae proconsulatus in quinquennium prorogaretur: Crasso Syria, & expeditio in Parthos, Pompeio Africa, & utraq; Hispania obueniret: Cur autem triceps illud regnum non durauerit, Lucanus hanc subiungit causam:

Nulia fides regni socijs, omnisq; potestas

Impatiens consortis erit.

Quod uero societas illa non protinus disrupta est, Crassus (quem cum Pompeius, tum Cæsar uerebatur, testibus Lucano, Plutarcho, Suetonio, & Appiano) in causa fuit. Nā posteaquā is à Parthis interemptus, & Iulia Cæsaris filia, & Pompeij uxor mortua fuit: omne dissensionis obstaculum sublatum est. Porro æmulationis inter Cæsarem, & Pompeium causa hæc à Lucano perhibetur:

Tu noua ne ueteres obscurant acta triumphos

Et uictis cedat piratica laurea Gallis

Magne times: te iam series, ususq; laborum

Erigit, impatiensq; loci fortuna secundi.

Nec quenquam ferre potest Cæsarūe priorem,

Pompeiusue parem.

Hæc priuatæ simultatis causa inter Cæsarem, & Pompeium fuit. At nec populum à Ciuilibus belli seminario immunē fuisse, idem Lucanus paulò post testatur, sic canens:

Hæc ducibus causæ suberant, sed publica belli

Semina, quæ populos semper mersere potentes.

Nanq; ut opes nimias mundo fortuna subactio

Intulit, & rebus mores cessere secundis,

Prædæq; & hostileis luxum suasere rapinæ:

Non

Non auro, tectis uē modus, mensasq; priores
 Aspernata fames: cultus gestare decoros
 Vix nuribus, rapuēre mares, sœcunda uirorum
 Paupertas fugitur: totoq; accersitur orbe
 Quogens quæq; perit. Tum longius iungere fines
 Agrorum, & quondam duro sulcata Camilli
 Vomere, & antiquos Curionum passa ligones,
 Longa sub ignotis extendere rura colonis.
 Non erat is populus, quem pax tranquilla iuuaret,
 Quem sua libertas immotis pasceret armis:
 Inde iræ faciles, & quid suassisset egestas
 Vile nephas, magnumq; decus, ferroq; petendum
 Plus patria potuisse sua, mensuraq; iuris
 Vis erat, hinc leges, & plebiscita, coactæ,
 Et cum consulibus turbantes iura tribuni.
 Hinc rapti fasces pretio, sectorq; fauoris
 Ipse sui populus: lethalisq; ambitus urbi
 Annua uenali referens certamina campo.
 Hinc usura uorax, auidumq; in tempore scœnus,
 Et concussa fides, & multis utile bellum.

C. Curio tribunus plebis &c.) Plutarchus in Pompeij uita refert, hunc Curionem magno ære alieno liberatum esse à Cæsare: ideoq; eius parteis secutum. Cui & Lucanus li. primo Pharsaliæ subscribit, ita canens:

Audax uenali comitatur Curio lingua.
 Hunc eundem Velleius Paterculus graphicè in hæc describit uerba: Bello ciuili, & tot quæ deinde per continuos 20 annos consecuta sunt, malis nō alius maiorem, flagrantioremq; quàm C. Curio tribunus plebis subiecit facē, Vir
 m nobilis,

nobilis, eloquens, audax, suæ, alienæq; & fortuna, & pudici-
tiae prodigus, homo ingeniosissime nequam, & facundus
malo publico. Huius animo uoluptatibus, uel libidinibus
neq; opes ullæ, neq; cupiditates sufficere possent. Hic pri-
mo pro Pompei partibus, mox simulatione contra Pom-
peium, & Cæsarem, sed animo pro Cæsare restitit. Id gra-
tis, an accepto centies SH fecerit, ut accepimus, in medio
relinquemus. Et quoniam Pompeij dominatio, atq;
arma &c.) Pompeius armato præsidio circumuallatus,
Milonis causam, & de ambitu accusatorum cognoscebat:
ut Plutarchus in Pompeio, & Cicero in oratione pro Mi-
lone testatur. Vnde & Lucanus in iam citato Pharsaliæ
libro adhuc canit modum:

Pompeiana reum clausurunt signa Milonem.
Sed etiam per se discessionem facere cœpit &c.) Hoc est
Curio Tribunus plebis suo, non Consul (cuius intererat)
ductu senatū totum pedibus in sententiā, quam quisq; uel-
let, discedere iussit. Quod uero hæc Hirtiū mens sit, quam
libet obscure historiam hoc loci contexat: Plutarchus in
Pompeio eandem rem describēs, sic cōprobat: Πρὸς ταῦτα
Μαρκέλιου τῷ ὑπάτου λυσίμ ἀποκαλοῦντος τὸν Καίσαρα, καὶ
ψηφίσθαι πολέμιον κελύοντος, ἃ μὴ καθύσκειται τὰ ὅπλα
Κουρίω ὁμῶς ἔχρυσεν, καὶ Ἀντωνίου, καὶ Πάσιωνος ἐξελίξαι
τὴν σύγκλητον. Ἐκίλευσε γὰρ μεταστῆναι τοὺς Καίσαρα μόνον
τὰ ὅπλα καταθέσθαι κελύοντας, Πομπήϊον δὲ ἄρχαι: καὶ μετὰ
ἐκείνους πλείους. Ἀλλοὶ δὲ μεταστῆναι κελύοντες, ὅσοι ἀμφοτέρω
πορὺ ἀρίσκει τὰ ὅπλα καταθέσθαι, καὶ μηδ' ἑτέρον ἄρχαι:
Πομπήϊον μὲν ἔκκοσι, καὶ δ' ὁ μόνον, Κουρίω δὲ πάντες οἱ νοῖ
καὶ προσέθεντο. Hoc est, Adhæc quum Marcellus consul
latronem

latronem appellaret Cæsarem, & nisi ab armis discederet, hostem decerni iuberet: Curio tamen unâ cum Antonio, ac Pisone senatû redarguere sustinuit. Discessionē nanq̃ eos facere iussit, qui solû Cæsarem arma deponere uellent. Pompeium uero cum imperio esse: & discessionem fecerûnt plures. Rursus uero ijs discessionem facere iussis, quibus utrunq̃ ab armis discedere placeret, & neutrum cum imperio esse: Pompeio quidem duo tantum, & uiginti, Curio ni autem reliqui omnes accesserunt. Hactenus ille. Vnde Hirtij uerba alioquin per quam obscura nunc clariora facta esse arbitror. Quando autem hic in textu subiungit, Quod ne fieret, Coss. amiciq̃ Pompeij iusserunt.)suple discessionem fieri: ab illo dissentit. Ex Plutarcho nanq̃ elicitur, Curionis iussu discessionem esse factam: Ex Hirtio autem, quod Curio quidem per se illam facere tentauerit, sed tandem Consulum iussu factam. Cæterum (ut hoc auctarij uice subnectam) ex Feneſtella patet Romanis diuersum à nostrate morem in Senatuscōsulto per discessionem faciendū fuisse. Apud illos nanq̃, inquit, discessio fiebat, si consentiretur: apud Tigurinos autem, & Bernates, si res ardua, & ambigua fuerit. Qua de re & Au. Gellius lib. 4. noctium Atticarum cap. 18. nonnihil scribit.

Ad bellum Parthicum.)suple quod occiso iam Crasso restaurari à Pompeianis simulabatur. Id quod præter Hirtium in fine huius libri, Plutarchus in hæc confirmat uerba: Misit Pompeius pro legionibus, quas Cæsari commodaauerat, eas repetens, rebus Parthicis simulatis.

Quam in Gallia citeriore habuerat &c.)De hac re legitur supra lib. 6. de bello Gallico statim ab initio, & infra

ab exordio lib. 1. de bello ciuili. In Italiam mittit.) id
est, in Togatam Galliam. Modo enim dixit XV. legionem
ex Gallia citerioris præsidio eductam, & nunc XIII in
eius locum missam esse narrat, quæ præsidia tueretur, ex
quibus XV deducebatur. Vnde & superior locus in hoc
eodem libro recte expositus esse cernitur.

TOTIVS BELLICIVILIS

LIS A CAESARE GE-

STI ARGVMENTVM, SEV IN

troductio per Eutropium: quæ suæ

periori Gallico bello ita

annectitur.

INCIPIAM bellum ciuile suc-
cessit execrandum, & lachryma-
bile, quo præter calamitates, quæ
prælio acciderunt, etiam Roma-
ni nominis fortuna mutata est.
Cæsar enim rediens è Gallia ui-
ctor, cœpit poscere alium consu-
latum: atq; cū sine dubietate aliqua ei deferretur, con-
tradictum est à Marcello Cons. à Bibulo, à Pompeio, à
Catone: iussusq; ut dimissis exercitibus ad urbem rediret,
& ex Marcelli consulis autoritate ad legiones, quæ apud
Luceriam erant Pompeius cū imperio missus est: propter
quam iniuriam Cæsar ab Arimina, ubi milites congrega-
tos

tos habebat, aduersum patriam cum exercitu uenit. Coss. cum Pompeio, Senatusq; omnis, atq; uniuersa nobilitas ex urbe fugit, & in Grætiā transiuit, apud Epeirum, Macedoniam, Achaiā, Pompeio duce Senatus cōtra Cæsarem bellum parauit. Cæsar uacuam Urbem ingressus, Dictatorem se fecit: inde Hispanias petijt, ibi Pompeij exercitus ualidissimos, & fortissimos cum tribus ducibus L. Afranio, M. Petreio, M. Varrone superauit. Inde egressus, in Grætiā transiuit, aduersum Pompeium dimicauit. Primum apud Dyrrhachiū primo prælio uictus est, & fugatus, euasit tamen, quia nocte interueniēte Pompeius sequi noluit: dixitq; Cæsar, nec Pompeium scire uincere, & illa tantum die se posse superari. Deinde in Thessalia apud Pharsaliam, productis utrinq; ingentibus copijs dimicauerunt. Pompeij acies habuit quadraginta millia peditū, equites in sinistro cornu septem millia, in dextero D. Prætere a totius orientis auxilia, totamq; nobilitatem, innumeros senatores, cōsulareis: & qui magnorum iam bellorum uictores fuissent. Cæsar in acie sua habuit peditum non integra triginta millia, equites mille. Nunquam adhuc Romanæ copię in unum neq; maiores, neq; melioribus ducibus conuenerant: totum terrarum orbem facile subiectura, si contra barbaros ducerentur. Pugnatum tamen est ingenti contentione. Cumq; diu utrinq; dubia sorte caderentur, atq; ex alia parte Pompeius inter hortandum diceret: parcite ciuibus, nec tamen facerent: ex alio uero Cæsar hoc facere urgeret, dicens: miles faciem feri, tandem omnis Pompeij exercitus fugit, castra eius direpta sunt. Ipse fugatus Alexandriam petiuit, ut à rege Aegypti, cui

tutor à senatu datus fuerat, propter iuuenilem eius ætatem, acciperet auxilia: qui fortunam magis quàm amicitiam secutus, occidit Pompeium, caput eius, & anulū Cæsari misit: quo conspecto Cæsar etiam lachrimas fudisse dicitur, tanti uiri intuens caput, & generi quondam sui. Mox Cæsar Alexandriam uenit, ipsi quoq; Ptolemæus insidias parauit. Cæsar ui insistentium hostium pressus, scapham ascendit, qua mox pondere subsequentium aggrauata, ac mersa, per CC passus ad nauem una manu eleuata, qua chartas tenebat, natando peruénit, Mox nauali certamine pulsatus, magna facilitate classem regiam aut depressit, aut cæpit. Alexandrinis petëtibus reddidit regem monitum ut amicitiam magis Romanam, quàm arma experiri studeret: qui tamen illico ut liber fuit, bellum intulit, sed cōtinuo cum toto exercitu suo & ipse deletus est. Nam uiginti millia hominum in eo bello cæsa referuntur: uiginti millia cum septuaginta longis nauibus dedita: quingenti ex uictoribus cecidisse dicuntur. Rex ipse adolescens scapha exceptus ut fugeret, multis insiliëtibus mersus, necatusq; est. Corpus eius ad litus deuolutum inditio lorice aureæ cognitum est. Cæsar Alexandria potitus, regnum Cleopatræ dedit Ptolemæi sorori, cum qua cōsuetudinem stupri habuerat: quæ postea regio comitatu Urbē ingressa est. Rediens inde Cæsar, Pharnacem Mithridatis magni filium, qui Pompeio in auxilium apud Thessaliam fuerat, rebellantem in Ponto, & multas populi Romani prouintias occupantem uicit acie: postea ad mortem coegit. Inde Romam regressus: tertio se Consulem fecit cum Aemilio Lepido, qui ei magister equitum dictatori ante annum fuerat.

erat. Inde in Africam profectus est, ubi infinita nobilitas cum Iuba Mauritaniæ rege bellum reparauerat, apud Thapsum Cæsar pugnavit cum illis, & uicit: Duces autem Romani erant P. Cornelius Scipio, ex genere antiquissimo Scipionis Africani. Hic etiam socer Magni Pompeij fuerat, M. Petreius Varro, M. Portius Cato, L. Cornelius Faustus Syllæ dictatoris filius. Contra hos commissio prælio, post multas dimicationes uictor fuit Cæsar: Cato, Scipio, Petreius, Iuba ipsi se occiderunt. Faustus Syllæ quondam Dictatoris filius, Pompeij gener à Cæsare interfectus est. Post annum Cæsar Romam IIII triumphis ingressus est, quarto se consulem fecit, & statim ad Hispanias est profectus: ubi Pompeij filij Cn. & Sextus ingens bellum præparauerant. Multa prælia fuerunt, ultimū apud Mundam ciuitatem: in quo adeo Cæsar penè uictus est, ut fugientibus suis, se uoluerit occidere, ne post tantam militaris rei gloriam, in potestatem adolescentium natus annos quinquaginta sex ueniret: denique reparatis suis, uicit, & Sexti Pompeij filius maior occisus est, minor fugit.

ARGVMENTVM LIB. I.

de bello Ciuili, per Io. Rhellicanum.

Principio belli intestini occasionem succinctè tradit, quam nos ex Lucano supra fusiùs allegauimus. Deinde quum utrinque multis conditonibus de pace facienda nihil esset profectum: Cæsarem hinc inde multa oppida in dedicationem accepisse. Tertiò quum Pompeiani urbe relicta se

Dyrrhachium contulissent, & Pompeius ipse Brundisium metu Caesaris fugisset, Caesarem adiisse Romam: ibique parum equos senatores natum rediisse in Galliam, inibi que Massiliensium fraude motum, Massiliam urbem eorum per C. Trebonium legatum oppugnasse. Quarto bellum in Hispania cum Petreio, & Afranio primum per C. Fabium legatum suum, deinde & suo ipsius ductu gestum.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO CIVILI LIB. I. IO.

Rhelicani Annotationes.

LITERIS à Fabio C. Caesaris Cōsulibus redditis &c.) Plutarchus in Caesare ait hanc in Caesareanis literis summam fuisse. Omis-
sis ceteris omnibus, hoc tantum peto, ut Cisalpina Gallia, Illyria cumque cum duabus legionibus, usque ad secundi consulatus petitionem mihi concedatur. Suetonius autem in Iulio eandem ita describit. Sed cum omnia obstinatius agi uideret, & designatos etiam consules à parte diuersa: Senatum literis deprecatus est, ne sibi beneficiū populi Romani adimeretur: aut ut ceteri quoque imperatores ab exercitu discederent, confisus (ut putant) facilius se simul ad quæ libuisset ueteranos conuocatur quam,

quàm Pompeium nouos milites. Cum aduersarijs autem pepigit, ut dimissis octo legionibus Transalpinaq; Gallia, duæ sibi legiones, & Cisalpina prouintia, uel etiam una legio cum Illyrico concederetur, quoad consul fieret.

Summa Tribunorum plebis contentione.) suple Curio-
nis, & Antonij. Cum enim, inquit Plutarchus in Cæsare,
Curio rerum suarum pro Cæsare satageret, postea super
ijsdem rebus literæ deferuntur à Cæsare: quas Tribunus
plebis Antonius ad populum extulit, & apud consules re-
citauit. Et in Pompeio huic Cæsaris sententiæ adhuc cla-
rius accedit, dicens: Antonius Cæsaris epistolam inuito
senatu apud plebem recitauit, affectus populari gratiæ ac
comodatos continentem. Hæc Scipionis oratio quod
senatus in urbe habebatur.) Quandoquidem Scipio (ut
idē Plutarchus scribit) Pompeij socer fuit, uero simile est
prædictā sententiā magis ex affinitatis affectu, quàm æ-
quitatis, & reip. amore prosectam. Deinde eam ob causam
senatum in urbe habitum dicit: ut innuat Pompeium qui-
dem senatui non interfuisse: sed Scipionis uocem perinde
acceptam ac si ex ipsius Pompeij ore emissæ esset. Quod
uero Pompeius in senatu tunc temporis non fuerit, Plu-
tarchus in eius uita liquidò commonstrat, dicens: exerci-
tuum ducibus urbem ingredi non fuisse licitum.

Vt M. Calidius.) scilicet leniorem sententiā dixerat,
ut Pompeius in suas prouintias proficisceretur, uidelicet
in Africam, & Hispaniam, ut supra ex Plutarchi Pom-
peio adnotauiamus. Intercedit M. Antonius &c.)

Intercedere hoc loco impedire significat, ne quod senatus
decreuerat ratū esset. Etenim Fenestella docet, tantam

olim Tribunis plebis auctoritatem fuisse, ut quicquid senatus statuisset, ita demum firmum haberetur, si Tribunis plebis approbassent. A Pompeio euocantur.)suple ex urbe. Nam ei ut exercitus duci urbem ingredi (sicuti paulo superius annotauimus) non licebat. Et dolor repulsæ.)suple quam passus est in consulatu petendo. Cæterum quod Cæsar perhibet Catoni repulsam doluisse: inuidia motus haud dubiè hoc de eo prodidit. Nam Plutarchus in uita Vticensis refert, Catonem consulatus repulsam adeò æquo tulisse animo: ut quum amicis, familiaribusq; suis ea rubori esset, tristitiam, atq; calamitatē per multos dies afferret: ipse ignominiam ita negligenter tulerit, ut postero die unctus in campum descenderet, & post prandium rursus (ut solebat) sine calceis, & tunica in forum ueniens, unà cum familiaribus deambulet. Vnde iam constat uerum esse, quod Asinius Pollio (teste Tranquillo) existimauit, nempe parū diligenter, parumq; integra ueritate commentarios hos à Cæsare compositos esse: quippe qui plerāq; & quæ per alios erāt gesta, temere crediderit, & quæ per se uel consultò, uel etiam memoria lapsus addiderit: putantq; ideo rescripturum, ac correcturum fuisse.

Se alterum fore Syllam.)suple qui nobilium parteis tutatus, ad monarchiæ fastigium peruenit. De quo Appianus lib. 1. bellorū ciuiliū, & Plutarchus in eiusdem uita.

Ipse Pompeius, ab inimicis Cæsaris incitatus, quod neminem dignitatem secum exequari uolebat &c.)Cæsarem hæc non ex affectu, sed uerè, ac sincero animo scripsisse, præterea quæ supra ex Lucano de Pompei moribus adduximus, Vellei quoq; testimonium accedit: qui in posteriori

riori uolumine ad M. Viniciū illos ita depingit: Pompeius, inquit, ut primum remp. adgressus est, non quenquam animo parem tulit. Et in quibus rebus primus esse debebat, solus esse cupiebat. Neq; eo uiro quisquam aut alia omnia minus, aut gloriam magis concupijt. Neq; Tribunis plebis, uidelicet M. Antonio & Q. Cassio, ut paulò ante Cæsar ipse commemorat. Appianus Curionem illis tertium adiungit. Quod L. Sylla reliquerat. Appianus quidem li. i. bellorum ciuiliū ait, Tribunitiam potestatem à Sylla adeò perfractam, ac debilitatā, ut ferè ad nihilum redacta sit, quā ex lege prohiberet, qui Tribunatum gessisset, ulterius potestatem habere posse: extremi autem illius iuris intercessionem (de qua Cæsar hic) non commemorat. Quod illi turbulentissimi superioribus tēp. Tribuni plēbis. ut Gracchus uterq; Saturninus & Spurius Melius: de quibus Plutarchus in Gracchorū uita, Appianus in iam citato loco, Deniq; M. Tullius Ci. in Oratione pro Milone. Erat Rauenna. Quod oppidum in Gallia Togata sitū est. Expectabatq; suis leuissimis, id est, non arduis, sed paruis, ac tenuibus postulatis responsa. Vbi annotabis leuis uocabulum metaphoricè sumptum non semper in deteriore sumi partem. Porro quænam illa leuia postulata Cæsaris fuerint, supra in hoc libro ex Plutarcho, & Tranquillo allegauimus. Annotandum est & hoc, quod otium hic simpliciter negotio bellico opponitur, quod inter Pompeium, & Cæsarem agebatur, & pro quiete accipitur. Neq; enim (ut opinor) aut otium otiosum, aut literarium innuitur: sed totius reip. tranquillitas, quæ pacis tempore uiget. Quæ per Scipionem, ostendat

ostenderat.) suple quando senatus in urbe habebatur, cui non licebat Pompeio secundum legem interesse. Vnde & superior locus ex Plutarcho allegatus illustrari, & confirmari potest. Alieno esse animo in Cæsarem milites.) Hunc uanissimum rumorem Pompeius ex Appio didicerat, qui legiones Cæsari concessas (ut inquit Plutarchus) è Gallia reducerat. Is enim maxime res Gallicas Cæsaris extenuauit, & in Cæsare malè dicacè exercuit linguam: ipsumq; Pompeium dicebat, suarum se uirium, nominisq; ignarū esse, qui alijs armis in Cæsarem muniretur, quem ipsdem Cæsaris copijs perditurus esset, cum primum inspiceretur: tantum esse odium aiebat, quod milites in Cæsarem seruabant: tantumq; esse desiderium quod aduersus Pompeium tenerent. Paludatiq;.) id est, paludamento, hoc est, imperatoria ueste induti. Cæsar apud milites concionatur &c.) Cæsar commentariorum legi inseruiens, summa duntaxat orationis suæ capita perstrinxit. Lucanus autem illam li. 1. Pharsaliæ, Rhetoricis coloribus expressit, ubi eiusmodi exordium ponit: Bellorum ergo socij, qui mille pericula Martis Mecum, ait, experti, decimo iam uincitis anno. Syllam nudata omnibus rebus &c.) De hoc paulò ante locum ex Appiano allegauimus. Factum in pernitijs legibus.) nempe agrarijs In ui tribunitia.) id est, quum tribuni per uim aliquid à Senatu extorquere uellēt. Eius rei exemplū habes apud Liuium lib. 6. ab urbe condita sub finem de Licinio, & L. Sextio, qui leges omneis aduersus opes patritiorū, & pro commodis plebis, unam de aere alieno, ut deducto eo de capite, quod usuris pernumeratum esset, id quod superesset, triennio

triennio aquis portionibus persolueretur: alteram de modo agrorum, ne quis plus quingenta iugera agri possideret &c. In secessione populi.) suple ex urbe in sacrum montem, qui trans Anienem fluvium tria millia passuum ab ea distabat. Cæterum talem secessionem bis factam esse apud Liuium legitur: primum Volcis deuictis, quum M. Valerius Dictator pro uictore populo Romano ad senatum referret, ut nexi soluerentur, neq; id à patribus impetrari posset. Secundo, Quum plebs Appij decemviri stupro cum Verginij filia commissio mota, cogebat omnes Decemuiros ut se magistratu abdicarent. Templis, locisq;

editioribus occupatis.) Sic Tiberius Gracchus capitolium occupauit, ibiq; non procul à templi foribus per tumultum occisus est: ut testatur Appianus li. i. bellorum ciuiliū. Saturnini.) suple qui à Mario oppressus est.

Gracchorum.) quorum Tiberius à P. Scipione Nasica, Caius à L. Opimio interceptus est. Illo tempore.) scilicet suo, quo tamen decretum erat, ut magistratus operam darent, ne quid resp. detrimentum caperet.

Reliquæ nondum conuenerant &c.) Plutarchus in Pompeij uita refert Cæsarem non maiorem manum secum in Togata habuisse Gallia, quàm trecentorū equitum, & quinque millium peditum. Alias enim copias trans alpes relictas. Ariminum.) Italiae oppidum, quod quum teste Strabone Vmbroꝝ colonia primum esset, tandem Romanos inquilinos accepit. Quod sanè oppidum, teste Lucano, Cæsar superato Rubicone amne primum inuasit: sic enim lib. i. Pharsaliæ scribit: Vicinūq; minax inuadit Ariminum, & ignes &c. Erat iniqua conditio.)

Plutarchus

Plutarchus huic Cæsaris loco consentanea in eiusdē uitā scribit. Verum enim uero, inquit, Cæsaris postulatio clarissimam præferabat æquitatem. Se enim arma depositurū pollicebatur, idem faciēte Pompeio: utrunq; priuatū bonū quippiam à ciuibus consequuturū. At indignū esse, ut de tractis sibi copijs, Pompeio uires cōfirmentur: quumq; alterum tyrannidis insimulent, alterum tyrannum instruant.

Peraçto consulatu.) De proconsulatu nimirū suo loquitur. Nam quum modo per Pompeij conditiones in Galliam prouintiam redire iuberetur, si pacem fieri inter ipsos uellet, nullum Romæ consulatum gerere tunc temporis potuit. Huc accedit, quod ipse quoq; Cæsar paulò ante scribit, semestre tempus gerendi adhuc proconsulatus in Gallia per suos inimicos sibi præreptum esse. Arretium mittit.) Strabo lib. 5. hoc oppidum Arritiam uocare uidetur: aitq; id in Appia uia situm esse stadijs centum, & 60 à Roma distans. Sequentia namq; oppida à Cæsare occupata mox à Strabone subiunguntur. Delectumq; toto Piceno.) suple agro, Quæ quinta Italiæ regio est, testāte Plinio lib. 3. cap. 13. Cuius incolæ eodem Plinio, & Strabone teste, Picentes à Pico ductore appellati sunt. Decuriones Auximi &c.) Decuriones hic non pro ijs accipiendi qui turmis præsunt: sed pro ijs, qui Senatui, & consilijs reip. municipalis intererant. Nam & hi Decuriones teste Lau. Valla dicebantur. Et (ut Pomponius Iureconsultus ait) ideo sic uocabantur, quod initio quum coloniæ deducebantur, decima eorum pars consilij publici gratia conscribi solita sit. Protinus aperto sanctiore ærario.) Plutarchus de Publicola inquit, ubi opus erat ad bellum pecunias

nias pro facultatibus conferre, quum neq; ipse id munus obire uellet, & ab eo obeundo amicos dehortaretur, nec omnino publicas pecunias in priuatam domũ inferri æquũ duceret: ærarium Sæturni ædem cõstituit, quæ hodiæ etiã manet. Ad quod κατὰ σαρκασμόν Cæsar hic alludere uidetur, dicens: Lentulũ quidẽ Pompeij iussu ad aperiendũ sanctum ærariũ accessisse: at ubi sanctius ærarium apertũ audiuiisset, hoc est, nuntiatum esset, Cæsarem aduentare, ex urbe actutum profugisse. Falso nuntiabatur &c.) idem testatur Plutarchus in Pompeij uita. Cum his duabus Asculum &c.) Duabus suple legionibus duodecima, & tredecima. Paulò nanq; superius in hoc eodem lib. Cæsar scribit, se initio tumultus tredecimã euocasse, reliquas uero nondum conuenisse. Caterum Asculum teste Plinio lib. 3. cap. 13. nobilissima Piceni agri colonia est. Quod autem Cæsar appositue Picenum Asculum uocat ad differentiam alterius Asculi fecisse uidetur. Camerino fugientem &c.) Volaterranus lib. 6. Geographiæ tradit, Camerinum situ loci munitissimum oppidum esse in Apennini iugo situm, & à Varranorum gente diu possessum. Corfinium.) scilicet oppidum Pelignorum Volaterrano eodem teste. Ex Alba.) suple Colonia ad Fuscinum lacum sita, testante Plinio lib. 3. cap. 12. Et finitimis regionibus collegerat.) suple Vestinis, Marrucinis, & Perentanis, de quibus Volaterranus lib. 6. Geographiæ. Ex oppido pontem fluminis interrumpebat.) In quem finem hæc à Domitio facta sint Lucanus lib. 2. hisce uersibus ostendit: ————— hoc limite bellum

Hæreat, hæc hostis lentus terat otia ripa:

Præci-

Præcipitem cohibete ducem, uictorianobis

Hic primum stans Cæsar erit.

Et pro rata parte. Id est, ut rata esset uel imprimis Censurionum, & euocatorum pars. Porro euocati non iusti milites, sed promilites erant.

Quod oppidum à Corfinio &c.) Sulmo Pelignorū oppidum est, unde Ouidius poëta cum ingeniosus, cum elegans ortum traxit. Sic namq; ipse de se lib. 4. Tristium, Elegia 9 canit:

Sulmo mihi patria est gelidis uberrimus undis,

Millia qui nouies distat ab urbe decem.

Cæsar tribus primis diebus &c.) Redit ad Corfinij obsidionem describendam. A rege Norico.) scilicet Vocacione. Sic enim Cæsar supra sub ipsum finem lib. 1. de Gallico bello Noricum regem uocat uxoris Ariouisti fratrem. Vnde mea coniectura est, eum hic de eodem loqui. Porro quæ, & quàm lata olim fuerit Norica regio, supra à nobis annotatum est. Quum uultus Domitij cum oratione non consentiret &c.) Historici in hac historia describenda mire uariant. Appianus enim Alexandrinus seu lectis hisce Cæsareanis commentarijs, seu rumore cognitis, cum hoc Cæsaris loco in hæc uerba sentit: Cæsar interea L. Domitium imperij eius successorem à senatu destinatum, ceterosq; qui cum illo uenerant, ad quatuor millium numerum Corfinij obsedit. Qua ex causa moti illi, qui urbem incolabant Domitium fugam præparantem ad portas urbis cõsequuntur, eumq; ad Cæsarem adducunt. Hæc ille. Plutarchus autem, & Lucanus fugæ Domitianæ non meminerunt: nec interim ipsi quoq; inter se cõsentiunt. Ille namq;

Domitium

Domitium adeò desperandum, pusillanimum, & uariū in ista obsidione describit, ut quum desperatis rebus à suo medico seruo quidem uenenum poposciscet, datum illico tanquā moriturus hauserit. Paulò post ut mirabilē Cæsaris humanitatem, qua erga captos utebatur, audiuerit, seipsum lugere, & consilij celeritatem improbare cœpisse. Eum uerò consolante medico, quoniam non mortiferam, sed somniferam potionem hausisset, alacriter ad Cæsarem contendisse. Cuius ubi dexteram amplexatus, denud se cōtulit ad Pompeium &c. Hic uerò uirum fortem, constantem, & mortis pro patria obeundæ cupidum ita Domitiū describit:

Ecce nephas belli referatis agmina portis
Captiuum traxere ducem, cuiusq; superbi
Constitit ante pedes uultu, tamen alta minaci
Nobilitas recta ferrum ceruice poposcit.
Scit Cæsar pœnamq; peti, ueniamq; timeri,
Viue licet nolis, & nostro munere dixit
Cerne diem, uictis iam spes bona partibus esto
Exemplumq; mei: uel si libet arma retenta,
Et nihil hac uenia, si uiceris ipse, paciscor.

HS LX quod aurū adduxerat Domitius.) id est, mille, & quingentos aureos teste Budæo ἢ τῇ αὐτῆς ἰστορίῃ de asse, & partibus eius. Porro quæ differentia sit inter sestertios, & sestertia, superius ex eodem Budæo annotauimus. Ab Duumuiris &c.) Fenestella Duumuiros sacrorum causa creatos esse tradit, & tandem quum ea dignitas etiam ad plebem translata esset: ex Duumuiris Decemuiros esse factos. Pomponius autē Latus refert, Tula

lum *Hostilium* regem *Duumuiris* potestatem iudicandæ fecisse de capite *M. Oratij*. Atq; inde *Brundusium*.) suple *Calabriæ* oppidum, *Mesapiorum* lingua sic dictum, quod formam *Ceruini* capitis præseferat: ut *Volaterranus*, & *Vadianus* noster ex *Plinio* referūt. *Appianus* uero lib. 5. bellorum ciuiliū *Brundisij* situm describens, ait id insulæ in modum telluri additum, stagnosq; *Lunæ* in formam circumclusum esse: ita ut præciso colle, & muro communito, neuiquam ex continente adiri possit. De quo, & sequentibus oppidis consule sextam *Ptolemæi* tabulam.

Consules *Dyrrhachium* profectos &c.) *Pomponius Mela* lib. 1. *Dyrrhachium* secundam *Istriæ* urbem ponit, eamq; prius *Epidamnum* uocatam dicit: sed propter malum omen à Romanis nomen postea immutatum esse. Idem testatur *Plinius* li. 3. cap. 23. De situ autem & origine eiusdem, ac nominis immutatione quum *Thucydides*, & *Appianus* clarius quiddam tradiderint: eorum uerba huc apponere uisum est. Ille ergo lib. 1. ita scribit: *Epidamnus* est urbs ad dexteram sita nauigantibus *Ionium* sinum uersus. Hanc habitatum uenerunt *Corcireses* coloni à *Phalio Corinthio* deducti: qui erat ab *Hercule* oriundus, *Eratoclidæ* filius ex metropoli secundum ueterem legem accersito. Nonnulli etiam *Corinthij*, & alij præterea *Doricæ* nationis ex *Colonis* fuerunt &c. Hic uero ad hunc modum: *Pompeius Dyrrhachium* tutò proficiscitur, quod nonnulli *Epidamnum* esse putant, huiusmodi nominis opinione ducti: Rex quippe *Epidamnus* urbem supra mare condidit, quæ ab ipso nomen assumpsisse creditur. Huius ex *filia* nepos *Dyrrhachus* ex *Neptuno* genitus (ut quidam perhibent)

perhibent portum Vrbi adiecit, qui Dyrrhachium appellatur. Deinde quum fratres aduersus illum bellum gererent, Hercules ex Erythia rediens pro telluris parte in eos depugnauit. Quamobrem Dyrrhachij Herculem ueluti telluris eorū ex parte incolam fuisse autumant. Dyrrhachum non utiq; inficientes, uerum ad Herculem tanquam ad Deum per prius inclinantes. Ferunt quoq; ea in pugna Ionium Dyrrhachi filiū ab Hercule per errorem interfectum fuisse, Herculem corpus tumulantem in mare proiecisse, ut cognomen illi imponeret &c. Extre-
mis Italiae partibus, regionibusq; Grætiæ &c.) Videto
r, & Europæ tabulam: & hic rursus obserua Græcam lo-
quendi formam ἀς δὴναμιν ἔχειν, in potestatem, pro in po-
testate habere. Veritusq;) suple Cæsar, ne ille scilicet
Pompeius Italiam dimittendam non existimaret: exitus,
administrationesq; Brundusini portus impedire instituit.
Plinius lib. 3. cap. 11. hunc portum totius Italiae nobilissi-
mum esse scribit. Lucanus autem Oppidum, & portum
hisce uersibus graphicè describit:

Vrbs est Dictæis olim possessa colonis,
Quos profugos Creta uexere per æquora Puppæ
Cecropiæ: uictum mentitis Thesea uelis.
Hanc latus angustum iam se cogentis in arctum
Hesperia, tenuem producit in æquora linguam:
Adriacas flexis claudit quæ cornibus undas.
Nec tamen hoc arctis immixtum faucibus æquor
Portus erat: si non uiolentos insula coros
Exciperet saxis, lapsasq; refunderet undas.
Hinc, illinc montes scopulosæ rupis aperto

Opposuit natura mari, flatusq; remouit:

Vt tremulo starent contentæ fune carinæ.

Magium, quem ad Pompeium &c.) Is (ut paulò antè Cæsar commemorat) Præfectus fabrûm Cn. Pompei erat.

Vicos, plateasq; in ædificat.) Appositiue subiungit, quo pacto uicos, plateasq; in ædificauerit Pompeius, dum ait: Fossas trāsuerfas uis perducit &c. id quod Cæsar paulò post uallum cæcū, fossasq; appellat. Porro quia Cæsar hic aliquid discriminis inter uicū, plateamq; innuere uidetur earum uocum differentiam scire oportet: nempe quod teste Lau. Valla, Vrbs in uicos quasi mēbra minora diuisa sit apud antiquos: ut Roma olim in Suburā, Carinas, & Esquilias. Platea uerò (si uocis ἔτυμον spectes) ἀπὸ τῆς πλατῆος, hoc est, latitudine dicta est: & latiorē in oppido uiam significat, in qua conuenire populus solet. Depræ-

hensasq; excipiunt &c.) Lucanus sub finem paulo ante citati libri Brundusinorum perfidiam & primum Cæsareanorum, ac Pompeianorum conflictum circa has duas naueis factum, hisce uersibus describit:

Ergo hostes portis, quas omneis soluerat urbis
Cum facta conuersa fides, murisq; recepti
Præcipiti cursu flexi per cornua portus
Ora petunt, pelagusq; dolent contingere classeis.
Heu pudor exigua est fugiens uictoria Magnus.
Angustus puppes mittebat in æquora limes
Arctior Euboica quæ Calcida uerberat unda.
Hic hesere rates geminæ, classisq; paratas
Excepere manus, tractoq; in littora bello:
Hic primum rubuit ciuili sanguine Nereus.

Propter

Propter anni tempus.) suple hybernum. Siquidem Hirtius supra in fine octauī libri ait, Cæsarem antequam in Italiam concederet, aliquot legiones in Belgio, & Heduis per hyberna distribuisse: & ab initio lib. 1. de bello ciuili asserit, grauisimum Senatusconsultū Lentuli ductu aduersus Cæsarem VII Idus Ianuarij esse factum, dum ipse Rauennæ ageret. Duas Hispanias.) suple citeriorem, ac ulteriorem. Quarum altera.) suple citerior, ut ipse Cæsar infra li. 2. testatur, maximis Pompeij beneficijs deuincta erat. Caralitani simul ad se Valerium mitti audierunt &c.) Simul, id est, postquam Caralitani ab oppido insulæ Sardiniae ita dicti populi. Strabo enim lib. 5. digniores huius insulæ urbeis Caralis, & Sulchos esse cōmemorat. Coactō Senatu iniurias inimicorum cōmemoratur &c.) Idem ferme scopus huius orationis est, qui superioris: quam ad milites habuit. Aequitatem namq̃ suam, ac inimicorum iniquitatem senatui exponit. Ac tandem tertio postulat, ut Senatus legatos ad Pompeium de pace facienda mittat. Quis uerò obstitit, quo minus pax ista fieret, Velleius de Curione Tribunopl. loquēs ita scribit. Ad ultimum saluberrimas, & coalescentis conditiones pacis, quas & Cæsar iustissimo animo postulabat, & Pompeius æquo recipiebat, discussit, ac rupit: unice cauente Cicero ne concordiae publicæ. Et pristina consuetudine dicendi &c.) Ad hunc locum intelligendum, operæ pretium erit huc adscribere, quæ Plutarchus de Catonis Vticensis eloquentia, ac genere dicendi in eius uita memoriæ prodidit. Is itaq̃ primo causam in hæc uerba reddit, cur eloquentiæ studuerit. Ea, inquit, de causa eloquentiæ operam dedit,

dedit, ut philosophiæ præceptis aliquid roboris, neruorūq; in agendo, consultandoq; adiungeret. Non tamē cum cæteris iuuenibus exercebatur, nec audiri à quoquā uolebat. Quade re quum quidam eum reprehenderet, diceretq; improbant homines hanc tuam taciturnitatem Cas-
to, ut libet, inquit, dummodo uitam non improbēt. Et ad-
didit, ego uero tunc demum hanc taciturnitatem meam
abrumptom: quum talia dicere ualebo, quæ non sint digna
taciturnitate. Deinde quale dicēdi genus secutus sit, pau-
cos post uersus idem edisserit. Sermo, inquit, eius nihil iu-
uenile, neq; comptum habebat: sed erat rectus, plenus, &
durus. Nam gratia quædam, & attentio inerat breuitati
sententiarum: mosq; eius orationi admistus, uoluptatem,
& risum quendam honestum audientibus afferebat. Vox
autem multa, & abundans tonum habebat infractum, in-
exhaustumq; per uniuersam sæpe diem incessanter locuta-
tus, sine lassitudine desinebat. Hæc ille. Vnde Cæsaris
uerba iam facile intelligi possunt, quando ait: Catonem
sua dicendi mora dies extraxisse, id est, prolongasse nego-
tium diutius. Ipso consule Pompeio &c.) Suetonius
Tranquillus in Iulio refert, accidisse quum Pompeius le-
gem de iure magistratuum ferret, ut in eo capite, quo à pe-
titione honorum absenteis summouebat, ne Cæsarem qui-
dem exciperet per obliuionem: ac mox lege iam in as in-
cisa, & in ararium condita, corrigeret errorem. Hæc
ille. Vnde hoc Cæsaris dilemma planum fieri poterit.

In circumscribendis Tribunis plebis. id est, circumue-
niendis, supple quum Senatus consulto intercedere pro suo
iure nō sinerentur: ut supra initio istius libri cernere licet.

Et

Et expetita colloquia.) suple duo, quorum unum Pompeio, per L. Cæsarem, ac Roscium, alterum per Cn. Marium, oblatum est. Pompeius enim discedens ab urbe.) Sic Plutarchus in Pompeij uita, Cæsaris uerba cōfirmat. Cum statuisset Pompeius huiusce turbationis certior fieri, omneis iubens patres se sequi, præmonito quod qui remansisset, uir Cæsaris existimaretur: urbem circiter diluculum liquit. Sic triduum disputationibus, excusationibusq; extrahitur &c.) Cæsar unam duntaxat causam subiungit, quare Senatus nullam legationem ad Pompeium super compositione miserit: quippe quod Pompeius ab urbe discedens, dixisset, se hostium loco habiturum quotquot Romæ mansissent. Plutarchus uero alteram adhuc subiungit, nempe quod existimarent, Cæsarem aliud in petore clausum, aliud in ore promptum habere: hoc est, uerbis dumtaxat pacem postulare, re autem uera nihil minus uelle. Subijcitur etiam L. Metellus &c.) Cæsar partim commentariorum legi seruiens, partim suam ignominiam, ac dedecus uitans: hic paulò breuior, & obscurior est quàm alibi. Siquidem Plutarchus, Lucanus, & Appianus impium illius factum hoc loco describunt. Quorum primus in Cæsaris uita adhuc scribit modum: Ei postmodum pecunias ærario demere conanti impedimento affuit Metellus Tribunus plæbis: cui leges quasdam proferenti, non idem armorum, ac legum tempus est, inquit: quod si has ipse res æquo animo ferre non potes, in præsentia quidem procul abscede. Nec enim huiusmodi loquendi fiducia bellum indiget. At cum peractis fœderibus arma deposuerimus: tunc rediens te plæbis patronum age. Hæc tibi

meo decedens iure loquor. Atq; hæc Metello locutus, ad ærarij se portas cōtulit, Apparentibus nusquam clauibus, fabros accersit: quibus portas effringere iussis, Metellus iterum quibusdam laudantibus incitatus, obstare cœpit. Cui, si molestus esse pergeret, necē cōminatus Cæsar, istud inquit: Nonne scis adulescentule longe mihi difficilius esse dicere, quàm facere? Hæc ille. Vnde iam liquet, utrū Metellus compositionis negotium impediuerit, ut Cæsar hic ait: an Cæsarem nepharias manus sacræ pecuniæ inferentem aliquantis per prohibuerit. Albicos barbaros homines, qui in eorum fide &c.) Strabo in lib. 4. de horū populorum situ cum Cæsare sentit: sed in eorum nomeclatura nonnihil uariat. Sic enim ait, post Salyes tenent Albicenses, & Vocuntij montana in septentrionem uergentia. Porro cum Albici, tum Mafsilienses prouintiæ quondam Romanorū populi sunt: ut Tabula Europæ tertia indicat De Mafsilia urbe infra li. 2. bellorum ciuili. nonnihil ad monebimus. Quibus iniurijs motus Cæsar &c.) Lucanus li. 3. Pharsaliæ, harum iniuriarum prorsus non meminit: imò post æquam Mafsiliensium orationem, Cæsaris potius in illos iniuriam ad hunc describit modum:

Sic Graia iuuentus

Finierat, quum turbato iam prodita uultu

Ira ducis, tandem testata est uoce dolorem.

Quamuis Hesperium mundi properemus ad axem

Mafsiliam delere uacat. & cætera.

Quod autem Cæsar iniurijs se affectum dicit, huc respicit quod Mafsilienses Pompei partes secuti sunt: quum neutrarum esse debuissent. Atqui hoc modo non Cæsari, sed sibi me-

sibimetipsis nocuerunt. Id quod & Velleius Paterculus in hæc indicat uerba. Festinationem itineris Casarianū aliquandiu morata est Massilia, fide melior, quàm consilio prudentior: intempestiue principalium armorum arbitria captans, quibus hi se debēt interponere, qui non parentem coercere possunt. Arelate.) suple oppido Narbonensis Gallia maritime, quod Paulus Orosius Arelatum uocat li. 7. ca. 34. C. Trebonium Legatum ad oppugnationem Mass.) Oppugnationis Massiliensis descriptione paulisper omissa, bellum in Hispania gestum ideo prius describit: quod Massiliae oppugnatio, & id bellum eodem tempore gestū sit. Post septem demū pagellas ad Massiliae obsidionē describendam redit. Quorū unus tribus legionibus Hispaniam citerio.) Ad hunc locū intelligendū, Hispania diuisionē tenere oportet: quam Pli. li. 3. ca. 1. in hūc diuidit modum. Ad Lacobrutinum promontorium ulterior Hispania est, quæ & Bethica dicitur. Mox à fine Virgitano citerior, eademq; Tarraconēsis ad Pyrenæa iuga. Vltior in duas longitudine prouintias diuiditur. Siquidem Bethica latere protenditur Lusitania, amne Ana diſcreta. Ortus hic in Laminitano agro citerioris Hispania, & modo se in stagna fundens, modo in angustias resorbens, aut in totum cuniculis recondens, & sæpius nasci gaudens: in Atlanticum Oceanum effunditur. Hæc ille. De quibus omnibus picturā & tabulæ Europicæ apud Ptolemæum in consilium adhibe. Alter à saltu Castulonensi.) suple ab oppido Castulone sic dicto: de quo idem Plinius lib. 6. cap. eodem. Per Vēctones.) scilicet citerioris Hispania populos. Celiberis.) eiusdem Hispania

niae populis sic uocatis, quod ex Celtis oriundi in Iberia,
id est, Hispania confederint. Ita namq; Lucanus lib. 4. cae-
nit: ——— Profugiq; à gente uetusta

Gallorum Celtae miscentes nomen Iberi.

Ad Ilerdam.) citerioris Hispaniae oppidum. De cuius situ
Lucanus idē ab initio praedicti libri hisce uersibus scribit.

Colle tumet modico, leniq; excreuit in altum

Pingue solum tumulo: super hunc fundata uetusta

Surgit Ilerda manu, placidis praelabatur undis

Hesperios inter Sicoris non ultimus amneis:

Saxeus ingenti, quem pons amplectitur arcu

Hybernas passurus aquas.

Præterea scutata, & cetrata.) Vegetius (ut supra etiam
meminimus) lib. 2. cap. 15. refert scutatos olim plumbatis,
gladijs, & missilibus accinctos fuisse, sicuti nunc prope o-
mnes milites uidentur &c. Cetrati autem à cetra dicun-
tur, quod breue scutū, teste Nonio Marcello, est. Sic enim
Vergilius li. 8. Aen. inquit, Lauas cetra tegit. Et sub ca-
stris Afranij cōstitit &c.) Lucanus in praecitato loco utri-
usq; exercitus castra in hæc uerba describit, quæ superiori-
bus uersibus annectuntur: ——— at proxima rupes

Signa tenet Magni, nec Caesar colle minore

Castra leuat, medius dirimit tentoria gurgēs.

Per Afranium stare &c.) Idem Lucanus non ita multò
post causam reddit, quam obrem primo die, quo Caesar in
suorum castra uenit, pugna non sit commissa, sic inquit:

Prima dies belli cessauit Marte cruento,

Spectandasq; ducum uires, numerosaq; signa

Exposuit: piguit sceleris, pudor arma furentum

Contiq;

Continuit, patriæq; & ruptis legibus unum
Donauere diem.

Castra facere constituit.) hæc noctu à Cæsare munita esse
idem Lucanus docet, ita superioribus accinens:

Pronotum Cæsar olympo

In noctem subita circumdedit agmina fossa,

Dum primæ præstant acies, hostemq; fefellit,

Et prope consertis obduxit castra manipulis.

Quas in superioribus castris reliquerat &c.) Supra dixit
Cæsar se biduo in C. Fabij castra uenisse, & postea inter-
missis circiter quadringentis passibus, noua castra in radi-
cibus montis fixisse: ideoq; hic per superiora castra haud-
dubie Fabiana intelligit. Planities circiter passuum
trecentorum &c.) Lucanus in prædicto libro hanc pla-
nitiem ita describit:

Explicat hinc tellus campos effusa patenteis

Vix oculo preendente modum.

Vnius legionis antesignanus &c.) Ex Modesto de uocis
bus rei militaris apparet, antesignanos eos esse, quos Li-
uius antepilanos uocat. Sic namq; ille scribit. Ante signa,
& circa signa, necnon etiã in prima acie dimicantes, prin-
cipes uocabantur: hoc est, ordinarij, cæteriç principales.
Hæc erat grauis armatura, quæ habebat cassides cata-
phractas, ocreas in cruribus, scuta, gladios maiores, quos
spathas uocant: & alios minores, quos semispathas nomi-
nant, plumbatas quinas positas in scutis, quas primo impe-
rii iaciunt &c. Hic uero lib. 2. ab urbe condita ad hunc
modum: Postremo in plureis ordines acies distribuebatur.
Ordo enim sexagenos milites, duos centuriones, uexillariũ

unum habebat. Prima acies hastati erant, manipuli quinque decim distantes inter se modicum spatium. Manipulus leuius uicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat. Leues autem qui hastam tantum, gessamque gererent, uocabantur. Hæc prima frons in acie florem iuuenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas totidem manipulorum, quibus principibus est nomen. Hos sequebantur scutati omnes insignibus maximè armis. Hoc triginta manipulorum agmen antepilanos appellabant, quia sub signis iam alij quindecim ordines locabantur: ex quibus ordo unusquisque treis parteis habebat &c. Porro supra in lib. 1. de bello Gallico ostendimus pilo, hoc est hastæ signa militaria affixa: hinc enim primarius centurio primi pili ductor, ac primipilus uocabatur eodem Liuiio auctore. Ex primo hastato &c.) Primus hastatus (ut Vegetius lib. 1. cap. 8. docet) duas centurias, id est, ducentos milites ducebat in acie secunda, quem nunc ducenarium uocant. Porro hastati in genere ij (teste Aeliano de instruendis aciebus) dicuntur, qui manus cõserunt & cominus hasta decertant. Tanta enim tempestas cooritur.) Lucanus in lib. iam sæpe citato hanc tempestatem ex hybernis niuibus uerno tempore ortam esse dicit: atque eius occasiorem & causam efficientem ad hunc attingit modum:

Fata dedit uarijs incertus motibus ær
 Pigro bruma gelu, siccisque Aquilonibus hærens,
 Aethere constricto pluuias in nube tenebat.
 Vrebant montana niues, camposque iacentes
 Non duraturæ constricto sole pruina:
 Atque omnis propior mergenti sidera cælo

Aruerat tellus hyberno dura sereno.

Sed postquam uernus calidum Titana recepit,

Sydera respiciens lapsæ portitor Hællæ,

Atq; iterum æquatis ad iustæ pondera libræ

Temporibus uicere dies &c.

Tum autem ex omnibus montibus &c.) Idem paulo post, hæc Cæsaris uerba confirmat, dum inquit:

Iamq; Pyrenææ, quas nunquam soluere Titan

Eualuit, fluxere niues: fractoq; madescunt

Saxa gelu, tum quæ solitis è fontibus exit

Non habet unda uias, tam largas alueus omnis

A' ripis excepit aquas, & cætera.

Vt supra demonstratum est &c.) Supra quidem Sicoris fluuij meminit, at Cingæ & castrorum inter duo flumina sitorum non item. Lucanus autem (ut iam ante allegauimus) Castra Cæsareana, & Pompeiana Sicore tantū discereta fuisse perhibet. Cinga uerò planitiæ (de qua paulo ante) coerceri idem testatur, sic modulans:

At proxima rupes

Signa tenet Magni, nec Cæsar colle minore

Castra leuat, medius dirimit tentoria gurgēs.

Explicat hinc tellus campos effusa patenteis,

Vix oculo prendente modum, camposq; coerceet

Cinga rapax, uetitus fluctus, & litora cursu

Oceani pepulisse suo: nam gurgite misto

Qui præstat terris aufert tibi nomen Iberus.

Annona creuit.) id est, pretium annonæ auctum est. Quæ ferè res, nempe annonæ caritas ingrauescere consuevit in opia, id est, per inopiam non solum præsentis, sed etiam su-

turi

turi temporis timor. Iamq; ad denarios quinquaginta in singulos &c.) Ex Budæi obseruatione constat Drachmam apud Græcos, & denarium apud Romanos eiusdem fuisse ponderis, & ualoris: & octo denarios uno aureo Rhenensi ualuisse ex eiusdem cõputatione obseruatũ est. Quæ ratio si admittitur, singuli modij annonæ plus minus sex nostris aureis Rhenensib. in castris Casareanis uenibant. Porrone quid dissimulem, Beroaldi exemplar à reliquis discrepat. Pro quinquaginta enim quadraginta legit, & denariorum non meminit. Talem nuntium &c.) Hic manifestum exemplum habemus, nuntiũ in masculino genere cum pro eo, qui nuntiat, tum pro eo, quod nuntiatur apud oratores, & historicos poni: sicut Festus Pompeius, & post eum Lau. Valla homo cum de bonis literis, tum de pietate, & religione uera optime meritus docet. Nihil enim Mancinellus in lima sua Seruio docto alioquin Græmatico patrocians efficit: dum multa exempla contra Vallam ex poëtis citat. Poëtis namq; metri causa liberior dicendi campus est, quàm oratoribus, & historiographis.

Vt naueis faciant, cuius generis eum superioribus annis usus Britannia docuerat.) Supra lib. 5. de bello Gallico ait. Britannicas naueis paulò humiliores fuisse, quàm quibus in nostro mari utebantur: idq; propter celeritatem onerandi, subductionesq;. Carinæ primum, ac statumina ex leui materia fiebāt &c.) Exemplaria Florëtina, quæ à Beroaldo correctæ esse dicuntur sic legunt, ac distinguunt hunc textum: Carinæ primum stramine, & leui materia fiebant, sed nimirum corruptissime. Quo enim pacto uerisimile esset, nauium carinas ex stramine contextas, quæ

Casar

Cæsar ipse subiungat, reliquū nauium corpus uiminibus compactum corijs inductum esse. Nullo modo. Stramina namq; carina solida fieri non potuisset. Itaq; Aldini, Gryphiani & Vuolfiani exemplaris lectio hac saltem in parte melior esse uidetur: ut sit sensus, Carinæ primum, ac statumina, id est, stipationes earundem ex leui materia, id est, ligno leui fiebant. Cur autem sic & legam, & interpreter, Volaterranus lib. φιλολογίας 27 occasionem præbuit. Is namq; ex Vitruuij sententia dicit, Statumen uocari quicquid strato adijciatur: unde statuminare, stupare, & infercire. Huc etiam facit, quod Lucanus in præcitato libro naueis non ex stramine, sed ex salignis uiminibus contextas, & corio inductas esse hisce uersibus docet:

Vtq; habuit ripas Sicoris, camposq; reliquit,
Primum cana salix, madefacto uimine paruam
Textitur in puppim: cæsoq; induta iuuenco,
Vectoris patiens tumidum super emicat amnem.
Sic Venetus stagnante Pado, fusoq; Britannus
Nauigat Oceano: Sic cum tenet omnia Nilus
Conferitur bibula Memphis cymba Papyro.

Deniq; ab hac nauium forma non multum & Babylonica nauculae abludūt: quas Herodotus in Clio in hac uerba describit: Nauigia illorum, quæ per flumen commeant Babylonem, omnia sunt orbicula, atq; coreacea: quæ pecuarij Armenij, qui supra Assyrios incolunt, ex cæsis solicijs faciunt, instruuntq; pellibus, nudo illorum extrinsecus posito in modum solineq; puppe discretæ, neq; prorea acuminata, sed in speciem clypei magis orbiculata. Tale nauigium stramentis stipatum, fluuio deferendum permit-

tunt &c.

tunt &c. Cæterum ne quid dissimulem, si cui Florentina lectio magis proba uidetur, hunc sensum habere poterit: ut intelligamus carinas ex leui materia, hoc est, uel salicibus, uel arundinibus contextas, & stramine infertas perinde, ut apud Agathium de Gothico, & alijs peregrinis bellicis lib. 5. legimus, arundineas ab Hunnis Chersonesum obsidentibus naues factas, & paleis earundem commissuras obstructas esse. Sed (ut antea scripsi) altera & lectio, & expositio mihi magis arridet. Dum hæc ad Ilerdam geruntur &c.) Nunc demum ad Massiliæ obsidionem, & oppugnationem redit: quam ante aliquot paginas describere inceperat. Hæc ad insulam, quæ est contra Massiliam.) Nimirum unam ex Stoechadibus insulam intelligit, quarum teste Strabone lib. 4. tres iustæ & duæ perexiguæ quantitates sunt: Iuxta Plinij uerò sententiam lib. 3. tres duntaxat sunt, quæ à uicinis Massiliensibus propter situs ordinem sic appellatæ, quas & singulis uocabulis nominabant, Prote, Mese, & Hypæ. Hæc namq; (si pictura Ptolemaica non fallit) Massiliæ magis oppositæ sunt, quàm Metina, & Blascon: quarum Plinius inibi in Gallicæ oræ descriptione meminit. Nam in tertia Europæ tabula Blascon longius à Massilia, & à latere sita est. Remos transcurrentibus detergere. id est, disstringere, reprimere, distingere.

Hoc primum Cæsari ad Ilerdam nuntiatur &c.) Commodam occasionem nactus Cæsar, ad res in Hispania gestas redit. Cum enim sibi lætum nuntium de nauali uictoria Ilerdam perlatum esse monuisset: commodè deinceps ad res Hispanicas regredi potuit. Interim Oscenses, & Calaguritani &c.) Hi, & sequentes populi omnes in citiores

citeriore Hispania siti sunt: de quibus uideto Plinium li. 1. cap. 3. & secundam Europæ tabulam apud Ptolemæum.

Equitatus nostri prælio nouissimos illorū.) suple Afraniorum, & Petreianorum. Ac nonnunquam sustine-

rent extremum agmen &c.) Ordo cōstructionis sic habet:

Ac extremum agmen, suple hostium cernebatur, nonnunquam sustinere) scilicet Cæsareanorum impetum, ac impressionem. Ac interrompi.) suple cernebatur agmen hostium.

Magnōq; numero iumentorum in flumine.)

Non dissimili modo exercitum antea per Ligerim traiecit. Nam quum militum brachia (inquit li. 7. de bello Gal-

lico) tantum modo, atq; humeri ad sustinenda arma liberi

ab aqua esse possent: equitatum disposuerat, qui uim fluminis refringeret. Signum dari, id est, classicum cani.

Et uasa militari more cōclamari. id est, ut impedimē-

tis collectis, expeditioni se accingerent. Visendi cau-

salati &c.) Alij legunt loci, & nimirum emēdatus. Mira-

bantur enim Afraniani milites, quibus modis Cæsareani

per ualles & loca præcipitia, prærupta, & cōfragosa pro-

fiscerentur. Huiusmodi nanq; itineris Cæsar ipse modo

commeminit. Atq; ad Ilerdam reuerti.) hic Cæsar

non secundum Grammaticorum nostrorum præceptiones

loquitur. Præpositionem nanq; Græca dicendi forma no-

mini minoris loci proprij addit. Quemadmodum nanq;

Græci dicunt, πορεύομαι εἰς τὴν Ῥώμην, id est, profiscor

ad Romam, sic Cæsar hoc loci ait, ad Ilerdam reuerti.

Curetiā secundo prælio aliquos amitteret.) Prudentis

simul & fidi imperatoris officium perpende, & si talis

se casus offert mutare. Cohortium alariorum &c.)

De aliaris cohortibus supralib. 1. de bello Gallico ex Ves
getio locum adduximus. Item de Prætoris cohorte.

Quorum discessu liberam nacti milites colloquiorum
facultatem.) Lucanus lib. 4. Pharsaliæ mutuum hoc Cæ
sareanorum, & Afranianorum colloquium, & familiaris
tatem hisce uersibus describit:

———— Postquàm spatio languentia nullo
Mutua conspicuos habuerunt lumina uultus
Et fratres, natosq; suos uidere, patresq;
Deprensus est ciuile nephas, tenuere parumper
Ora metu, tantum nutu, moroq; saluant
Ense suos, mox ut stimulis maioribus ardens
Rupit amor leges, audet transcendere uallum
Miles in amplexus effusas tendere palmas
Hospitis ille ciui nomen, uocat ille propinquum,
Admonet hunc studijs consors puerilibus ætas,
Nec Romanus erat, qui non agnouerat hostem.
Et paulò post: ——— Pro numine fata sinistro
Exigua requie tantas augentia clades
Pax erat, & miles castris permistus utrisq;
Errabat, duro concordem cespitem mensas
Instituunt, & permisto libamina Baccho
Gramine luxere foci, iunctoq; cubili
Extrahit in somneis bellorum fabula noctes,
Armat familiam &c.) Lucanus in iam citato libro famu
las dextras uocat, ita canens:

———— Famulas scelerata ad prælia dextras
Excitat, atq; hosteis turba stipatus inermis
Præcipitat castris, iunctosq; amplexibus ense
Separat.

Separat, & multo distubat sanguine pacem.

Beneficiarij suis &c.) Beneficiary (Vegetio lib. 2. cap. 7. testante) ideo sic appellati sunt, quod tribunorum beneficio promouerentur. Quos deprehendit interficit.)

Lucanus & hoc graphice describit, dicens:

— inter mensasq; thorosq;

Quæ modo complexu fouerunt pectora cædunt.

Vana religio iusiurandi &c.) Geminum mendum hic est. Pro uana enim noua scribendum ipse sensus uerboû admonet. Cum enim antea sacramento militari essent rogati, nouum illud iuramentum acceffit. Atq; ad hunc modum Beroaldinum exemplar habet. Deinde pro iusiurandi, legendum est iurisiurandi. Ex propositis consilijs duobus &c.)

Paulo superius Cæsar commemorat Afranium, & Petreium re frumentaria, & flumine Ibero interclusos consultauisse: aut Ilerdam reuerti, aut Tarraconem proficisci. Prius ergo consilium & sententia tandem uicit.

Quin extremi.) suple Afraniani, ac Petreiani, cum equitibus suple Cæsareanis. Genus erat hoc pugnae, expeditæ cohortes.) scilicet Cæsareanae, nouissimū agmen suple Legionum, cum quibus Cæsar subsequebatur.

Equites uerò suple Cæsareani. Tum inquirebant scilicet Afraniani, id quod ex sequentibus haud obscure colligi potest. Statim enim subiungitur, magnoq; impetu equitatum repellerent: id quod de Cæsareanis intelligi nequit. Non enim ita multò post sequitur, Afranianum equitatum in mediam aciem receptam esse. Superioribus perterritos prælijs &c.) Duobus namq; prius Afranianis prælijs stant pressi, uno, quum iam primū Ilerdam reliquissent:

altero, quando Cæsareani reflexo itinere, Afranianos ad Iberum contendenteis anteuertent, ut in superioribus, uidere licet. Iisdem de causis &c.) Quorum supra circiter quatuor aut quinque recenset, primum quod aduersarios re frumentaria interclusisset, secundò, minime committendum ratus, ut etiam secundo praelio aliquos ex suis amittere tertio non uulneribus afficiendos milites optime de ipso meritos, quarto fortunam non tentandam putans. Postremò ciuium misericordia tactus, quos interficiendos uidebat, quibus saluis, atque incolumibus rem obtinere malebat. Omnia sarcinaria iumenta.) Hæc alio nomine clutellata, seu clutellaria uocantur, uulgo somrosi.

Si transire possent.) rursus si pro an Græco more usurpauit. Neque summissos duces &c.) De his uide hunc librum penè ab initio. Uidem, suple Pompeius ad portas urbanis præsideat rebus, & duas bellicosissimas prouintias.) Plutarchus (ut supra allegauimus) scribit Pompeium ante urbis portas senatū coegisse: item utramque Hispaniam, & Africam prouintias per amicos, legatos suos administrasse. Sed per paucos probati, & electi &c.) Supra in hoc li. Cæsar ait, ex Senatusconsulto prouintias priuatis hominibus decretas. Itaque magistratuū iura commutata esse haud abs re dixit: quippe quando antea non nisi Prætores, & Consules in prouintias mitterentur. In se ætatis excusationē nihil ualere.) Per elegantē figurā, quæ ἡνωσάμενα uocatur, easdē particulas, in se, ab initio trium membrorum repetit. Porro sensus istorum nostrorum per quod obscurus est, nisi aliorum locorum claritate illustretur. Quum ergo Plutarchus in Cæsaris uita, hanc eius in literis ad Senatum

natum postulationē fuisse scribat, ut Cisalpina duntaxat Gallia, Illyricumq; sibi cū duabus legionibus, usq; ad secūdi petitionē consulatus concederetur: & Cæsar ipse ab initio huius libri dicat, erepto semestri imperio in Gallijs gerendo adhuc, in urbem se retrahi, quum iam L. Domitio Gallia decreta esset: nimirum hoc significare uult diuturnum illud, & nouennale tempus, quo Gallis magno sudore præfuerat, minime respici, quum tamen hætenus in more Romanis fuerit, ut non nisi superioribus bellis probati Duces ueterani ad exercitus obtinendos euocarentur.

Id uerò militibus fuit pergratum &c.) Cur militibus hæc oratio plausibilis, & grata fuerit, sequentia declarāt, quando ait: eos & uoce, & manibus significare cœpisse, ut confessem, quemadmodum Cæsar permiserat dimitterentur, ac sacramento militari soluerentur. Id quod & Afranius in sua apud Cæsarem oratione postulasse Lucanus ita inquit: Hoc petimus, uictos ne tecum uincere cogas.

Statim reliqui ad Varum flumen.) quod Strabone lib. 4. authore, inter Antipolim, & Niceam medium est: & secundū Plinij sententiam lib. 3. Narbonensem prouintiam ab Italia determinat. Cum stipendium ab legionibus penè seditione facta flagitarentur.) Rursus Græcè magis quàm Latine dixit Cæsar, flagitarentur stipendium Petreius, & Afranius, id est, stipendium ab eis flagitaretur. Sic namq; Græci dicunt, αἰτοῦσθαι ὁ ψέβριον, hoc est, flagitor te stipendium. Parte circiter tertia exercitus subito dimissa.) Eam procul dubio militum partem intelligit, quæ domicilium, & possessiones in Hispania habebat, de qua ipse modò dixit.

Tria in hoc libro prosequitur. Primo Mafsilie expugnationem. Tum ad res in Hispania gestas redit. Postremo bellum in Africa gestum describit.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO CIVILI LIB. II. IO.

Rhellicani Annotationes.

. TREBONIVS legatus &c.) Redit ad Mafsilie expugnationem, cui (ut supra ferimus in libri primi medietullo legere est) in Hispaniam proficiscens, C. Trebonium legatum praesece-
rat. Mafsilia enim, quae ex tribus oppidi partibus.) Mafsilia situm graphice describit quem tamen neque ueteris, neque nouae tabulae Ptolemaicae typus refert. Quam ob rem auctoritas rectius de eo iudicauerint, quam qui alienis oculis cernunt. Quibus comparatis rebus, aggerem in altitudine pedum octoginta extruit.) Quibus rebus supple uiminibus, et materia comparatis, scilicet ex proximo luco, ut Lucanus fusius tractat: qui et aggerem mirae altitudinis et duas turres ambulatorias in illa excelsitas ita multo clarius lib. 3. describit, quam Caesar hic.

— stellatis axibus agger

Erigitur, geminasque aequanteis moenia turreis

Accipit, haec nullo fixerunt robore terram:

Sed per iter longum causa repere latenti.

Tantaq; multitudo tormētorū.) Vnde isihac tormentorū copia Mafsiliensibus suppetiuerit, ex ipsius Cæsaris uerbis in libro superiori discimus, ubi ait: eos armorū officinas in urbe sua instituisse, quando bellū, & obsidionem sibi imminere sentiebant.

Asseres enim pedum duodecim &c.) Causam nunc redere uidetur, cur Mafsiliensium tormentorum uim nullæ Romanorum uineæ contextæ & uiminibus sustinere potuerint. Nam inquit, asses duodecim cuspidibus præfixos Mafsilienses ex balistis mittebant: ac per quatuor Cæsareanarum cratium ordines in terra defigebant. Id quod Lucanus hisce uersibus clare testatur:

Sed maior Graio Romana in corpora ferro
Vis inerat, neq; enim solis excussa lacertis
Lancea, sed tenso balistæ turbine rapta
Haud unum contenta latus transire, quiescit:
Sed pandens perq; arma uiam, perq; ossa relicta
Morte fugit, superest telo post uulnera cursus.

Itaq; pedalibus lignis coniunctis inter se, porticus integebantur &c.) Porticus suple uinearum Cæsaris, atq; hæc scilicet parte agger inter manus, id est, militum cohortes sub uinearum porticibus proferebatur. Ostendit autē Cæsar hoc loci quibus modis Romani Mafsiliensium tormentorum uim repulerint, & aggerem suum perfecrint.

Antecedebat testudo pedum sexaginta &c.) Et hæc machina aduersus tormentorum hostilium incursum facta erat. Neq; uerò hic de tali testudine Cæsar loqui uidetur, qualem supra lib. 3. belli Gallici ex Vegetio adduximus: sed qualē Ammianus Marcellinus lib. 26. describit: quan-

do ait Aliffonem quendam Tribunum, coniunctis tribus nauigijs, testitudinem hac specie struxisse, ut densatis coherentes super capitibus scutis, primi milites transtris instarent armati: alij post hos semet curuantes humiliter, tertijs summis, gradatim inclinatis, ita ut nouissimis suffraginibus insidentes, formam aedificij fornicati monstrarent. Quod machinae genus contra murales pugnas ideo figuratur hac specie, ut missilium ictus, atque saxorum per decursus cadentes labiles, instar imbrium euanescant &c. Nam causa finalis huiusmodi testudinis eadem à Cesare subditur, quam Marcellinus habet. Ait enim loci aequantidi causa aggeri praepositam, & ex fortissimis lignis factam, rebusque omnibus ijs inuolutam (sic enim pro euolutam legendum censeo) quibus ignis iactus, & lapides, defendi, hoc est, cohiberi possent. Vbi nullam falcis mentionem in utroque scriptore fieri audis, quae trahi praefigatur intrinsecus ad extrahendum lapides e muro hostili, ut Vegetius meminit. In hoc autem utriusque testudinis ratio eadem est, quod utraque, hoc est, Vegetiana, & Caesareana ne incendio consumeretur, corijs, cilijs, aut cetonibus uestiebatur. Porro de uarijs testudinum generibus consule Vitruuium lib. 10. de Architectura. Imprudente, atque inopinante Curione &c.) Supra lib. 1. bellorum ciuiliu Caesar ait, à Catone Siciliam prouintiam relictam esse, quum se Pompeij auxilio destitutum uideret. Atque exinde insulam à Curione occupatam. Atque inde propter repentinum terrorem principum.)suple Messanensium. Vt rursus cum Bruti classe &c.) Supra in lib. 1. bellorum ciuiliu Caesareanae classis Brutus praefectus esse commemoratur:

O Massi

Mafsilienses in pugna inferiores, nouem amisisse naueis.

Quæ factæ fuerant Arelatæ.) In superiore libro commemorat Cæsar naueis longas duodecim ipsius iussu apud Arelatenseis esse factas. Istic autem (nisi exemplaria fallunt) in tertia declinatione inflexisse uidetur, iuxta Plinij, & Pomponij Melæ lectionem. Quanq̃ & illi in prima declinasse uideri queant more Græcorū nominū, Arelate, es. De quo & supra lib. 1. bellorum ciuiliū quædam annotata sunt. Qui dexteram partem operis administrabant &c.) Ab initio istius libri narrat Cæsar, Trebonium duabus ex partibus aggerem, uineas, ac turres ad Mafsiliam agere cœpisse, unamq̃ partem finitimam portui, naualibusq̃ fuisse: alteram uerò quæ est aditus ex Gallia, atq̃ Hispania ad id mare, quod adigit ad ostium Rhodani. Turrim ex latere &c.) De hac & sequentibus machinationibus, consulto Iucundi picturam Ald. Gryphianis, & Vuolffianis exemplaribus præfixam.

Patebat hæc quoque uersus pedes triginta.) hoc est in longitudinem, latitudinem, ac profunditatem. Præhensionibus ex contignatione prima suspendere &c.) Cæsar hoc loco per præhensionem eam uidetur fabricam innuere, quæ operi faciundo appendi solet, ut ædificiū altius duci queat: id quod Germani ab apparando, seu instruendo eingruß uocant, quasi dicas apparatio, seu instructorium. Musculum pedum LX.) Supra lib. 7. de bello Gallico ex Vegetij sententia docuimus, quid musculus, & unde dicatur. Has inter se capreolis molli fastigio coniungunt &c.) Quandoquidem Festus Pompeius uitium cincinnos intortos: ideo capreolos uocari atumat, quod

ad locum capiendū tendant: Caesar procul dubio de lignis
 comodo intortis loquitur, quibus columnellæ molli fasti-
 gio coniungebantur. Super quibus machinationibus, hoc
 est, prehensionibus, & capreolis Virruuius uideatur. Pha-
 langis subiectis.) Iulius Pollux de rerum uocabulis inquit
 τὰ τῶν ναυῶν ξύλα οἷς ὑποβληθεῖσι πρὶ φάλαγγος αὐτῶν φάλα-
 γγες, καὶ φαλάνγες, id est, nauium ligna quibus subiectis
 naues attrahuntur Phalanges, & Phalangæ uocantur.
 Vnde conijctio rotunda illa ligna significari per phalan-
 gas, quibus onera uolutantur: uulgò uuellen, oder ualde
 holtz. Infra autem lib. 3. Caesar de simili re loquens Latia
 na uoce scutulas uocat. Virgilius ueroli. 2. Aeneidos lap-
 sus uocare uidetur. Sic enim ibidem de Durateo equo in
 urbem à Troianis introducto canit: Accingunt omnes os-
 peri, pedibusq; rotarum Subijciunt lapsus &c. Vocaba-
 tur uerò haud dubie lapsus, quod onera uolutata super
 illis laberentur. Cum insulis sese foras uniuersi pro-
 ripiūt.) Attende supplicantiū ritus quis olim fuerit apud
 Massilienses. Hinc enim apparet eos non ex barbaris, sed
 Græcis originem traxisse: ut multi historici hoc testantur.
 Teste namq; Polybio lib. 3. Galli, & aliæ barbaræ nationes
 non caduceum, neq; insulas: sed corollas ex floribus confer-
 tas pro amicitia, & supplicationis signo prætendebant.

Vt ab hominibus doctis &c.) Cicero in oratione pro
 L. Flacco de Massiliensium eruditione hæc scriptis man-
 dauit. Neq; uerò te Massilia prætereo, quæ L. Flaccū mi-
 litem, & quæstorem cognouisti: cuius ego ciuitatis discipli-
 nam, atq; grauitatem non solum Grætiæ, sed haud scio an
 cunctis gentibus anteponendā iure dicam. Quæ tam pro-
 cul è

eul à Græcorum omnium regionibus, disciplinis, linguisq; diuisa, quum in ultimis gentibus, barbariæ fluctibus alluatur: sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes eius instituta laudare facilius possint, quàm æmulari &c.

Quibus rebus commoti legati.) suple Casaris, ut C. Trebonius, & D. Brutus. Alij ex castris sese incitāt.) id est, proripiunt. M. Varro in ulteriore Hispania.) A Gallicis, ad Hispanas res describendas redit. Quando enim in superiore libro narrauerat, Afranium, Petreium, & Varronē Pompeij legatos prouintiam Hispanicā ita inter se comparasse, ut Petreius ex Lusitania per Veleōnes cum omnibus copijs ad Afraniū profisceretur, Varro autem cum his, quas habebat, legionibus, omnem Hispaniam ulteriorem tueretur: nūc quo pacto idem Varro se cum erga Pompeium, tum Casarem gesserit, explicat, quippe quod pro plerorumq; hominum more ad feliciorē parietem se inclinauerit. Qui fidutiariam operā obtineret &c.) Quemadmodum (inquit Budæus in annotationibus prioribus in Pādectas) fidutiaria possessio pro depositaria, seu (ut nunc uocant) recedentia apud Iurē consultos accipitur: ita & Varro apud Casarem ait, se quippe legatum, fidutiariam operam obtinere, quia redeunte imperatore, aut cōsule, cedere eum oporteret. Ad hūc modū & Narbaxanes apud Curtiū li. 5. ad Darium loquitur: Auspitiū, inquit, & imperium alij trade interim, quā tam diu rex appelletur, donec Asia decedat hostis. Victor deinde regnū tibi reddat &c. Et nō multō post. Compositis rebus, iusto regi tibi fidutia, id est, per fidutiam restituet imperium. Gaditanis ut facerent &c.) Gaditanī à Gadibus

à Gadibus Hispaniæ uel insula, uel oppido (ut Pomponius Mela docet) denominantur. In Hispali.) scilicet oppido (ubi rursus uides præpositionem nomini loci minoris Græca consuetudine additam) Hispaniæ ulterioris. Etenim Plinius lib. 3. cap. 1. illud inter quatuor iuridicos Hispaniæ ulterioris conuentus refert, dicens: Quatuor iuridici conuentus sunt, Gaditanus, Cordubensis, Astigitanus, & Hispalensis. Ex phano Herculis & c.) Idem Mela in iam citato loco refert, Gades insulam duobus promontorijs eminere: in quorum altero oppidum sit eiusdem nominis, in altero autem Herculis Aegyptij templum.

Argenti pondo & c.) Budæus li. 1. de Asse, & partibus eius, libram assem, & pondo idem significare tradit: & in epitoma libram, minam, seu pondo centenis drachmis ualere. Supra autem de sestertijs diximus, ac ex eiusdem Budæi ratione collegimus, drachmam apud Græcos, & nummum apud Romanos eiusdem fuisse ualoris, eorumque octo Rhenensi aureo æquiuale. Cordubæ.) suple in Hispaniæ ulterioris oppido, quod Seneca philosopho, oratore & poëta, Lucanoque poëta facundissimo, alumnis suis olim imprimis gaudebat. Simul ipse Cordubæ conuentus per se portas.) En fructum immanitatis, & auaritiæ Varronianæ, quæ omnibus qui cum imperio, merito cauenda sunt.

Tanta, ac tam secunda, in Cæsarem uoluntas prouintiæ reperiabatur. & c.) Se se in Italiã uenturum promississet & c.) Librarij erratum in Aldinīs, Gryphianis, & Vuolffianis codicibus est, sicuti & paulò superius seseque Hispali recepit, pro Hispalim. Nam hic pro in Italiam, legendum est Italicam quod Hispaniæ
ulterioris

alterioris oppidum est: unde Silius ille *Italicus* egregius
poëta ortum trahit. *Masilienses* omnibus *desess*
malis &c.) Ab *Hispanis* rebus ad *Gallicas* reuertitur.

Ex *his* unum *ipsius*.) *suple* *Domitij*, modo enim ait, *L.*
Domitium tribus comparatis nauibus, duas familiaribus
suis attribuisse, unam uerò, hoc est, tertiam ab ipso conscen
sam. *Curio* in *Africam* profectus est,) de quo uide in
superiore libro. *Hic locus* abest à *Clupeis*.) *suple* *mi*
noris Aphricæ oppido, ut *Mela* lib. 1. testatur. Porro quum
Græci ἀπρίς, id est, clypeus uocetur, haud dubie & à *Latī*
nis Clupæ, quasi *Clypeæ* locus dictus est, quod clypei for
mam haberet. Vide *Strabonem* lib. 6. Ad prædonum
bello &c.) Aut à scribendum, aut ex legendum, sicut præ
dicta duo, & *Beroaldinum* habet exemplar. *Adru*
mentum, *suple* eiusdem *Aphricæ* minoris urbem, de cuius
egregia munitione infra ab exordio ferme lib. 5. habetur.

Veritusq.) scilicet *L. Cæsar*, ne multitudo nauium sua
rum ipsum hostibus conspicuum faceret, ac proderet: mo
dò enim dixerat *Cæsar*, eum cum decem longis nauibus
ad *Clupeam*, *Curionis* aduentum præstolatum esse.

Id oppidum *C. Considius Longus*, uidelicet qui *Pom*
peianas sequebatur partes, ut infra ex initio lib. 5. *Hirtia*
ni clarum sit. *Hanc remulco* abstraxit &c.) *Remul*
co, inquit, *Pompeius Pestus*, est cum nauis magna scaphæ
remis trahitur. Et *Nonius Marcellus* ait, remulcare di
ctum esse, quasi molli, ac leni tractu ad progressum mulce
re. *Sisenna* lib. 2. *historiarum*. Si quæ celeriter solui pote
rat in altum, remulcare trahit. *Casira Cornelianæ*.)

Lucanus lib. 4. *Pharsaliæ* hæc loca primum *Antei* *gigan*
tis *rea*

tis regna uocitata esse perhibet: & uulgatam eius rei fabulam narrat. Cur autē deinde Corneliana castra dicta sint, idem paulo post his carminibus rationem reddit, dicens:

Sed maior dedit cognomina collibus istis
 Pænum qui Latijs reuocauit ab arcibus hostem
 Scipio: nam sedes Libyca tellure posita
 Hæc fuit, en ueteris cernis uestigia ualli,
 Romana hos primum tenuit uictoria campos.

Curio castra Varri conspicit &c.) Hic nimirum Aclius Varrus fuit, qui antea Auximi in præsidio constitutus, urbe capta profugerat: sicuti Cæsar supra ab exordio, & meaditullio lib. i. de bello civili memoriæ prodidit.

Imperator appellatur &c.) Imperator is apud ueteres Romanos (teste Appiano) dicebatur, cuius ductu decem millia hostium essent cæsa: quem nunc uulgò summum capitaneum uocant, qui alios multos sub sua potestate habet duces. Quod uerò Cæsares postea hoc nomine uocabantur, hanc factum est ob causam, quod regis nomen populo Romano inuisum, illud autē plausibilius esset: quippe quondam libertatis speciem præseferens, quum rea ipsa imperatoris maiestas nil nisi mera dominatio esset.

Plures authores. id est, causæ, ita ut ad rem referatur, non ad personam: id quod sequentia haud obscure indicant, quando ait, Ciuile bellum &c.) Porro autem ὁ πόλεμος ἐστὶν ἀναγναστικός ἐστίν. Quocirca orationis defectus ita supplendus est. Ciuile bellum.) suple in quo nihil sanctum, pium, nec quicquam turpe ducitur.

Genus hominum.) hoc est, milites. Quod licet esse libere facere, & sequi, quod uellent.) Recte quidem. Nam

© Poëta

poëta sic de isthoc hominum genere canit:

Nulla fides, pietasq; uiris, qui castra sequuntur:

Venalesq; manus, ibi fas, ubi maxima merces.

Legiones hæ, quæ paulò ante apud aduersarios fuerant.)
supple etiam timoris, ac trepidationis authores erant in
Curionis exercitu. Modò enim dixerat Cæsar, Curionem
eas recepisse legiones, quas superioribus tēporibus ex Cor-
finio ipse acceperat: adè ut paucis centurionibus muta-
tis, ijdem ordines, manipuliq; constarent.

Nam etiam Cæsaris beneficium mutauerat consuetu-
do.) Parenthesis hic in Gryphianis Aldinis & Vuolfia-
nis codicibus non in loco posita uidetur. Est namq; conti-
nens αἰτιολογία, in qua causam reddit, cur nam legiones,
quæ apud hostes fuerant, terroris causa fuerint. Quia, in-
quit, consuetudo supple colloquij cum Quintilio Varro ha-
biti, Cæsaris beneficium mutauerat: id est, beneficentiæ ad
Corfinium acceptæ immemores reddiderat. Quum enim
ipso necare potuisset, incolumes in suam accepit militiam.

Quæ offerrentur &c.) Alij libri, quæ legunt, & mea qui-
dem sententia melius, ut sit sensus: quæ scilicet consuetudi-
ne colloquij, municipia etiam diuersis partibus scilicet mi-
litum coniuncta offerrentur. Id quod sequentia declarant,
quando ait: Neq; enim ex Marsis Pelignisq; ueniebant,
supple omnes istarum legionū milites, sed alij aliunde. Ve-
qui superiori nocte in contubernijs, commilitesq;) scilicet
fuiſſent. Atq; hæc mea cōiectura, in tam deprauato, ac mu-
tilo, hiatibusq; pleno loco est: quàm eatenus seruabo qua-
tenus in emendatiùs exemplar incidere, aut commodioſe

rem ab alio interpretationem didicero. Nonnulli grauiiores sermones militum uulgo durius accipiebant.) hoc est, rem à Quintilio Varro narratam, & inter milites sparsam asperiozem esse quàm pro re putabant: uidelicet nisi eius sollicitationi auscultassent. Estq; hic noua sententia initium, n. I. coherentis cum superiori. Mox enim sequitur altera epanodi pars. Nonnulla etiam ab ijs &c.

Concilio conuocato.) suple primorum ordinum.

Quod huiusmodi militum consilijs otium maximè contrariū esse arbitrantur.) iuxta illud Curionis apud Lucanum lib. 4. sub finem:

Variam semper dant otia mentem.

Porrò erant &c.) Altera sententia in concilio dicta.

Curio utrunq; consilium improbens, quantum alteri sententiae.) hoc est, posteriori. Tantum alteri.) hoc est, priori, quæ castra Varri oppugnanda censebat Hos.) splendū, posterioris sententiae authores, illos scilicet prioris Atq; hæc cōfutationis Curianæ propositio est. Quæ enim, inquit, fiducia &c.) Confirmatio prioris sententiae in propositione. Quum enim quidam decernerent, Varri castra primo quoq; tempore oppugnanda, per argumentum à difficili sumptum probat, non facile factu quod suaderent. Deinde quando Martis aleam potius subeandam dixerāt, quam expectandum, ut à suis circumuenirentur, hoc eos non cogitasse ait: quod si inferiores, & accepto detrimento ab oppugnatione discesserint (id quod fieri posset) militum animos alioquin ad defectionem spectantes, magis propensos fore ad deficiendum ad hosteis: propterea quod felicitas rerum gestarum imperatoribus militum beneuolentiam,

iam, & contra res aduersæ odia conslent. Castrorum autem mutatio &c.) Alterius sententia refutationem aggredditur, cur uidelicet, si in castra Corneliiana retrò cederent, nil nisi turpissimam fugam, ac exercitus alienationē reportaturi essent. Neq; enim, ait, militum animi hoc temporis spatio interiecto (ut uos conijcitis) sanarentur, sed magis sautiarētur. Nam si boni, & prudentes sunt uiri, & agrelaturi essent, sinistram de ipsis suspicionem aut timoris aut defectionis concipi: atq; ita bene antea de nobis sentientes, & animati, malē sentirent, & animum ad pugnam antea promptū desponderent. Sin uerò aperte improbi, ac imprudentes sunt, satius est, eos ignorare, se timeri: ne his timor licentiam maiorem, illis uerò pusillanimitas, & exasperatus animus studia diminuat pugnandi, ac in officio perseverandi.

Quod si iam inquit explorata habemus &c.) Per concessionem rethoricam inquit, esto uerū sit, quod de exercitus alienatione dicitur, (quod tamen ego aut prorsus uanum, aut rumore minus esse confido) an non prudentium, ac circumspcctorum ducum interest, perinde exercitus incommoda dissimulare, occultere, ac tegere, ac corporis uulnera dissimulantur, occultantur, ac teguntur? Deinde amplificationē à temporis circumstantia tractam subiungit, quod frustra noctu fugam adornandam existiment. Quum enim militum animi pudore, ac metu in officio contineantur, nox utriq; rei obest: pudorem namq; omnē malis hominibus excutit, & timidis timorem auget.

Quare neq; tanti sum animi &c.) Epilogus est, in quo potissima duo argumenta repetit, & quid faciendum sit, indicat. Dimisso concilio, contionem aduocat

militum &c.) Hinc patet Curionem primum cum militibus primorum ordinum, hoc est, tribunis militum, centurionibus, & signiferis tantum consultauisse: deinde uerò negotium ad totam militum concionem retulisse. Ceterum oratio ista generis suasorij est. Dissuadet enim illis, ac dehortatur, ne à Cæsare, atq; ipso eius proprætore, ad hosteis deficiant. Ac in exordiolo quidē fauorem à militibus capiat, dum pristinam eorum fortitudinem deprædicat. Deinde iugulum causæ petens, turpitudinem, quidem defectionis illis ob oculos ponit, sed ita tamen ut beneuolentiæ melle orationis amaritudinem condiat dum ait: quid grauius inimici de uobis statuere possēt, q̃ ut eas prodatis, qui suam in bello ciuili felicitatem uobis acceptum ferūt? Itanāq; beneuolentiam supra captā renouat. Postremo ad uersariorum argumenta diluit, ac tandem opera, & diligentia sua se eis non defuturum pollicetur. An uerò in Hispania res gestas Cæsaris &c.) Per collationem uicti, & uictoris suadet hunc potius, quàm illum sequendum esse. Duos pulsos exercitus. (suple Afranij, & Petreij qui primum seiuncti, postea coniunctim fusi, & capti sunt.

Duas receptas prouintias. (suple citeriorem, ac ulteriorem Hispaniam. An qui incolumes &c.) Argumentum à maiore ad minus. Vos autem incerta uictoria.) Argumentum est ex absurdo, & stulto tractum. Desertos enim se &c.) Refellit Quintilij Varri argumenta per occupationem. Siquidem particula, enim, hoc loci non rationalis, sed uel expletiua, uel aduersatiua uidetur. Relinquitur noua religio &c.) ἐρωτηκὼς hæc intelligenda sunt. Capitis diminutione &c.) Caput (annotatore

Cælio) apud Iureconsultos statum significat, & capite diminuti, qui cum sui iuris fuissent, cæperunt alieno iuri subiecti esse. Vnde iam facile colligitur, L. Domitio nullam amplius potestatem fuisse, milites sacramento sibi obstrictos tenere: quippe quādo ipse in hostium potestatem uenisset, pristinumque suū statū, ac dignitatē amisisset. Quocirca se quæbatur, milites sacramento illo solutos, nulla amplius religione Domitiana teneri. Prædicaturos nō sum.) Præteritio schema rhetoricum est. Ait enim sua erga milites beneficia præteriturum, quum tamen postea recenscat. Hac uos fortuna.) Epilogus est, in quo ea præcipua argumenta repetit, quæ maxime ad dehortandū milites à concepta defectione ualebant. Erat uallis inter duas acies &c.) τὸ χωρὶς ἐστὶν. Vt supra demonstratum est. suple ante duas pagellas. Hanc uterque sit.) Et hic si pro an positum est. Et duas Marrucinarum cohortes &c.) Volaterranus lib. 6. Geographiæ ex Strabonis sententia, ultra Picenum, Vestinos, Marrucinos, Marfos, Ferentanos, Pelignos, & Samnites Italiæ populos, omnem regionem montanā incolere dicit. Sublatum ad eius conatum scuto. id est, quum Fabij conatum uidisset Varrus, humerum apertum scuto protexit.

Portæ castrorum occupantur. scilicet ab Aëtianis.

Sed quū loci natura &c.) Paulò superius in hoc eodem libro Cæsar ait, Varri castra muro, oppidoque Vtica coniuncta fuisse ad portam, quæ Bellica uocabatur, & admodum munita loci natura erat: una ex parte ipso oppido Vtica, altera theatro, quod erat ante oppidum substructionibus eius operis maximis, aditu ad castra difficili, & angusto.

gusto. Erat in oppido multitudo insolens belli &c. *Causas ostendit, cur Vticeses plerique omnes ad deditionem spectauerint, primum ob belli insolentiam, & diuturnam pacem. Deinde quod Vticeses propter Caesaris beneficia illi amicissimi essent. Postremo quia ex uarijs hominum generibus multitudo constabat facile ex superioribus praelijs infelicibus terrebantur. Porro & hic Gryphiana, Aldiana & Vuolfiana exemplaria corrupta sunt. Nam pro conuentus substituendum est, erant. Et deinde pro qui, legendum est, quum etiam ex uarijs generibus constaret, supple multitudo. Nisi forte synthesim esse placet, si illa exemplaria sequamur, & constarent legamus. Quibus omnibus rebus sublatus &c.)* Lucanus sub finem li. 4. hisce modis Curionis insolentiam, & studium ad pugnandum cum Iuba describit:

quem blanda futuris

Deceptura malis belli fortuna recepit.

Nam pepulit Varum campo, nudataque fœda

Terga fuga: donec uetuerunt castra cecidit &c.

Relictis munitionibus.) scilicet castrorum suorum ad Vticam. Et controuersijs Leptitanorum.) id est, incolarum Leptis oppidi in minore Africa, ut testatur Mela li. 1.

Saburam eius præfectum &c.) Lucanus in iam citato

loco Saburam istum secundum à rege fuisse sic canit.

Mittere exigua qui prælia prima laceffat

Eliciatque manu, Numidis à rege secundus:

Vt sibi commissa simulator Sabbura belli.

Multum ad hanc rem probandam adiuuat adu.) Adulescentia namque feruentior, & magis temeraria est, quam ætas

tas

tas uirilis. Eadem de Curionis magnanimitate *Lucanus* refert, *Cæsareanæ* sententiæ ita subscribens:

Dignadamus iuuenis meritæ præconia uitæ,

Haud alium tanta ciuem tulit indole Roma:

Aut cui plus leges deberent recta sequenti.

Et sex millium passuum interuallo &c.) *Lucanus* insidiarum locum ita scribit:

Ipse caua regni uires in ualle retentat.

Proximaq; respiciens signa. id est, uexilla suorum.

XVI. millium spatium &c.) Tantum enim spatium inter *Corneliana* castra, & *Bagradam* fluuium (ubi *Sāburæ* castra erant) fuit. At *Curio* nunquam amisso exercitu &c.) Eadem *Lucanus* de *Curionis* exitu, & fortitudine narrat, sic canens:

Non tulit afflictis animam producere rebus,

Aut sperare fugam, ceciditq; in strage suorum,

Impiger ad lethum, & fortis uirtute coacta.

ARGVMENTVM LIB. III.

DE BELLO CIVILI

Per Ioan. Rhell.

Primo loco ingentia *Pompeij* auxilia describit. Secundo pacē rursus *Pompeio* per *L. Vibullū Rufum* oblata, & tamen ab eodē paruifactā. Tertio castris utrinq; ad *Dyrachium* positis, ac leuibus cōmissis prælijs: maxima rerum necessariarū penuria utrumq; exercitum laborasse. Quarto pugna in pharsalico campo facta describitur: ex qua *Pompeius* inferior discedēs, ac in *Aegyptum* fugiēs, illuc

per insidias occisus est. Postremò belli Alexandrini uelut
seminarium quoddam proponitur.

IN C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE

BELLO CIVILI LIB. III. IO.

Rhellicani Annotationes.

DICTATORE habente Co-
mitia Cesare.) In superiore li. de
bello Ciuili Caesar ipse testatur,
se quum Massilia uersabatur au-
disse: Quod à M. Lepido pratore
Dictator esset dictus. Is enim
erat annus, quo per leges.) Earū
legum una annaria uocabatur, teste Pomponio Laeto, qua
annorum modus finiebatur, quibus magistratus capiendi
potestas esset. Quæ autem leges annorum consulatus pro-
pria fuerint, me nondum apud authores legisse ingenue
fateor. Hoc & ad timorem nouarum tabularum tol-
lendum.) Tabula nouæ hinc dictæ sunt, quod quum (in-
quit Cælius antiquarum lectionum lib. 7.) pecuniæ credi-
tæ obæratæ condonantur, & nouæ mox cooriantur tabu-
læ, quibus nomina contineantur noua. Id quod & Cicero
his uerbis alibi declarat: Tabula nouæ quid habent ar-
gumenti, nisi ut enias mea pecunia fundum, cum tu habeas
ego

ego non habeam pecuniam. Qui se illi in otio &c.) Beroaldinum exemplar odio ciuiliis belli habet, quarum utraq; lectio ferri potest. Si enim legas in otio, sensus est: qui se illi obtulerant rebus adhuc illius tranquillis, & salu- uis. Sin autem odio, sensus erit, ita se Cæsari obtulisse, ut bellum Ciuile, quod oderant, tandem in alterutram cadem- te uictoria partem finiretur. Proinde.) Beroaldus pe- rinde, & pro suffecisset potestatem rectius legit fecisset.

His rebus, & ferijs Latinis &c.) Quales fuerint, & una de dicta sint feriæ Latinæ ex Macrobij loco lib. 1. Saturna- liorum cap. 16. patet. Præliares, inquit, omnes quibus fas est res repetere, nec hosti laceffere. Nam cū Latia, hoc est Latinarum solennia concipitur, item diebus Saturnalio- rum: sed & cum mundus patet, nefas est prælium sumere. Quare nec Latinarum tempore, quo publicæ quondam induitiæ inter Romanum populū, Latinosq; firmatæ sunt, inchoari bellum decebat &c. Cycladibusq; insula- lis.) suple maris nostri quæ (ut Plinius lib. 4. cap. 12. testa- tur) à promontorio Gereſto circa Delū in orbē sitæ sunt: unde & nomen à γῆρὸς & κυκλάδων traxere. Quæ autem illarum nomina sint, & quem habeant situm, Plinium, & decia- mam Europæ tabulam apud Ptolemaum consule.

Corcyra.) penultima longa ut est apud Lucanum ui- dere non in uno loco. Ea autem insula uicina est mari A- driasico, testante Mela libro 1.

Ponto, Bithynia.) suplendum regionibus Asiæ minoris. Quas traduxerat.) suple in Græ- tiam.

Deiotarius adduxerat &c.) Deiotarius Armenia rex fuit, de quo multa in Oratione Ciceronis

pro eodem, & infra lib. 4. belli Alexandrini. Quos
 ubi.) ibi scribendum est, (ut Aldus, & Gryphius habet) ta
 met si Beroaldinum exemplar, sibi legat. Ex Gallo
 grætia.) quæ eadem & Galatia à Plinio lib. 5. cap. ultimo
 dicitur. Agros autem Phrygiæ ea regio magna ex parte
 complectitur, eodem Plinio teste. De qua uideto primam
 Asiæ tabulam in Ptolemæo. Hippotoxotæ.) id est, equi
 tes arcibus utētes, & iaculis. Hinc Bardanos, Bessos.)
 De Bardonis nihil adhuc inueni apud Geographos. De
 Bessis autem Straboli. 7. Aemii accolæ, inquit, & qui usq̃
 in pontum uergunt Coralli & Bessi. Ex quo loco apparet
 eos Thraciæ populos esse. Siquidē Aemus alijsimius mōs
 est, qui mediam Thraciam interfecat. Cyrenis.) uel opa
 pido, uel populis Africa, unde & Cyrenaica regio dici
 tur. Ad eum locum, qui appellatur Pharsalia &c.)
 Quandoquidem pugna tandem maxima inter Cæsarem,
 & Pompeium in hoc loco facta est, operæ pretiū erit nosse,
 in qua Grætiæ parte situs fuerit. Plinius itaq̃ lib. 4. cap. 8.
 Pharsalicos campos simul cum libera ciuitate in Thessa
 lia ponit. Cæterum Paulus Orosius lib. 6. cap. 15. locum
 istum in quo pugnatum est nō Pharsaliam, sed Palæophar
 salum uocat, hoc est, si Græcanicum ἱερὸν σπέκτες, anti
 quum Pharsalum. Erat Orici Lucretius &c.) Mela
 lib. 1. Geographiæ, Oricum primam Istricarum urbium
 esse dicit. Quibus iussu D. Lælij præerat.) Lælius
 nanq̃ Asiaticis nauibus à Pompeio prefectus erat, uti Cæ
 sar ipse modò commemorat. Offenderunt.) hoc est, impe
 gerunt, absolute nanq̃ hic positum est. A' Salonis.)
 suple oppido Istriæ regionis: quod tamē Pomponius Mela
 singulas

singulariter, non pluraliter flexit. In Cæsaris com-
plexum ueniret. id est, in congressum militarem, et ut pla-
nius quod sentio dicam, si contingeret cum Cæsare con-
gredi. Liburnarum.) suple nauium uelocissimarum,
quæ à Liburnis populis primum inuentæ sunt. Con-
citatis Dalmatis.) scilicet Pannoniæ populis. Etenim Pli-
nius lib. 3. cap. 25. eam Pannoniæ partem, quæ mare Adri-
aticum spectat, Dalmatiam uocat. Et præfectis o-
mnium mulierum crinibus &c.) Quum dicit tormēta ex
mulierum capillis esse facta, synechdochice nimirum loquitur:
quippe ut totum pro parte accipiens, innuat, neruos
balistarum, seu scorpionum inde factos esse. Quin-
castris, id est quinque. Distributiuum enim nomen pro car-
dinali positum est historico & Poëtico more. Iamque
hyems appropinquabat &c.) Necessum est hanc Salona-
rum oppugnationem ante Cæsaris in Pharsaliam traie-
ctionem contigisse. Quum enim non tantum Cæsar supra
dicat, se ipsis Ianuarij Nonis à Brūdusino littore soluisse,
uerum etiam Lucanus lib. 5. Pharsaliæ asserat eundem à
Brundusio nauigationem instituisse, quum æquora prius
lenta alto iam torpore ligata, & unde pigrius immotis pa-
ludibus hæsisent: nullo sanè pacto hyems appetebat, sed
rigidissima iam erat, si post utrunque Cæsaris comeatum
in Gratiā isthæc cum Octauio gesta sunt. Id quod &
paulo superius ex hoc eodem libro apparet, ubi ait: Bibu-
lum grauisima hyeme in nauibus suis excubasse, ut ulti-
mum Cæsaris comeatum exciperet, naueisq; eius incende-
ret. Quo fit, ut per hyemem hic non tempus hybernū, sed
tempestatem intelligam: ob quam abortā Octauius præter

alias calamitates acceptas à Salonarum oppugnatione defterit. In Candauiā &c.) Plinius lib. 3. cap. 23

montes Candauiā in Macedonia ponit. Et Volaterranus lib. 8. Geographiā ei subscribit. Vnde apparet Candauiam Macedoniae regionem esse perpetuis montibus circumstatam.

Parthinorum.) scilicet populorum Macedoniae, de quibus Plinius in proximè allegato loco.

Calenus legionibus, equitibusq; Brundisij &c.) de hoc Caesaris mandato lege ante duas pagellas. Erat res in magna difficultate. res scilicet Bibulinae classis.

Cum M. Acilio, & Statio Murco legatis &c.) Paulo superius Caesar ait L. Torquatū & se, & Oricum ei dedisse, ideoq; uerisimile est, illos legatos in oppidi praesidio relictos. Quod autem de istius oppidi muris hic loquatur, & praecedentia (quae modo allegaui) & sequentia testimonio sunt. Mox enim sequitur, Caesarem reuersum esse Oricum, atq; inibi Libonem, & Bibulum ad colloquium ab eodem euocatos.

Vltiores ciuitates.) scilicet Gratiae, statim enim sequitur. Erat autem ad Butrotum oppositum Corcyra &c. quod affirmante Pomponio Mela lib. 2. Epiri oppidum est. De quo, & reliquis praedictis, & dicendis in hoc libro, decimam Europae tabulam conspicio.

Ex aedilitate, & praetura &c.) Quod ad aedilitatem Caesaris cum Bibulo gestam adinet, Suetonius Tranquillus similitatem inter eos sic conflatam esse in Iulio narrat. Aedilis praeter Comitium, ac forum, basilicasq; etiam Capitolium ornauit, porticibus ad tempus extructius in quibus abundante rerum copia, pars apparatus exponeretur.

exponeretur. Venationes autem ludosq; & cum collega,
& separatim adidit. Quo factum est, ut communiū quoq;
impensarum solus gratiam caperet, nec dissimularet colle-
gaeius M. Bibulus, euenisse sibi, quod Polluci. Vt enim
geminis fratribus aedes in foro constituta tantum Casto-
ris uocaretur: ita suam, Caesarisq; munificentiam unius
Caesaris dici. Quod uerò ad praturam, Tranquillus qui-
dem consulatus cum Bibulo gesti, non praturae meminit:
in quo quia cuncta ex arbitrio suo gerebeat, hi uersus in
illos lusi sunt:

Non Bibulo quicquam nuper, sed Cesare factum est:

Nam Bibulo fieri Consule nil memini.

Ipsi reciperent.) id est, pollicerentur. Ipse ut aqua
terrâq; &c.) Aqua scilicet dulci. Supra enim asserit Bibu-
lanos præ huius aquae inopia, caelestem rorem ex pellibus
expressisse. Illud.) suple marinas, id suplendum, terra
restreis custodias. Illineq; legatos Caesaris recipere.)
id est, recipiebant, hoc est accipiebant, quo uerbo ipse Cae-
sar paulò ante utitur. Periculum præstare.) Præ-
stabant, hoc est, si Caesaris legati inter Pompeianos peri-
clitarentur, non spondebant, se Caesari super ea re satisfac-
turos. Præstare nanq; hic forense uerbum est. Vnum.)
id est, solummodo instare, instabant κατ' ἐν ἑαυτοῖς modi.

Grauiore morbo ex frigore, ac labore implicitus.) Pau-
lò superius Caesar scribit, Bibulum ipsum grauißima hye-
me in manibus ad Orici portum excubasse: neq; ullum
laborem, aut munus quantumuis abiectum detrectasse.
Ex isto igitur frigore, & labore insueto morbum contraxe-
rat.

Vibullius sedato tumultu &c.) Quis fuerit
tumulo

tumultus ille ex superioribus liquet, ubi Cæsar inquit, *Vibullium* prius de Cæsaris aduentu, & præsentia, in Græca terra Pompeium certio rem fecisse, quàm illius mandata referret. Quo nuntio Pompeius adeò consternatus sit, ut maioribus itineribus, quàm solitus esset) *Apolloniam* contenderit. Fugitiuis absaltu *Pyrenæo* &c.) *Afrani*anos, & *Petreian*os haud dubie innuit, quos supra lib. 1. bellorum *Ciuilium* legimus. *Ilerda* relicta *Octogesam* petiisse: autem *Pyrenæos* monte is hinc inde errasse, ac bis tandem cum Cæsareanis collocutos. Iisdem temporibus *Romæ* *M. Cælius* &c. (Intermissa aliquantisper re bellica, ad urbanas describendas uenit. Quum enim ab exordio huius libri monuisset, fidem in tota Italia adeò angustam fuisse, ut neq; creditæ pecuniæ soluerentur, ideoq; se constituisse, ut arbitri darentur, per quos rerum, & possessionum æstimationes fierent: nunc quem exitum ea res sortita sit, prosequitur. Quod autem dicit, *Cæliū Rufum* prætorem causa debitorū suscepta suple ad defendendum, initio magistratus, tribunal suum iuxta *C. Trebonij* prætoris *Vrbani* sellam posuisse, geminum sensum habere potest, uel quod *Rufus* peregrinus fuerit prætor, & tribunal suum iuxta curulem *Trebonij* sellam ponendo, se ei æquare uoluerit: uel quod hastæ, ac litibus dirimēdis uterq; esset iudex ex æquo. De quibus legito plura apud *Fenestellam*, & *Pomponium Latum* de Prætorum dignitate, & officio. His temporibus, uidelicet tumultuosis. Atq; ipsis) suple debitoribus, ad quorum commodum pertinebat, durior inuentus est *Cælius* &c. Mirā ergo duritiā, & immanitatem in hoc homine fuisse oportet. Nemo enim facile

facile remittit, quod ad priuatum commodum suum pertinet: & quisque suæ, quàm alienæ causæ uehementior, & acrior patronus est. Ne frustra ingressus turpem causam uideretur, id est, ne frustra debitorum patronum ageret aduersus creditores, ne uidelicet illi his satisfacere compellerentur. Quod sanè perquàm turpe patrocinium erat. Obseruanda est autem loquendi forma, ingredi alicuius causam, id est, suscipere ad defendendum quod Germani dicunt, an eines sachtan. Seruilius consul.) suple quem Cæsar secum consulem creatum esse à libri huius capite asserit. Et concionari conantem de rostris deduxit &c.) Liuius li. s. urbe cōdita quid rostra, & unde dicta sint, hisce uerbis exponit. Domitii Latinis, naues Antiatii partim in naualia Romæ subductæ, partim incensæ: rostrisq; earū suggestum in foro extructū adornari placuit, rostraq; id templum appellatū. Atq; eo in Italiam euocato.) scilicet ex Massilia, ubi propter homicidium commissum exulabat. Atq; cum in Turinum.) suple agrum Turio Italiæ oppido adiacētē præmisit. Visaq; proditio ne.) proditio legēdū est, & textus iuxta Beroaldi distinctio nem ita distinguendus: & familia Neapoli uisa, atq; proditio oppidi appareret, & cætera. Quod conuentus.) suple Capuanus arma cœpērat. Quibusdam soluis ergastulis &c.) Ergastulū, & ergastulus (teste Nonio Marcello) ut genere, ita & intellectibus differunt. Nam neutro carceris locus est. Masculino autē custos pœnalis loci quem Græci δαμοφύλακα uocant. Lucilius lib. 15. Non ergastulus unus, & alius iudicem apposuit, ut nemo sententiam libere, quasi ergastulus posset dicere, hæc ille. Si quis uerò

nominis

33 IN LIB. III. DE BEL. CIV.

nominis *ἱρῶν* requirit, Syontini cōmentarios linguæ
 Latinæ consulat. Peruenit Turios.) uel populos,
 uel oppidum: quod tamen Pomponius Mela lib. 2. Turium
 singulariter declinat. Libo profectus ab Orico &c.)
 A domesticis rebus ad bellicas redit. Quum nanq; non
 ita multò ante meminisset colloqui inter Libonē, & sese.
 Item mortis Bibulinæ ad Oricum: iam quo pacto inde, &
 quorsum profectus sit, enarrat. Insulamq; quæ con-
 tra Brundisium portum est &c.) Plinius lib. 3. cap. 26.
 tradit, paucas insulas in Calabro littore ante Brundisiū
 sitas, quarum obiectu portus efficiatur. De quo uide Pto-
 lemæum li. 3. ca. 1. & tabula Europæ 6. Quam omniū.)
 suple locorum, ac portus custodia clausos, suple præsidij
 Casareanis, de quibus in superioribus. Et adeò loci
 opportunitate profecit.) quod scilicet insulam è regione
 Brundisij sitam occupauerat, & Casareanos egressu pro-
 hibebat. Per causam exercendorum remigum. id est
 ut remiges exerceret. Ad fauces portus, id est, angus-
 tias seu arctos ingressus: similitudine à re animata ad ina-
 animatam sumpta. Signo dato in hosteis incitauerūt.)
 Beroaldi exemplar legit, se incitauerunt. Hyems
 præcipitauerat.) suple to se, aut præcipitata iam erat, ita
 ut actiuum uerbum κατ' ἰνάμαζον pro passiuo positū sit,
 ut in illo Virgiliano: Nox præcipitat cælo. Nā ea (inquit
 Seruius) uerba inuicem ponuntur, quæ passiuæ, & actiuæ
 esse possunt: ut auerto, & auertor, præcipito, & præcipi-
 tor. Sic & Liuius li. 7. deca. 3, Creditum inquit uulgò est.
 in puteum apertum ex equo præcipitasse. Et rursus lib. 9.
 decadis 4. Et pars maximā inerimes per inuia, & rupes de-
 ruptas

ruptas præcipitantes fugerunt. Significare autem uult, hyemem in exitu iam fuisse. Etenim quando Cæsar supra ait, se quinto Ianuarij die Brundusio soluisse, & hic multos iam mensis transisse affirmat: dubio procul hyemis iam in præceps ibat, hoc est, ad finem inclinabat. Quibus necessario cōmittendum existimabat.) quibus supple- dum uentis, cōmittendum suple ex superiori, naues. Neq̃ uerò est quod quenquàm substantiui cum adiecti uo discon- uenientia moueat. Nam committendum hic non paricipium, sed uerbum infinitiui gerundium est: quod neq̃ in numeros, neq̃ in personas, neq̃ in genera, neq̃ in tempora (authore Gellio.) distrahitur, sed omnia isthæc, una, eadē- demq̃ declinatione complectitur. Quantoq̃ eius.) scilicet temporis, cuius occasionem Cæsareani neglexe- rant: tanto erant alacriores ad custodias qui classibus præerant, suplegendum Pompeiani. Statim enim sequitur. Et crebris Pompeij literis castigabantur &c. Et paulo superius scriptum est, insulam, quæ contra Brundusiu- num portū est, à Libone occupatam esse in hoc, ut Cæsareanos egressu prohiberet. Lenioribus uentis.) suple- to spirare desinentibus. Modo enim ait, sæpe uentos flauisse, quibus necessario naues committendæ fuissent à Cæsareanis. Eijcere naues, id est, appellere. Quanquàm Beroaldinus codex elicere habet. Hæc à custodibus classium.) uidelicet Pompeianarum. Nacti haustum.) suple uentum secundum ijs, qui ex Italia in Græciam nauigant. Mox nanq̃ sequitur, haustum aliquandiu remissiuis flantem tandem rursus increbuisse, Cæsareanisq̃ præsidio fuisse. Nacti portum, qui appellatur Nymphæū &c.)

Plinius

Plinius lib. 3. cap. 22. nymphæum promontorium uocat.

Vltra Lyssum.) supleto Liburnicæ regionis oppidum.

Qui portus ab Africo tegebatur.) Africus uentus est lateralis, qui ab occasu hyberno cōtra Vulturnum spirat.

Qui modò sibi timuerant.) ut Cæsareani, tutissimus portus.) scilicet nymphæum recipiebat. Qui nostris

na. pe. intulerant.) suple Pompeiani. Nam præteruetus.) mēda rursus in Vuolffianis exemplaribus est. Nam præteruētas legendum, ut referatur ad naueis. His

temporibus Scipio detrimentis quibusdam &c. Supra sub initium libri primi de bello Ciuili Cæsar ait, Scipioni Syriam obuēnisse. Nunc ergo describere incipit, quo pacto se in prouintia sua gesserit: & cur tādē Pompeianis copijs se adiunxerit. Circa montem Amanum.) suple Phœ-

nices regionis, teste Pomponio Mela lib. 1. Deductis Pergamū.) nobilissimam Asiæ urbem de qua Straboli.

13. Columnaria, & ostiaria.) suple tributa de columnis, & ostijs factis, uel faciendis. Vt autem sic interpreter, non

tantum rei circumstantia, sed etiam Andreas Alciatus celebris ille iureconsultus facit: qui in lib. Vlpiani 7. lege 119. de uerborum significatione ita scribit. Quum populo

Ro. in Mutinæ obsidione belligeranti pecuniæ decisset, scribit Dion, senatorij ordinis uiris indictum, ut 4 obolos soluerent, in singulas quasq; tegulas ædificiorum, quæ Romæ incoherent: idem à triumuiris compulsos ciues ait ut ædificiorum, quæ Romæ habebant, pensiones penderent: quod munus colonarium appellari M. Cicerone ad Atticum epist. lib. 13. & C. Cæsare bellorum Ciuiliū cōmentario 3, ipse arbitror, Cuius uocis etiam in authenticis mentio

habetur,

habetur, tametsi & columnarium legi possit. Hone-
sta præscriptione. id est, prætextu. Vectigal pro mu-
tuo. scilicet imperabatur, uti in sorte fecerant insequentis
anni, id est, quanta pecuniæ summa uectigal insequentem
annum redemerant. Porro Liuius lib. 6. ab urbe condita
sortem eadem propemodum dicendi forma, qua Germani
houptgut, cap. uocat, sic inquit: Deducto de capite quod
usuris pernumeratum erat. Cæsar Antonij exercitus
coniuncto &c.) Redit ad sua gesta. Ante quàm enim Sci-
pionis auaritiam, & crudelitatem describere cœpit, ait, se
altero die post nuntium acceptum, ad Antonium perue-
nisse: nunc igitur quid coniunctis copijs actum sit, con-
nuat. Regis Corti. scilicet Thraciæ, quem Volatera-
ranus li. 3. Geographiæ à partibus Pompeij stetitisse putat.

Qui circum Thessaliam esse cõsueuerat. recte. Supra
enim asserit, L. Cassium Longinum cum legione tyronũ,
quæ appellabatur uigesima septima, atq; equitibus ducena-
tis in Thessaliam esse missum. Ad monteis, qui Thes-
salam cingunt &c.) Plinius lib. 4. cap. 8. asseuerat trigin-
ta quatuor monteis in Thessalia esse, quorum hi nobilissi-
mi sint Cerceti, Olympus, Pierus, Ossa: cuius ex aduerso
Pindus, & Othrys Lapitharũ sedes ad occasum uergen-
tes, ad ortum autem Pelios. Omnes inquit theatriali modò
inflexi, caueatis ante eos septuaginta quinque urbibus.

Ambratiam uersus. suple Epiri oppidum, de quo Pli-
nius eodem lib. cap. 1. & Pomponius Mela lib. 1. Est autem
hæc uox per e uel t attenuatum, non asperatum scribendũ
ut Florentina, & Vuolffiana æditio habet. Scipio in
castris stantiis &c.) De huiusmodi castris Vegetius lib. 1.

cap. 8. in hæc scribit uerba. Statua castra æstate, uel hyemae, hoste uicino, maiori labore, ac cura firmantur. Nam singulae centuriæ, de uideñibus campiductioribus (sic nanq; isthic legendum arbitror) & principibus, accipiunt pedaturas: & scutis, ne sarcinis suis in orbem circa propria signa depositis, cincti gladio, fossam aperiant latam aut nouem, aut undecim, aut tredecim pedibus, uel si maior aduersariorum uis metuitur, pedibus septemdecim (impar enim numerum obseruari moris est) tum sepibus ductis, uel interpositis stipitibus, ramisq; arborum (ne facile terra dislabatur) agger erigitur &c. Vnde colligo ea planè castra à Vegetio innui, quæ uulgus nostrate cinschantæ uocat, & statua castra facere sich inschantæ. Deductis oræ maritimæ præsijs Caesar, ut supra demonstratum, &c.) Ante duas nanq; pagellas refert, Casarem Antonij exercitu cōiuncto, legionē ab Orico deduxisse: quam tuendæ oræ maritimæ causæ posuerat. In quibus ad librā fecerat turreis &c.) In quibus, suple manibus. fecerat turreis ad librā, id est, ad statērā, & perpendiculi æquilibrium: ne uidelicet in alteram partem magis propendentes corruerent. Molem tenuit naturalem &c.) id est, tumulum. Contra oppidum.) suple Oricum.

Quatuor biremes subiectis scutulis &c.) Scutula præterquam quod rotundum, & concauum uasculi genus significat, hastam quoq; teretem denotat, qua linea tunduatur. Ex cuius nimirum similitudine hoc loco teretia ligna nauibus subiecta, ut uetibus pelli queant dicuntur. Quæ Caesar supra lib. 2. bellorum Ciuilium græca uoce phalangas: & Germanicæ à deuoluendo Vuelen uocant, uoluntate

lutare enim *Vualen* illis dicitur. Ex utraq; parte.)
 supleto oppidi *Ori*ci. D. *Lælium* ab *Asiatica* classe, &c.)
 Supra à capite istius libri dictum est, D. *Lælium Asiatis*
eis nauibus à *Pompeio* præfectum. Qui commeatus
Biblide, atq; *Mantineæ*, &c.) *Biblis Phœniæ* oppidum
 est, quod *Mela* lib. 1. *Byblon* uocare uidetur. *Mantineæ*
 uero *Peloponesi* oppidum, de quo *Strabo* lib. 8. *Cæ*
sar postquam *Pompeium* ad *Asparagum* esse cognouit.)
 Superius antètreis pagellas *Cæsar* inquit, *Pompeium* ad
Asparagum Dyrhachianorum contendisse, ubi audiue-
 rat *Antonij*, & *Cæsaris* exercitum coniunctum esse. Nunc
 uerò quibus modis ipse eòdem peruenerit, & castra iuxta
 eum metatus sit, declarat: donec tandem *Dyrhachium*
 peruentum est, ubi rursus utriusq; imperatoris castra, obsi-
 diones, & prælia graphicè depingit. Castellis enim
 24. effectis, &c.) Talem *Turcæ* castrorum formam fuisse
 perhibent, qui obsidionem *Viennæ Austriacæ* uiderunt.
Manusata.) id est, segetes ligonibus, non aratro cultæ. Sic
Vergilius lib. 3. *Georgicorum*:

Sed frumenta manu carpes satâ.

Aut ex subcoactis &c.) *Calepinus* declinat *Subcoacta*,
 æ, & molliorem pellem interpretatur: quæ ideò sic uocetur
 quod alijs pellibus subiuncta sit. Erat noua, & inusi-
 tata belli ratio, &c.) Duas ob causas nouam bellandi ra-
 tionem fuisse dicit, unam, quoniam plerunq; pauciores à
 pluribus obsidentur: at *Cæsar* hic militum numero infe-
 rior *Pompeium* superiorem circumuallauit. Alterâ quia
 et in hoc obsidiones fiunt ut hostes frumento, ac omni com-
 munitati arceantur: at contra hic fiebat. Obsessis nanq; omnia

nium rerum necessariarum copia suppetebat, & obsidens
res è contra maxima frumenti penuria laborabant.

Recordabantur enim se eadem superiore anno in Hispania perpeffos, &c.) Quum enim castra sua inter Sicorim & Cingam Cæsar posuisset, adeò angustia re frumentaria utebatur, ut annonæ ad denarios quinquaginta in singulos modios peruenerit: quum è contra Afraniani omnium rerum copiam haberent, sicuti supra lib. 1. bellorum ciuilium habetur. Meminerant ad Alexiam, &c.) In istius namq; oppidi obsidione grauissima, eodem tempore & materiari, & frumentari Romani necesse habebant. Quæ res satis arguit maximam annonæ angustiam illos perpeffos.

Multò etiam maiorem ad Auaricum, &c.) Illic namq; complures dies frumento caruerunt, & tandem exere ma inedia laborauerunt. De quibus consulto septimum librum de bello Gallico. Quod appellatur chara.)

Carus legendum existimamus, de quo Dioscorides lib. 3. cap. 59. sic ait: Caron exiguum, notumq; omnibus semen est, calefacit, urinam cit, stomacho accommodatum, & in cibo gratum est: concoctiones adiuuat, uiliter antidotis, & axyporis miscetur, aniso proportionè respondet. Radix elixa pastinacæ modo ad edendum est. Plinius uerò li. 19. cap. 8. nec Charam, nec Caron appellare uidetur, ubi sic ait: Nec non olus quoq; syluestre est trium foliorum. Dixit Iulij carminibus, præcipuè iocis militaribus celebratum. Alternis quippe uersibus exprobrauere Lapsana se uixisse apud Dyrrhachium, præmiorum parsimoniam cauillantes. Hastenus uterq; radicem à Cæsareanis militibus comestam inuuit: sed ille magis appositè, quàm hic. Nam Plè

nus more Plutarchi, Lucani, & Appiani genus tantum
herbæ, seu radicis attingit: propterea quod $\alpha\lambda\lambda\alpha\gamma$ (Hesychio interprete) $\alpha\lambda\lambda\alpha\gamma$ $\alpha\lambda\lambda\alpha\gamma$ $\alpha\lambda\lambda\alpha\gamma$ $\alpha\lambda\lambda\alpha\gamma$, hoc est, in
ter sylvestria olera editur, quod quidam napium interpre-
tantur, & Plinius ipse in eodem lib. cap. 5. napi quoddam
genus esse dicit sylvestre, cuius folia crucæ similia sint. Dē
oscorides uerò speciem herbæ non dissimili nomine quàm
Cæsar appellans, magis ad Cæsaris locum intelligendum
facere apparet. Quando autem idem author refert, cari
radicem elixam pastinacæ in modum edi, sciendum est, ma-
ximum pastinacæ (Germanice pastaneier, uel girgili) pro-
uentum in Bernensium hortis esse: & cuius frixas non elix-
xas in magnis non tantum indigenarum sed etiam adue-
narum præcipue Gallicorum delictis esse. Quod ada-
mixtum lacte multum inopiam leuat, id similitudinem pa-
nis efficiebat, &c.) Plutarchus Cæsaris sententiæ ita ada-
stipulatur ut uideri queat magnam huius historiae partem
ex illius commentariis transcripsisse. Appianus uerò non
ex radice, & lacte, sed ex pabulo panes esse pistos ait: nec
à prætercurrentibus Cæsaris militibus eos panes in Pom-
peii exercitum iactos esse, quum hi illis famem exprobra-
rent: sed à transfugis huiusmodi panes ad Pompeium de-
latos, ut læticiam inde caperet: neq; tamen illum ut pru-
dentissimum imperatorem exhilaratum, sed sibi cum bel-
lis bellum esse dixisse. Crebroq; uoces militū
&c.) Plutarchus corticis arborum non meminit, sed à mi-
litibus Cæsareanis ad Pompeianos dictū, se quoad huius-
modi radices terra produceret, obsidionem Pompeii non
derelicturos. Equos eorum. Suple Pompeianorum.

Cum angustijs loci &c.) Supra ait, ex castello Cæsareano in castellum perducta munitione Pompeium interclusum, eidemq; maiorem exercitum. Fuisse quàm Cæsari. Ex tanta ergo hominum & brutorum animantium multitudine in angustiis locis uersante ingens pestis orta est. Huc accedebat & aquæ dulcis inopia, eo quod Cæsar omnes fluuios, ac riuos, qui ad mare (penes quod Pompeij castra erant) pertingebant, uel auerierat, uel obstruxerat.

Aliæ enim sunt legati partes.) id est, aliud est locum tenentis officium, atq; id est, quàm imperatoris. Nam plura castella Pompeius pariter distinendæ.) id est, coercendi, manus hoc est, exercitus causa. Atq; hoc est quod superius scribitur, quàm plurimos colles à Pompeio occupatos, ut quàm latissimas regiones teneret, Cæsarisq; copias quàm maxime distineret. Ita uno die sex prælijs factis, tribus ad Dyrrhachium, tribus ad munitiones.) Ex superioribus constat, utriusq; imperatoris castra propè Dyrrhachium posita fuisse, munitiones uerò longius prorogatas. Quam ob rem hic ait, quædā prælia ad Dyrrhachium, quædam ad munitiones esse facta. Et se in antiquas munitiones recepit.) nimirum ad æditum locum qui Petra appellabatur, ubi castra primum cōmunierat.

Amphilochis.) suple Acarnaniæ populis, de quibus Strabo lib. 7. Plinius tamen lib. 4. cap. 1. Amphilochicum urbem in Acarnania ponit. Vt demonstrauimus.) scilicet in hoc eodem libro, ubi ante septem pagellas ita incipit: Cæsar Antoni exercitu coniuncto, deducta Orico legione &c.) Isthmum præmunire instituit.) Isthmus græce ἰσθμὸς terra inter duo maria arctata dicitur, quippe

quippe inter Aegcum, & Ionium: Nam hic de Peloponese Isthmo loquitur, de quo Plinius eodem lib. 5.

Delphos.) Locrensum oppidum, ut idem Plinius inibi cap. 3. asserit. Thebas.) eorundem Locrensum urbem, quas Plinius ibidem chorificas olim appellatas esse meminit, iuxtaq; Heliconem montem sitas esse.

Orchomenum.) suple Arcadiae urbem, de qua Pomponius Mela lib. 2. & Ptolemaeus de istis omnibus lib. 3. cap. 15. tabula Europæ 10. Non oblitus pristini instituti Caesar.) scilicet aduersarijs pacem offerre.

Authores eius rei.) suple nuntij perferendi de pace facienda. Scipionem ea autoritate esse &c.) Scipio ob generis sui amplitudinem, & quod Pompeij socer erat, eum magna ex parte compellere nolentem, ac errantem corrigere poterat. Estq; hoc argumentum suasorium à facili ductum, quemadmodum & hoc, quod statim sequitur.

Præesse autem suo nomine exercitui &c.) Quoniam Scipio (ut supra ex hoc lib. didicimus) detrimentis quibusdam ad montem Amanum acceptis, sese imperatorem appellauerat, non Pompeij, sed suo nomine exercitui præerat: ideoq; sequebatur, eum maximam componendi belli facultatem habere.

Quod si secisset, quietem Italiae &c.) Quis & quantus fructus ex litium compositione secuturus esset, ostendit.

Vt supra demonstraui.) scilicet in eodem isto libro. Castra namq; Pompeij in adito loco sita fuisse, adiuturq; nauibus mediocrem habuisse primū narrat: deinde ait Pompeiū 24. castellis effectis, 15. passum millia circuitu

amplexum, intra quod spacium pabulari solitus sit. Hos ergo aditus à se nunc obstructos esse Cæsar inquit.

Erant apud Cæsarem ex equitum numero &c.) Quo pacto Pompeius occasionem rei bene gerendæ inuenerit, dum eruptionem pararet, exponit. His domi) supple in Allobrogibus. Ad omnes attulit) id est, apud omnes. Sed in illud tempus referuari, pro illud Beroaldina & Aldina æditio, aliud, rectius legit. Vulgò uero.) id est, communiter suple trāsibant conscripti milites, scilicet à Pompeio. Sed hi uidelicet Roscellus, & Aegius fratres. Tegumenta galeis ex uiminibus facere &c.) In quem usum Pompeius hoc fieri iusserit, paulo inferius declaratur nempe ut à lapidum ictu uimineis tegumentis galeis impositis tuti essent. Et uallus contra hostem &c.) Vallus (teste Vegetio lib. 3. ca. 3.) sudes, aut tribuli lignei sunt per ordinem digesti. Qui has duas munitiones.) scilicet ualli duplicis contingeret. Fossæq; aggere.) scilicet quem Pompeius antea in scaphas, & actuiarias naues imponere iusserat. Vnde iam liquet in quem usum antea illum comportare mandauerit. Et legionarij interioris munitionis.) suple Pompeianæ. Quum enim Cæsar eum ex castello in castellum perducta munitione inclusisset, quàm plurimas, & latissimas regiones castellis, & præsidijs munebat. Vnde relinquitur, & interiores, & exteriores munitiones Pompeio fuisse. Ab utraq; parte.) suple cum eorum Pompeianorum, qui nauibus circumuecti erant, tum qui ex interioribus munitionibus pugnant. Multum autem ab ictu lapidum (quod unum erat nostris telum) uimineis tegumenta.) suple Pompeia-

notum,

norum, defendebant scilicet eosdem ab ictu lapidum.

Vitiū munitionis, quod supra demonstratum est.) nempe quod uallus transversus contra mare, qui reliquos duos contingeret, nondum absolutus esset. Præter principem priorem.) scilicet cohortis, qui (teste Vegetio lib. 1. cap. 2.) centuriam, & semis, hoc est, centum quinquaginta homines gubernabat: & ad quem propè omnia, quæ in legione ordinanda sunt pertinebant. Castrorum.) supple Pompeianorum hic situs erat &c. Eo signo legionis illato.) scilicet à Pompeianis in uetera castra, ut non ita multò ante scribit. Speculatores Cæsari renuntiaverunt.) supplendum, cohortes quasdam instar legionis sibi post syluam uisas. Is locus, scilicet ubi cohortes Pompeianæ à speculatoribus Cæsareanis uisæ sunt. Erat obiectus portis eritium &c.) Eritium hic nec pro animante bruto, nec pro hominis proprio nomine accipiendū puto sed pro instrumento ligneo multis aculeis instructo, quod etiam nostro tempore urbium portis, & castellorum mœnibus opponi uidemus, ut irruentium, & ascendentiū impetum retardet, ac remoretur. Quam interpretationē uero cōsentaneam esse, sequentia coarguunt, ubi ait, excisoq; eritio &c. Munitionem, quam pertingere à castris ad flumen supra demonstrauimus &c.) Ab angulo enim sinistro, castrorum munitionem ad flumen perduxerat Pompeius circiter passus 400. Quod eam munitionem esse arbitrarentur.) quod, id est, eo quod arbitrarentur eam intelligi portam esse munitionem, id est, cespitibus munitam & obstipatam: de quali porta supra lib. 5. de bello Gallico sub finem scribit. Porro καὶ ἀπὸ τοῦ μυνιτισμοῦ munitam portam,

munitionem uocat, sicut Pamphilus Terentianus, ait, ubi illic scelus est. i. qui me perdidit. Ne in angustias inciderent decem pedum munitionis. Id est in munitionem decem tantummodo pedes latam. Adde ut cum Cæsar signa fugientium manu præhenderet, &c.) His partim consentanea, partim plura addens Plutarchus in hæc scribit uerba: Signa etiam corripienti Cæsari reiecerunt signiferi. Duo etiam & triginta in hostium potestatem uenerunt, & ipse Cæsar ne interficeretur parum absuit. Nam cum procera statura, & robustissimo corpore uirum penes se fugientem iniecta manu consistere, & in hostem conuerti iussisset, ille terrore grauissimo perturbatus, cum gladio uulnerare molitus est. Idem autem Cæsaris scutifer occupabat, eius abscindens humerum, &c. Celesritate insequentium.) suple Pompeianorum, paulo enim ante Pompeij equites angustijs, portisque à Cæsareanis militibus occupatis, ad insequendum tardatos esse dicit.

Duobus prælijs, &c.) Vno uidelicet ad munitiones Pompeianorum castrorum: alio in eiusdem castris.

Et notos equites Felginatem, &c.) Exemplar Beroaldi supra modum hic à Vuolffiano & Aldino uariat. Multo enim plures de Cæsaris exercitu desideratos esse commemorat illud, quàm hæc. Quoniam uero iuxta Plutarchi sententiam in Pompeio circiter duo hominum millia ex Cæsareanis occisa sunt, Beroaldi castigationem magis quàm Vuolffij, & Aldi æditionem hac in parte sequendam arbitror. Duobus inquit his unius diei prælijs, Cæsaris desiderati sunt milites 900. & 60. & noti equites Romaniani 400. & Tuicani Gallus senatoris filius, & à Placencia

centia centum, & à Puteolis centum, & à Capua decem
 sacriati uiri, & decem tribuni militum, & centuriones tri-
 ginta duo, & cætera. Caterum in ista lectione per sacra-
 tos uiros Capuanos nimirum deuotos, & ita morti addi-
 tos innuit Cæsar, ut impune occidi, & uiolari possent. Sic
 enim ex Liuiio sacrandi urebum Budæus interpretatur in
 annotationibus suis posterioribus in Iuris Pandectas.

Quo maior perfugis fides haberetur.) nam & ipse La-
 bienus perfuga erat, quippe in Gallicis bellis Cæsarem se-
 cutus, & postea ciuilibus ingruentibus ad Pompeium de-
 ficiens. Obseruabis autem miram hominis istius scuitiam
 & iuris gentium in occidendis captiuis uiolationem.

His rebus tantum fidutiæ &c.) Pompeianorum insolentiam in rebus secundis describit, & quàm stultum sit laus
 des ante solidam uictoriam canere. Obiectæ religionis.)
 suple neglectæ. Cæsar à superioribus consilijs depul-
 sus.) uidelicet ut Pompeianum equitatum ad Dyrhachiũ
 contineret, & pabulatione prohiberet, quemadmodum in
 superioribus ipse consilium suum exponit. Locum
 securum ad dimicandum dedisse.) suple quum Pompeia-
 nis insidias strueret. Peruenerat enim Cæsar eò prius
 quàm Pompeius sentire posset, & Pompeianos ex uallo
 deturbauit. Vti ad Gergouiam accidisset &c.) Ab
 exemplo ante actæ rei eos adhortatur ad animum recipien-
 dum. Sicuti namq; supra li. 7 de bello Gallico, de improviso
 rei bene gerendæ occasione sibi oblatam scribit, ne Gergo-
 niæ obsidione ob Heduarũ defectionẽ, & alia infortunia o-
 mitteret: ita & hac in parte aliquid boni sperandũ esse mo-
 net. Porro & hic in Aldi, ac Volsij editione erratũ est,
 quod

quod sententiā mire obscurat. Nam pro is, ijs, & pro offerret, offerrent habent: nisi forte ij legendū, præterim quando uerbū plurale offerret, sequatur. Aut nisi quis ita intel ligere malit, ut Cæsar suos adhortetur, ne se ijs scilicet Põppeiānis ultrò in pugna offerre detrectarent, qui ante dimicare timuissent. Ante hac enim Pompeiani pugnam detrectauerant. Nonnullos signiferos ignominia notauit.) Hæc ignominia nota hinc signifereis quibusdam inuista est, quod (ut supra cū ex Cæsare, tum Plutarcho didicimus) signa ex metu dimiserant. Vbi notandum boni, ac circumpecti imperatoris non tantum esse, ut bene meritos honoribus, ac premio afficiat (sicuti paulò superius Scænam) uerum etiam ut male meritos ignominia notet, ac puniat. Sic namq; fit, ut ignaui excitantur, & boni alacriores reddantur ad pugnam in posterum committendam.

Exercitui quidem omni tantus incescit ex incommodo dolor &c.) Appianus hoc amplius addit, quod solito plus contra semetipsos incanduerint, ita ut inopinata mutatione conuersi, more patrio decimam ipsorum partem à Cæsare mulctari peterent. Cum superioris etiam ordinis nonnulli, utpote centuriones, & tribuni militum.

Conclamari iussit.) id est, ut conclamaretur, suple uasa militari more. Quid autem hoc sit, supra lib. i. bellorū Ciuiliū enarrauimus. Veteribus suis in castris contra Asparagum &c.) Supra in hoc libro Cæsar refert se castra statiuā ad Apsum flumē habuisse, & Pompeiū quoq; sed hunc inde digressum omnibus copijs ad Asparagum Dyrrhachianorum peruenisse, atq; ibi idoneo loco castra posuisse, posteaquā audiuerat Cæsarem Antonio coniunctum

functum esse. Vnde iam facile colligitur uetera Caesaris castra contra Pompeij sita fuisse. Propinquitate superiorum castrorum.) suppleendum ad Dyrrhachium fixorum.

Cæsari ad saucios deponendos, socios confirmandos.) Causas aliquot reddit, propter quas Apolloniam cum exercitu festinauerit. Timensq; Domitio. scilicet Calpurnio, quem cum legionibus duabus undecima, & duodecima, & equitibus quingentis in Macedoniam proficisci iusserat.

Vterq; eorum celeritati studebat, ut suis esset auxilio.) Caesar uidelicet Domitio, & Pompeius Scipioni.

Sed Cæsarem Apollonia directo itinere auerterat.) suple quò minus rectè ex castris Dyrrhachianis in Macedoniam contenderet: de qua re decimam Europæ pistoram apud Ptolemæum consulito. Cur autem per istas ambages in Macedoniam Cæsar profectus sit, ipse paulò ante nonnullas causas reddidit.

Per Candauiam. id est, monteis Candauia regionis, de quibus antea Plinium allegauimus. Heracleam Senticam.) scilicet quæ ad Strimonem fluuium sita est. Nam altera ad Erigonis fluenta in eadem Macedonia est: de quibus legitur Volaterranum lib. 8. Geographiæ in Macedonia descriptione.

Hæc.) suple inflata Pompeij scripta. Vt pluribus dimissis itineribus.) Vide num rectius dimissi legatur Statim namq; sequitur, iter conficere possent suple dimissi.

Larissam.) suple Thessaliæ urbem, unde Achilles oriundus fuit, & Larissæus à Virgilio uocatur. Iamq; inter se palam de præmijs.) Plutarchus in Pompeio addit, Pompeianos quosdam adeò nihil de summa rerum potèda post prælium Dyrrhachianum dubitasse: ut seruos alij, amicosq;

Romanos

Romam destinarent ad domos iuxta forum conducendas
 ueluti confesum magistratus iniuri. Voluntarios etiam
 multos Lesbium ad Corneliam nauigasse dicit, nuntiatus
 eos bellum finem habere. Iam de sacerdotio Caesaris.)
 Sallustius in Caulinario refert Iulium Caesarem, & Q.
 Catulum Pontificatus competitores fuisse, sed hunc ab
 illo superatum suffragijs. De Pontificum autem officio uide-
 deto Penestellam. Scipio affinitate Pompeij confide-
 ret &c.) Plutarchus in Pompeio narrat, Corneliam Me-
 telli Scipionis filiam a Pompeio in uxorem esse ductam.
 Vnde colligitur Scipionem Pompeij socerum fuisse.
 Et L. Domitius in concilio dixit, &c.) Etiam iste locus
 misere corruptus est in Basiliensi, Lugdunensi, & Vene-
 tiano libro: sic namque secundum Florentinam editionem
 rectius legitur: placere sibi, bello confecto, ternas tabellas
 dari ad iudicandum de ijs, qui ordinis essent senatorij, bel-
 loque una cum ipsis non interfuissent, &c. Quod autem duas
 istas particulas de, & non, in alijs codicibus desideratas
 ex Beroaldi lectione addendas censeo, Plutarchi locus in
 Pompeio me comonefacit: ubi scribitur, omnes patres con-
 scriptos ipsum sequi iussos, dum Roma discederet, qui uero
 illic remansisset eum pro hoste habendum. Id quod cum
 presenti lectione imprimis facit. Caterum quid sibi tres
 tabellae uelint (quarum L. Domitius meminit) ex priori-
 bus Budae in Pandectas annotationibus liquet, ubi asse-
 rit hunc ueteribus Romanis morem in iudicijs fuisse: ut iu-
 dices sententiam suam in tabellis scribentes in urnam mit-
 terent, ita ut alter alicuius, & omnes omnium sententias
 ignorarent. Idem in posterioribus annotationibus, eundem

errorem adhuc planius explanat in hac uerba. Olim etiam duæ tabellæ dabantur à prætore iudicibus, in quibus sententiam suam scriberent: aut enim reum planè absolueret, aut planè damnare oportebat. Deinde locum Suetonij in Augusto adducit (qui sanè multum ad hunc Cæsaris intelligendum ualeat) sic inquit. Cum de falso testamento ageretur, omnesq; senatores lege Cornelia tenerentur, nō tantum duas tabulas damnatoriam, & absolutoriam simul cognoscentibus dedit: sed tertiam quoq; qua ignoscere retur ijs, quos fraude ad signandum, aut errore inductos constitisset. Re frumentaria præparata.) suple à Cæsare. Non enim muldò ante dixit, se idoneum segetis locum nactum in agris, quæ propè iam matura erat. Confirmatisq; militibus.) scilicet ex detrimento, quod ex duobus prælijs ad Dyrrhachium acceperant, ut mox sequitur. Tametsi nanq; plerorumq; animi non muldò post acceptum in duobus prælijs Dyrrhachinis damnum ad pugnandum promptissimi essent: tamen Cæsar (ut in superioribus ipse declarat) militibus perturbatis non satis confidebat, spaciumq; interponendum ut se refocillarent, existimabat.

Superius tamen institutū in equitibus, quod demonstrauimus.) scilicet ante treis pagellas, ubi ait: Cæsare Pompeiano equitatu ipsius agmen carpeni suos equites ita opposuisse, ut expeditos antesignanos 400 admisceret. Quod sanè institutū Cæsar à Germanis ab ipso deuictis mutuatus esse uidetur. Supra enim sub calcē lib. 1. & à ca. li. 4. de bello Gal. hunc pugnandi morē tanq; propriū Germanis adscribit. Pompeius quia castra in colle habebat.) Appianus Alexandrinus lib. 2. bellorum Ciuium refert Pompeium

peium non longe à Pharsalo Thessaliæ loco iuxta Cæsarem castra locasse ita, ut non ultra triginta stadia inter se uterq; abesset. Tabernaculisq; detentisq; id est, amotis, ut sit compositum à de, & tendo, & opponatur tendendi uerbo. Quamquam Beroaldus incensis legit, & fortassis emendatius. Sicut semper de poposcimus. nec hoc loco regula Grammaticorū saluari potest, quando docent, compositorum uerborum præterita non geminari.

Suorum omniū hortatu, pralio decertare statuerat.) Plutarchus in Pompeij uita recenset, cum non nisi suorum dictis, & improbis instigationibus motū: ut omīssa optima sua bellandi ratione, pugnam indipsceretur ac extremam belli aleam experiretur. Quum enim (inquit) uideret Cæsarem exercitissimis militibus præditum, & summa annonæ penuria laborare, se uerò in exercitatu laborum insueto, & summa rerū copia abundare: multo satius esse decernebat, hostem cunctando uincere, quam incertam Martis aleam in conferendis manibus experiri.

Simul denuntiavit.) suple equitibus. Reliquorum utpote peditum. Siquidem Pompeius (ut Cæsar modò retulit) suis pollicitus erat: strenua, & gnaua equitum opera futurum esse, ut reliqua exercitus pars sine puluere, ac uulnere uictoria potiretur. Multos autumnī pestilentia in Italia consumpsit &c.) Hæc Labieni dicta uera esse Cæsar ipse supra ab exordio lib. huius in hæc uerba comprobatur. Atq; ea copię ipsæ hoc infrequentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot bellis defecerant, longumq; iter ex Hispania magnum numerum diminuerat, & grauis autumnus in Apulia, circumq; Brundisiū ex saluberrimis Gal-
liæ,

lie, & Hispania regionibus omnem exercitum ualitudine tentauerat. Multi sunt relictī in continente.) Hoc nimirum tum factum est, quū Caesar ē Brundisio in Grætiā traiecit, & deinde quosdā tardius subsecutos in itinere Italico transportādos curauit. Illic namq̃ multos ab eo defecisse, & in continenti remānsisse. hinc uero simile uidetur: quod (ut Plutarchus in Caesaris uita auctor est) etiam ij, qui secundo ipsius commeatu transportati sunt, Caesarem diris inter nauigandum deuouerunt. Caesar superius institutum seruans &c.) Caesar ipse supra lib. 1. de bello Gallico se legioni decimæ multum indulgisse: & propter singularem eius uirtutem, ac fidem ea maxime confisum esse commonstrat. Ipse contra Pompeium constitit.) suple in cornu sinistro. Modò enim dixit, Pompeium apud suos in sinistro cornu constituisse. Vexillo signum daturum &c.) De hoc signo supra lib. 2. de bello Gallico diximus. Porro uexillum diminutiuum est à uelum teste Prisciano Grammatico nobilissimo. Tuba signum dat.) id est, classicum cani iubet, hoc est, ad arma, & ad pugnandum uocat. Primum pilum duxerat.) id est, centurio primi pili fuerat, aquilamq̃ gestauerat. De quo in superioribus ex Vegetio locum allegauimus. Signa undiq̃ cōcinerent.) scilicet semiuocalia, quæ per tubam, cornu, aut buccinam dantur: De quibus antea Vegetium lib. 3. cap. 5. citauimus. Dato signo. scilicet concurrendi per uexillum, sicuti antea constituerat. Eodem tempore equites à sinistro cornu &c.) Non ita multò ante Caesar causam reddidit. Cur Pompeius equites, sagittarios, ac funditores in sinistro cornu statuerit: nimirū quod

rius impeditis ripis dextrum cornu muniret. A late-
re aperto.) Hoc est, quod Pompeius suis ante pugnam præ-
dixerat. Quam instituerat.) scilicet in hoc, ut Pompe-
iano equitatu opponeret. Infestisq; signis.) Lau. Val-
la lib. elegantiarum 4. cap. 293. hanc esse differentiam in-
ter uocem infensus, & infestus esse tradit: ut illa uehemen-
ter iratum, & odium gerentem, hæc uero uehementer mo-
lestum, atq; in aduersum hostem uadentem uirum signifi-
cet. Inde q; infestare incursibus crebris molestia afficere,
& signa infesta, quæ in aduersum tendunt, hoc est, uexilla
in hostem tendentia ut molestiam inferant, dici. Sine
praesidio.) suple equitum interfecti sunt. Quorum eadem
Lucanus lib. 7. in hæc uerba depingit.

Ut primum sonipes transfixus pectora ferro,
In caput effusi calcavit membra regentis:
Omnis eques cecidit campis, glomeratq; pubes
In sua conuersis præcepit ruit agmine frenis.
Perdidit inde modum cades, ac nulla secuta est
Pugna: sed hinc iugulis, hinc ferro bella geruntur.
Nec ualet hæc acies tantum prosternere, quantum
Inde perire potest.

Cohortes.) suplendum Casareanæ ex quarta acie, quæ
ex reliquis tribus collecta erat. Cui maximè cōfidebat, ut
pote qui ante pugnam initia iactasset, equitatus sui opera fu-
turum esse, ut Caesaris exercitus pelleretur antea quàm ullum te-
lū à Casareanis in hostes mitti posset. Cū uero dicit, atq;
eam partem, etiam Cilicensem, atq; Hispanicam legionem
innuere uidetur. Siquidem Pompeius (ut Cesar paulo su-
perius meminit) has tanquam firmissimas in dextro colo-
locauerat

locauerat cornu. Ad prætoriam portam posuerat.) Vegetius lib. 1. cap. 23. huius portæ situm in hæc uerba describit. Porta, quæ appellatur Prætoriam aut orientem spectare debet, aut illum locum, qui ad hosteis respicit: aut si iter agitur, illam partem debet attendere, ad quam est perfecturus exercitus. In castris Pompeij uidere licuit trilinea strata, magnū argenti pondus expositum &c.) Maxima luxuriam, fastū, superbiam, insolentiā, & oscitantiam in Pompeianis castris uiguisse demonstrat. Talis omnino facies castrorū Dornachensium fuit apud aduersarios nostros, dum à nato Christo numeraretur annus 1499: in cuius exitu ego natus sum. Quemadmodum enim Pompeiani magna securitate nō nisi de honoribus, & uoluptatibus suis cogitabant, & de hostibus uincendis nulla cogitatio erat: sic & nostri aduersarij crepidati in tentorio obambulabāt, & se argenteis, & aureis crateribus, ac pateris promuebant, donec nostri compluris eorum in castris suis oppresserunt. Porro (ut ad institutum redeamus) per argenti pondus, argenteorum uasorū uim κατὰ μῆτρον μίαν intellege, ut materia pro materiato sumatur. Id quod ex Plutarchi descriptione, quæ sic habet, facile liquet. Castris disreptis, hostium ignorantiam, leuitatemq; admirari fuit. Omne enim contubernium myrto coronabatur, omne stratum floribus plenum, mensæ uasis graues, crateres uino undiq; spumantes: apparatus, ornatusq; litantiū, ac festi diacentiū magis is erat, quàm uirorū ad certamen se præparantiū. Hæc ille. Vnde aut tantam luxuriæ materiā ecce perint Pōpeiiani, Luc. in paulo ante citato li. & multis, & elegantibus uersibus prosequitur. Quos qui, uolet, legat.

Detrahit insignibus imperatorijs.) ut paludamento de quo idem Plutarchus in Cæsaris uita. Querens tantum se opinionem sefellisse, ut à quo genere hominum uictoriam expectasset.) nempe ab equitibus, qui (ut supra scribit Cæsar) Pompeio confirmauerant, se Cæsaris exercitum dissipaturos antequàm acies utrunq; inter se cõcurrerent. At hi tandem pollicitis suis parũ stantes, fugæ initium fecerunt: cohortibus Cæsareanis ex quarta acie fortiter rem gerentibus. Montem opere circummunire.) sic enim pro circumuenire Beroaldina recognitio legendum monet. Quia uerò supra dixerat, eos, qui uallo Pompeiano conlitterant ducibus centurionibus, & tribunis, in altissimos montes fugisse, qui ad castra Pompeiana pertingebant: ideo nunc ostendit, quo pacto eos Cæsar illinc deiecerit, & sibi uictoriã è manibus labi non siuerit. Quod si Pompeius antea post duo prælia ad Dyrrhachium commissa fecisset, ipso Cæsare hoste pronuntiante, uictor illo die euasisset. Et pauca apud eos de lenitate sua &c.) Salustius in Catilinario bello, Catonis ingenium cum Cæsaris conferens, ait: hunc mansuetudine, & misericordia alarum esse factum. D. Lelius.) scilicet quem ab exordio istius libri unã eũ C. Triario Asiaticis nauibus à Pompeio præfectũ esse scribit. Cassius eũ classe Syrorũ.) suple quibus à Pompeio præfectus erat. Vibone.) scilicet Italia oppido, quod (Mela li. 2. testante) olim Hippodicebatur. Ad Messanã.) suple Siciliæ urbem. Amphipoli.) suple in Maced. oppido, ut author est Pl. li. 4. ca. 10. Ipse.) suple Pompeius ad ancoram una nocte consistit.) id est in nauì ad ancoram ligata. Et Mytilenas paucis

paucis diebus uenit.) scilicet in Lesbi insulae clarissimam urbem, ut testatur Mela li. 2. & Plin. li. 5. ca. 31. Porro Lucan. lib. 8. hanc causam Pompeio fuisse dicit, ut Mitylenas adiret: quod ante Pharsalicum praelium, Corneliam uxorem suam illic deposuisset, ut à bellorum tumultibus tuta esset. Idemque Lucanus testatur, Mitylenaeos maximis precibus à Pompeio contendisse, ut uel unam noctem apud ipsos maneret: insuperque omnes facultates, & uires suas ei obtulisse: ita ut uel soli Mitylenaei Pompeium uictum non deseruerint. Antiochensium.) aut populorum Antiochenae in Syria regionis, uel oppidi eiusdem regionis auihore Plinio lib. 5. cap. 51. Qui superiori anno consul fuerat.) de quo uide caput istius libri. Rhodi.) scilicet quae Lytiae insula est, scribente Mela li. 2. Deposito adeunda Syria consilio &c.) Lucanus in ante citato libro asserit, Pompeium constituisse se orientalibus hominibus (ut Partis, & Medis) credere, & isthinc noua auxilia contra Caesarem comparare: sed Lentuli consulis sententia in concilio uictum, iter ad Ptolemæum Aegypti regem instituisse. Tantum ille. Cæterum per pecuniam societatis nimirum eam intelligit Cæsar, quam Syri ex societatis iure de publico pendebant. Nam statim sequitur etiam à priuatis quibusdam pecuniam esse sumptam à Pompeio. Pelusium peruenit.) scilicet oppidum, quod (teste Pomponio Mela) ipsas Arabiae oras secatur. Quos ex eius.) supple Pompeij exercitu acceptos Gabinius Alexandriam traiecerat &c.) Appianus lib. 5. de ciuilibus Ro. bellis ait, Pompeio Syriam Romanis uendicante, & Scaurum praetorem in ea statuente, à senatu post Scaurum, Gabinium

prætores institutū esse, illumq; Alexandrinis bellum intulisse.

Quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat.) Per prædones piratas intelligit, à quibus mare Pompeius prius repugnauerat, quàm Mithridatem Ponti regem debellauit. De quo lege Plutarchum, & Appianū. Quod uero ait Septimium duxisse ordinem sub Pompeio ducē: ex eodem Plutarcho discimus, tribunum militum illius fuisse.

Ibi ab Achilla, & Septimio interficitur.) quibus modis Pompeius interfectus sit, Plutarchus, Appianus, & Lucanus copiosius describunt. Cæsar quum in Asiam uenisset &c.) nimirum Pompeij insequendi causa Cæsar in Asiam concesserat. Sic enim Appianus lib. 2. bellorum Ciuium scribit. Tertia die Orientem uersus castra mouit Cæsar, fidem Pompeianā prosecutus fugā.

Ita duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ &c.) Supra enim in hoc eodē libro Scipionē Ephesiæ Dianæ templum expilare conantem à se prohibitū esse cōmonstrat. Item constabat Elide.) Prodigia, quæ sub Pharsalicæ pugnae tempus ædita sunt enumerat. De quibus legito Lucanum lib. 7. Plutarchum, & Appianum, qui pluribus hanc rem describunt. Porro Elis oppidum Elidis regionis Gratiæ est, auctore Mela lib. 2. & Strabone lib. 2.

Ptolemæi de.) Ptolemæi, Pergamus, & Tralles Asiæ urbes sunt. Porro Græca uox ἀδυσσος secretum, & penetrale sacrum dicitur ἀπὸ τῆς α privandi particula, καὶ δύναι, id est, non ingredior, seu subeo.

Propter necessitudines regni &c.) Ptolemæi namq; pater per Pompeium regno suo pristino restitutus erat.

Reliquasq; eius loci opportunitates.) Quippe quod finitima regio, principatu ingenti prædita, felix præterea, nauibus, frumento, pecunijsq; potens esset.

Quod

Quod fasces anteferrentur.) suple Cæsari, utpote cōsuli. Cum P. enim Seruilio consul creatus erat, ut ipse à capite huius libri testatur. Porro (si Fenestella credimus) duod. cum numero lictores consulem antecedeabant: qui cum fascibus uirgarū securim præferebant. Ipse enim neces- sario Etesijs tenebatur &c.) Cæsar disertis uerbis ait: Etesias uentos ab Alexandria nauigantibus aduersos esse. Et tenim Cicero lib. 2. de natura deorum, uentos illos admodum salubres & nauigantibus cōmodos esse dicit: quippe quorum flatu nimij temperētur calores, & à quibus etiam maritimi cursus celeres ac certi dirigantur. Cui & Strabo lib. 17. assentitur dicens: Etesias Alexandrinis ineunte æstate à borealibus partibus, & pelago ita spirare, ut æstatem optimè transigere queant. Hactenus illi de Etesiarum effectu. Quo aut anni tempore ijdē oriantur, ex Aulo Gellio & Plinio didicerimus. Ille namq; lib. 2. cap. 22. ait eos certo anni tēpore (Eamq; ob causam οὐρανὸς ἀπὸ τῆς τοῦ id est, anno nomen sortiti sunt) quando uidelicet canis exoritur, ex alia, atq; alia cœli parte spirare. Hic uero li. 2. ca. 49. illi cōsentiēs, asserit, biduo post canis exortū aquilones cōtinuis quadraginta diebus perflare, quos Etesias, inquit uocāt: mollireq; creditur eos Solis uapor geminatus ardo re syderis. Et paulo inferius in eodē capite, Etesia, inq̃t, noctu desinunt flare, & à tertia diei hora oriuntur. In Hispania, & Asia ab oriente est eorū flatus. In Pontio ab Aquilone. Reliquis in partibus à Meridie. Tantum illi. Ex quorū posteriore, & Africa tabula apud Ptol. nūc facile conijci potest, cur nam Alexandria nauigentis, Etesias uentos diuersos habeāt. Quū enim Alexandria Aegypti

metropolis partim uersus occasum Solis, partim contra æquilonem sita sit: siue quis in Hispaniam, & Asiam (quæ haud dubie Cæsar ipse nauigaturus fuerat, si secundos nactus esset uentos) siue in Pontum regionem, siue in partibus meridionaleis nauigio aliquis ueheretur: Etesij Flantibus, cum iisdem luctandum erat. Vt in ærario poneretur.) Obseruabis apud uetustos Romanos in more fuisse, publica instrumenta, & diplomata in ærario unâ cum thesauris conseruare: quum apud nos in archiuis, & cameris, hoc est testudinibus, alijs cõseruentur. Altera eodem exemplo &c.) Annotabis & hoc, quod Valla recte docuerit exemplum etiam pro exemplari (quam copiam uulgo scribarum nunc uocat) apud probatos authores usurpari.

Pro communi amico.) id est, pro ut communis amicus cum regis Ptolemæi, tum sororis eius erat. Nam quum pater eorum rex, & amicus à populo Romano uocaretur, & Cæsar eiusdem populi consulem ageret: consentaneum est, illum utriusque communem amicum fuisse. Subito exercitus regius &c.) Belli Alexandrini semina describere incipit. Per quos.) alij melius per suos legunt.

Hæ constabant ex Gabinianis militibus &c.) Plutarchus in Antonij uita refert Ptolemæi precibus Gabinium adductum, ut exercitum, quem in Syria habebat, in Aegyptum traduceret. Cuius rei paulò superius quoque, sed ex Apiano, & paulò aliter meminimus. Atque licentiæ uenerant &c.) Strabo lib. 17. tradit Alexandriam duobus maribus allui, uno à septentrione, quod Aegyptium dicitur: altero à meridie, quod Mariæ lacus, & Maræotis appellatur. Hinc procul dubio factum est, ut ex omnium re-

rum copia, luxus, ingluuies, ac totius uitæ licentia orta sit qua & Gabiniani milites ex diutino commertio iam infecti erant. Nec Gabinianis solummodo hoc accidit, quin etiam mercenarijs Nechaonis regis Aegyptiaci militibus id multò ante acciderat. Quo fit ut ijdē appositissima translatione, uituli saginati à propheta uocentur. Ille.)suple Achilles. Hi.)uidelicet Cæsareani. Sed rem obtinuit Cæsar, omneisq; eas naueis, & reliquas, quæ erant in naualibus incēdit &c.)Paulus Orosius lib. 6. ca. 15. refert nauium istarum incendio urbis partem flammis correptā, quadragintaq; librorū millia proximis forte ædibus condita exusta esse. Pharos est in insula turris &c.)

Strabo hanc turrim in præcitato loco ad hunc describit modum: Ipsumq; insulæ promontorium est petra quædam mari circumdata, quæ turrim habet multis tabulatis excelsum, & albo lapide mirifice extructam, eodem nomine, quo insula. Eam Sostratus Gnidijs regum amicus posuit ob nauigantium salutem &c. De quo uide Lucianum in ratione com. historia: & Herodianum ab initio lib. 4. Hic nanq; ædificij forma in similitudine graphica Phari cuius slibet (appellatiuū enim non proprium nomen) describit.

In mare iactis molibus &c.) Idem Strabo paulo post precedentia, has moles ita describit: Agger autem est pons quidam à cōtinente in insulam, ad occidentalem eius partem porrectus, duos tantum aditus relinquens in Eunosti portū, atq; ipsos ponte iunctos: quod opus non modò pons erat in insulam, sed etiam aquæ ductus quū habitaretur.

IN AVLI HIRTII AVT OPII
LIBRVM IIII DE BELLO

Alexandrino Argumentum Io:
annis Rhellicani.

Primum Cæsaris auxilia describuntur. Dein Alexandrinorum ædificiorum structura, & totius Alexandriae situs. Tertio, prælium nauale, ex quo Alexandrini tandem inferiores discesserunt. Quarto, pugna cum Pharitis facta, ac eorundem fuga. Quinto, Alexandrina legatio, eiusdè, ac regis Ptolemæi fallax oratio. Sexto, regis interitus, Alexandriae, adeoq; totius Aegypti deditio. Septimo, Res Asiaticæ describuntur, quo pacto Pharnaces rex Domitium Cæsaris legatum prælio superauerit. Octauo, res Illyricæ. Nonò, res Hispanæ, ubi mira Cassij Longini insolentia, & auaritia depingitur. Decimo, quum Cæsar Asiæ prouintias ab externo hoste tutas reddidisset, quo modo easdem ab intestinis dissensionibus liberauerit. Postremò, res Ponticæ, ubi & Cæsaris uictoria de Pharnace describitur.

EIVSDEM IO. RHELLI

CANI IN EVNDEM LI

BRVM DE BELLO ALEXAN

drino Annotationes.

BREGE Nabataeorum Malcho. Plinius lib. 6. ca. 8. & Strabo lib. 16. asserunt Nabataeos populos Arabibus uicinos esse. Ac sine materia. id est, ligno, unde prius in Cesare materiari proli gnari habuimus. Testaq; sunt rudere.) Splendū nouo. Teste nanq; Vitruuioli. 7. de Architectura cap. 1. & Francisco Mario Grapaldo, materia pauimenti saxa scilicet contusa, siue testæ fractæ, & glarea cum calce rudus nouū uocatur. Nam & disrupti pauimenti postea rudus uetus nuncupatur: Plinius, Complanatæ erant uetere rudere uiæ. De nouo Vitruuius architectus: Tunc super stratū duces rudus, hoc est saxa contusa duabus partibus, & una calcis temperatæ constitues. Vnde rudetū plenum rudere locum dicimus, & erudare rudera asportare. Quarū alterius rei copiā exiguā.) Ex sequentibus intelligi potest, Cæsare per alterius rei tenuē copiam aquā innuere. Paulò enim inferius inquit, nullum omnino Alexandria fontē fuisse: & partē fluminis Nili in ea urbis parte exitisse, quā aduersarij obtinebant. Quodq; utrūq; palus large præbere poterat.) Hanc paludem modò ipse Hirtius à meridie angustissimā oppidi partē efficere dixit

& nos

Et nos ad finem superioris lib. locum ex Strabone allegauimus, ubi hanc paludem Mariæ lacum, uel Maræotim appellare uidetur. Vrbs fertilissima &c.) Locus iste exigere uidetur, ut oppidi istius primordia, situm, & fertilitatem ex bonis indicemus authoribus. Q. ergo Curtius lib. 4. de gestis Alexandri Magni refert, ab illo muris ambitum destinatum quicquid loci est inter paludem, & mare, circiter octoginta stadia. Plinius uero lib. 5. ca. 10. illud ad hunc modum describit: Sed iure laudetur in litore Aegyptij, maris Alexandria à Magno Alexandro condita in Africæ parte, ab ostio Canopico M. P. iuxta Maræotim lacum. Memoratus est eam Dinocrates architectus pluribus modis memorabili ingenio, quindecim millium passuum laxitate inserta ad effigiem Macedonicæ chlamydis, orbe gyrato, lacinijsam dextra, leuamq. anguloso procursu, iam tum tamē quinta situs parte regi dicata. Hæc illi de urbis conditore, & situ. Strabo autem lib. 17. eius positum & ubertatem ita describit: Quum Alexander eo uenisset, loci opportunitate perspecta, statuit urbem ad portam collocare. Opulentia, quæ postmodum secuta est, signum referunt, quod in fabricæ designatione contigit. Nam quum architecti ambitus lineam gypso designarent, & aduentante rege terra defecisset qui farinam operarijs dispensabant, partem illis præbuere, qua uias in plures diuiserunt: atq. id (ut mihi uidetur) in bonum omen acceptum est. Opportunitas quidem multiplex est. Nam duo maria locum undiq. alluunt, alterum à Septentrione, quod Aegyptiū dicitur: alterum à meridie, quod Mariæ lacus, & Marcotis appellatur. Hunc Nilus multis fossis tum è superioribus partibus, tum è lateribus

teribus adauget: per quæ multò plura importantur, quàm
 è mari. Quare portus qui in lacu est, diuor est maritimo.
 Quæ hac exportantur ex Alexandria plura sunt, quàm
 quæ importantur. Quod qui Alexandriae fuit, & dicæ ar-
 chiam exercuit, probè tenet: cum onerarias naues uiderit,
 & uenientes, & recedentes quantò grauiores, ac leuiores
 ultrò, citròq; nauigent: ac diuitias, quæ ex utraq; parte &
 in maris, & in lacus portum aduehuntur. Propter
 anni tempus.) suple hybernum. uero nanq; simile est, ple-
 ramq; æstatis partem iam transactam fuisse: quippe quum
 tã diu Pompeius, & Cæsar inter se in Macedonia, & Thes-
 salia pugnaissent. Transmarina auxilia.) ut ex Rhodo,
 Syria, Ciliciãq; item Creta: unde nimirum audierant Cæ-
 sarem auxilia postulare. Vt supra demonstratum est.)
 scilicet in calce lib. 3. de bellis ciuilibus. Natura.) sci-
 licet callida. Supra enim Hirtius ait, Alexandrinos ho-
 mines esse ingeniouissimos, & acutissimos. A Parto-
 nio.) scilicet portu, de quo Mela lib. 1. in Cyrenaicæ regio-
 nis descriptione. Ab insula.) suplendum Pharo, de
 qua in fine superioris libri. Atque hætenus Cæsar suos
 consolatus est: nunc uero quando subiungit, fugæ uero & c.
 aliquot rationibus dissuadet, fugam nō esse adornandam.
 Et primum quidem per argumentum à maiori ad minus:
 quod si inquit hostium impetus aduersos uix ex munitioni-
 bus sustinemus, quo pacto fugientes eorum insultum susti-
 neremus? Deinde à Romanorū difficultate, & Alexandri-
 norum facilitate argumenta sumit. Proinde eius consi-
 lij obliuiscerentur & c.) Epilogus dissuasione. Vt re-
 liquis operibus intermissis.) suple munitionibus eius para-
 tis Alea

tis; Alexandria, quam Cæsar tenebat. Cumq; ad eum locū accessisset, qui appellatur Cherrhonesus.) Quatuor insignes Cherrhonesi à Geographis memorantur Taurica, Cymbrica, Aurea, & Græca illa inter mare Adriaticum, & Creticum sita. At de nulla istarum Hirtius hic mentionem facit. Solus Ptolemæus (quantum ego scio) lib. 4. cap. 5. tabula Africa; magnam Cherrhonesum supra Alexandriam, uersus occasum ponit: de qua nimirum Hirtius hic loquitur. Merito casurum indicabat.) Quod scilicet longius à reliquis nauibus discesserat.

ἑπιβάτας epibabates.) Græcis non tantum is dicitur, qui in naui uehitur, & remigat, sed etiam pugnat. Vnde & uerbum ἑπιβάτω, id est, aggredior. Quo fit, ut quum Hirtius ait, naues omnibus epibatis nudatas, simul cum remigibus etiam propugnatores innuat. Sed scientia classiariorum.) suple Rhodiensium, quos modo Hirtius tanta nauigandi scientia, ac uirtute in pugnando fuisse commemorat, ut in nauali illo prælio totum onus sustinere non recusarent. Quibus, & superioribus locis.) id est, à quibus scilicet classiarijs Cæsareanis subleuebantur, scilicet Alexandrini locis superioribus, id est, eminētiis. Vt uix ædifijs defendi possent.) Pro uix, scribendum est ex. Omnibus ostijs Nili.) Quorū (testante Plinio lib. 5. ca. 10.) septem sunt. Et in portu periclitati remigio.) id est, remigando periculum facientes. In fronte collogant 22.) id est, in dextro, ac sinistro cornu, quorum utrunq; frons μεταφορικῶς appellatur ab Aeliano de struendis aciebus, ubi sic inquit. Phalanx scorsum in primas, summasq; partes duos à fronte per totam sui altitudinem

rem secatur: quarū altera cornu dextrum, & caput uocatur, altera cornu laeuū, & pes dicitur, & cætera. Cum malleolis.) Qualia instrumēta muralia malleoli sint cum ex Vegetio, tum ex Ammiano Marcellino doceri possumus: quorū ille li. 4. ca. 18 sic ait: Malleoli uelut sagittæ, & ubi adhæserint (quia ardentes sunt) uniuerſa conflagrant. Hic uero li. 23. in hæc uerba. Malleoli teli genus figuratur hac specie, sagitta est cannea inter spiculū, & arundinem multifido ferro coagmētata: quæ in muliebris coli formā, quo uertuntur lintea stamina, cōcauatur uenter subtiliter, & plurisariā patens, atq; in alueo ipso ignē cum aliquo ſuſcipit alimento. Et emiſſa lentius arcu inualido ignitur, iſtū enim rapido reextinguitur, ſi hæſerit uſquā, tenaciter cremat, & in quæq; conſperſa acrior: excitat aſius incendiorū, nec remedio ullo quā ſuperiactō puluere conſopitur. Partem eſſe Alexandria dimidiam Africa.) Pomponius Mela li. 1. ait eam in maris Aegyptiaci littore ſitam, & Africa conterminā eſſe. Vnde colligitur Alexandria dimidia ex parte ad Aſiaticam oram, & altera medietate ad Africam pertinere. Siquidem Aſiæ prima pars Aegyptus eſt, ut idem Mela tradit. Qua de re; Africa tabulam conſulito. Detergerentur.) id eſt, amouerentur aut reprimuntur ut ſupra lib. 1. de bello Ciuili. Diſceſſum ab arte eſt.) ſcilicet regendarum nauū. Neq; mari effugiū dabatur uictis.) uidelicet quod plures eſſent hoſtes, q̄ amici. Omniaq; uictoribus.) ſuple Cefareanis erant futura in incerto, ſcilicet propter Alexandrinorum perfidiam. Etenim Hirtius ipſe ſupra ab initio iſtius lib. teſtatur, eos eſſe genus hominum ad proditionem natum.

Perpaucos

Per paucos.) scilicet Cæsareanos, decertare de summa
 suple rei, ac salute omnium. Hoc inde fortassis eueniebat,
 quod uiderent cum gloriam, tum uictoriæ commodum nō
 ad singulos, sed ad unū Cæsarem peruenire. Adhæc quod
 non pro patria, sed aliena, & externa terra, & regno ad-
 piscendo decertarent. Quum è contra Alexandrinorum
 quisq; pro focis, & aris, liberis, & uxoribus suis pugnaret.

Quibus pro se facultas pugnandi non fuisset.) nimirū
 quod remigando armis decertare non possent. Maria-
 timis, nauticisq;.) suple Alexandrinis. Hac enim in re ad-
 modum solertes fuisse & loci situs, & Hirtius supra ostendit.
 Ut insulam, molemq;.) de quibus superius partim
 ad finem lib. 1. de bello Ciuili: partim in hoc libro quædam
 annotauimus. Et illam.) suple to insulam. Alteram
 insulæ.) scilicet Phari partem, quæ adhuc ab hostibus tene-
 batur. Etenim quando sub calcem superioris libri Cæsar
 scribit, Pharū à se occupatam: uero simile est alteram in-
 sulæ partem, eiusdem Cæsaris præsidio munitam fuisse, al-
 teram uerò ab hostibus obtentam. Id quod & in sequentia
 declarant uerba, ubi Pharitas oppugnatos fugam dedisse,
 atq; à portu pulsos esse meminit. Et scienter angustias
 loci tuebantur.) Has nimirum angustias innuit, quas Cæ-
 sar in ipso calce superioris libri ita describit, ut angustum
 iter uocet, quod à superioribus regionibus insulæ Phari, in
 longitudinem passuum nongentorum moles in salum ias-
 tæ efficiant. Ad pontem, qui propior erat Pharo.)
 Cæsar quoq; in modò allegato loco ait, Pharum insulam
 ponte cum oppido nimirum Alexandria coniungi. Itaq;
 Hirtius hic refert Cæsarem in ea pontis parte prædiū po-
 suisse,

fuisse, quæ Pharo propior erat. Iamq; eos, qui præsidio eū locum tenebant, eum locum suple pontem, hoc est, partem pontis, quæ Alexandria magis erat affinis. Et cohortium trium instar.) id est, circiter tres, quæ locutio Latinis (quantum ego iudicare possum) infrequens est.

Quorum altero opere effecto.) uidelicet pontis fornice lapidibus oppleto. Altero.) scilicet ut pons aduersum hostes præuallaretur. Ad incendia onerariarum.)

suple Romanarū. Paulò enim superius meminit Hirtius magnum numerum minorum nauigiorum, & scapharum cum malleolis, ignibusq; ab Alexandrinis contra Romanos instructum esse. Simul qui in nauibus longis re-

manferant. suple Alexandrini. Modò enim ait, quosdam ex eis nauibus egressos: & paulò superius scaphis, nauibusq; longis quinq; loci angustias scienter ab eisdem defensas esse commemorat. Milites nostri cohortium trium

qui in ponte &c.) Paulò superius inquit Hirtius circiter treis cohortes à Cæsare in terram expositas fuisse. Vnde Hirtiū hic de iisdem loqui puto. Munitionem in pontem institutam reliquerunt.) Non ita multò antè Hirtius cōmemorat, castellum ad pontem, qui Pharo propior erat, à Cæsare munitum, atq; inib præsidium esse positum.

In operibus hostium.) Specubus uidelicet, à Ganymede Arsinoës nutritio interseptis, atq; omnibus urbis partibus exclusis, quæ ab ipso tenebantur: ut aquæ magnam uim ex mari rotis, ac machinationibus exprimere posset.

Manum compræhendi multum operibus, & ardentibus studijs militū.) Locus iste in omnibus exemplaribus (quæ mihi uidere cōtigat) corruptissimus est. Sic enim (ut modo

uerba apposui) Vuolfianum, Aldinum & Gryphianum adiecta stellula legit. Solus Beroaldi codex absq; ullo asterisco ita, sed aqua hianter: & erumpentibus Alexandrinis manibus comprehendendi multum operibus, & ardentibus studijs militum &c. Quae sanè uerba Delio natatore opus haberent, non Rhellicano in huiusmodi uoraginibus, ac uorticibus natandi imperitissimo. Puellae fidutiariorum regno.) Puellae suplendum Arsinoës, fidutiariorum regno, quod scilicet certis haud dubie conditionibus à Canymeade aliquandiu puellae creditum erat, ut reposcenti restitueret. Quae de re supra quoq; nonnihil annotauimus lib. 5. de bello Gallico. Quod si quo facto sentirent ea, quae postulabant.) id est, si uerba cum animo consentirent, hoc fructus Caesar inde se reportaturum sperabat, ut rex dimissus, in fide ipsius permaneret. Sin uerò sui similes esse pergerent Alexandrini, dolum quoq; eorum sibi magno emolumento futurum confidebat: quippe quod non amplius contra hominum colluuiem, ac fecem bellum gesturus esset, sed aduersus regium exercitum. Atq; ita Hirtius Caesarem dilemmate, hoc est, bicipiti argumento in consultatione usum esse commonstrat: ut utrocuq; res caderet, rectè sibi consuluisse uideretur. Vt ex carceribus in liberum cursum emissus.) μεταφορά sumpta est à carceribus, id est, septis, unde equi ad currendum emittebantur apud Romanos ueteres. Eludentibusq; militibus.) scilicet Romanis. Ad Canopum.) scilicet insulam Aegypti, de qua Pomponius Mela lib. 2, ac Plinius li. 5. cap. 31. De Pelusio in superiori li. diximus. Delta, de qua Mela in eodem lib. & Ptolemæus in 3 Africa tabula.

Cui loco cum appropinquare Mithridatē rex sensisset.) Quandoquidē Iosephus hanc historiam fusius describens, ostendit, cuiusnam beneficio Mithridates Alexandrinos superauerit: eius uerba huc transcribere non incōmodum est uisum. Sic ergo lib. antiquitatum 14. ca. 16. totum istud negotium de Mithridatis ingressu in Aegyptum describit. Post mortem Pompeij, dum Cæsar contra Aegyptum pugnaret, Antipater Iudæorum potentissimus, mandatis Hyrcani obediens, dum per Corycū transiret, & minimè potuisset per Pelusiū uia conficere, sed in Ascalone moraretur: Antipater ei tria millia armatos Iudæos adduxit, necnon & Arabum nobilissimos auxiliares ei parauit: & propter eum omnes Syri propēsius Cæsaris partis adiuebant. Verum etiam Blicus potentissimus, & Ptolemaus filius eius Libanum montem habitantes, cum omnibus ciuitatibus eandem pro Cæsare mentem habebant. Mithridates autem surgens è Syria, quum ad Pelusium peruenisset, & eum non suscepissent, ciuitatem obsidebat: cuius maxima uirtute Antipater primus partem muri deiecit, & reliquis uiam ingredi ciuitatem parauit & Pelusium quidem ita deuastatur. Antipatrū autem, & Mithridatē euntes ad Cæsarem, quum Aegyptij Iudæi transire prouintiā uetarent, quæ Oniæ dicitur, Antipater eos flexit ad Cæsaris amicitia, principis sacerdotū literas ei ostēdens. Quod quū audissent Memphitidem habitātes, simili modo Mithridatē ad se inuitauerūt. Ad quos quū pfectus fuisset, & ad locū, qui dicitur Delta peruenisset, cōspicit cū hostibus, circa locum, qui dicitur Iudæorū expeditio. Habebat aut dextrū cornu Mithridates, laui aut Antipater

Sed commissio praelio, inclinatur cornu, quo Mithridates pugnabat: qui periclitatus esset, nisi per ripam fluminis cum suis militibus Antipater currens, deuictis iam aduersarijs mortis cum periculo liberasset. Nam uictores Aegyptios ad fugam conuertens, & persecutus, castra eorum deuasauit: Mithridatemq; fugientem retinuit.

Sed circa cumuectus eo mari, quod Africae partis &c.) Supra enim ex aliorum sententia Hirtius ait, partem esse Alexandriae dimidiam Africae. Eminus ex ripis praelium imparirent.) Caesareanis erat impar eo quod ex locis inferioribus pugnandum illis erat aduersus regios milites, qui in aeditiori loco constituti erant. Modo namq; dixit Hirtius inter castra, ac Caesaris iter, angustum flumen intercessisse, quod altissimis ripis impeditum esset.

Brachijsq; cum opere castrorum coniunxerat &c.) Brachia hic παρορρις pro curuis munitionibus in brachiorum humanorum similitudinem formatis accipi uidentur, ut in illo Virgiliano libro; Aen. gemino demittunt brachia muro Turriti scopuli. Quod Donatus ita exponit, cautes sunt in formam brachiorum. Liberum accessum haberi. scilicet à planitie, quae ex omni parte regiae munitioni subiecta erat. Proximo terrestri itinere. suple quo ex Pedulusio pedestri itinere contenditur. In suam partem oppidi. scilicet quam ante bellum confectum tenuerat.

Ut quos Ptolemaeus testamento scripserat. nempe ut ex duobus filiis maior, & ex duabus filiabus ea, quae aetate antecedebat, haeres fieret. Nam maiori ex duobus pueris &c.) Eadem Tranquillus in Caesare in haec scribit uerba addens consilij Caesareanirationem. Regnum, inquit, Aegypti

Aegypti uictor Cleopatrae, fratriq; eius minori permisit, ueritus prouintiam facere: ne quandoq; uiolentio rem natura praesidem, nouarum rerum materia esset. Dum haec in Aegypto geruntur &c.) Occasionem, & causam belli cum Pharnace gesti describit. Porro Pharnaces Mithridatis illius magni filius, & rex Ponti regionis Asiaticae erat: autoribus Suetonio, & Appiano. Fuit autem (teste Paulo Orosio li. 6. ca. 5.) mire in patre impius. Quum enim Mithridates ira percitus duos filios interfecisset, Pharnaces exercitum in eum mouit, & adeo in patre obsessum inexorabilem se praebuit, ut pater ex altissimis moenibus prospectans, exclamauerit: Quoniam Pharnaces, inquit, me mori iubet, uos si estis Dei patrij, precor ut quandoq; & ipse hanc uocem à liberis suis audiat. Comaena conuenerunt.) scilicet Cappodociae oppidum, quod (teste Plinio lib. 7. ca. 3.) Sarus amnis praeterfluit. Id enim esse integrum.) id est, oportuisse Pharnacem ex minore Armenia omnino decedere, si rem integram ad Caesaris aduentum differre uoluisset. Castraq; oppido contulit.) id est, è regione oppidi fixit. Moenibus oppidi suple Nicopolis. At Pontica ex altera parte legio scilicet quae in sinistro cornu erat posita. In Asiam recepit.) scilicet proprie dictam, quae in duas ab Agrippa (teste Plinio lib. 5. ca. 27.) diuisa est partes. Nam alioquin & Cappadotia (per quam Domitius iter fecit) Asiae generaliter dictae regio est. Porro Asiae proprie sic uocata terminatur à Septentrione Bithynia: Ab occasu reliqua Propontidis parte, Hellesponto, Aegeo, Cario, Myrtooque pelago. Qua de re liberum 5. Ptolemaei, ca. 2. tabula Asiae prima Paulum Oros-

suum lib. 1. & D. Ioachimum Vadianum, Heluetiæ nostræ civitatis in bonis artibus, & literis humanioribus, Theologia deniq̃ omniū scientiarum regina Phernicem, & in tota triū orbis partium, ubi hoc negotium erudite, copiose, & luculenter tractatur, consule.

Hiadertinorum.) suple Illyridis regionis populorum ab Iadera, nimirum colonia in continente sita sic nominata, auctore Plinio lib. 3. cap. 21.

Cum diuersissima parte orbis terrarum &c.) Ex Thesalia enim Europæ parte in Asiam, ac inde Alexandriam usq̃ Cæsar Pompeium fugientem persecutus est: ut supra sub finem libro 3. bellorum civilium patet.

Propter Macedonia propinquitatem &c.) Plinius lib. 4. naturalis historiae, cap. 21. à Lyssō (quod Liburniæ oppidum est) Macedonia incipere refert. Quē ergo Pompeiani se ex fuga in Macedonia collegissent, facilem, & compendiarium aditum in Illyridem habebant. Quod ut rectius intelligas, uide Ptolemæum lib. 3. cap. 11. tabula Europæ decima.

Vt Salonam se recipiens.) De eadem urbe, & colonia sermo haberi uidetur, quam supra Cæsar ab exordio 3. lib. bellorum civilium Salonas uocat, & nos isthic ex Melæ sententia eam in Istria (quam Plinius Liburniā uocat) locauimus. Porro quoniam Hirtius paulò ante meminit magnum incommodum à Cæsareanis in Illyrico acceptum, & hic in itinere Salonam uersus id factum commemorat: uero non dissimile est, Pyreos, Liburnos, ac Istros inter Illyrios recensendos esse.

In agmine.) id est, ita ut aciem instruere nequiret.

Literæ

Literas ad Achaïam.) Beroaldinus codex in Achaïâ,
ad Calenum legit, idq̃ meo iudicio & rectius, & latinius
Nemo nanq̃ latine uel mediocriter doctus dicit, scribo
literas ad Germaniam, uel Italiam.

Epidaurum suple Romanorum coloniam in Liburnia
sitam.) De qua Plinius lib. 3. cap. 22.

In angusto mari pralium factum est.) scilicet Illyrico,
de quo & Europæ picturam conspicio.

Adnatat ad suum myoparonem.) Budæus in prioribus
suis in Pandectas annotationibus piraticum, Brigan-
tinum, seu Galionem hoc nauigij genus nunc uocari tes-
tatur.

Capit ex eo pralio pentiremem unam &c.)
Duæ istæ uoces pentiremis, triremis κατὰ βαρβαράνην
compositæ uidentur ἀπὸ πέντε τριπλοῖ, & remus: quarum
priorēs Græcæ, posterior autem Latina est. Nam Græcè
πέντε τριπλοῖ, καὶ τριπλοῖς uocantur. Ideò autem sic dictæ sunt,
quod illa quinque remorum ordinibus, hæc uero tribus im-
pelleretur: id quod Virgilius li. 5. Aen. hisce uersibus pla-
uissimum facit.

Ingentemq̃ Gyas ingenti mole Chimæram

Vrbis opus: triplici pubes quam Dardana uersu

Impellunt, terno consurgunt ordine remi. Hæc ille.

Fuit autem τὸν δὲ πλοῖον πολεμικόν, si Hesychio Gram-
matico credimus. Porro quale nauigij genus sit Dieros,
ingenuè fateor me ignorare. Nihil enim tale apud gram-
maticos, ac neque apud Pollucem (qui tamen nauium plera-
rumq̃ species recēset) inueni. Nisi forte Dieros id nauigij
genus sit, quod Græci alio nomine διήριον hoc est, biremem

uocant: quod uidelicet duplici remorum ordine agatur.

Contendit in insulam Issam.) suple maris Adriatici, de qua Pomponius Mela lib. 2. Regionum earum.) scilicet quæ in insula erant, ita ut fortassis oppidū eodem nomine cum insula uocaretur. Et ut largitionis postulat cōsuetudo & c.) Causam liberalitatis uocat, quod Cæsarius liberalis uideri uolebat, quum re uera prodigus, & iniustus largitor esset: quippe qui alijs iniuste auferret, quod alijs ad licentiam, & luxuriam fouēdam largiretur. Quæ res quàm pestilens semper in omnibus rebus publicis fuerit, nō tantū Longini istius, sed etiam Cæsaris largitas testimonio est. De qua lege plura apud Ci. in officijs. Quin aut uadimonio teneretur, aut in reos referretur.) Vadimonium (autor Budæo in prioribus suis in Pandectas annotationibus) sponsio est, sistēdi se in iudicio. Quid autem sit tenere uadimonio, paulò post idem Budæus ostendere uidetur, quum ait: Vadimonio obstricti hodie dici possunt, qui ob crimina in iudiciū uocati, à iudicibus (ut sit) impetrauerunt: ut aut sua, aut sponsorum fide dimittantur ea lege, ut in diem certum, aut quandocunq; iudici uisum fuerit, ad iudiciū sistantur, quos elargitos uocant, id est, ἐξυμνηστος. Hæc ille. Porro non in, sed inter reos legendum est, ut Beroaldinus codex habet. Aut erat interpellatum.) id est, prolongatum, productum. Præterquàm enim quod interpellare, sermonē alicuius abrumpere, etiam ducere significat teste Nonio Marcello. Cum in Basilicam iret.) Basilicam (inquit Cælius lib. antiquarum lectonum 15. cap. 11.) principio fuisse locum constat, quo sub lectum ad ius dicendum principes conuenirent. Cui loco dignitatis

gnitatis gratia additum erat tribunal. Post id quo esset ea quidem laxior, primarijs testis non sufficientibus, circum addidère porticus patulas intrinsecus, hinc atq; hinc primum simplices, mox etiam duplices. Addidère in super alij secundum tribunal, transuersamq; alteram ambulati-
onem, quam causidicam nuncupamus: quod illic rhetorū turmæ, causidiciq; uersarentur. Erat porro persimilis tem-
plo Basilica, proinde compari fermè modo exornabatur. Hactenus ille. Ad quæ sequentia Hirtij uerba plurimum faciūt, quando ait: Silo libellum, quasi aliquid ab eo postu-
laret ut miles, ei tradit. Porro Budæus in paulò antè cita-
tis annotationibus refert, libellum à Suetonio schedulam supplicem uocari: qua populares postulata sua principibus exponere solebant. Erant enim omnes Italicen-
ses.) Hoc est, ex Italica Hispaniæ oppido (de quo ni fallor & supra diximus) oriundi. Semper enim Berones, compluresq; euocatos.) Sic Aldus, Gryphius, & Vuolffius legunt, Beroaldus autem Varrones, quorum lectio utraq; constare potest. Quum enim Ptolem. lib. 2. cosmo-
graphiæ cap. 6. tabula Europæ: Berones Hispaniæ Tarraconensis populos esse dicat, quorum hæ sint ciuitates: Tritium, Metallum, Olibar, & Varra: prior haud dubiè Berones in genere, posterior autem Varrones speciatim Casij satellites, corporis custodes, adeoq; ei prætorie co-
hortis loco fuisse indicat. Aut diuturnitate iam factus prouintialis.) textus hic male distinctus est, & muti-
lus. Proinde cum sic distinguendum, & hiatum supplendum autumo (quo in numero erat secunda legio) qui non cum omni prouintia consenserat in odio Casij.

De gradu
deiecta

deiecta est. id est, animum despondit, consternata, ac uoluta à statu mentis dimota est. Prouerbialem enim (ut inquit *Brasmius*) allegoriam sapit hæc locutio. Accersit omneis, qui sibi pecunias expensas tulerant. Idem *Bundæus* in iisdem enarrationibus quas paulò ante citauimus ait: expensas pecunias ferre idem esse, quod acceptum ferre. Duas enim rationum partes esse, priorem accepti, & posteriorem expensi. Nihil malis expensas accipi pro appensas suapte ad libellam. Ad sacramenti redemptionem uocabat. id est, prouocabat eos, qui sacramento militari conscripti erant ad militiam, ut se pecunia redimerent. Nam alioquin ante uigesimum quintum annū absque periurio, ac noxa, militiā deferere nullus poterat. *Hispalim*.) supple Romanorū coloniam, de qua superius lib. bellorum *Ciuium*. Quā *Q. Cassius* legatus.) suppleto *Q. Cassij Longini* prætoris, simul ducebat.) nimirū cum *L. Titio*, quē modò tribunum militū legionis uernaculæ fuisse cōmonstrauit.

Cum ad oppidū *Leptim* castra haberet.) *Beroaldina* le *elio* nō *Leptim*, sed *Leptum* habet. Vnde non friuolis rationibus à rei circumstantia ductis colligi posse autumo. *Hirtium* hic non de *Lepti* minoris *Africæ*: sed potius de ulterioris *Hispaniæ* (cuius tamen nomē clatura apud *Geographos* quantum ego scio, nō extat) oppido uerba facere. Quamuis enim *Hirtius* modo dixerit, exercitum à *Longino* lustratū, legionesq; & auxilia, quæ in *Africam* ab eodem ducenda erant, ad traiectum esse missa: nusquam tamē meminit illa in *Aphricam* transportata. Imò uero inferius ait: *Longinum* in *Ibero* flumine aquis suffocatum. Ad hæc quum sequatur in *Hirtio*, *Longinum* noctu cum

quinq;

quinq; cohortibus egressum (nimirum Corduba ut ex præcedentibus colligitur) mane Leptum peruenisse: qui constat tantum iter ab eo una nocte confectum, si non Hispanica, sed Africana Leptis intelligenda est. Carbonam contendit.) Et hic mendā esse puto, etiamsi omnia quæ uiderim exemplaria ita habeāt. Nam pro Carbonā, Carnonam legendum existimo, quæ Beticæ Hispaniæ urbs est: in qua prouintia & Obucula, & Corduba (de quibus mox in textu à Ptolemæo in secunda Europæ tabula ponuntur.

A uernaculis oppressum ad Obuculam.) Hirtius superius scribit uernaculam legionem tanto Cassij odio laborasse, adeoq; infenso in eum animo fuisse: ut quum reliquæ legiones, quæ in eum conspirauerant, patefacta conspiratione, ei supplicarent: sola in sententia permanserit, neque ullo timore de gradu deiecta sit. Ideoq; uero non dissimile est eos in tanto erga illum odio perseverasse, quem admodum Hirtius hoc loco narrat.

Prouintia.) suple Hispaniæ ulterior, in qua Cordubensis conuentus) qui iam à Cassio defecerat) celeberrimus erat, ut supra ex Plinio locum adduximus. Nam ex sequentibus apparet, citeriorem Hispaniam in Cæsaris fide permansisse: ubi ait, Lepidum eius prouintiæ prætorem ad lites dirimendas inter Marcellum, & Cassium, Cordubam uenisse. Quas M. Varro scilicet Pompeij legatus obtinuerat.

Certe hoc præse Torius ferebat.) id est, ita se gerebat, ut facile agnosci posset, eum magno Cæsaris odio, & Pompeij amore flagrare. Id quod & rei exitus declarat. Si namq; Cæsaris parteis sequi uoluisset, milites cum
potius

porius retinuisſent quàm Marcellum prætorem nouum en-
legiſſent. Ac prætextatorum. id eſt, puerorum, qui
prætexta adhuc, & bulla utebantur: quod (teſte Budæo in
prioribus annotationibus in Pandeſtas) ſhebat uſq; ad an-
num 17, quo tempore togã uirilem ſumebant, depoſita præ-
textu puerili. Idem Budæus in poſteribribus ſuis annotati-
onibus rationem reddit, unde prætexta dicta ſit: Toga au-
tẽ, inquit, prætexta idẽ dicitur, quia toga puerili purpu-
ra prætexta erat. Idem eodem loci indicat, nobileis tantũ
pueros prætextu, & bulla uti ſolitos: idq; ad omen, & uota
conciliandæ uirtutis. Hæc ille. Porro ſi quis plura hac de
re diſcere cupit, Aul. Gellium lib. 1. cap. 23. & Macrobiũ
lib. 1. Saturnalium, cap. 6. legat: ubi prætextæ, ac bullæ ori-
ginem copioſe enarrant. Citra flumen Betim.) ſuple
quod toti adiacenti prouintiæ nomen dedit. Se reci-
pientes.) ſcilicet per Betim fluuium. Statim nanq; ſequi-
tur complures in fluuij ripis occiſos, Propter locorũ
difficultates.) ſcilicet quod Betis alterum ducem ab alte-
ro ita ſeiungeret, ut uterq; nõ ſine magno periculo flumen
trañceret: idq; propter riparum altitudinem, crepidines,
& amfractus. Caſſius fidei magis quàm uirtuti legio-
num conſidebat.) Fidei ſuplendum erga Cæſarem. Paulõ
enim ſuperius ſcribit, Caſſium Segoniæ ad Sicilienſe flu-
men contionem habuiſſe, & comperiſſe: non ſua, ſed Cæſa-
ris abſentis cauſa ſibi fidiffimos eſſe milites, nullumq; peri-
culum deprecaturus, dum per eos Cæſari prouintia reſti-
tueretur. Vllam contendit.) ſcilicet Hiſpaniæ ulterio-
ris, ſeu Beticæ oppidum, ut in ſecunda Europæ tabula
apud Claudium Ptolemæum apparet. Interim Le-
pidus

pidus ex citeriore prouintia &c.) Cassius (ut Hirtius paulò superius commemorat) ubi intellexerat Cordubenses, & exercitum Marcelli ab ipso defecisse, literas ad regē Mauritaniæ Bogudem, & ad M. Lepidum proconsulem in Hispaniam citeriorem miserat. Nunc ergo quid literis illis Cassius effecerit, idem profequitur. Ad exeundum Cassium inuitat. id est, ut ex castris, & munitionibus quibus tantum nō à Marcello clausus erat, ad colloquiū haud dubie cum ipso, & Marcello habendum prodiret. Quod quò facilius Cassio persuaderet, fidem suam in re omni interposuit Lepidus, id est, fidem publicam ultrò citroq; commendandi Cassio dedit, Germanicè er hat im eingleit dar, und dannen gegeben. Si permaneret.) suple Lepidus in sententia, id est, si seriò lites inter se, & Marcellum diremptas flagitaret. Sed propè iam constituta opera cum complanarent.) suple Marcellini milites eas munitiones, quas Cassius disijciendos postulauerat. Si tamen in omnibus fuit Cassius. id est, si modo Cassio minime opè nanti, & de improviso illa perfidia, & indutiarum uiolatio à Bogude rege facta est. Mox enim subnectitur. Nam de eius conscientia dubitabatur, scilicet utrū fida an perfida esset. Nisi accipere manus conscientia pro conspiratione, ut sit sensus: Nam dubitabatur, utrū Cassius cū rege colluderet, ac rem ita ex composito inter se gererent, necne.

Narbonem sub idem tempus Trebonius consul &c.) Sic quotquot ego exemplaria uidi, legunt, sed uitiiosissimè. Neq; enim Hirtius hic ad Gallicas res describendas digreditur, id quod secundum uitiatam lectionem lectori uidetur. Siquidem Narbo colonia Romanorum toti prouintiae Gal

tiæ Gallicanæ nomen dedit. At dices, quo modo igitur legendum autumas: pro Narbonem, Norban, quam Ptolemaeus lib. 1. cap. 5. tabula Europæ cognomento Cæsaream uocat: eamq; in Lusitania ulterioris Hispaniæ prouintia ponit. Quod autem sic lego, in causa est circumstantiarum ratio: ex qua colligi potest Hirtium etiamnum in rebus Hispanicis enarrandis occupatum esse, Cæsarij uide licet gesta usq; ad finem prosequens. Mox enim subiungit, Cassum cognito Trebonij aduentu Malacam petijisse, ibiq; aduerso nauigandi tempore, Ibero se comisisse fluuij: atq; in eo fluctibus obrutum uitam cum morte commutasse. Porro Malaca ignobile Hispaniæ ulterioris oppidum est, si Melæ ita scribenti lib. 1. credimus. Si autem Plinio lib. 2. naturalis historiae cap. 1. Salduba, uel Malacha oppidum modo dictæ Hispaniæ idem nomen cum fluuij fœderatorum habet. Sin uero secundæ picturæ Europæ apud Ptolemaeum, Salduba supra Malacam ponitur singulari nomine: & Malaca maritimum oppidum est, longissimè à fluuij Besola distans, nec ullum aliud flumen propinquius habens. Ne per eam prouintiam.) suple ulteriorem Hispaniam. Progressus secundæ (ut hyberna tempestate.) id est. Vt hyberna scilicet tempestas secundæ esse potest. Iberum flumen.) Vnde autore Plinio li. 1. cap. 3. Græci totam Hispaniam Iberiam uocauerunt.

Cum in Syriam Cæsar ex Aegypto uenisset.) Quoniam Hirtius supra in hoc libro scripserat, Cæsarem subacta Aegypto, & regibus in ea constitutis, in Syriam terrestri itinere profectum esse, nec quicquàm subiunxerat rerum initibigestarium: ideo nunc quid in Syria per eundem actum
 su proa

sit prosequitur. Quæ dissoluendæ disciplinæ, seu e-
 ritatisq; essent.) Priscanus lib. 18. Grammatices ait, Lati-
 nos Atticismo in huiusmodi locutionibus uti. Quemad-
 modum enim inquit, Attici δὲ ἴνικα omittunt, dicentes, ἢ
 καὶ ὁ δὲ πωρεῖται, id est, dormiendi adsum scilicet causa:
 ita Romani frequenter hac prætermissione utuntur in ge-
 nitiuo nominum, quæ supinorum terminationes habent,
 ut populi seruandi laborat, Reip. defendendæ periclitatur,
 deest causa, & cætera. Ad hunc ergo modum & Aulus Hir-
 tius hic locutus uidetur, dicens: quæ dissoluendæ discipli-
 næ essent, scilicet causa. Hæc in Syria, Cilicia, Asia.)
 id est, suplendum propriè sic dicta, de qua iam antea satis
 diximus. Tyrannos.) Quid tyrannus à rege differat
 cum ex hac Hesichij definitione cognosci potest, τύραννος
 παράνομος βασιλεὺς, ἢ ἀρχὴν ἀνομίης, ἢ ἀπὸ ἀνθρώπου, id est,
 Tyrannus est iniquus rex, aut princeps immitis, & inhu-
 manus: tum ex Nabidis tyranni oratione apud Lium
 lib. 4. belli Macedonici, ubi ait se primum à Romanis re-
 gem, mox tyrannum uocatum esse. Omnium uero rectis-
 simè discrimen horum positum uidetur à doctissimo, &
 pientissimo uiro D. Philippo Melanchihone præceptore
 meo in Græca literatura, Theologia, & artibus rectè dis-
 ferendi, dicendiq; mihi semper obseruando. Cuius uerba
 ex 3 genere definitionis ex effectibus, seu officijs subijce-
 re non grauabor. Rex, inquit, est qui unus rerum po-
 titur, & ius dicit ex certis legibus. Tyrannus uero est,
 qui unus rerum potitur, & ius dicit ex suo arbitrio sine
 legibus. Cæterum Dynastæ Græcis à potentia nomen ha-
 bêt, & regnorū Domini, optimates, & magnates uocantur.

Quæ

Qua uoce (ni fallor) & Cicero in familiaribus epistolis utitur aliubi. Prouintia.) scilicet Asiaticæ, Supra enim in hoc eodem lib. ait Hirtius Domitium Caluinum Asiæ, & finitimis regionibus præfectum esse. Euocat Tarsum.) Hoc oppidum quamuis alia multa eximia habeat, tamen unum hos maxime eximium est: quod de diuo Paulo electo Dei instrumento, ac Gentium apostolo primario alumno suo gloriari potest. Prouintia.) supple Cilitia. Cupiditate proficiscendi ad bellum.) supple cum Pharnace in Ponto gerendum, uui paulo inferius cernere licet. Ne aut regni hæreditas Ariaratem sollicitaret.) nimirum quod Ariobarzanes natu maior Cappadotiæ regnum iure hæreditario adiret. Supra enim Hirtius narrat, Deiotarum Armeniæ regem ad Domitium scripsisse, eiq; supplicasse: ne Cappadotiam regnum Ariobarzonis possideri, uastariq; pateretur à Pharnace. Hic ergo nunc ait, Cæsarem ita negotium temperasse, dum regnum Ariobarzani attribueret, ut minorem natu fratrum, regni hæreditas non sollicitaret: & maior regni hæres alterum minorem potentia regali terrere, & concutere nequirit. Hoc autem ita demum esse confectum, ut Ariobarzanes sub Cæsaris imperio, ac ditione esset. Deiotarus tetrarches Gallogratiæ.) Quæ & Galatia uocatur, de qua Plinius li. naturalis historiæ 5. cap. ultimo: & Strabo lib. 12. Sicuti & supra lib. 3. de bello Ciuili nonnihil meminimus. Representaturus esset.) i. re ipsa præstaturus hoc, quod polliceretur. Sic enim Hirtius hic usurpare uidetur, ut sint fortassis duæ dictiones non una. Alioquin me non fugit, represento rursus præsentio, hoc est offero, ac in momo

in memoriam reuoco significare. Qui non fuissent in se officiosi.) Ita Aldinum, Vuolffianum, Beroaldinum, & Gryphianum exemplar legit, sed meo iudicio mendose. Cū enim Pharnaces officium suum erga Cæsarem commemorasset, quod uidelicet Pompeianas parteis non esset secutus, & per hoc Cæsari purgatus esse uellet: Cæsar respondet, se purgationem illam non accipere. Neq; enim inquit, satis est, si quis in me officiosus, & interim in prouintias, & socios populi Romani iniuriosus sit, ut tu fuisti. Proinde aduerbium negandi, non, expungendum in textu arbitror. Cæterum schema hoc inuersio, siue ἀντίστροφον à Rhetoribus uocatur: de quo Gellius lib. 5. cap. 10. Q. D. Cæsar, imò non mihi gratificatus es in eo, quod Pompeio te non adiunxisti: sed timetipsi. Quod enim illius partes non es secutus, hoc lucrificasti, ne à me uincereris. Infelicitatē Triarij.) Plutarchus in Luculli uita testatur, Triariū non expectato Luculli exercitu, conferto prælio, ingentem accepisse cladem. Supra namq; septem Ro. millia occubuerunt, centuriones centum, & 50. tribuni militū plusquàm 24: & quod omnium ignominiosissimum erat, Mithridates Ponti rex Romanorum castris potitus est. Milites ab operibus reuocat.) supra enim ait, militibus præceptum fuisse, ne quis ab opere comportandi aggerem è castris in eum locum quem hostibus præripuerat, discederet.

Falcata regiae quadrigæ &c.) Quæ forma facaltarum quadrigarum fuerit, ex 7. Liuiano libro de bello Macedonico discere possumus: ubi Antiochi quadrigas in hæc describit uerba. Armatae autem in hunc maximè modū erant, cuspides circa temonem, ab iugo decem cubitos extantes,

t uelut

uelut cornua habebant: quibus quicquid obuium daretur, transfigerent, & in extremis iugis binæ circa eminebant falces, altera æquata iugo, altera inferior ad terrā deuexa: illa ut quicquid ab latere obijceretur, absunderet, hæc ut prolapsos, subeuntesq; contingeret. Item ab axibus rotarū utrinq; binæ eodē modo diuersæ deligabātur falces. Multū adiuuante natura loci, suple Cæsareanos.) Paulō nanq; superius narrat Hirtius editissimū collē oppido Zelæ coniunctū & à Cæsare occupatū esse: & modò ait, Pharnacē in primo congressu uallē aduersus arduū collē ascendisse, ita, ut Cæsar hominis cōfidentiam, ne dicam temeritatem admiratus sit. Legionē sextam decedere ad præmia.) De ueterana emerita, beneq; de Cæsare merita loquitur: quippe cuius uirtute uictoriæ initium modo natū erat. In Italiam celerius omnium opinione uenit.) Appianus li. 2. bellorum Ciuium refert, præter urbanos motus, grauissimam militum seditionem à Cæsare Romæ sedatam esse: ac deinde expeditionem Africanam factam.

IN AVLI HIRTII AVT OPII
LIBRVM V. DE BELLO

Africano, Argumentum Io.
annis Rhellicani.

Quum ad finem superioris libri Hirtius Cæsaris aduentum in Italiam descripsisset: nunc ab huius libri initio, quibus modis inde in Africam nauigauerit prosequitur. Deinde quo pacto Scipionem, Sextum Pompeium Magni Pompeij filium M. Portium Catonem cognomento Vti- censens

cenſem Afranium, & Petreium unà cum rege Iuba inibi
deuicir: atq; ex huius regno prouintiam fecerit, com-
memorat.

EIVSDEM IO. RHELLI

CANI IN EVNDEM LI

BRVM DE BELLO AFRICA

no Annotationes.

LTINERIBVS iustis confe-
ctis.) scilicet ex Italia Siciliam
uersus. Ad 14 Kalen. Ianua-
rij, id est, 19. Decembris. In
Lilybaum.) supendum Siciliae
insulae promontorium, quod (teste
Pomponio Mela lib. 2.) Africam
spectat: ideoq; Caesar illam petiturus, commodissimè ad
hoc littus appulit.

Ab incolis eius prouintia.) sci-
licet Sicula. Interim in dies & naues longæ adau-
geri.) id est, adaugebantur, & onerariae complures eòdem
concurrere, id est, in Lilybaum, concurrebant. Est nanq;
modi uerborum ἰσαναυία.

Et insulam petere A-
ponianam, quæ abest à Lilybæo. Quandoquidem nihil
apud Geographos de Aponiana insula inuenio, mendum
in quatuor prænominatis exemplaribus esse suspicor: &
pro Aponianam, Pacioniam legendū arbitror: Ratio au-
tem cur sic legã est, quod in septima Europæ tabula apud
Ptolemaeum, Pacioniam insululam uideo à regione Siciliae

t a ponã

poni uersus Africam: Quod autem Hirtius ait, quæ abest à Lilybeo, idè factum est: ne quis insulam Patoniam promontorio Siculo coniunctam putaret. Quamq; Beroaldina castigatio Florentiæ (ni fallor) excusa, nō abest, sed uitiōssimè habet. Ad 6 Kalendarum Ianuarij. id est, 27 die Decembris. In conspectum Africæ, id est, ad eam propè Africam, ut eam cernere posset. Clupeam præteruehitur.) scilicet oppidum minoris Africæ, uti supra lib. 2. bellorum Ciuium annotauimus. Neapolim.) suple liberum Africæ oppidum, autore Plinio lib. 5. cap. 4. quod (Volaterrano teste) etiam Leptis parua alio nomine dicitur, inter duas Syrtes, ubi hospitaes homines Lothophagi habitant, posita. Postquàm Adrumetum accessit.) Quam Plinius in modò allegato loco liberam Libyphœnices urbem esse tradit. Oppidani interim.) suple Adrumetini. Gubernatoribus, præfectisq;.) suple nauium. In oppidum.) scilicet Adrumetum, ubi præsidium erat, cui C. Considius præerat. Literasq; nondum perlectas, sicut erant signatæ &c.) Hinc primum Considij fides imperatori suo data, & seruata elucescit. Deinde Ro. disciplina militaris obseruanda, qua haud dubie cautum erat: ne quis quid cum hoste, imperatoris iniussu aut colloqueretur, aut alio modo ageret. Neq; responsum ullū dabatur.) scilicet L. Planco. Neq; ei.) scilicet Cæsari reliquæ copię succurrebant, paulò namq; superius Aulus dicit, Cæsarem Allienoprætori Siciliæ in mādatis dedisse, de reliquo exercitu nauibus imponēdo: quod nimirum nondum erat factum. Inferius namq; Hirtius ait Rabirium Posthumium in Siciliam ad secundū comē-

atum

atum accersendum, à Cæsare missum. *Easq; tyronum.*) scilicet copias. Ab exordio huius libri ait, Cæsari legionē unam tyronū fuisse, quum Lilybæū attigisset, & iam iam nauim conscensurus esset. Iter constitutus ire contendit.) Figurata locutio est, qualis illa Pamphili Terentiani: Hunc scio solum solide mea gaudia gauisurum.

Quæ imperasset fecere.) Facere legendum est. Ad oppidum Ruspina.) Ruspina, & Leptis eiusdem Libyæ phœnices (de qua modò diximus) libera oppida sunt, teste Plinio in præallegato loco. In Sardiniam. suple insulam maris nostri. Ad Cercinnam insulam uersus.) scilicet Africæ, contra minoris syrtis promontoria sitam, autore Mela lib. 2. Miserari. id est, miserabatur.

Regium equitatum.) Iubæ uidelicet regis Mauritanie.

Cum Sulpitio, & Vatinio rem gesserant.) id est, militauerant, & sub illorū ducum auspicijs meruerant. De Vatinio classis Brundusinae præfecto supra lib. 4. bellorum Ciuilium. Cum ea copia conscendit.) Grammatici docent copiam in singulari numero abundantiam, in plurali uero exercitus manum significare: at hic eam differentiam non seruata esse uides. Insidiosæ nationis.) supleto Numidicæ, & Mauricæ. Non enim multò ante dicit Mauris in more esse, ut in insidijs cum equis inter conuallibus lateant, & subito erumpant, non ut in campo iustitiae decertēt. De Numidis uerò (quos Herodianus à Græcis Maurusios uocari tradit) Procopius li. 4. de bello Vandilico ita scriptum reliquit, ubi de fœderis cum Ro. Imperatoris duce icti, et uiolati agit. Maurusq; interea quotquot apud Byzacium, & in Numidia habitabant ad defectio-

nem ex nulla penitus causa tendebant: ac statim fœdere soluto arma contra Romæos parare decreuerunt, & hoc quidem ex more patrio faciebant. Illis enim neq; Dei metus est ullus, neq; hominum reuerentia, neq; item iurisiurandi aut obsidum ulla cura, etiamsi filios, aut fratres ipsorum ducentium exercitum eos esse contingeret: deniq; cum nullo pacem habent, nisi cum his, quorum metu coërceantur. Hæc ille: A quibus non dissentanea Polybius lib. 3. de iisdem, scribens. Est hic, inquit, Numidarum mos, ut primo statim congressu dantes terga, passim fugiant: mox uerò ubi uisum fuerit, gradum rursus sistant, hostemq; incredibili audacia, ac robore adgrediatur. Nauiû pars, de qua timebat. Nimirû de ea nauiû parte loquitur, quæ Vticam uersus ante nauigare uisa erat. Atq; ordinati signa se leniter consequi. (Vuolfianû, Aldinû & Gryphianû exemplar corrupte legût, ordinati: illa tamẽ corruptius quàm hoc, quod addit in. Hinc nanq; cõjcio Beroaldinâ editio nem, pro ordinati in signa, rectius habere, ordinatim, ut sit sensus: Cæsar iussit equitatû, & sagittarios accersi, atq; ordinatim signa se leniter cõsequi. Milites in campo iubet galeari.) i. armari, ut κατὰ οὐρανὸν pars pro toto accipiatur. Acies interim mediæ. scilicet utriusq; exercitus. Vnde apparet, illud superius, ubi ait: Duo Pacidij aciem dirigunt, ita intelligendum, ut de mediâ potissimû acie loquatur: præsertim quum paulò post ibidem sequatur dexteri, ac sinistri cornu instructio, & hic Numidas leuis armaturæ inter equites mediæ aciei procurrisse commemoret. Latere. scilicet aciei nudato. Equites Iuliani. id est, Cæsareani. Intra cancellos omnes coniecti pugnare cogebantur. Syponthinus ait, cancellos opus esse sub

tili materia in tranuersum compacto, ad rhetis similitudi-
nem factum: quod frequentia foramina habeat. At Hir-
tius (si quid ego iudicare possum) simpliciter pro septis
hic accipere uidetur: ut sit metaphora à nocentibus sumpta,
qui feris intra septa cōclusis obijciuntur, ut cum eis pu-
gnent. Vel saltem ab ijs, qui etiam intra septa: seu circum
singulari certamine inter se congregiuntur. Signa

Decumanorum. id est, decimæ legionis. Caesar inte-
rim consilio hostium cognito.) Quod scilicet exercitus ip-
sius prælonga hostium acie ita circumuentus esset, ut in or-
bem cōcluderetur: ut huic malo occurreret, ipse quoque acie
suam in longitudinem porrexit. Conuersis cohorti-

bus.) scilicet ex orbe in longitudinē. Ut una post alterā
ante signa tēderet. id est extēderet se, ut sit ἀποπροσπίτ, sim-
plex uerbum pro cōposito. Ita coronam. id est, aciem ho-
stium coronæ instar condensatam, sicuti dicimus uerba fa-
cere in corona doctissimorū uirorū. i. in cœtu, seu confessu
frequenti. Superius enim modò dixerat Hirtius aciem ho-
stium equestrem leuis armaturæ Numidis, & sagittarijs ita
confertā, & condensatam à Labieno, & Pacidio fuisse, ut
procul Cæsariani pedestres copias arbitrarētur: præterea
dextrū ac sinistrū cornu magnis equitum copijs firmatū.

Cum equitibus Numidis M. C.) Beroaldina castigatio
(si modo typographus Florētinus nō errauit in excudēdo)
CCCDuntaxat legit. At cohortes suis terrore firmatis.)
Beroaldi editio pro, at cohortes, Hostes, & ni totus fallar,
rectius legit. Iā. i. Hirtius ostēdit, quo pacto animus hosti-
bus infugā uersis sit, redditus, nimirū M. Petrei & C. Piso-
nis aduētū: quorū auxilijs ad eò recreati sunt, ut nouissimā

Cæsaris agmen sese in castra recipiens carpsent. Et ita Labienum dixisse pro contione.) Florentinus codex à Beroaldo emendatus, pro Labienum, Iubam legit, sed perperam: id quod sequentia liquido commonstrant. Vt etiam cædendo.) id est, feriendo, in ipsa uictoria.) id est, quamuis contingeret Cæsareanos uincere, tamen fore, ut cædendo inferiores fierent hostibus, quos non omnes cedere, & occidere possent. Quippe non illorum.) Et hic erratum est in Aldino, & Vuolffiano codice pro quibus Beroaldus, & Gryphius rectè habent. Quippe qui in nullo illorum sibi confideret: Hoc est, Labienus ideò hæc gloriabundus pro cõtione dicebat, quod in nullo illorum scilicet aduersariorum ullam salutis spem poneret. Cuius consilij Labienici circiter sex rationes Hirtius subiungit.

Ibiq; postea ex hybridis.) id est, ex ijs, qui partim ex ingenuis, partim ex seruis nati erant: tracta metaphora à semiferis suis, ut docet Plinius lib. naturalis historiæ 2. ca. 13. Præterea regia auxilia.) scilicet Iubæ regis Mauritaniae, Quæ sanè nota inter alias complures, quas hoc loco uides, certissima est, priora uerba in concione non Iubæ, sed Labieno tribuenda esse. Hippotoxotisq; compluribus.) Hoc est, equitibus ijs, qui arcu iaculantur: composita enim uox apud Græcos est ἵππος τοξότης, & τόξον. De qua uoce & supra lib. 3. de bello Ciuili nonnihil annotauimus. Pridie nonarum Ianuarij.) id est, quarto die Ianuarij. Epibatarumq;.) id est, classiariorum, hoc est, militum in nauibus merentium, autore Budæo in prioribus Pandectarum annotationibus. Vnde autem Græcè dicantur, supra admonuimus. Sagittarijsq; ex omnibus na-

bus nauibus Ithyreis.) suple populis Cæle Syriæ regionis, de quibus Plinius lib. 5. cap. 23. Frequentabat.) id est, augebat suas copias. Officinas ferrarias instrueret.) Pro instruebat suple Cæsar. Debebat autem hic nouæ sententiæ initium esse. Reddita enim iam causa, cur exercitum suum Cæsar militibus undiq; aduocatis auxerit: nunc quo pacto bellica instrumenta, & tormenta parauerit, & de comæatu prospexerit, persequitur. Id quod sequentia uerba in contextu haud obscure præferunt.

Ab audacibus, sceleratisq; ciuibus.) Vtpote Cinna, & Carbone: de quibus, & alijs rebus gestis, quæ hic recensentur, uide Plutarchum in uita Pompeij, & Appianum lib. 1. bellorum Ciuiliū. Ad insulas Baleares.) scilicet in Hispania aduersus Tarraconensia littora sitas, autore Mela lib. 2. de quibus uideto plura superius lib. 2. de bello Gallico à nobis annotata. Neq; per anni tempus.) suple hybernū. Nam non ita multò antè Hirtius ait, Cæsarem ad 3. Nonarum Ianuarij castra mouisse, Leptiq; sex cohortium præsidio relicto, in Ruspinam oppidum reuersum esse. Et paulò inferius tradit, Cæsarem cum Labieno pridie nonas Ianuarij in cæpis planissimis, purissimisq; decertasse. P. Sittius interim, & rex Bogud &c.) Quo nam pacto Sittius in Africam uenerit, & Bogudi regi se coniunxerit, Appianus lib. 4. de ciuilibus Ro. bellis ita describit. Sittius (sic enim inibi legitur) Romæ accusatiōnem propriam ferre non ausus, arrepta fuga, exercitum in unum cōparauit. Deinde ex Italia, & Iberia in Libyam enauigauit. Libycis porrò regibus ad inuicem contendentibus bello, per parteis opem attulit. Quibus autem attu-

lisset continue uictoria exultantibus, Sittij nomen adeptus est. Nam exercitus eius splendide armis depugnabat. Caio demum Caesari in Libya persequenti Pom. auxilium impendit, & Soborram Iubæ praefectum perillustre occidit. Hæc ille. Porro quæ Libyæ partem Bogud rex tenuerit, supra ex 4 Hirtij li. conijcere possumus, ubi ait: Cassium ex Hispania literas ad regem Bogudem in Mauritaniâ misisse. Vnde constat eum Maurorum regem fuisse. Verum enim uero quoniam & Iuba Bochi filius Mauritaniæ rex fuisse scribitur: uero simile est, utrumque obtinuisse aliquam Mauritaniæ partem. Cuius sanè rei idoneum testem Plinium habeo, qui li. 5. ca. 2. naturalis historiæ duplicem Mauritaniâ ita describit: Namque diu regum nomina obtinuere, ut Bogudiana appellaretur extrema, itemque Bochi, quæ nunc Caesariensis. Quo fit, ut & Bogud coniunctis copijs suis cum Sittio, tanto celerius in Iubæ regnum incursionem facere potuerit. Suppetias profectus est. scilicet ferre, ad ferendum uel laturus. Aliquid enim tale omnino subaudiendum est, quæ oratio elliptica sit. Aestate inita. In Ianuario hæc, quæ hic describuntur facta esse nihil dubito. Ex præcedentibus enim circiter tres istius rei notas inuenire est: quarum unam & alteram modo adduximus. Ex sequentibus uero una quidem, sed omnium certissima hæc est, quod Hirtius tradit, Caesarem post naues onerarias ad tertium comitatum transportandum ex Sicilia ordinatas, 6 Kalendas Februarij ad Ruspinam oppidum cum exercitu profectum. Vnde conijci potest, ea de quibus hic sermo est, in Ianuarij ferme medio facta esse. Propè igitur æstas erat, præsertim in Africa, ubi Caesar tum agebat: quippe quæ Solis uim maiorem

lorem habeat, quàm nostra regio. Illa enim inter cancrī tropicum, & æquatorem magna ex parte sita est: hæc uerò inter tropicum cancrī, & circulum arcticum, in quo plus pars aliqua uersus Aquilonem porrigitur, eò tardius æstatem sentit.

Ad Allientum.) scilicet Siciliæ

prætorem. Et Rabirium Posthumium.) scilicet quem antea in Siciliam miserat ad secundum cōneatum transportandum.

Hyemis.) id est, tempestatis, seu

hyberni temporis, quia (ut modò diximus) Ianuarius nondum exactus erat. Vnde & modò dictus sensus noster de Africana æstate comprobari potest.

Et elephantī

perterriti se ad suos reciperent.) Plinius lib. 8. cap. 8. his consentanea scribit, nempe elephantes minimo suis stridorē terri: uulneratosq; & territōs retrò semper cedere nō sine magna partium suarum pernitie. Quod Scipio ut uir prudens, & solertissimus imperator præsciens, hoc stratagemate eos in hostes cōuertere docuit. Audere enim scilicet solent. Cui præerat Saserna.) Supra Hirtius tradit, Cæsare ad tertiū Nonarū Ianuarij castra mouisse, & Sasernam cum sex cohortium præsidio Lepti præfecisse. Ergo quando hic additur cum cohortibus tribus, non de Sasernæ præsidio, sed Labieni cohortibus intelligendū est.

Ideoq; post uocem Saserna cōmatis distinctio ponenda.

Ante portum, portam scribendū est.

Et ad decumanam defixo.) Hæc lectio Aldi, Gryphij, & Volssij est, secun-

ndū quam Hirtius significare uult, decurionē illū ita percussū esse: ut ad decumanā. i. securū suū amplissimū defixus sit. Sic nanq; Festus Pom. de uerborū ueterū significatione li. i. inquit. Albesia scuta dicebātur, quibus Albenſes,

quī

qui sunt Marfi generis, usi sunt. Hæc eadem Decumana uocabatur, quod essent amplissima, ut Decumani fluctus. Cæterum Beroaldi castigatio legit, ad terram deſixo, quorum utrunq; non inepte huc quadrat. In prætorio sedens, id est, in prætoris, hoc est cōsulis, & imperatoris tentorio. Qui enim posteris temporibus consules, antiquitus prætores uocabantur. Vnde & proprætores, qui procul in prouintia aliqua ius dicebant, eamq; totā administrabant, dicebantur. Qui mos etiā nunc in Heluetijs apud Lucernanos, Vituduranos, Bernates, Solaturēſeis ac Friburgēſeis in Nuichthonibus durat. Qui enim in Tigurina, Basiliensi, Sangallensi, & Scaphusana reip. cōsules: illi in prædictis Heluetiorū urbibus prætores appellantur. Et concessam uitam, & ignota peccata.) ut post captam Masiiliam, prælia ad Ilerdam & pugnā in campo Pharsalico factam. Et extra uallum filii cæci mirabilem in modum consuti.) Supra lib. 7. de bello Gallico admonuimus, tales, & stimulos à Cæsare uocari, quos Hirtius hoc loco filios cæcos appellat, eò quod terræ ita inserti essent, ut præcæcitate, id est, obscuritate, prima fronte uix cernerentur. Cæcum enim tam de animatis, quā inanimatis dicitur quod aut non uidet, aut quod uideri nequit. Scorpionum, catapultarum.) De scorpionibus supra diximus. Catapultarum autem inuentio à quibusdam Syris, à quibusdam uerò posteriori Dionysio Syracusanorum tyranno accepta fertur. Et si Grammaticis credimus à de pellenædonomen habent: & Nonio Marcello de sermonum proprietate expositore, catapultæ iacula, uel sagittæ celeres sunt. Quæ autem catapultarum effigies sit, consulito Vitru-

xium li. 10. de Architectura cap. 19. In secundo com-
meatu.) qui per Rabirium Posthumium accersendus erat
ut non multò antè ex superioribus (ni fallor) admonuimus.

Vt antè dixi.) Modò enim dixerat, Scipionem instru-
tissima acie, haud ita longè à Cæsaris castris in campo cõ-
stitisse. De terrore suo.) scilicet quem ipse Cæsare-
nis incussisset. Beneficio C. Marij usi fuissent.) Hoc
nimirum ium factum est, quum Marius cõsul unà cum L.
Sylla quæstore suo, Iugurtham Numidarum regem deuic-
cit. De quo uide Plutarchum in Marij uita, & Salustium
in bello Iugurthino. Cæsaremq; eius affinem audie-
bant.) Idem Plutarchus statim ab initio uitæ Cæsareanæ
docet, Iuliam Cæsaris amitam uxorem maioris Marij fu-
isse: ex qua Cæsaris consobrinus creatus sit Marius minor.

Vt manu.) id est, militum caterua facta, & inter se con-
spirante, se suosq; defenderent. Considius Longus.)
De quo supra ab initio istius libri. Missum à Cæsare cum
classe demonstrauius. Superius nanq; in hoc eodẽ li-
bro narrat C. Salustium Crispum prætorem ad Cercina-
nam insulam uersus (quam aduersarij tenebant cum par-
te nauium ire iussum, quod ibi magnum numerum frumẽ-
ti esse audierat. Allienus interim proconsul.) Suplen-
dum Sicilia, quem supra à capite huius libri prætorem
uocat. Vnde colligitur, me paulò antè rectè sensisse, quãdo
dixi proprætore antequam eos Romanis dictos, qui po-
steris temporibus proconsules nuncupabãtur. Porro quẽ
admodum Cæsar (ut Hirtius supra testatur) per Cataeco-
pum Allieno significauerat, ut primo quoq; tempore exera-
citum (qui adhuc in Sicilia uentũ prosperum expectabat)
in Afria

in Africam transportandū curaret: ita hic à proconsule eodem factum uides. Atq; sub manum, id est, in potestatem Scipionis submittere non intermitit. In quod trici modia milia CCC. Sic multoties iam dicta exemplaria omnia legunt, sed haud dubie deprauatissime. Nam primum in uoce modia manifestus est barbarismus. Deinde ut maxime in pluratiuo numero modia diceretur, ceu alicubi apud Iurecōsultos denaria: tamen duo substantiua ita constructa solocisimum sapiunt. Proinde nihil dubito, quin Hirrius pro modia, modium scripserit: sicuti & alij historici numum pro numerum saepe dicunt. P. Sittius interim.) Quem antea coniunctis suis copijs cum rege Bogude, in Iubæ regis ditione fecisse incursionē Hirrius meminit. Ipse sexto Calendarum Februarij.) id est, 27. Ianuarij. Adparitores.) Quos Cicero in familiaribus epistolis statores uocat: qui alio nomine & liatores, & uiatores Latine appellantur. Vigilia tertia iubet omnes legiones ex castris educi.) scilicet quæ non procul à Lepti libera urbe secundum littus facta erant: ut scribit Hirrius supra. Velut theatri efficit speciem.) Syponinus refert, theatrum hemicycli formam habuisse atq; ita dispositum, ut à fronte inter duo cornua scena esset. Cuius rei si figuram cognoscere cupis, Vitruuium li. 5. de Architectura, cap. 6. & s. uide. Vnde apparet campū istum (de quo hic loquitur Hirrius) semicirculatum fuisse: ac iugum inter duas extremitates eius, uelut scenam quandam præse tulisse. Bquestremq; copiam.) Ex rursus Grammaticorum differentiā inter copias, & copiam non seruata. Nam & hic in singulari numero

mero pro exercitu pedestri, uel turma copiam usurpauit. Etenim exēplaria uariant. Vuolffianū enim, Aldinū ac Gryphianū, pedestrem: Beroaldi autem castigatio Florentiæ edita, equestrem legit.

Præsidiumq; inde deurbarent.) scilicet Scipionis. Paulū enim superius scribitur, in campi iugo colles excelsos paucos fuisse, in quibus singulis quum turres, speculæq; antiquæ essent: apud ultimam præsidium, stationemq; Scipionis collocatam esse.

A mane diei.) Mane hoc loci nomen est, sicut & apud poetas sæpe legitur mane nouū, & clarū: & uelut dicimus sponte mea, & satis pecuniæ. Qua de re consulto Priscianum lib. 15, Ieiuni sub armis.) Pro in armis stetissent.

Subito nuntio de equestri prælio allato. scilicet in quo Scipioniani pessimè accepti, fusi, & trucidati erant à Cæsaris equitatu.

Belli iure capto.) utpote in quos non amplius scire ius gentium, & militare prohibebat. Vnde facile colligitur, centurionem istum ideò noluisse Scipionem imperatoris titulo salutare: quod ius belliarum non seruaret. Supra namq; legimus duos Titos captiuos ab eo interemptos. Vergiliarū signo confectio.)

id est, completo, hoc est, quū non amplius apparerent Vergiliæ: utpote hyberno tempore. Plinius namq; lib. 18. ca. 29. ait Vergiliarum exortu æstatem: & earundem occasu hyemem incipere. Quales autē stellæ sint Vergiliæ, idem auctor li. 2. ca. 42. hisce ostendit uerbis. In cauda tauri septē sunt stellæ, quas appellauere Vergilias. Eadem Higinius li. 3. astronomiæ poëticæ scribit. Hanc constellationē Germani ob situs similitudinem, gallinam pullos suos sub alis fouentem appellant, uulgò apud Heluetios ein gluggeri.

Cæstrum

Cæterum quia insolitū est, hyberno grandinare, ideo Hir-
tius inquit: rem Cæsari auditu incredibilem accidisse.

Oppidō perquā pauci sub pellibus acquiescebant.)
Sub pellibus, id est, tabernaculis ex pellibus confectis. Mox
enim sequitur, alios tenuiores milites tentoriola ex uesti-
bus, & arundinibus construxisse. Cæterum oppidō hic ad-
uerbium est, non nomen: ideoq; cum graui accentu scriben-
dum.

Contra Sitium relicto.) Qui scilicet ipsius re-
gnum simul cum Bogude inuaserat, & iam castellum cum
loci natura munitum, tum omnium rerum copia abundās
cœperat. Exercitus Scipionis à terrore Cæsaris.) Hiul-
ca, & mutila oratio cum in Aldi, Gryphij, tum Vuolphij
exemplo est: Beroaldi autem editio hiatum, & mutilatio-
nem complens, uerbum liberaretur, addit, & nāq; appin-
git. Erat in Castris Scipionis &c.) Beroaldus Cæ-
saris legit, & circumstantiarum ratio eam lectionem ma-
gis natiuam esse comprobat. Qui enim constarent sibi ea
quæ sequuntur? nullo modo. Nam statim sequitur, despe-
ctis regijs copijs, omnē terrorē exercitui excussū. Quod
si de Scipionis exercitu intelligendum est, non cohæret cū
eo, quod statim subiungitur: nempe Scipioni animum ex
Iubæ aduentu additum. At nec ista pericopa, quæ incipit,
Quo facto &c.) menda caret. Pro, illatum, nanq; legen-
dum est, intellectu: ad quem modum & Beroaldina lectio
habet.

Is hac ratione opus instruebat.) Et hic lo-
cus mendosus est. Primum enim superuacaneum esset re-
latiuum is, quum alioquin nondum finita pericopa, ante-
cedens cuius obuium sit. Deinde quod Beroaldina casti-
gatio, pro is, hoc legit. Vnde coniectura adducor, ut cre-
dam,

dam, librariorum incuria pro his, aut saltē id, is esse scriptū. Nam si legas his, durius cum præcedētibz cōueniret.

Itemq; equites Curiani.) Eos nimirum equites innuit, qui sub Curione in Africa meruerant: & tandem imperatore suo interempto, alijs Siciliam repetentibus, in Iubæ regnum dimissi erant. De quo uide supra calcem libri secundi de bello Ciuili. Naubus onerarijs.) suppleto sex. Sic enim Hirtius de hoc tertio commeatu transportando superius narrat. Cæsar postquā legionibus ueteranis duabus, equitatu, leuiq; armatura copias suas ex secundo commeatu auxerat: naueis sex onerarias statim iabet Lilybæum ad reliquum exercitum transportandum proficisci.

Quod cæteri dissimiliter se gerant.) Hoc est, illorum exemplo edocti melius se gerant. Habes hic egregiū exemplum in Cæsare alioquin natura lenissimo, quando in maleficos animaduertendum sit: nimirum tum, (ut Cicero in officijs suis docet) quū nulla spes est, fore, ut in melius mutantur: aut si impunes dimitterentur, uerendum esset, ne alijs peccandi licentiam augerēt. Quantū enim præpostera illa lenitas, & misericordia omnibus rebus pub. semper obsit, luculentissima C. Memmij tribuni plebis oratio apud Salustium in bello Iugurthino declarat: Porro Beatoaldinum exemplar plures ignominia notatos, & ab exercitu Cæsaris dimissos commemorat. Ante T. nanq; Allicium, Tuscium Salienum ponit. Triplici bello.) scilicet uno aduersus P. Sittium, altero aduersus Cæsarem, tertio contra Getulos, qui ab ipso defecerant. Cæsar brachijs perfectis.) Redit ad Cæsaris munitiones describendas. Quum nanq; supra duo brachia ita ab eo duci, &

erigi cœpta esse commemorasset: ut ad angulum dextrum, sinistrumq; oppidi Vzitæ conuenirent, nunc quo pacto eadem perfecta sint, narrat. Quid autem brachij nomine intelligendum sit, superius libro quarto bellorum Ciuiliū coniecturam nostram aperuimus.

Sub Hyempsalis regis. Scilicet Numidiæ, qui Masinissæ ex Micipsa filio nepos fuit, ut scribit Sal'ustius à principio belli Iugurthinī.

Cum C. Siferia.) suple, qui antea Lepino præsidio à Cæsare præfectus fuerat.

Cum nihilominus eius sermonem nuntius ad se referret.) id est quum adeò nihil Scipio suo mandato effecisset, ut nuntius, quem ad Aquinium miserat, eius hoc est Aquinij sermonem ad se referret, id est, in se reciperet, si quid incommodi inde accipiendum foret: idemq; diceret, ut Aquinius quæ uellet dicendo perageret. Neq; enim puto Hirtium tam ineruditum, & male grammaticum fuisse ut reciprocum prænomen, se, ad Scipionem retulerit: q. d. quum nihilominus eius, id est, Aquinij sermonem ad se, suple Scipionem nuntius referret, diceretq; ut, id est, quomodo reliqua quæ uellet scilicet Aquinius perageret, uidelicet cum Siferia.

Deducunt.) suple Scipioniani.

Supercilium quoddam excelsum.) id est collis eminentiam: metaphora ab oculorum supercilijs ducta. Quancquàm longè diuersa lectio in Beroaldi codice est. Nam sic, & meo quidem iudicio rectius legit, & super alium quendam excelsum natura locum. Etenim quoniam supra legimus Labieni præsidium ex colle decussum, &c.

Locus quidam perimpeditus.) Supercilium illud, seu præalium illum locum haud dubiè innuit, quem Scipioniani occupauerant. Nunc ostendere uidetur Hirtius quo pacto Scipioniani alium æditum locum obti-

nuerint

ruerint. Post autem elephantos armaturas leueis &c.) Leuis armaturæ milites eam haud dubiè ob causam post elephantos collocauit: ut si lapilli in eorū terrorem ab hostibus eijcerentur, illi quoq; lapillis emissis eos in hostē conuerterent. Sic enim à Scipione instructos antea ex Hirtio didicimus. Habuit legionem nonam &c.) Quoniam hic locus perperam distinctus est, & nonnihil obscuritatis habet, eum cōmatīs, colīs, & periodis distinguam: simulq; eidē (si potuero) aliquid lucis afferam. Habuit legiōē nonam, septimā in sinistro cornu. Trigēsīmā, uigēsīmā nonam, tertiam decimā, quartā decimā, uigēsīmā octauā, uigēsīmā sextā in media acie scilicet habuit. Ipsum autē dextrum cornu, secundam aciem, appositue. i. quod cornu dextrum erat secunda acies: ferè in earū legionum, scilicet mediæ aciei (de quibus modò dixerat) parte cohortiū collocauerat. Præterea ex tyronū legionibus paucas adiecerat. Tertiā autē acie in sinistrū suū cornu contulerat.) Quandoquidē non nisi tres principales aciei partes ab Aeliano (ut supra quoq; nonnihil attigimus) recensentur: nihil absurdi me adferre putauerim, si per tertiā acie, mediā acie partem intelligendam existimē. Etenim quū ipse Hirtius modò dextrū cornu secundā uocet acie: dubio procul leuū cornu prima uocabatur acies. Vt sit sensus, mediā aciem à Cæsare in sinistrum cornu in quo ipse uersabatur reflexā. Quo autē consilio id fecerit, Hirtius in textu exponit. Aduersariorumq; excursionibus iter efficere nō intermittit.) Hoc est, efficiebat, ut aduersarij excurrere possint. Atq; ita Beroaldina, & Vuolffiana lectio habet: sed dubio procul quā mendosissime. Non enim uerò consentaneum est

hosteis

hosteis à Cæsare ad pugnandū prouocatos: quippe qui nū-
per inferior ex pugna equestri discesserat. Nam quod mo-
dò eius equites frumentatū missi Numidas, ac Getulos ali-
quā multos de improviso occiderāt: respectu prioris pugnae
parū momenti habebat. Aldinus autem, & Gryphianus
codex pro efficere rectius officere, legit: Sed nec illa lectio
mendo uacat: pro iter namq; interim legendū cōsuerim, ut
sit sensus: Cæsarem nō intermisisse hostium excursionibus
officere. Modò enim excursionum hostiliū meminit Hir-
tius. Legionis septimae, & octauae.) suple Cæsaris com-
meatus sui, id est, transportationis tertiæ ex Sicilia, de qua
ante aliquot paginas in hoc eodem libro. De hac uoce &
supra lib. 1. de bello Gallico annotauimus nonnihil.

Ex Cothone egressus.) Cothon hic nauium stationem
significare uidetur, quæ in angusto maris sinu erat: qualis
in Cumeni lacu circa castrum Lect (unde Mysitanus
ille regulus, alter Viriatus ab Heluetijs non ita pridē eie-
ctus est) uisitur. Eiusmodi nauium receptacula nostrates
αὐταπορῖκός ollas uocant, hasen. Quemadmodū enim olla
liquoris, & carniū: sic Cothon nauium receptaculum est.
Et sicut illa in summo angusta, & in imo lata: sic & Cotho-
nis forma est. Quanquam si quis inferiorum Germanorū
dialectum consideret, Vernacula uox hasen in isto signifi-
catu non ab olla hasen, (quæ illis top) sed ab habendo, siue
reinendo dicitur. Quod receptaculum superioribus Ger-
manis ein hab uocatur. Illi ergo b in f seu β mutant, haf-
& mollius quidem quàm nos pronuntiant. Cuius sanè rei
Benedictus Vmslerus Tigurinus homo naris non obesse.
Summaq; mihi necessitudine iunctus me commonefecit. Si
quis

quis autem translationem uel ab olla uel à Cothone Spar-
tanorum poculo sumptam esse putauerit: cū illo nulla mihi
pugna erit. Hesychio namq; exponente, *κώδιον μόνωτον πο-
τήριον, κρηπίδα* ἢ δὲ *ποτήριον* δὲ, hoc est, poculū unius
anse, figulina poculi species est. Et P. Ligarius Afra-
nianus.) *Ligarium* idē Afranianum uocat, quod in Hi-
spanijs sub Afranio, & Petreio meruerat. Quem ob
periuriū, perfidiamq; Cæsar iussit necari &c.) *Ligarium*
idē perfidum, ac periurum indubiè uocat, quod fidem, &
iusiurandum uiolasset, quo se in Hispania obstrinxerat.
Nam (ut Cæsar ipse lib. 1. de bello Ciuili memoriæ prodi-
dit) Afraniani, & Petreiani milites ita dimissi erant, ut
posthac à neutris partibus in bello Ciuili starent. Suam
causam Cæsari probauerat. id est, se sufficienter expurga-
uerat, quo autem pacto, in orationis contextu sequitur.

Est in Africa consuetudo incolarum &c.) Eadem cō-
suetudo Italij (ut audio) rusticis, Africanorum consuetu-
do in recondendis frumentis & superioribus, & inferiori-
bus Pannonijs iam est: ut hi non tantum frumentum, ue-
rumetiam uina, & pretiosissimas quasq; res suas in subter-
raneis terræ meatibus condant: & adeo humilibus casulis
super eos structis habitent, ut non admodum laborent, eti-
amsi incendio conflagrent. Si quando enim incendiū ea-
rum forte fortuna sit, iocularibus illud dictis prosequuntur
dicentes: aranearum telas tandem expurgatas esse. Eana-
dem consuetudinem ueteribus Germanis fuisse Cornelius
Tacitus in libello de illorū moribus in hæc asserit uerba.
Solent & subterraneos specus aperire, eosq; multo in super
fumo onerant, suffugium hyemi, & receptaculū frugibus:

quia rigorem frigorum eiusmodi locis molliunt, & si quando hostis aduenit, aperta populatur, abdita autem, & de fossa aut ignorantur, aut eo ipso fallunt quod quærenda sunt. Postero die Iuba Numidas eos, qui loco amisso.) Eos nimirum à Iuba in crucem actos innuit, quos supra in hoc libro à turma Hispanica ex collis præsidio, qui ad Ruspina est, deturbatos legimus, & in fugam coniectos. Ipse castris incensis.) supple quæ propter Vxitam posita erant. Et peruenit ad oppidū Agar.) De hoc oppido nihil apud Geographos inuenio. Nā quod Pli. & alij Agræ in Arabia sita meminerunt: nihil ad hunc locū facit. Neq; enim hic de Arabico oppido ab Agaris D. Abrahami ancillæ, & concubinæ nomenclatura nominato, sed de Africano sermonem haberi contextus circumstantia satis ostendit. Statim namq; subiungit, id à Getūlis diu, multumq; oppugnātū. At illi non ita pridem (ut Hirtius paulo ante testatur) à Iuba defecerāt, & proxima quæq; ipsius loca inuasferant. Per iugum Casarem subsequi cepit.) id haud dubie iugum innuit, quod ingens à mari propè Ruspinae orum in campo planissimo ueluti theatri speciem efficiebat. In huius namq; iugi colle quodam Scipionianum præsidium fuisse, & utriusq; partis castra non procul à iugo superius commemoratur. Iis legionibus.) supplendum, quæ frumentatum profectæ erant. Occurrere suppetias.) id est auxilio uenire. Quam loquendi formam ut infrequentem, & mutilam obseruabis. Deest enim, adferendum: aut simile quiddam. Ac iumenta sibi perirent.) Aldi, Gryphij, & Beroaldi exemplar fuit, & meo iudicio rectius legunt quàm Vuolfianum. Caesar contra eiusmo.

eiusmodi hostium genera.) suple qui per insidias tantummodo, & tumultarijs pugnis cum ipso congregarentur.

Anxium exercitum nostrum, atq; sollicitum habebat.) id est, reddebat. Quæ locutio Latinis persæpe est, ut quum dicunt: hæc res me sollicitum habet. Grauis armaturæ. id est, grauibus armis induti Cæsareani uidelicet, simulatq; id est, postquam, ab his scilicet leuis armaturæ Numidis, infectatus.) hoc est, impetitus. Passiue namq; hoc loco participium deponentale accipitur, sicuti apud uetustos plura alia uerba huiusmodi Elephantos in Italiam transportari iusserat.) Plinius lib. 8. naturalis historię cap. 6. tradit elephantos Pyrrhi regis Epirotarum bello primum in Italia uisos. Quæ pars eius corporis nuda.) Idem eodẽ lib. 1. ca. 7. docet, ex prælijs cum eodem Pyrrho cõmissis cognitum esse: elephantorũ promuscidem facillimè amputari posse. Largiter erat consecutus.) id est, uoti compos factus. Equitesq; in eos pila præpilata conijciebant.) Idem autor in præcitato loco cap. 6. refert, Elephantos à L. Pisone in circum Romæ ductos esse: atq; ut eorũ cõtemptus incresceret, ab operarijs hastas præpilatas tenentibus per totum actos circũ. Cæterũ præpilata pila (si Grapaldo credimus) hastæ sunt, quæ ferreas habent cuspides: aut quæ absq; ferro in mucronẽ ut sudes excutæ sunt. Transfuga suos ciues.) Nimirũ Vaccenses, qui cũ rege Tuba militabant. At 12 Calendarũ Aprilis.) Hoc est, 21 die Martij. Processus à suis castris.) Processus aut participiũ præteritũ uerbi deponentalis à procedor est: aut mendũ in omnibus exemplaribus (quæ mihi saltem uidere contigit, est: & uice processus, progressus legendũ.

Signorum conspectu perterritus.) suple expeditorum
 Cæsaris militum. Atq; in antiqua castra copias redu-
 cit.) suple plendum quæ non procul ab Agare millia passuum
 sex longe à Cæsaris castris posuerat ita, ut dispersis co-
 pias, trinis in castris confederit. Aut commeatu dato.)
 id est iure commeandi, hoc est, proficiscendi ad suos : quod
 & missionem Latini uocant. Ad hunc modum Liuius li.
 2. secundi belli Punici in oratione Hannibalis ad Hispa-
 nos usurpauit: ubi Hannibal sic inquit. Itaq; quum longin-
 qua à domo instet militia, incertumq; sit, quādo domos ue-
 stras, & quæcumq; ibi sunt chara uisuri sitis: si quis uestrū
 suos uisere uult, commeatum do. Obseruabis itaq; commea-
 tus uocabulo tria significari, missionem uulgò ein ur lab,
 seu passum: cibum publicum, quo milites in expeditione us-
 tuntur: & transportationē. Minutatimq; cædebant.)
 Sic Vuolfij exemplar cædebant cum diphthongo, Aldi
 uero, & Gryphij cum e simplici legitur. Beroaldus autem
 cædebantur & nī fallor rectius habet. Modò enim uerbum
 passuum uulnerabantur etiam positum est. Cæsar
 alteram alam mittit, qui satagentibus.) Alam scilicet equi-
 tum, satagentibus, hoc est laborantibus, anxjs : & ut no-
 strum uulgu8 loquitur, satis quod agerent habentibus.

Stagnum salinarum.) id est, fossarum, in quibus sal sit
 in maritimis locis. De quo lege Plinium lib. 31. cap. 7.

Lunatis castris.) id est, in lunæ formam positis, quem-
 admodum & lunati uocantur calcei. Sic & Virgilius pel-
 tas lunatas uocat, quod (ut Seruius exponit) in modū Lu-
 næ mediæ essent formatæ. A castris.) suple Iulianis,
 præsidioq; quod supra memorauimus. In prima naq; pa-
 gellæ

gella istius facie ait, Vergilium Thapsensi præsidio à Scipione præseclum esse. Et animaduertit aciem pro uallo Scipionis, castris elephantisq; dextro, sinistroq; cornu collocatis.) Sic uulgata exemplaria habent, sed Beroaldi na castigatio ad hunc modum: aciem pro uallo Scipionis contra elephantos dextro, sinistroq; cornu collocatâ. Quorum lectio posterior geminam ob causam mihi magis arridet. Primo quod absurdum esset, si quis castra in sinistro, aut dextero cornu locaret. Id quod tamen prior lectio præferre uidetur. Deinde quod supra etiam in hoc libro legimus, aciem à Scipione ita instructam esse, ut ante eam triginta elephantos turritos constitueret. Quam sententiam & sequentia astruunt, si modò rectè cum distinguas, tum intelligas. Cæsar namq; triplici Scipionis aciei, triplicem quoq; suam opposuit, decima uidelicet legione, secundaq; dextro, octaua, & nona sinistro suple Scipionis cornu oppositis, (Sic enim Beroaldus distinguit) quinque legionibus in quarta acie ante ipsa cornua scilicet dextrum & sinistrum, suple Scipionis aciei oppositis: quinque cohortibus contra bestias collocatis, id est ita, ut quinque cohortes ex singulis quinque legionibus, elephantis opponerentur. Cætere cœpit.) suple classicum. Contra principes ire contendit &c.) De legionum principibus superius (nisi me fallat memoria) annotauimus locū ex Vegetij lib. 1. cap. 8.

Interim Thapso qui erant præsidio.) Redit ad Thapsensem Cæsaris obsidionem. Umbilici fine.) id est, usq; ad finem umbilici. Significare enim uult Thapsensibus mare ingressis aquam ad umbilicum usq; pertigisse. Ducem aliquem requirunt &c.) Scipio enim (testante Appiano

lib. 2. de bellis Civilibus) per mare duodecim cathaphrat-
tis nauibus aufugerat. Salutationem more militari fa-
ciunt. id est, Facta salutatione, admonent aduersarios ui-
cissitudinis rerum humanarū: quippe quod ea calamitas,
qua ipsi tunc premebantur, alijs quoque accidere posset. Ide-
o quemadmodū secū in simili casu agi uellent, idem cum
ipsis nunc agant: atque ultro ipsos armis abiectis in deditio-
nem accipiant. Namque milites Veterani ira, et dolore
incensi &c.) Veteranorū isthac siue inclementia, siue cru-
delitas inde orta est, quod Scipio ante commilitones ipso-
rum crudeliter necauerat. Quum enim ex secundo Cesa-
ris comiteatu duæ naues forte fortuna in Scipionianos
duces incidissent, militesque Veterani in illis uicti ad Sci-
pionem deducti essent: ad unum omnes ab eodem interfecti
sunt, eo quod Cæsari imperatori suo fidem datam seruana-
tes, in illius uerba iurare nollent. Porro quod in textu se-
quitur, tantum abfuisse, ut Cæsareani Scipionianis par-
cerent, uti etiam urbanos quosdam de suo exercitu, quos
autores appellabant, interfecerint, hunc habet sensum: eos
etiam in Iuliano exercitu in capitis discrimen coniectos,
qui alijs autores erant, ut Scipioniani in deditionem ac-
ciperentur, eisque parceretur. Quod si iuxta Beroaldinum
codicem legas actores, in eundem sensum cum superiore
exponi potest. Actores enim inter alia significata, ij quoque
dicuntur, qui aliorum causas agunt, eosque defendunt.

Cæsar trinis castris potitus. id est, tripertitis: nempe Sci-
pionis, Iubæ, et Labieni castris. Re diuina fa-
cta. id est, quum Dijs suis sacrificasset, et ut Papistici lo-
quuntur sacrifici, quum missasset.

Legis

Legis Iuliae.) Iulius Cæsar multas leges tulit, at Hirtius de ea nimirum hic loquitur, qua cautum erat: ut liberis populis libertas non auferretur. De qua consule M. Ciceronem in 38 oratione, quam in L. Pisonem habuit. Quum ergo & Vticeses suam, hoc est, ciuium Romanorum libertatem Cæsaris beneficio retinuissent: ad illius partes eo facilius declinabant.

Eorum castra L. equites. (suppleto Scipioniani è fuga (ut modo dixit) Vticam delati Singulis centum.) scilicet numerum diuisit.

Idem Sylla Faustus fecit &c.) Sylla Faustus (ut Cæsar supra lib. 1. bellorum Ciuium testatur) inter belli initia ex senatusconsulto in Mauritaniam missus erat Atq; in regnum ire contendit.) Beroaldus legit, atq; in regnum Iubæ tendit. Quæ lectio uel ob hoc mihi magis probatur, quod in iam citato Cæsaris libro, & loco, statim superioribus annectitur: nempe quod ad eundem senatum extra urbem coactum relatum sit de rege Iubæ, ut populi Romani socius esset, atq; amicus.

Vnà cum trecentis, qui pecuniam Scipioni &c.) Ex Plutarchi Catone minore constat trecentos illos Romanos ciues fuisse, ac Vticæ negociatos esse: eosque Catoni adeò familiares, ut de rebus grauib; deliberaturus, eosdem in consilium adhiberet.

Et sine suspitione, uultu, atque sermone &c.) Quo uultu Cato apparuerit, & quem sermonem ante obitum suum habuerit: item quo pacto sibi mortem consciuerit cum Plutarchus, tum Appianus Alexandrinus luculenter describunt. Et quia ad hæc Hirtij uerba intelligenda non parum faciunt, idcirco illius (utpote breuius

breuius totum negotium complectentis) huc transcribere uisum est. Circa uesperam, inquit, à balneo ad cœnam transijt. Discumbens porrò conuiuatus est eo more, quo à Pompeij nece consueuerat, nihil solitæ conuersationis omittens: neq; plura, aut pauiora conuiuio inferens. Cum astantibus etiam de his, qui enauigauerant, sermonem protulit, rogans an prospero uterentur uento. Postremo in cubiculum delatus, cæteros omneis, filio excepto, à se dimisit: quem solito arctius complexus est. Posthæc ensẽ lecto assidere solito minime intuens, exclamare cœpit: se hostibus ab domesticis inermem prodi. Amicis autem illum adhortantibus, & se nihil in eum machinari profitentibus, uerum ut sine ense quiescere uellet suadentibus, apertius hæc inquit: non mihi mori cupienti, ense opus est, facillime quidem uel ueste spiritum licet opprimere, uel caput parieti ultrò impingere, uel in collum præcipitare me ipsum, ut peream, uel retento spiritu obire mortem. Multaq; alia elocutus, ut ensẽ perferrent, exorauit. Quo allato, Platonis librum, qui de anima inscribitur, ab illis poscens, legere perseuerauit. Cum à lectione desisset, qui portis præsidebant, quieti indulgere monuit. Ipse autem se sub pectore impresso ense uulnerauit. Effluentibus itaq; uisceribus, cum strepitus insecutus esset, qui ad portas morabantur subito accurrunt. Medici quoq; adhuc uiscera illæsa reducere, & uulnus colligare tentabant. Ille reassumpto spiritu, dissimulare iterum, ac se ipsum increpās, quod minus altè uulnus impressisset, gratias illis ueluti salutis suæ autoribus ultrò reddere, demum se quiete indigere dixit. Illi arrepto ense discesserẽ, & quasi quieturo præcluserunt portas. Cato dor-

mientis

mientis similitudine prælata obligationes uulneris silens ipse manibus diripuit ambabus, & suturas corporis perfrēgit feræ in modum. *Vulnus præterea & uentrem unguibus, digitisq; lacerauit, uisceraq; disiecit: quoad tandem extinctus est, annum iam quinquagesimum ætatis agens.*

Messala ut erat imperatum &c.) Hirtius paulò superius meminit, M. Messalam à Cæsare Vticam esse præmissum.

Bonorum uenditionem indicturum. id est, se denuntiaturum, quando bona ipsorum uenditurus esset: sicuti indicimus bellum, comitia, & iustitium. Virobiq;.) suplen-
dum, & Vtica, & Zamæ. C. interim Virgilius.) scilicet qui Thapsensi præsidio præfectus erat. *Saburam.)* scilicet regis Iubæ præfectum, ut supra habuimus, & statim sequitur. *In Faustum.)* suple Syllam, quem paulo ante Hirtius in Mauritaniam ex Vtica profectum scribit.

Qua Vticam diripuerant &c.) Quinquaginta indubie equites innuit, qui & Vticensium castra extra oppidū posita oppugnauerant, & deinde etiam oppidanorū bona diripuerant. *Hipponem regium deferuntur.)* suple oppidum minoris Africæ, de quo Mela lib. 1. Quod sanè uel hinc maximè nobilitatum est, quod D. Aurelium Augustinum inter ecclesiasticos Latinorum doctores facile principem pastorem, ac episcopum integerrimum, doctissimumq; habuit. *Triginta centenis millibus ponderis olei &c.)* Hinc illud Plutarchi in Cæsaris uita, quod tantum agri ab eo in ditionem subactum sit, ut annuo prouentu percepturus esset fiscus tritici quidem ducenta millia modium Atticorum: olei uerò pondo tritices cetera millia Caraleis. scilicet oppidum, de quo Strabo lib. 5. Cæterum si Mela

318 IN LIB. VI. DE BELL. HISP.

si Melæ, & Plinij lectio mendis uacat, pro Caroleis, Calaris legendum est. Ille naq; li. 2. urbium in Sardinia, inquit, antiquissimæ sunt Calaris, & Sulchi: hic uero libro tertio cap. 7. Calaritanos, & Sulchitanos populos eiusdem insulæ uocat. Et ante diem tertium calendarum

Quintilis.) Hoc est, 29 Iunij.

Ad urbem Romæ uenit.) Plutarchus in Iulij uita
asserit eum, de Alexandrinis, Pharnace, & rege Iuba triumphasse
postquam ex Africa domum redierat.

IN AVLI HIRTII AVT OPII
LIBRVM VI. DE BELLO
HISPANIENSI AR.

gumentum Ioannis
Rhellicani.

Libri istius summa in tribus consistit. Primum bellum Hispaniensis occasio describitur. Dein prælium ad Mundam, in quo Pompeiani inferiores facti sunt. Postremo quum Corduba, & Hispalis à Cæsare essent captæ, quo pacto Sextus Pompeius hinc inde fugiens tandem in spelunca quadam latitans interfectus sit. Porro quia de libri istius autore cum ueteres tum recentiores dubitant: ego quæstionis nodum ita enodandum censuerim. Primum quando Suetonius Tranquillus in Cæsaris uita inquit, belli Alexandrini, Africani, & Hispaniensis incertum autorem esse ac non

ac non tantum Aldi, sed omnium eruditorum, qui Sextum hunc librum perlegerunt calculo, ultimi libri stilus à reliquis *δὲ δὲ πρὸς* distat: quid si dicamus, Hirtiū quartū, & quinti de bello Ciuili historiam scripsisse, & sexti ab Oppio descriptam? Tametsi nanq; Hirtius in octauū libri de bello Gal. præfatiuncula meminerit, se ab rebus gestis Alexandriæ usq; ad finem uitæ Cæsaris historiam persecutum: tamen quia posteriores libri de uitæ exitu desiderantur, uero simile est, & illum sextum Hirtij librum de rebus Hispanicis iniuria temporis interijisse, aut quod uero magis consentaneum est, nusquam esse scriptum, cumq; ab Oppio qualicumq; dicendi genere seu de nouo compositum seu amissum esse restitutum. Etenim quando C. Oppius Cæsaris in bello Africano legatus fuit, ab eoq; (ut in superiorī libro legimus) Zetensi præsidio præfectus est: apparet eum nominis Iuliani, & laudum eius promouendarum æque studiosum fuisse, ut Hirtius. A qua sententia nec Volaterranus longe abesse uidetur. Quum enim in libris suis *περὶ τῆς ἀντροπολογίας* inscriptis Gn. Oppij tribuni plebis, & Q. Oppij Asiæ proconsulis meminisset, lib. 17. inquit, C. Oppium uerum Iulij Cæsaris amicissimum fuisse, ab eoq; commentarium de bello Hispaniensi scriptum. At dixerit aliquis, probabile non esse, quenquam aut Iulij, aut Octauiani Cæsaris seculo tanta barbarie usum, quanta in hoc commentario depræhenditur. Cui responderim, Oppio illi in Latinè scribendo idem accidere potuisse, quod multis alijs in sua uernacula cōtingit. Qui enim ab adulescentia se in commentando, & stilo exercendo in quacunque tandem lingua non exercuerunt:

dum

dum id in matura iam ætate tentant, præter unum, cunctis demq; sermonis colorem, innumeros barbarissimos, & solacismos committunt, orationemq; crebris hyperbatis, & à veritate doctoris obscurant, & hiulcam reddunt. Id quod huic auctori (quippe magis exercitato in militia quàm in foro, & historia scribenda) usu uenisse in aliquot infra locis indicabimus.

EIVSDEM IO. RHELLI

CANI IN EVNDEM LIB.

BRVM DE BELLO HISP.

nienti Annotationes.

VM Cæsar muneribus dandis in Italia detinetur.) Quibus Cæsar munera dederit, ac quæ spectacula post uarios triumphos Romæ ædiderit: Cum Plutarchus, tum Appianus declarant. Quorum ille in Cæsaris uita sic inquit. Post triumphos ingentia militibus donaria dedit. Ad conciliendum sibi plebem spectacula ædedit, conuiuiaq; celebrauit: uno die in duobus, ac uiginti millibus triclinijs epulū præbens uniuersis. Hic uero lib. 2. bel. Civilium ad hunc modum. Militi drachmas quinque mille Atticas, turmæ ductoribus totidem: tribunis militum, equitibusq; in duplo maius. Adhæc singulis ex populo minā unam Atticam. Spectacula quoq; multifariam ædedit equorum, & musici, pedestrisq;

destrisq; certaminis: uirorū mille ad totidem certantium,
 & equestres pugnas ducentorū pariter: & aliud ex pediti-
 bus, equisq; præludium subinde immiscens, elephantorum
 uiginti bellum utrinq; locatorum. Naualem præterea pu-
 gnā remigum quater millium: mille bellatoribus utraq;
 ex parte insidentibus. Hæc illi. Vnde apparet, quibusnam
 artibus, & cuniculis homines ambiriosi remp. circumue-
 niant ac suffodiant: nimirum ut primum omnium plebis
 animos numeribus, & spectaculis sibi deuinciant, ac dein-
 de oppressa libertate, eis medium ostendant digitū. Quod
 tandem à Cæsare quoq; factū esse, supra in eius uita osten-
 dimus. Aliqua ei inferebatur causa.) id est, aticius
 criminis accusabatur, græca dicendi forma. Græci nanq;
 dicunt, ἐπιτίθει τὴν αἰτίαν, id est, intentare crimen. La-
 tronum largitio fieret.) id est, ut latronibus suis inde satis-
 faceret Cn. Pompeius quorum opera adiutus (ut modò au-
 tor meminit) prouintiam Hispanicam uastabat. Ita
 paucis commodis hoste hortato. id est, latronibus reip. Ro-
 manæ hostibus lucri spe alleclis. Atq; hæc prima barba-
 rismi species est, qua autor iste utitur. Deponētali nanq;
 participio pro passiuo abusus est, ueterum tamen more.

C. Cæsar dictator tertio, designatus quarto.) Plutar-
 chus ait, Cæsarem quartò consulem, non dictatorem desi-
 gnatum in Hispaniam contra Pompeij liberos profectum.

Prouintia.) supplendum ulteriores Hispaniæ, quæ eadem
 & à fluuiō Bethi Bethica uocatur: cuius metropolis Cor-
 duba (ut autor iste infra scribit) erat. Qua de re supra li. 1.
 bellorum Ciuiū plura si quis uolet, legere potest. Ibi enim
 totius Hispaniæ diuisionem ex Plinij sententiā annotauit.

mus: & ex textu inibi patet, ulteriorem Hispaniam Pompeij partibus fuisse. Qui certiore Cn. Pompeium arcerent. Et hæc τавтоλογία satis indicat, scriptorem istū parum exercitātū inscribendo fuisse. Quū enim relatiua pronomina in hoc reperta sint, ut eandem rem modò dictā sine ambiguitate, & fastidio referant: ille Battologum magis quā Brachylogum agere uoluit. Ex prouintia.) suple citerioris Hispaniæ, quam Cæsar supra lib. 1. bellorum Ciuium ab ipso stetisse cōmemorat. Clam præsidia.) Sic Aldus, & Vuolffius legunt: Gryphius autem clam præsidio, & Beroaldus legati clam præter præsidia. Et priorum quidem duorum lectio uitiosa est, posteriorum uero tamen si utraq; ferri queat: tamen huius lectiōem illi ob hoc anteposuerim, quod uideā in Aldinis, & Vuolffianis exemplaribus lectiōis germanæ uestigia adhuc superesse, ita ut non nisi præpositio præter omiſsa sit. Illa enim si addatur, clam non præpositio, sed aduerbiū est, & constructio grammatica belle habet. Sextus Pompeius frater.) scilicet Cneo iunior, autore Appiano lib. 2. bellorum Ciuium. Ad equitatum concidendum cum exisset. id est, quum putaret multitudo ex oppido egressa sibi cū equitibus solummodo rem fore. Ad Cordubam.) Et hic parum latine præpositionem nomini loci minoris autor noster adiunxit. Cæsar quum ad flumen Betim &c.) Hic fluuius (ut supra quoq; nonnihil annotauimus) toti prouintiæ nomen dedit, & Hispanice nunc Guadachibir uocatur. Tenebant aduersus oppidum è regione pontis trabes.) aduersus oppidū suple Cordubam, quæ nō longe à Beti fluuiio sita est, ut in secunda Europæ tabula cer-
nere

Vere licet. Cæterū quia ambigū est, utrum trabes accusā-
ci, an nominandi casus sit: oratio quoq; ambigua redditur.
Nescias enim an castra tenuerint trabes, an trabes castra.
Constructionem ergo impeditam, huiusmodi coniectura
expedire tentabimus, ut quum modò dixerit autor, Cæsa-
ris copias tripartitò ad castra per pontem traductas esse,
in uerbo tenebant, subaudiendum sit castra, & sit sensus:
castra Cæsaris tenebant, hoc est, pertingebant trabes è re-
gione pontis aduersus oppidum. Siquidem & Cæsar supra
libro primo de bellis Gallicis non dissimili forma loquen-
di utitur (nisi quod hic simplex, illic uerò compositum uer-
bum ponitur) quando ait: pontem ex Genèua oppido ad
Helu- ios pertinuisse, hoc est, pertigisse. Quod autem sibì
cum hoc uelit, quod addit: ut supra scripsimus, bipartitò,
ingenue fateor me ignorare. Nusquam enim neq; hoc, neq;
in alijs libris (quantiū ego memini) huius traiectionis, &
castrametationis recordatur. Nisi forte pro bipertitò, tri-
pertitò legendum sit, & supra aduerbio usus sit autor pro
modò. Atq; hanc expositionē quæ sequuntur non friuolam
esse comprobant, quando ait pari ratione à Pompeio cis
Betim castra esse fixa.

Sed tumulos tumulis exe-
quabant.) id est, quantum aceruum & stragem castrorum
unus faciebat exercitus, tantum & alter. Circumclu-
dunt Cæsaris equites.) Et hic ambiguum est, utrum Pom-
peiiani Cæsaris equites circluserint, & cōciderint: an Cæ-
sareani equites Pompeianos. At cum præcedentia tum
subsequentia magis arguunt Pompeianos à Cæsareanis
cōcisos esse. Modò enim ait, aliquot castella in hoc à Cæsa-
re occupata, ut Pompeij aduentū, & insulū reprimeret:

¶ Mox subiungitur, post cædem illam, Pompeiū in sequenti nocte trans flumen Salsum fugisse. Quod minime facturus fuerat indubie, si qualicumq; uictoria ad Ateguam positus esset. Propter terræ fecunditatem inopem &c.) Ante inopem comina ponendum est, non post, ut Vuolfianum, & Gryphianum exemplar distinguit. Grummus est excellens natura. Grūmus, expositore Nonio Marcello, agger à cōgerie dicitur. Accius Enomao, Quemcumq; insulteram grumum, aut præcisum iugum. Is signa Saguntinorum retulit quinq;. Saguntini à Sagunto Hispaniæ citerioris oppido dicuntur, ut apud Plinium. lib. 3. ca. 3. patet. De quorū indubitata erga Romanos cōsederatos suos uide Liuium, consilio li. 1. secundi belli Punici: & prouerbiū apud Erasmm, Saguntina fames.

Rex nomine Indo &c.) Plutarchus in uita Alexandri Magni tradit, Cæsarem Athenis comitem quendam habuisse nomine Indum. In oppido acerrimè pugnatum est. Ateguam haud dubie intelligit. Hanc enim supra munitionibus, & brachijs à Cæsare circumdatam: aggeres, uineasq; ab eodem actas esse legimus ad oppidū oppugnandum. Quibus ignis per iactus solitus est mitti. Ut scilicet in cupis pice, ac seuo completis: quemadmodum supra lib. 8. de bello Gallico legitur. Pari consuetudine uigilia secunda &c.) Redit ad Ateguæ oppugnationem, ac propugnationem. Quiq; præsidij causa præpositi oppido à Pompeio orabant. Implendum, ut Cæsaris paceret cū suis impune decedere. Statim nāq; sequitur, à Cæsare responsum: uictoris esse conditiones dare uictis nō ab eis accipere. Hospites, qui in oppido erant. Scilicet

Ategua

Ategua. Sic enim *Sabellicus* intellexit, eumq; non falsum esse cum sequentia tum præcedentia accuratè perpensa declarant. Quum bene magnam partem muri.) scilicet munitionum *Cæsareanarum* consumpsissent. Si quidem murus (teste *Lau. Valla*) non tantum lapideus urbis ambitus est, sed urbis quoq; similium, ut munitionum, castrorumq;. Præterea argentum, & uestimenta.) scilicet extulerunt. Hoc enim uerbum ex superioribus repetendum est. Nam quod existimabat eos posse conatum efficere.) Existimabat scilicet tabellarius, de quo iam dixit.

Eos.) suple milites, cum quibus in *Pompeij* castra perurpturus erat. Oppido represserunt.) id est in oppidum, ut sit septimus casus iuxta *Seruij* expositionem in illo *Vergilij* carmine: Inferretq; Deos *Latio*. Et hominem.) scilicet *C. Antonium*. Apprehendit.) suple *Tiberius Tullius*. Refugerunt ad *Cæsarem*.) scilicet *Tullius*, & *Cato Lusitanus*. Et qui uitam sibi peteret) scilicet aliquis ex tabellarijs deprehensus. Ita facturus de ligno.) id est, lignea turri, uti modo præcessit, ut sit *πυρρον υἷα* materia pro materiato. Turris lignea, quæ nostra fuisset ab imo uitium fecit.) id est, ruinam minata est, seu hostili incendio corruit. Sic enim *Boetius* philosophus, & orator *Christianus* cum pius, tum disertus illud *Ciceronis* exemplum in *Topicis* ex iure *Ciuili* sumptum: Si ædes exese corruerint, uitium uē fecerūt &c.) interpretatur. Vnde mirari haud immeritò quispiam posset, quoniam pacto tam elegans *Iureconsultorum* dicendi forma putido illi scriptori in mentem uenerit. Reliquos in oppidum iussit deduci.) In oppidū scilicet. *V* cubim. Modò

namq; dixit, castra à Pompeio Vcubim mota esse, ac deinde de Vcubensibus conuocatis, ab eodem edictum, ut diligentia adhibita expiscarentur: quinam suis, & qui hostiū partibus stuerent. Qui quum ad oppidum uenissent.) scilicet Ateguam, id quod ex præcedentibus, & consequentibus colligi potest. Oppidanorū bona uendere.) supple eum, qui legatos Casareanos ingulauerat. Profugere in Behuriam.) Pli. li. 3. naturalis historia ca. 1. Beturiam in duas partes, totidemq; gentis diuidit: Celticos, qui Lusitaniam attingunt, Hispalensis conuentus: & Turdulos, qui Lusitaniam, & Terraconensem accolunt. Nosiri res ère parumper.) μάταιος est, profugam dederunt. Hic fertur Achilles, Memnonisq; cong.) Quo pacto Achilles cū Memnone congressus sit, nusquam me legisse fateor. At quantū ex Cælio coniectare licet, hoc prouertium ex antiqua Ennij tragædia citatum est. Li. enim 14 lectionum antiquarū cap. 48. ait se ex Pompeij Festi fragmentis collegisse, quandā Ennij Tragædiam fuisse, cui titulus Achilles Aristarchi. Vnde (quantū ex huius quoq; cōtextus Oppiani circumstantia deprehendi potest) non diuersum ab eo adagio esse uidetur, quod Erasmus ex Virgilio, & D. Hieronymo annotauit: nempe Dares contra Entellū. Dū enim Turpionem uiribus corporis fidentem, & quemlibet prouocantē Oppius tradit: necessū est, ab Ennio, aut alio quocunq; tandē poëta, Achillē contra Memnonem introduci, sicuti, à Marone Dares aduersus Entellum. Quamuis autem Achilles ποδὰς ἀνὺς ab Homero, hoc est uiribus præstans fingatur: nihilominus tamen Memnone inferior putandus est. Quippe de cuius fortitudine passim tam

multa prisca ferme omnes commententur. Qua de re consulto eundem Caelium li. antiquarum lectionum 12. ca. 4.

Equites Romani hastenses.) Et Sabellicus, & Beroaldus Astenses absq; aspiratione legunt: & si quid ego iudicare possim, melius. Siquidem Pomponius Mela lib. 3. Astam procul à littore disitam coloniam in Hispania ponit. Quod huc maximè quadrat. Quippe quū & Oppius eos hic Romanos equites uocet, & paulo inferius equitum Ro. ex Hispaniensibus colonijs, & oppidi Astæ meminerit. Nostriq; adhuc freti præsidijs.) Vt Ateguæ, unde Pompeianum præsidium deiectum est à Iulianis.

Bellum ducunt.) id est, producunt, quæ à quâ prors perquam familiaris est Liuiο, & alijs historicis. Equites.) Indubie Casareani. Serui.) suple Pompeiani transfugerunt scilicet ad Casarem. Vexillum proposuit.) Hoc est, pugnae signum dedit. Etenim (sicuti ex superioribus de bello Gallico libris, & ex Plutarcho discimus) quoties Cæsar pugnam indepturus erat, rubro proposito uexillo suis pugnam denunciabat.

Idcirco enim copias eduxerat, quod Versaonensium ciuitati fuissent fautores.) Eandem ciuitatem nunc Versaonem appellare uidetur: quam paulò superius Saonem uocat. Idq; ex eo collegi, quod mox subiungit, Faustus (sic enim Beroaldus legit) antea literas esse missas, in quibus continebatur: Casarem nolle in conualiem descendere. Apparet autem Faustum illum (ad quem Pompeius hæc scripserat) Saoni præsuisse: etiamsi hoc in superioribus literis non deprehendatur. Quum ergo Cæsarem audiuiisset in campestris se contulisse, Pompeius

æquum dimicandi cum eo locum nactus: ea, quæ Saonen-
sibus pollicitus erat, præstare uoluit, dum copias in aciem
eduxit. Etenim & natura loci defendebatur.)suple
Pompeius. Et ipsius oppidi.)scilicet Mundæ. Vt
superius demonstrauius.) Ab exordio ferme istius libri
Oppius narrat, ulterioris Hispaniæ regionem, propter æ-
dita loca, & ad castrorum munitiones non parum idonea,
difficilem oppugnatu esse. Nonnulli etiam timere.)
Apparet historicū illum historiæ Cæsareanæ de hoc præ-
lio Mundensi aut non peritum fuisse: aut maligne eam, in-
fideliterq; ne dicam insulse literis mandasse. Plutarchus
nanq; , & Appianus tantum terrorem exercitui incussum
esse scribunt, ut pugna etiam incepta, eis executi nequiret:
donec Cæsar militis cuiusdā clypeo arrepto, duces circum-
sidentes in hunc modū affatus est. Erit hic mihi uita finis,
uobis autē rei militaris dies ultima. Causam autem tanti ti-
moris multitudinem, experientiam, desperationemq; hos-
tiū fuisse perhibent. Quo fit ut non pauci (ut Oppius hic
ait) sed magna exercitus pars adeò perculsa fuerit, ut Cæ-
sar post pugnam ad familiares suos cōuersus dixerit: saepe
numero pro uictoria, nunc autem primum pro uita dimica-
ui. Eum locum definire cœpit.) nimirum ut milites
ipsius nossent quatenus progrediendum esset, dum hostem
insequerentur. Vt magno tamen periculo accessus
eorum haberetur.) id est, ut tamen non sine magno Cæsa-
reanorum periculo aditus pateret. Hic decumani.)
Hoc est, milites decimæ legionis, quam Cæsar (ut in bellis
Gallicis uidere est) maximo semper amore prosecutus est.
Quibus oppidū fuit subsidio.) Mundam innuit. Supra
enim

enim ait Pompeij castra huic oppido propinqua fuisse.

Ita ipsis liberalibus.) id est, ijs, qui liberaliter, ingenue, ac fortiter pugnautes occubuerant. Quum oppidum Mundam sibi constituissent præsidium.) Appianus refert Pompeianos fugientes Cordubā se recepisse: eamq; à Cæsareanis tandem expugnatam esse. Atq; quominus eius uariationem miremur: antea tradit, pugnam illam non procul à Corduba esse factam. Cæsar ex prælio munitio ne circumdata.) suplendum Mundæ oppido: quod modo hostium cadaueribus, pilis, & scutis loco cessitum à Cæsareanis circumuallatum esse dixit. Cæsar flumen traiecit.) Betim haud dubie, supra nanq; ex secūda Europæ tabula Ptolemaica diximus, Cordubam nō longe à Beti distantiam. Scapula totius seditionis &c.) Appianus Scapulam unum ex Pompeij ducibus fuisse tradit. Ipse de tempore cenauit.) Et hic auctoris barbaries elucet, quando inquit, de tempore, pro in tempore. Vinum, & nardum identidem sibi infundit.) Beroaldus uinum, resinam, & nardum legit. Ne cui autem mirum uideatur resinam Romanis olim in delitijs fuisse, Plinius lib. 14. naturalis historię auctor est: uina asperiora in aliqua Italiæ parte rabulana, pice, ac resina mitigata esse. Porro per nardum uel unguentum nardinum, uel factitiū uinum ex nardo intelligere possumus. De quo uideto eundem Plinium.

Quos circummunitos superius demonstrauius, Mundense præsidium innuit. Supra enim ait eos, qui ex prælio effugerant, se Mundam recepisse: eamq; dein à Cæsare circumuallatam. Erat bene magnum intra Pompeianas partes.) Apparet locutionem istam alioquin non ille-

pidam aut plus satis autori huic arrisisse: aut cum præ nimia uerborum inopia nequiuisset alia ad uitandam *ὀυνολογία* uti. Nunc enim decies & infra aliquoties illā usurpauit, & quod maiorem nauseam facit, aliquoties in duabus periodis per pusillo spatio inter se distantibus: ut hic luce clarius cernitur. Clam cuidam Philoni in &c.)

Beroaldus aliter ad hunc legit modum, clam erga quendam Philonem illum: sed (nisi totus fallor) utraq; lectio uitiosa est. Si namq; priorem sequamur, constructio grammatica parum obseruata est. Clam enim non cum Dandi sed auferendi casu construitur. Sin posteriorem, æque inepta fermè uestrorum structura, & oratio imperfecta est.

Quo circa illam sic emendauerim, clam quidam Philone illo. Nam quidem etiam pro quodam secundum Donati grammaticā dicitur. Hanc uerò (quam etiam magis probò) ad hunc modū: clam ergo Philonem illum, supplendum præsidium Pom. amandat, ut clam aduerbialiter ponatur.

Hic clam præsidio.) suple Casareano. Lusitaniam proficiscitur, Beroaldinus codex, præpositionē in additam habet. Quod Pompeium in potestate haberent.) Cnæum innuit Pompeium. Supra namq; refert. Oppius, Cnæum cum equitibus paucis, nonnullisq; peditibus ad nauale præsidium Carteiam contendisse. Saucius Pompeius.)

suple Cnæus. Appianus namq; scribit illum à Cartheis lethica ablatum esse.

Pompeius humero, & sinistro crure uehementer erat saucius.) De eodem adhuc loquitur Cnæo. Cæterum quo maior lux obscuræ huic descriptioni addatur, dilucidiora Appiani uerba de illo sententia eo huc adscribam. Cum autem, inquit, & eos, qui ipsum

in le-

in lectica portabant desperantes intueretur, ueritus ne ab illis traderetur hostibus, fuga denuò in ita scapham ingressus est: pede casu à funibus implicito, dum funem gladio secare nititur, pedis plantam gladio abscidit &c. Vnde iam facile etiam Vuolffianæ additionis mendum tolli potest, quæ pro talum, telum intorsisset, legit. Nam quemadmodum & Sabellicus interpretatur, nihil aliud Oppius significare uult, quàm pedem Pompeij luxatum esse.

Lusitanus more militari.) Hoc est, quum Pompeius Lusitani militis habitu à Iuliano prasidio conspectus esset.

Exclusa munitione, amissisq; auxilijs &c.) Et hunc locum, Appiani uerba planiorem facere possunt: quæ sic habent. Quum denuò quæreretur ab hostibus, per iter profundum, diemisq; obsitum, fuga elabatur: senibus uulnus stimulantibus, sub arbore tandem sessus, constitit. Depræhensus itaq; ab his, qui illum inquirebant, non ignaue se protegens interfectus est.

Pridie Iduum Aprilis caput.) scilicet Cnæi Pompeij allatum suple à Didio ut Plutarchus scribit. Vt autem Appianus addit, Cæsar illius caput ad se perlatum humandum curauit. Interfecto Cnæo Pompeio adolescente.) suplendum maiore natu ut supra ex Appiano citauimus. Nam (eodem autore) eius frater adulescentior fugæ reliquias in unum cõgregabat: & ipse Pompeius appellabatur Sextus prænومine, uerum idem latitans, & fugiens prædabatur.

Lusitani qui ex pugna.) suple tumultuaria ad Hispalim commissâ superfuerunt. Erant parati.) scilicet Lusitani.

Incensisq; qui subsidium repeterent.) id est, qui se in subsidium suum reciperent.

Ac de:

Ac deinde Vrsanem proficiscuntur. Idem oppidum esse uidetur, quod autor supra cum Saonem, tum Versaonem, & Plinius Versonē appellat. Nam & isthic exemplaria quædam pro Verso Vro habēt. Ponitur autem in Hispania Betica. Commemorat initio quæstura sua.)

Oratio hæc expostulatorij generis est. Primum namq; ingentia beneficia non solum in Hispalensibus, uerum etiam totam ulterioris Hispaniæ prouintiam Cæsar commemorat: ac deinde eorundem maleficia uicissim recenset, atq; immanem ingratitude eis exprobrat. Cæterum quod Oppius Quæstura, ac Prætura eiusdem apud Iberos gestæ mentionem esse factam tradit, non friuolum, & commentitium est. Siquidem Plutarchus in illius uita recenset, Cæsarem Quæstorem cum Tuberone prætor in Iberiam profectum esse: & postea ipsum quoq; inibi præturam gessisse. Multis legibus abs se in senatum inductis.)

Beroaldina repastinatio legationibus (& ni fallor) rectius habet. Quanquam enim multæ leges à Iulio latæ sint: melius tamen, & cōuenientius dicitur legationes in senatum introductas, & earum causas à Cæsare susceptas esse. Tales namq; leges non ad senatum tantum, sed etiam ad populum ferebantur. Vos iure gentium, & ciuium Rhomanorum institutis cognitis &c.) Quoniam hic locus cum in Vuolffianis tum Aldinis, & Gryphianis exemplaribus deprauatissimus est: idcirco historiæ istius studiosis haud ingratum fore arbitror, si cum ex Beroaldi castigatione rectiorem fecero. Sic ergo ea, quæ modò adduxit continuanda sunt, more barbarorum populi Romani magistratibus sacrosanctis uim semel, & sæpius attulistis &c. Quando

autem

ANNOTATIONES.

119

autem luce clara Ro. magistratum ab eis internitioni de-
stinatum dicit: haud dubie illam taxat perfidiam, quæ à
Pompeiano præsidio orta, eò euasit, ut Lusitanis Hispalim
Philonis opera receptis, magna clades à Cæsareano præsi-
dio accepta sit. Quanquàm id non interdum, sed noctu
factum esse superior Oppij descriptio ostendat.

Quarum laudibus, ac uirtute.) Nemo non
uidet orationem illam, & totum librum
mutilum esse. Neque enim illa per-
fecta est, neque hic ut de-
cebat finitur.

FINIS.

BASILEAE PER HIERON.

MVM CVRIONEM MEN.

SE FEB. ANNO

M. D. XLIII.

